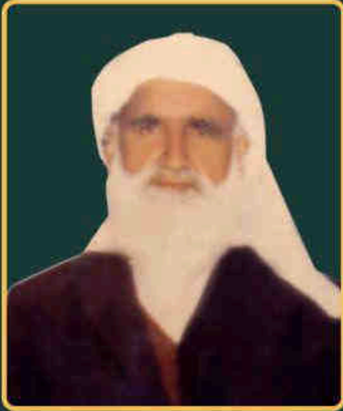
سی حرفیاں

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی

تحقیق وتدوین:

حسنین ساحر

سی حرفیاں میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی

تحقیق وتدوین: حسنین ساحر

اپنے ورھیاں دے علمی سفر وچ تحقیقی حوالے نال اک کھیتر ایسا سی جو مُڈھوں لاء اج تیکر میرے من بھاوندا رہیا تے اوہدا شوق سوایا ہوندا رہیا، اوہ سی "پنجابی دے صوفی ادبی خزانے دی بھال، سودھ تے پرکھ" سو میں بوہتا کر کے ایسے راہ دی پاندھی رہی پر اک سدھر گھٹ چیتا اندرو اندر رودھن لگی کہ نویں کھوجکار سودھ بھال دے ایس کھوج ول خورے کیوں نہیں آوندے؟؟ کیہ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، شیخ عبدالعزیز، محمد آصف خاں تے شریف صابر وانگ اوکھی گھاٹی چڑھن والے ورلے جی وی کدی ایس پاسے آون گے؟؟ ایس چیتا دا اظہار اک دن ڈاکٹر عبداللہ جان عابد ہوراں نال کسے موضوع اُتے گل بات کر دیاں کیتا تے اوہ اپنے مخصوص لہجے وچ فوراً بولے: "بہن! میرا ایک شاگرد ہے وہ پنجابی میں تدوین متن کرنا چاہتا ہے میں اُسے آپ کے پاس بھیجتا ہوں اُس کی رہنمائی فرمادیں۔ اوہناں دے اعتماد تے اخلاص اگے میرے سارے حرف نوائے، ہُن میتھوں وچوں وچ اپنے اک پرانے شاگرد دی اک کھروی یاد وی تازہ ہون لگی جیہدی سودھکاری کھوج نے میتھوں اک وار تے رابے پاد تا سی۔ پر حسنین ساحر اوس توں ودھ نکلیا۔ ایہنے راہ کیہ پانا سی میں ایہدا اراہ ہی تکدی رہی۔۔۔سوچاں! خورے ایہ مُنڈا کیہ کرے گا؟ پر جد ایہنے میتھوں اپنا کم کھلیا تے میرے ولوں ڈاکٹر عبداللہ جان عابدؔ لئی دعا نکلی جیہناں پنجابی نوں ایناں محنتی کھوجکار تے سودھکار نوجوان دتا۔ اوہدے سودھ سلیقے نوں دیکھ کے اپنے اُستادِ محترم جناب حفیظ تائب ہوراں دی گل سچی ہوندی دیکھی کہ جدوں پاک ہستیاں اُتے کم کرن بیٹھو تے اوہناں دے فیوض نال ہوندے نیں۔ حسنین ساحر اُتے وی بلاشبہ چشتیہ سلسلے دے عظیم بزرگ شاعر میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دا ہتھ اے۔ حسنین ساحر دی ایہدے نال یقیناً کوئی سانجھ اے۔ بزرگاں نال محبت تے سانجھ توں بنا ایہ کم ہو وی نہیں سکدے۔ ایہ جذباتی تے روحانی تعلق اپنی تھاں۔ علمی تے کھوج پرکھ ولوں ویکھیے تے حسنین ساحر دا ایہ کم نہ صرف پنجابی صوفیانہ ادب وچ اک نواں اضافہ اے سگوں ایس نال اوس داناں کھوجکاراں وچ شمار ہوون لگے گا، میتھوں پک اے رب اوہدے راہ سدا سوکھے سوتے رکھے۔

(پروفیسر ڈاکٹر نبیلہ رحمٰن)

سی حرفیاں میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی

(تحقیق وتدوین)

حسنین ساحر

بزمِ تخلیق و تحقیق

اسلام آباد <> پاکستان

اشاعت: نومبر 2020ء
قیمت:-/900روپے

سی حرفیاں میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی (تحقیق و تدوین)

....

محقق و مدوّن:
حسنین ساحر

....

پروف ریڈنگ:
محمد فاروق فضل حیدر

....

سرورق:
محمد شیراز اعوان

....

ناشر:
پروفیسر محمد ثقلین ضیغم
چیئرمین، بزمِ تخلیق و تحقیق، اسلام آباد

....

BAZM-E-TAKHLEEQ-O-TEHQEEQ
AK Designers, 1st Floor, Ramzan Plaza, Bhara Kahu, Islamabad.
Mob: 0333-5499585, 0313-5341415, Email: bttbibd@gmail.com

اپنے دادا جی

ملک مرزا خان مرحوم

اپنے والد صاحب

ملک شبیر حسین مرحوم

تے والدہ

محترمہ بھاگ بھری

دے ناں

ایہ مقالہ شعبہ پاکستانی زبانیں، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد نوں ایم فل دی ڈگری لئی پیش کیتا گیا سی۔ پروفیسر ڈاکٹر نبیلہ رحمٰن، چیئرپرسن، شعبۂ پنجابی، اورینٹل کالج، پنجاب یونیورسٹی، لاہور دی زیرِ نگرانی ایس مقالے دی تکمیل ہوئی۔

ترتیب

......حصہ اوّل......

"مقدمہ"

......حصہ دوم......

''سی حرفیاں میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی (مدوّنہ متن)''

اعترافیہ

''سی حرفیاں میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی (تحقیق و تدوین)'' دراصل میرے ایم فل لئی پیش کیتے گئے تحقیقی مقالے دی کتابی رچنا اے۔ ایس موضوع اُتے مقالہ لکھن دا مشورہ میرے وَڈے بھائی پروفیسر محمد ثقلین ضیغم نے دِتا سی۔ میاں محمد شفیع دے پوتے میاں اظہر رشید تے پروفیسر ثقلین ضیغم بچپن دے دوست نیں۔ ایسے نسبت نال ثقلین ضیغم ہوریں خود میاں محمد شفیع دے صاحبزادے میاں عبدالرشید ہوراں کول جہلم گئے تے میاں محمد شفیع دے تمام پنجابی قلمی نسخے تے بیاضاں لیا کے میرے حوالے کیتیاں۔ ڈاکٹر عبداللہ جان عابد ہوراں نال مشاورت توں بعد، میں میاں محمد شفیع دے تمام پنجابی کلام دی تدوین کرن دا ارادہ کیتا۔ لیکن تحقیقی خاکے دی تیاری دے دوران ڈاکٹر ارشد محمود ناشاد ہوراں دے مشورے موجب میاں محمد شفیع ہوراں دے پنجابی کلام چوں صرف سی حرفیاں دی تدوین نوں موضوع بنایا گیا۔

انسان دی سفلتا وِچ خداداد صلاحیتاں توں علاوہ اساتذہ، احباب تے اہلِ خانہ دیاں دعاواں، رہنمائی تے مشاورت وی شامل حال رہندی اے۔ ''سی حرفیاں میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی'' دی تکمیل وِچ کئی شخصیات دا کسے نہ کسے حوالے نال عمل دخل رہیا اے۔ سب توں پہلے ذکر کراں گا پروفیسر محمد ثقلین ضیغم ہوراں دا جیہناں نہ صرف مینوں میاں محمد شفیع دے ناں نال متعارف کروایا بلکہ اوہناں دا تمام تحریری مواد وی فراہم کیتا تے مقالے دے مکمل ہون تک معاون وی رہے۔ اوہناں توں بعد میاں محمد شفیع دے صاحبزادے میاں عبدالرشید ہوراں دا شکر گزار آں جیہناں کمال فیاضی دا مظاہرہ کردیاں ہویاں اپنے والد دے سارے پنجابی قلمی نسخے تے روزنامچیاں دے اَٹھ دفتر میرے حوالے کر دِتے۔ حالاں

کہ محققین نوں ایس پکھوں وارثاں وَلوں بہت اوکڑاں تے بے رُخی دا سامنا وی کرنا پیندا اے۔ لیکن مینوں میاں عبدالرشید تے اوہناں دے صاحبزادیاں (جناب اظہر رشید، جناب مظہر جمیل، جناب مدثر فاروق، جناب بدر سہیل) وَلوں ہر طرح دا تعاون حاصل رہیا۔ خاص کر مظہر جمیل ہوراں نوں میں شروع توں لے کے آخر تک ہر قسم دے تعاون لئی ہمیشہ تیار پایا۔

ڈاکٹر عبداللہ جان عابد ہوراں دا ممنون آں جو ہمیشہ شفقت دا مظاہرہ کردے نیں تے مصروفیات دے باوجود میرے لئی خاص طور تے وقت کڈھدے نیں۔ پروفیسر ڈاکٹر نبیلہ رحمٰن ہوراں دی نگرانی وِچ ایہ مقالہ تکمیل دے مراحل چوں گزریا۔ اوہ خصوصی شکریے دے مستحق نیں۔ ایہناں دوواں محترم اساتذہ دی رہنمائی توں بغیر شاید ایہ کم میرے لئی ممکن نہیں سی۔ ڈاکٹر حاکم علی برڑو صاحب ایم فل دے آغاز توں لے کے تکمیل تک ہر معاملے وِچ شفقت دا مظاہرہ کردے رہے۔ اوہناں توں علاوہ ڈاکٹر عبدالواجد تبسم، ڈاکٹر ارشد محمود ناشاد، پروفیسر شوکت محمود شوکت تے جناب ضیاء الرحمٰن بلوچ دا ممنون آں جیہناں دی رہنمائی شامل حال رہی۔ میرے اوہ اساتذہ جیہناں میرے تعلیمی کیریئر دی بنیاد رکھی اوہناں دا ذکر بطورِ خاص کراں گا۔ جناب یحیٰ رحمٰن، جناب محمد اسمٰعیل علوی مرحوم، جناب حافظ سراج الدین مرحوم، جناب محمد حلیم، جناب محمد حنیف چودھری، جناب راجا قدیر، جناب رفیق سندھی، جناب اقبال میمن، جناب محسن علی شاہ، جناب عبدالرحمٰن، جناب ستار شیخ مرحوم، جناب شبیر احمد (کرکٹر) جناب سعید اصغر تے جناب محمد منظور مرحوم۔ ایہ اوہ ناں نیں جیہناں نوں میں کدی وی فراموش نہیں کرسکدا۔

جناب رضا محمد نیازی، ڈاکٹر شکیل کاسیروی، جناب شاکر اعوان، جناب محمد لطیف سیال، جناب قمر زمان نصیف، جناب شبیر احمد بھاٹیہ، غلام سرور کھوسہ، جناب حفیظ گل، جناب شیراز اعوان، جناب خرم شہزاد، جناب ظہیر احمد جنجوعہ، جناب زاہد اقبال شیخ،

جناب بلال اعوان، جناب قمر علی، جناب کامران شاکر، جناب محمد ابوبکر صدیق، محمد سبطین ضیغم، سلمان شبیر مرزا، نورِ سحر، مریم بتول، تحریم سحر، پروفیسر صوفیہ ہاشمی تے پروفیسر صائمہ سعید دا شکریہ۔

ایتھے جناب محمد سخی خان تے محمد فاروق فضل حیدر دا خصوصی شکریہ ادا کراں گا کیوں کہ ایہناں دوواں دوستاں نے صرف دوستی ہی نہیں نبھائی بلکہ روزانہ دی بنیاد تے میرے کم دی پراگریس وی پُچھدے رہندے نیں۔ صرف ایہ مقالہ ای نہیں، بلکہ میرے جتنے وی تحقیقی تے تخلیقی کم ہُن تیکر منظرِ عام تے آ چکے نیں، اوہناں پچھے ایہناں دوستاں دی ہلاشاوادا بڑا کردار اے۔

اہل خانہ دے تعاون تے دعاواں نوں کدے وی نظر انداز نہیں کیتا جاسکدا اتے نہ ہی میرے کول ایسے الفاظ نیں کہ میں اوہناں دا شکریہ ادا کر سکاں۔ ایس مقالے دے مکمل ہون تے میرے والد صاحب ملک شبیر حسین مرحوم توں زیادہ شاید ہی کسے نہیں خوشی ہوئی ہووے گی۔ میری پی ایچ ڈی دی تکمیل ویکھنا اوہناں دی وڈی خواہش سی لیکن جو مالک سچے نوں منظور۔۔۔ اللہ کریم اوہناں دا اگلا جہان چنگا کرن تے اوہناں نوں بلند درجات عطا ہون۔ اللہ ذکر کیتے گئے تمام محترم اصحاب دا حامی و ناصر ہووے۔ آمین۔

حسنین ساحر
hassnain1234@hotmail.com

کھوج سودھ: سجرے راہاں تے

اپنے ورہیاں دے علمی سفر وچ تحقیقی حوالے نال اک کھیتر ایسا سی جو مُڈھوں لاء اج تیکر میرے من بھاوندا رہیا تے اوہدا شوق سوایا ہوندا رہیا، اوہ سی...... ''پنجابی دے صوفی ادبی خزانے دی بھال، سودھ تے پرکھ'' سو میں بوہتا کر کے ایسے راہ دی پاندھی رہی پر اک سدھر گھٹ چِتنا اندرو اندر ودھن لگی کہ نویں کھوجکار سودھ بھال دے ایس کھوج ول خورے کیوں نہیں آوندے......؟؟ کیہ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، شیخ عبدالعزیز، محمد آصف خاں تے شریف صابر وانگ اوکھی گھاٹی چڑھن والے وِرلے جی وی کدی ایس پاسے آون گے......!!؟؟

ایس چِتنا دا اظہار اک دن ڈاکٹر عبداللہ جان عابد ہوراں نال کسے موضوع اُتے گل بات کردیاں کیتا تے اوہ اپنے مخصوص لہجے وچ فوراً بولے ''بہن! میرا ایک شاگرد ہے وہ پنجابی میں تدوین متن کرنا چاہتا ہے میں اُسے آپ کے پاس بھیجتا ہوں اُس کی رہنمائی فرمادیں''۔

اوہناں دے اعتماد تے اخلاص اگے میرے سارے حرف نوائے، ہُن مینوں وچوں وچ اپنے اک پرانے شاگرد دی اک کھروی یاد وی تازہ ہون لگی جیہدی سودھکاری کھوج نے مینوں اک وار تے راہے پادتا سی۔

پر حسنین ساحر اوس توں وَدھ نکلیا۔ ایہنے راہ کیہ پانا سی میں ایہدا راہ ہی تکدی رہی......سوچاں! خورے ایہ مُنڈا کیہ کرے گا؟ پر جد ایہنے مینوں اپنا کم گھلیا تے میرے ولوں عبداللہ جان عابد لئی دعا نکلی جیہناں پنجابی نوں ایناں محنتی کھوجکار تے سودھکار نوجوان دتا۔

اوہدے سودھ سلیقے نوں ویکھ کے اپنے اُستاد محترم جناب حفیظ تائب ہوراں دی گل سچّی ہوندی ویکھی کہ ''جدوں پاک ہستیاں اُتے کم کرن بیٹھو تے اوہناں دے فیوض

نال ہوندے نیں''۔ حسنین ساحر اُتے وی بلاشبہ چشتیہ سلسلہ دے عظیم بزرگ شاعر میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دا ہتھ اے۔ ایہ جُملہ لکھدیاں نکے ہوندیاں دی کھیڈ دے بول وی خورے کدروں چیتے آون لگے۔

بے باغ بہشت، چے چراغ چشت
باغ مہکے کلیر دا، چراغ بلے اجمیر دا
باغے وچ جانا اے، چراغ وی جلانا اے

بال پُنے دی یاد دا ایہ فلیش بیک وی ایویں نہیں ٹُریا۔ حسنین ساحر دی ایہدے نال یقیناً کوئی سانجھ اے۔ بزرگاں نال محبت تے سانجھ توں بنا ایہ کم ہو وی نہیں سکدے۔ ایہ جذباتی تے روحانی تعلق اپنی تھاں۔ علمی تے کھوج پرکھ ولوں ویکھیے تے حسنین ساحر دا ایہ کم نہ صرف پنجابی صوفیانہ ادب وِچ اک نواں اضافہ اے سگوں ایس نال اوس دا ناں کھوجکاراں وچ شمار ہوون لگے گا، مینوں پکّ ہے۔ ربّ اوہدے راہ سدا سوکھے سوتے رکھے۔

پروفیسر ڈاکٹر نبیلہ رحمٰن
چیئر پرسن، شعبہ پنجابی،
اورینٹل کالج، پنجاب یونیورسٹی، لاہور

حصہ اوّل

مقدمہ

[۱]

احوال وآثار میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی

﴿احوال﴾

انسانی شخصیت دی اٹھان وِچ اُس دے خاندانی پس منظر دی بہت اہمیت ہوندی اے۔ضروری نہیں کہ فن وراثت وِچ ملے یا کسے تعلق دی وجہ نال وجود وِچ آئے،لیکن ایس گل توں انکار نہیں کیتا جاسکدا کہ فنکار دے بُہتے رویّے، اُس دے خاندانی پچھوکڑ تے حالات توں اثر لیندے نیں۔فن دا تجزیہ کردیاں ہویاں فنکار دی شخصیت نوں نظرانداز کرنا ممکن نہیں ہوندا۔میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دی شخصیت دی پرکھ لئی اوہناں دے خاندانی پچھوکڑ تے زندگی دے حالات دا جائزہ ضروری اے۔

1۔ خاندانی پچھوکڑ:

جہلم دے مختلف شہری تے دیہاتی علاقیاں وِچ کشمیری قبائل دے لوک آباد نیں۔جیہڑے مختلف ادوار وِچ کشمیر چوں ہجرت کر کے آئے۔ایہناں ای قبیلیاں چوں اک قبیلہ ''منہاس راجپوت'' وی اے۔منہاس راجپوت برہما جی دی اولاد رام چندر جی دی نسبت نال سورج بنسی ہون دے دعویدار نیں۔برہما جی دی اکونجویں پشت وِچ راجا جامبو لوچن اور راجا جامبولوچن دی اٹھونجویں پشت وِچ راجا جوگ راج ہوگزریا اے۔جس دے دو بیٹے ''ملن ہنس'' تے ''سورج ہنس'' سن۔راجا ملن ہنس دی اولاد نے ''ملن ہنس

راجپوت'' اکھوایا، جیہڑا اکثرت استعمال نال ''منہاس'' بن گیا۔ راجا ملن ہنس منہاس دیپ، منہاس دیو اور منہاس دے ناواں نال مشہور ہویا۔ اُس دا زمانہ 400 بکرمی یا 457 عیسوی دَسیا جاندا اے (1)۔ جموں دے منہاس راجپوت ڈوگرہ منہاس اکھواندے نیں۔ ڈینزل ایسٹن موجب ڈوگرہ جموں دے کسے وی باشندے نوں کہیا جاندا اے (2)۔

میاں محمد شفیع دا تعلق ڈوگرہ منہاس قبیلے نال اے۔ ڈوگرہ منہاس یا منہاس راجپوت قبیلے وِچ رندھیر سنگھ دی اولاد وِچ ''میاں پیڑا'' ہوگزرے نیں جیہڑے ایس خاندان دے پہلے فردسن جیہناں اسلام قبول کیتا۔ یعنی ایس خاندان وِچ مسلم لڑی میاں پیڑا توں ہی چلی اے۔ میاں پیڑا دی اُٹھویں پشت وِچ میاں محمد شفیع پیدا ہوئے۔ میاں محمد شفیع دی خاندانی پیڑھی اِنج اے: میاں محمد شفیع ولد میاں محمد عظیم ولد میاں سید محمد چشتی ولد میاں محمد ہاشم ولد حافظ صالح محمد ولد میاں محمدو ولد میاں نور محمد ولد میاں عبدالرحمٰن ولد میاں نانک ولد میاں پیڑا۔ ایس خاندان وِچ حافظ صالح محمد بھیٹ (ڈھانگری مرزا) وِچ وسوں کیتی تے حالے تک اوہناں دا خاندان ای آباد اے۔ میاں محمد شفیع اپنی خاندانی پچھوکڑ بارے لکھدے نیں:

> ''منشی محمد شفیع اختر ولد میاں محمد عظیم ولد میاں سید محمد ولد میاں ہاشم دین ولد حافظ صالح محمد قوم منہاس ڈوگرہ راجپوت چند پشتیں اوپر جاکر ہمارے مورث اعلیٰ مسمی بہ ''میاں پیڑا'' نے اسلام قبول کیا۔ اور حافظ صالح محمد سے ہماری سکونت بمقام بھیٹ متصل ٹلہ جوگیاں ضلع جہلم میں رہی'' ۔(3)

موضع بھیٹ، ''ٹلہ جوگیاں'' دے دامن وِچ پھیلیا ہویا اے۔ ایس ویلے بھیٹ دا علاقہ تحصیل سوہاوہ دی یونین کونسل نگیال دے زیرِ انتظام ہے۔ ایس پورے علاقے نوں ڈھانگری مرزا آکھیا جاندا اے۔ ڈھانگری نام دے دو علاقے ''ڈھانگری

بوہا'' تے ''ڈھانگری بالا'' چکسواری، میر پور آزاد کشمیر وِچ وی موجود نیں۔ ڈھانگری لفظ ''ڈھانگ'' توں نکلیا اے جس دے معنی ڈھلوان، چوٹی یا ٹیلہ دے نیں۔ جہلم دا ایہ علاقہ وی چھوٹے بڑے پہاڑاں اور ٹیلیاں تے مشتمل اے۔ ایس لئی ایہ گل بعید از قیاس نہیں کہ ایس علاقے نوں زمینی خدوخال دے پیش نظر ''ڈھانگری'' دا نام دِتا گیا۔ ڈھانگری مرزا وِچ ہی حافظ صالح محمد دا خاندان پھلیا تے پھیلیا۔ میاں محمد شفیع دے اجداد کشمیر نال تعلق رکھدے سن۔ اپنے اجداد دے علاقے نال محبت اک فطری امر اے۔ اوہناں دے اک قلمی نسخے وِچ آغا شورش کاشمیری دا ایہ شعر لکھیا اے جو اوہناں دے ایس احساس دی عکاسی کردا اے (7):

ہے ارضِ کاشمیر سے اک نسبتِ قدیم
گو واں نہیں، پہ واں کے نکالے ہوئے تو ہیں

میاں محمد شفیع دا گھر حالے وی اوتھے ای ہے جتھے اوہناں دے اجداد آباد ہوئے۔ اوہ تھاں ''ڈھوک محمود'' دے ناں نال مشہور اے۔ حافظ صالح محمد دے پوتے ''میاں سید محمد چشتی'' اک صوفی درویش ہون دے نال نال صاحب طرز پنجابی شاعر وی سن۔ اوہناں دے وَڈے بیٹے داناں ''میاں محمد عظیم'' تے چھوٹے داناں ''میاں خدابخش'' سی (میاں خدابخش برٹش آرمی وِچ ملازم رہے اور 1956ء وِچ فوت ہوئے)۔ میاں محمد عظیم ایس مقالے دے مرکز تے محور میاں محمد شفیع دے والد سن۔ حافظ صالح محمد اک عالم دین سن۔ مذہب نال وابستگی اوہناں دی اولادنوں، اوہناں وَلوں وراثتی طور تے ملی جس دے اثرات کئی پشتاں بعد اج وی مشاہدہ کیتے جاسکدے نیں (5)۔

1.1۔ میاں سید محمد چشتی:

میاں سید محمد چشتیؒ (1827ء۔1907) دے والد دا ناں میاں محمد ہاشم سی۔ آپ دا پنجابی کلام ''سی حرفیاں میاں سید محمد چشتی'' دے سرناویں ہیٹھ 2017ء وچ بزم تخلیق

وتحقیق، اسلام آباد نے شائع کیتا، جس دی تدوین دی سعادت راقم نوں حاصل ہوئی۔ مذہب نال لگاؤ اوہناں نوں ورثے وِچ مِلیا سی۔ اوہ حضرت غلام حیدر شاہ چشتی نظامیؒ دے مرید سن۔ اوہناں دی ساری حیاتی تصوف وطریقت وِچ گزری۔ درویش صفتی تے قناعت پسندی اوہناں دی شخصیت دا خاصہ سی۔ اوہناں ساری حیاتی اللہ، رسول صلی اللہ علیہ وسلم اور مرشد دی اطاعت تے محبت وِچ گزار دِتی۔ میاں سید محمد چشتی دیاں کجھ سی حرفیاں، اوہناں دے پوتے میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی نے اپنے قلمی نسخے ''ارمغانِ چشتی'' وِچ محفوظ کیتیاں سن (تے کجھ کلام منتشر صورت وچ اوہناں دے عزیزاں کولوں حاصل ہویا اے)۔ میاں محمد شفیع ایہناں سی حرفیاں دے اخیر وِچ لکھدے نیں:

''ناظرین باتمکین! یہ مجموعہ اشعار موسوم بہ تحفہ سید محمد چشتی حیدری مرحوم ساکن بھیٹ کا ہے۔ کیونکہ جناب ممدوحؒ اُمّی محض تھے اور شعر اُس والہانہ عشق کے ماتحت کرتے تھے۔ جو انہیں حضرت خواجہ غریب نواز پیر غلام حیدر علی شاہ صاحب جلال پور شریف کے ساتھ تھا۔ سوز اور گداز جوان کے اشعار میں پایا جاتا ہے۔ یہ اُس پاک اور بے لوث محبت کا صدقہ ہے جو انہیں اپنے پیرِ کامل کے ساتھ تھا۔ زیادہ تر اشعار آپ کے برادر زادہ میاں محمد طیّب مرحوم ولد میاں غلام مصطفٰے نے قلم بند کیے۔ پھر وہ نسخہ ضائع ہوگیا۔ جو کہ بڑی مشکل کے ساتھ دستیاب ہوا۔ یہ اس ناچیز کی کوشش کا نتیجہ ہے جو کہ پیشِ نظر ہے۔ جناب ممدوحؒ نہایت سادہ زندگی بسر کرتے تھے۔ حضور خواجہ غریب نواز جلالپوریؒ سے ایک سال پیشتر فوت ہوئے۔ ۱۳۲۵ھ جمادی الاول کے آخری عشرہ میں اس دنیا فانی سے رحلت کی''۔(6)

میاں سید محمد چشتیؒ دیاں سی حرفیاں صوفیانہ فکر دیاں آئینہ دار نیں۔ نمونہ کلام:

ظ: ظاہراں ویکھ لو پیر میرے جھنڈا وِچ جلالپور لایا اے
رل کے عالماں فاضلاں ساریاں نے، ہتھ بن کے سیس نوایا اے
سچا دین رسول مقبولؐ والا، خواجے پیر مینوں سکھلایا اے
کلمے پاک دی مہر لگا سیدن دَم دَم میں یار پکایا اے (7)

....

خ: خواہش سرکار نوں جدن ہوئی کُن آکھنے نال جہان کیتا
کیتا اپنے نور تھیں آپ نبی وِچ دوہیں جہانیں سلطان کیتا
مَنو مومنو دین رسولؐ والا جھنڈا جس دا لال نشان کیتا
سیدن اس دربار دا منگتا میں جیندی خاطر زمیں اسمان کیتا (8)

....

ب: بہت وڈیایا سی رب سچے جس دا نور ظہور مشہور ہویا
سبھنا انبیا دا سرتاج نبیؐ جس دی خاطر بیت المعمور ہویا
تُرے سَے سَٹھ مرسل ہور نبی سارے سرورؐ جیہا نہ کوئی مشہور ہویا
لگی پریت نوں توڑ نہ مول سیدن جیہڑا خاص جناب منظور ہویا (9)

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی اپنے دادا میاں سید محمد چشتی نال بہت عقیدت رکھدے سن۔ میاں محمد شفیع نوں ہمیشہ ایس گل دا دُکھ رہیا کہ اوہناں دے دادا جی اوہناں دی پیدائش توں پہلے ہی فوت ہو گئے اوراوہ اپنے دادی جی دی شفقت توں محروم رہے۔ میاں محمد شفیع باقاعدگی نال میاں سید محمد چشتی دی قبر تے حاضری دیندے سن۔ اپنے روزنامچے وِچ تحریر کردے نیں (10):

"برمرقدِ حضرت جدِ امجد میاں سید محمد چشتی مرحوم بتاریخ ۲۸ اگست ۱۹۳۷ء مندرجہ ذیل بیت تحریر کردم (اختر)

س: سُتا ایں کیوں خاموش ہو کے ذرہ کھول پردہ دَسیں جھات بابا
اسیں تہنڈڑے دِید نوں ترس موئے کدی نال ساڈے کردیوں بات بابا

ساڈے بھاہ دا چن غروب ہویا وَسے جگ اندھیرڑی رات بابا
محمد شفیع گئیوں سینہ سَل میرا لا کے غماں والی گُجھی کات بابا''

2۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دے والدین:

میاں سید محمد چشتی دے وڈے صاجزادے میاں محمد عظیم 1875ءنوں بھیٹ (ڈھانگری مرزا) ضلع جہلم وِچ پیدا ہوئے۔ میاں محمد عظیم وی اپنے والد میاں سید محمد چشتی دے نقشِ قدم تے چلدیاں ہویاں سلسلہ چشتیہ دے بزرگ حضرت غلام حیدر شاہؒ دے مرید ہوئے۔ اوہ اپنے سکے چچا میاں غلام مصطفیٰ دی بیٹی معصومہ بی بی (پیدائش:1878ء) نال رشتہ ازدواج وِچ منسلک ہوئے۔ معصومہ بی بی دے پیکے وی ڈھوک محمود داخلی ڈھانگری مرزا دے وسنیک سن۔ معصومہ بی بی دا اک ای بھائی سی جس دا نام ''نیک محمد'' سی۔ 7 فروری 1924ءنوں نیک محمد دی وفات نال میاں سید محمد چشتیؒ دے چھوٹے بیٹے میاں غلام مصطفیٰ دی لڑی ختم ہوگئی۔ میاں محمد عظیم تے معصومہ بی بی دیاں دو بیٹیاں (برکت بی بی، زینب بی بی) تے دو بیٹے (محمد شفیع تے عبدالغنی) پیدا ہوئے۔ ''محمد شفیع'' ایس مقالے دا موضوع نیں۔ تے دوجا بیٹا عبدالغنی چھوٹی عمر وِچ ای فوت ہوگیا سی۔ میاں محمد شفیع دی والدہ معصومہ بی بی اک سادہ طبیعت، شفیق تے خدا ترس خاتون سن۔ میاں محمد عظیم دی وفات 18 دسمبر 1958ءنوں ہوئی جب کہ معصومہ بی بی نے 8 مئی 1947ء وِچ وفات پائی (11)۔

3۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دی پیدائش:

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دی پیدائش ڈھوک محمود، داخلی ڈھانگری مرزا وِچ ہوئی۔ قومی شناختی کارڈ اور پاسپورٹ دے مطابق اوہناں دی تاریخ پیدائش 03 مئی 1910ء اے۔ جب کہ اوہ خود اک تحریر وِچ اپنی تاریخ پیدائش دے متعلق انج جانکاری دیندے نیں:

''29 ستمبر 1909ء بروز اتوار میری تاریخ پیدائش ہے۔اور یہ مولوی عبدالعزیز ولد محمد شاہ ساکن رہانہ متصل رہتاس نے اپنے پاس تحریر کی ہوئی تھی۔ جبکہ وہ بمقام بھیٹ سکول ماسٹر تھے۔اور جہلم سرکاری سول سرجن کے کاغذات میں یکم اکتوبر 1909ء درج ہے۔اور سکول کے سٹرفکیٹ پر 3 مئی 1910ء کا اندراج ہے۔اسی پر بعد کے سرکاری دستاویزات میں عمل درآمد ہوتا چلا آ رہا ہے''۔(12)

اُپر والی تحریر 1956ء دی اے۔ جب کہ میاں محمد شفیع نے اپنے روزنامچے وِچ 29 اکتوبر 1937ء نوں اپنی سالگرہ دا دن لکھیا اے:

''آج میری اٹھائیسویں سالگرہ ہے۔اللہ کریم کا فضل وکرم شامل ہو''۔(13)

رونامچہ (جلد پنجم) وِچ 29 اکتوبر 1938ء نوں اپنی اُنتیویں سالگرہ تسلیم کردے نیں:

''یہ میری عمر کا آج انتیسواں سال ختم ہوتا ہے۔اور یہ دن میری پیدائش کا ہے''۔(14)

ایس توں علاوہ میاں محمد شفیع دے قلمی نسخے ''حدیثِ غم'' صفحہ 266 اُتے 29 اکتوبر 1940ء نوں اپنی سالگرہ دے موقع تے فارسی نظم ''تاسف بر عمر رفتہ'' لکھی اے(15)۔میاں محمد شفیع نے ''مجموعہ اشعار پنجابی'' دے ابتدائی صفحات وِچ اپنے خاندان دے افراد دی فہرست مرتب کیتی اے۔جس وِچ اپنی تاریخ پیدائش یکم اکتوبر 1909ء تحریر کیتی اے جس دے بارے اوہ آپ ہی دَسدے نیں کہ یکم اکتوبر والی تاریخ پیدائش دا اندراج جہلم سول سرجن دے کاغذات وِچ اے۔ 1956ء یا اُس توں بعد دیاں لکھتاں وِچ اوہناں اپنی تاریخ پیدائش 29 ستمبر 1909ء لکھی اے۔ ''گنجینہ اسرار'' وِچ میاں محمد شفیع

نے اپنی تاریخ پیدائش 29 اکتوبر 1909ء تحریر کیتی اے جس نوں قلم زد کر کے 29 ستمبر 1909ء لکھیا گیا اے (16)۔ ممکن اے اوہناں نوں پرکھ پرچول توں بعد اصل تاریخ پیدائش دا پتہ لگیا ہووے۔ 1956ء توں بعد دیاں تحریراں وِچ اپنی تاریخ پیدائش 29 ستمبر 1909ء ہی لکھی اے۔ ایس لئی اسیں میاں محمد شفیع دی اصل تاریخ پیدائش 29 ستمبر 1909ء ہی تسلیم کراں گے۔

4۔ تعلیم تے پیشہ:

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دِیاں لکھتاں چوں حاصل ہوئی جانکاری موجب اوہناں نے پرائمری سکول بھیٹ وِچ اپنی تعلیم دا آغاز کیتا۔ اوہناں دے پہلے استاد منشی محمد مالک (قوم گوجر ساکن باگڑیاں) سن۔ چھیویں جماعت تک اوہناں بھیٹ وِچ ہی تعلیم حاصل کیتی۔ چھیویں جماعت توں بعد 1922ء نوں اختر ڈھانگروی مڈل سکول دومیلی وِچ داخلہ لیا۔ اُس دور دے سیاسی حالات توں متاثر ہو کے میاں محمد شفیع تعلیم دا سلسلہ جاری نہ رکھ سکے۔ ایس بارے لکھدے نیں:

> ''۔۔۔ان دنوں تحریک خلافت زوروں پر تھی۔ میری رہائش شہر کے محلّہ میں تھی۔ یہاں روز جلسے جلوس نکلتے جس میں سرکاری ملازمتوں اور سکولوں کی تعلیم سے بائیکاٹ پر زور دیا جاتا۔ اور میں بھی ان لوگوں کے بھرے میں آ گیا۔ اور سکول کی تعلیم سے دل اچاٹ ہوگیا۔ غیر حاضری کا بھی عادی ہوگیا۔ آخر میں نے سکول چھوڑ دیا''۔(17)

ایس توں بعد میاں محمد شفیع دینی تعلیم حاصل کرن لئی اپنے والد دے پھوپھی زاد بھائی مولوی عبدالمجید ولد فتح دین ساکن بڑی درویزہ کول چلے گئے۔ مولوی صاحب چکوڑہ وِچ درس دیندے سن۔ اوتھوں بنیادی مذہبی تعلیم حاصل کرن مگروں میاں محمد شفیع جلالپور

شریف مرشد خانے تے چلے گئے۔ صاحبزادہ سید محمد محمود شاہ نے اوہناں نوں اپنے نال رکھ لیا تے گھر دے سامان اور پیسہ نقدی دی تمام ذمہ داری اوہناں نوں سونپ دِتی۔ میاں محمد شفیع ایس ذمہ داری نوں اپنے لئی اِک اعزاز سمجھدے سن۔ میاں محمد شفیع 1928ء دے اخیر تک جلالپور رہے، فیر واپس بھیٹ آ گئے۔ 16 جنوری 1929ء نوں کئی سال دے وقفے بعد ستویں جماعت وِچ داخلہ لے کے دوبارہ تعلیم دا آغاز کیتا تے 1930ء وِچ اوہناں مڈل دا امتحان پاس کرلیا۔

4.1۔ ملازمت بطور نائب مدرس:

1930ء وِچ میاں محمد شفیع نے مڈل دا امتحان پاس کیتا تے نال ای خان عبدالرحیم خاں، اے ڈی آئی سکولز جہلم نے اوہناں نوں بھیٹ سکول وِچ نائب مدرس تعینات کر دِتا۔ تقریباً دو سال نائب مدرس دی ملازمت توں بعد میاں محمد شفیع نوں ایہ ملازمت چھڈنی پئی کیوں جے اوہناں دی عمر پنجی (پچیس) سال توں زیادہ ہو چکی سی۔ تے نارمل سکول لالہ موسیٰ وِچ اوہناں دا ٹیچرز ٹریننگ لئی داخلہ وی نہیں سی ہوسکدا (18)۔

4.2۔ محکمہ ڈاک وِچ ملازمت:

ستمبر 1932ء وِچ صاحبزادہ سید محمود شاہ نے جہلم وِچ سپرنٹنڈنٹ دی حیثیت نال چارج سنبھالیا تے اوہناں میاں محمد شفیع نوں خود بُلوا کے محکمہ ڈاک وِچ چٹھی رساں دے طور تے بھرتی کروا دِتا۔ 29 ستمبر 1932ء نوں اوہناں دا ضمانت نامہ مکمل کیتا گیا تے 22 دسمبر 1932ء نوں محکمہ ڈاک وِچ اوہناں دی ملازمت دا آغاز ہویا۔ 1956ء تک میاں محمد شفیع چٹھی رساں دی حیثیت نال ملازمت کیتی۔ جون 1956ء وِچ اوہناں نوں کیش اوورسیئر دی ذمہ داری عارضی طور تے سونپی گئی۔ 21 جون 1961ء وِچ میاں محمد شفیع نوں کیش اوورسیئر دے عہدے تے مستقل کر دِتا گیا۔ میاں محمد شفیع 03 مئی 1970ء نوں تقریباً 38 سال دی ملازمت توں بعد ریٹائر ہوئے (19)۔

4.3۔ جلد سازی:

جلد سازی میاں محمد شفیع دا مستقل ذریعہ معاش تے نہیں سی لیکن کافی عرصے تک ایہ کم اوہناں دی اضافی آمدنی دا باعث بنیا رہیا۔ مسجداں وچ رکھے ہوئے قرآن تے اپنے مرشد خانے دی لائبریری دیاں کتاباں اُتے جلداں کرن دا اوہناں نوں بڑا شوق ہونداسی۔ کتاب نال میاں محمد شفیع نوں بہت محبت سی۔ ایسے لئی اوہ کتاب دی حفاظت داالتزام بڑے شوق نال کردے سن۔ میاں محمد شفیع نے اپنیاں تمام تصنیفاں نوں آپ ہی کاغذ خرید کے تے جلد کر کے کتابی شکل دِتی اے۔ جلد سازی اوہناں دا اضافی (part time) ذریعہ معاش سی: ایس حوالے نال اوہناں دا اک شعر پیش ہے(20):

دَب گیا ہے جلد سازی میں مرا ذوقِ سلیم
پیٹ کا دھندہ ادب پر میرے غالب آ گیا

5۔ ازدواج تے اولاد:

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دا ویاہ 23 اگست 1930ءنوں موضع مائر دے وسنیک میاں محمد ابراھیم دی صاحبزادی ''فاطمہ بی بی'' نال ہویا(21)۔ فاطمہ بی بی اک سادہ، گھریلو تے دِیندار خاتون سن۔ فاطمہ بی بی دی تاریخ پیدائش 8 اگست 1917ء اے جب کہ اوہناں 7 اگست 1978ءنوں اکاٹھ سال دی عمر وِچ وفات پائی۔ میاں محمد شفیع نے اوہناں دی وفات دا مادہ تاریخ انج کڈھیا اے:

☆ دگر سالِ رحلت بگویم ترا ::: جدا فاطمہ شد زآغوشِ من/ 1397ھ
☆ بی بی فاطمہ بی نیک خاتمہ رفت/ 1977ء
☆ بُود او غریقِ رحمت/ 1977ء، ہم زہے غفراں مآب/ 1397ھ (22)

میاں محمد شفیع نوں فاطمہ بی بی دی وفات دا بہت گہرا صدمہ ہویا۔ اک وجہ تے ایہ سی کہ دوواں دا تقریباً ادھی صدی دا ساتھ سی۔ تے دوجی وجہ ایہ بنی کہ میاں محمد شفیع اپنی

شریک حیات دی وفات ویلے گھر موجود نہیں سن۔ اوہ جلالپور شریف اپنے مرشد خانے تے گئے ہوئے سن۔ اوہناں دی غیر موجودگی وِچ فاطمہ بی بی اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اُس زمانے وِچ موجودہ دور دی طرح موبائل تے ٹیلیفون جہیاں سہولتاں نہیں سن۔ ایس کارن اوہناں نوں بروقت اطلاع نہیں مِل سکی۔ میاں محمد شفیع اپنی شریک حیات فاطمہ بی بی دے آخری دیدار توں محروم رہے۔ اپنے ایس دکھ دا اظہار میاں محمد شفیع نے انج کیتا اے(23):

س: سَت اگست دِل خست میرا مری وسدی جھوک اجاڑ گئی
لانبو لائیکے درد جدائیاں دے رخت صبر قرار دے ساڑ گئی
اچن چیت آ بخت کرخت ہوئے اُڈ کونج جیوں طرف پہاڑ گئی
محمد شفیع اس غم تھیں نم اکھیں کہی بلم کلیجڑے گاڑ گئی

....

و: ورہے چھ ماہیاں گذر جاسن کِس فاطمہ تدھ نوں یاد کرنا
قیدی جسم وِچ گور دے قید خانے پہلے حشر تھیں کِس آزاد کرنا
کِتے بیٹھ نویکلے وِچ گوشے تیری یاد وِچ پیا فریاد کرنا
محمد شفیع میاں وِچ خواب آ کے میری روح ناشاد نوں شاد کرنا

....

الف: ایہ افسوس نہ عمر جاسی ہتھیں اپنے کیتی نہ ٹور تیری
پڑھی نہیں نماز اخیر تیری ہتھیں اپنی کھٹی نہ گور تیری
اچن چیت نہ دِتوئی بھیت کوئی کٹی موت نے آن کے ڈور تیری
محمد شفیع کے عاماں نوں خبر اِس دی میرے نال آہی گل ہور تیری

میاں محمد شفیع تے فاطمہ بی بی نوں اللہ تعالیٰ دَس بیٹیاں تے اک بیٹے نال نوازیا۔ میاں محمد شفیع دے اپنے قلمیں مرتب کیتی گئی فہرست دے مطابق، اوہناں دی اولاد دی تفصیل انج اے:

☆ شفیعہ بیگم المعروف محمد بی: پیدائش: 14 جولائی 1932ء/ وفات: 31 اگست 2002ء

☆ زکیہ بیگم:	پیدائش: 29 نومبر 1934ء	وفات: 21 اپریل 1999ء
☆ رفیعہ بیگم:	پیدائش: 31 اکتوبر 1936ء	وفات: 25 جنوری 2014ء
☆ حمیدہ بیگم:	پیدائش: 6 نومبر 1940ء	وفات: 3 دسمبر 1941ء
☆ حمیدہ بیگم:	پیدائش: 18 دسمبر 1942ء	وفات: 2 جولائی 2005ء
☆ شمیم اختر:	پیدائش: 18 فروری 1945ء	وفات: 26 فروری 1945ء
☆ بی بی مقصود اختر:	پیدائش: 25 جون 1946ء	وفات: 7 اکتوبر 1948ء
☆ میاں عبدالرشید:	پیدائش: 19 اپریل 1948ء	بقید حیات
☆ مقبول بیگم:	پیدائش: 23 نومبر 1950ء	بقید حیات
☆ عزیزہ بیگم:	پیدائش: 23 دسمبر 1952ء	وفات: 30 دسمبر 1952ء
☆ فریدہ بیگم:	پیدائش: 4 جنوری 1955ء	بقید حیات (24)

5.1۔ میاں عبدالرشید:

میاں عبدالرشید، میاں محمد شفیع دے اکلوتے صاحبزادے تے اولاد وِچ اٹھویں نمبر تے نیں۔ اوہناں دی پیدائش ستاں بیٹیاں توں بعد 19 اپریل 1948ء نوں ہوئی۔ میاں محمد شفیع دی اک نظم جہڑی بیٹے دی پیدائش تے لکھی گئی (25):

سَت بساکھ جمادی الثانی نو تاریخ حسابوں
تے اپریل مہینہ اُنّی ہویا کرم جنابوں
دو شنبہ دن برکت والا وقت فجر دے بھائی
کیتی عبدالرشید پیارے قدم رنجہ فرمائی
رائج سن عیسٰی دا آہا اُنّی سو اٹھتالی
تیراں سو تے اَڑسٹھ ہجری کرم کیتا رب والی
ستاں دِھیاں پچھوں کیتی رب غریب نوازی
منگاں رب رحیم کریموں اس دی عمر درازی
یا رب نیک ہووے ایہ بیٹا نالے کرماں والا
یارب توہیں اس دا حافظ ناصر تے رکھوالا

چالیہہ سال سی عمر مری جد مہر مولا فرمائی
دِل دی کلی شگفتہ ہوئی رحمت واگ ولائی
میاں شفیع منگ مولا کولوں ہر دم نیک دعائیں
عزتاں پاوے نیک اعمالوں اندر دوہیں سرائیں

میاں عبدالرشید نے ابتدائی تعلیم توں بعد قائداعظم یونیورسٹی اسلام آباد وِچ پنجی سال بطور ڈسپنسر ملازمت کیتی۔ اوہناں داوِیاہ اپنی خالہ ''حیات بی بی'' دی صاحبزادی ''امینہ بیگم'' (پیدائش: 2 جنوری 1947ء) نال اپریل 1972ء وِچ ہویا۔ میاں عبدالرشید دے چار بیٹے اظہر رشید، مظہر جمیل، بدر سہیل، مدثر فاروق تے اک بیٹی صوفیہ رشید اے۔ چاروں بیٹے بھارہ کہو اسلام آباد وِچ رہندے نیں جب کہ بیٹی، عثمان شریف نال ویاہ توں بعد دومیلی ضلع جہلم وِچ آباد اے۔ میاں عبدالرشید وی اپنے اجداد دی طرح آستانہ عالیہ جلالپور شریف نال وابستہ نیں۔ درویش صفت انسان نیں۔ عجز، انکسار تے قناعت پسندی اوہناں دی شخصیت داخاصہ اے۔ ریٹائرمنٹ توں بعد ہُن اپنے آبائی علاقے بھیٹ (ڈھانگری مرزا) وِچ گوشہ نشینی دی زندگی گزار رہے نیں (26)۔

6۔ آستانہ عالیہ جلالپور شریف نال وابستگی:

جلالپور شریف تحصیل پنڈ دادنخان ضلع جہلم دا اک قصبہ اے۔ جلالپور شریف حضرت غلام حیدرعلی شاہؒ (1838ء......1908ء) دی نسبت نال پوری دنیا وِچ شہرت رکھدا اے۔ حضرت غلام حیدر شاہؒ، خواجہ شمس الدین سیالویؒ دے مرید تے پیر مہرعلی شاہؒ دے پیر بھائی سن۔ آستانہ عالیہ جلالپور شریف دی بنیاد اوہناں نے رکھی (27)۔ چشتیہ نظامیہ سلسلے دی ایس بزرگ ہستی توں بعد اوہناں دے صاحبزادے سید محمد مظفرعلی شاہؒ (1862ء......1917ء) سجادہ نشین ہوئے۔ اوہناں توں بعد پیر سید محمد فضل شاہؒ آستانہ عالیہ جلالپور شریف دے سجادہ نشین بنے (28)۔

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دے دادا میاں سید محمد چشتی حضرت غلام حیدر علی شاہؒ دے مرید سن۔ آستانہ عالیہ جلالپور شریف نال وابستگی اوہناں دی اولاد نے وی قائم رکھی۔ میاں سید محمد چشتی نے اپنے بیٹے میاں محمد عظیم نوں حضرت غلام حیدر شاہؒ دے ہتھ بیعت کرایا۔ فیر میاں محمد عظیم نے وی اپنی ایس خاندانی روایت نوں قائم رکھیا تے اپنے بیٹے میاں محمد شفیع نوں اپنے مرشد خانے لے گئے۔ میاں محمد شفیع نے 6 جمادی الثانی، 1337ھ بمطابق 11 مارچ 1919ء نوں سید محمد فضل شاہؒ دے ہتھ بیعت دی سعادت حاصل کیتی۔ اُس ویلے اوہناں دی عمر 9 سال سی۔ میاں محمد شفیع ایس بارے لکھدے نیں:

''چوتھی جماعت کے امتحان کے بعد میں اپنے والد صاحب کے ہمراہ جلالپور شریف قبلہ حضرت صاحب کے عرس پر حاضر ہوا۔ اور جناب حضرت صاحب کے سجادہ نشین سید محمد فضل شاہ صاحب سے بیعت ہوئی''۔(29)

میاں محمد شفیع نے روحانی فیض سید محمد فضل شاہؒ کولوں حاصل کیتا۔ میاں محمد شفیع دے صاحبزادے میاں عبدالرشید نے وی اپنی خاندانی روایت نوں قائم رکھیا ہویا اے۔

6.1۔ پیر سید محمد فضل شاہ جلالپوری:

پیر سید فضل شاہ جلالپوری رحمتہ اللہ علیہ 4 جمادی الاول 1312ھ بمطابق ماہ نومبر 1894ء بروز شنبہ سید مظفر شاہؒ دے گھر جلالپور شریف تحصیل پنڈ دادنخان ضلع جہلم وِچ پیدا ہوئے۔ آپ سید غلام حیدر علی شاہؒ دے پوتے سن تے اوہناں دے ہی دستِ مبارک تے بیعت دا شرف حاصل کیتا اور خلافت نال سرفراز ہوئے۔ اوہناں عارفانہ روایات توں علاوہ اصلاحِ معاشرہ اور برصغیر دے مسلماناں نوں بیدار کرن واسطے وی اہم کردار ادا کیتا۔ سید محمد فضل شاہؒ دے دوسرے وڈے کارنامیاں وِچ سب توں وڈا تے اہم کارنامہ جماعت ''حزب اللہ'' دا قیام سی۔ ایس جماعت دا قیام 30 دسمبر 1927ء نوں سید غلام حیدر علی شاہؒ

دے عرس دے موقع تے عمل وِچ لیایا گیا۔ تمام علما تے مشائخ دی موجودگی وِچ اتفاقِ رائے نال سید فضل شاہؒ نوں "امیر حزب اللہ" تسلیم کیتا گیا (30)۔ حزب اللہ اک اصلاحی تحریک سی جسدا مقصد نہ تے انگریزاں یا ہندوواں دی مخالفت کرنا سی اور نہ ہی کسی فرقے دی حمایت یا مخالفت۔ حزب اللہ دا مقصد مسلماناں دی ذہنی، معاشرتی، تمدنی، اقتصادی، عملی تے اجتماعی زندگی وِچ مثبت انقلاب برپا کرنا سی۔ ایہ اک متحرک اور فعال تنظیم سی جسدے ہزاراں رضا کار ہر ویلے اصلاحی کماں واسطے تیار رہندے سن (31)۔

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی اپنے مرشد سید محمد فضل شاہؒ نال بہت محبت و عقیدت رکھدے سن۔ اوہناں دی شاعری وِچ مرشد دی مدح تے عقیدت دا بیان بہت زیادہ مِلدا اے۔ میاں محمد شفیع دے اپنے مرشد دے حوالے نال چند اشعار بطور نمونہ پیش کیتے جاندے نیں (32):

دَھن دَھن بھاگ سوہاگ جنہاں دا خواجہ پیر جلالی ہے
سیّد سخی کرامت والا حسبوں نسبوں عالی ہے
پیر مِرے سِر تاج نورانی ظل اللہ مقبول ربانی
خُلق مروّت عین محمدی واہ وا عکس کمالی ہے
پیر فضل شاہ فضلِ الٰہی جگ وِچ جاری فیض کماہی
آون لوک مراداں پاون وقت نہ کوئی خالی ہے

سید فضل شاہؒ نے یکم دسمبر 1966ء نوں ایس دُنیا توں چلانا کیتا۔ میاں محمد شفیع نے اوہناں دی تاریخ وفات انج لکھی:

بگو سال فوت گرامی قدر :: زہے "فیض سید محمد فضل"/1966ء

میاں محمد شفیع اپنے مرشد پیر سید محمد فضل شاہؒ دے بہت قریب سن۔ مرشد تے مرید دی قربت دا اندازہ کئی سو خطوط دی دستیابی نال چنگی طرح ہو جاندا اے۔ میاں محمد شفیع نے

اپنے مرشد دے خطوط اپنے کول البم دی صورت وِچ جمع کیتے سن جیہڑے اج وی اوہناں دے صاحبزادے میاں عبدالرشید کول محفوظ نیں۔ کئی مرید ایسے ہوندے نیں جیہناں دا مقصد دنیاوی حرص تے لالچ ہوندا اے جس پاروں اوہ اپنے مرشد دے اگے پچھے پھر دے نظر آندے نیں۔ لیکن میاں محمد شفیع دا مقصود تے منزل کجھ ہور سی۔ اوہ تے راہِ حقیقت دے مسافر سن۔ اوہناں دی اپنے مرشد نال خط و کتابت بہت زیادہ رہی۔ اوہناں دے مرشد وی اوہناں دی طلب تے باطن دی سچائی دے پیشِ نظر خصوصی شفقت دا مظاہرہ کردے سن۔ سید محمد فضل شاہؒ دے چند خطوط وِچوں اکتبا سات پیش نیں جیہناں نوں پڑھن توں بعد ایہ گل واضح ہو جاندی اے کہ میاں محمد شفیع اپنے مرشد دی نظر وِچ کوئی عام مرید نہیں سن۔ اور مرشد تے مرید دوویں اک دوجے دے حالات توں باخبر رہندے سن:

نائب مدرس دی ملازمت ملنے دے موقع تے:

''ہمیں یہ معلوم کر کے کہ آپ کو بھیٹ کے سکول میں ملازمت کی جگہ مل گئی ہے، خوشی ہوئی۔ دعا ہے کہ خداوند کریم آئندہ بھی آپ کو دینی و دنیاوی معاملات میں کامیابی نصیب فرمائیں''۔ (26 جولائی 1930ء)

میاں محمد شفیع دی بیٹی حمیدہ بیگم دی وفات دے موقع تے:

''آپ کی لڑکی کی فوتیدگی کی خبر معلوم کر کے نہایت ہی رنج وقلق ہوا۔ ہمیں اس معاملہ میں آپ سے دلی ہمدردی ہے۔ دعا ہے کہ خداوند کریم مرحومہ کو غریق رحمت کرے اور پسماندگان کو توفیق صبر جمیل عطا فرمائیں۔ آمین''۔ (15 دسمبر 1941ء)

پیر سید محمد فضل شاہؒ دی طرفوں اپنی صحتیابی دی خبر:

''ہم عرس مبارک کے بعد بغرض علاج لاہور گئے تھے مگر ۲۲ مئی ۱۹۴۶ء کو وہاں سے بخیریت تمام گھر واپس آ گئے ہیں۔ اور اب ہماری

صحت خداوند کریم کے فضل و کرم سے نسبتاً اچھی حالت میں
ہے''۔(23 مئی 1946ء)

سید محمد فضل شاہؒ نال عقیدت تے محبت دے بیان نال میاں محمد شفیع دا سارا کلام بھریا پیا اے۔ جس بارے مزید تذکرہ اگلے ابواب وِچ کیتا گیا اے۔

7۔ حلقۂ احباب:

میاں محمد شفیع دا حلقۂ احباب بہت وسیع سی۔ اوہناں دے دوستاں وِچ اکثریت اوہناں دے پیر بھائیاں دی سی۔ میاں محمد شفیع دے قلمی نسخے ''انشائے اختر'' وِچ شامل خطوط توں اندازہ ہوندا اے کہ اوہناں دے اہم دوستاں وِچ مولانا عبدالمجید خفقانی نھوٹوی، مولانا عبدالمجید کڑی شریف، حافظ نذر حسین شاد فاروقی، خوشی محمد نھوٹوی، عبدالغنی، محمد افضل پھڈیالوی، شیخ محمد عالم بنگیالوی، حافظ بشیر میروی، منظور مُیروی، حافظ غلام احمد سلوئی والے اور ماسٹر شرف علی وغیرہ شامل سن۔ انج تے میاں محمد شفیع نوں سارے دوست ہی پیارے سن لیکن اوہناں دیاں تحریراں راہیں معلوم ہوندا اے کہ سب توں وَدھ کے عزیز دوست ''مولانا عبدالمجید خفقانی نھوٹوی'' سن۔

7.1۔ مولانا عبدالمجید خفقانی:

مولانا عبدالمجید خفقانی جہلم دے اک گاؤں نھوٹ دے رہن والے سن۔ مولانا صاحب اک علمی تے ادبی شخصیت سن۔ پنجابی وِچ شاعری بہت ودھیا کردے سن۔ مولانا خفقانی دے متعلق جہڑی تھوڑی بہت جانکاری حاصل ہوئی، اوہ صرف میاں محمد شفیع دیاں تحریراں دے ذریعے ممکن ہوئی۔ مولانا خفقانی، میاں محمد شفیع دے پیر بھائی سن۔ اوہناں دی اک بیٹی زبیدہ بیگم (گوجرانوالہ وِچ مقیم نیں) دے متعلق، اک منظوم خط دے ذریعے جانکاری ملدی اے جو میاں محمد شفیع نے اوہناں نوں مولانا خفقانی دی وفات دے موقع دے لکھیا سی (33)۔

عبدالمجید خفقانی نال میاں محمد شفیع دی محبت تے عقیدت دا اندازہ اوہناں دی شاعری توں چنگی طرح ہو جاندا اے جہڑی اوہناں اپنے دوست نال محبت تے عقیدت دے اظہار لئی کیتی اے۔ مولانا خفقانی تے میاں محمد شفیع دا یارانہ تقریباً سٹھ سال دا سی۔ ایس حوالے نال اوہ زبیدہ بیگم نوں اپنے منظوم خط وِچ لکھدے نیں (34):

ہتھ فاتحہ خیر اٹھا منگاں ایسا سنگ ناہیں لبھنہار دِھیے
سٹھ سال دا سی ساڈا بھائی چارہ، چارہ چلیا نہ آخر وار دِھیے
آہی چار جولائی ذی قعد چھیویں ہویا کوچ وِچ بیت الابرار دِھیے
سینے داغ جدائی دا لا کے گئے گور پئے کدوں آونہار دِھیے
محمد شفیع دی خیر اخیر دسے واری اپنی تے چلنہار دِھیے
جاپے آخری خط ایہ ہوگ میرا ناہیں زندگی دا اعتبار دِھیے

مولانا عبدالمجید خفقانی 4 چار جولائی 1987ء نوں فوت ہوئے۔ میاں محمد شفیع دی ''سی حرفی نیاز نامہ'' وِچ اپنے پالئی محبت تے عقیدت دا کھل کے اظہار کیتا گیا ہے۔ مولانا خفقانی پنجابی زبان وِچ شاعری کردے سن۔ ہیٹھ اوہناں دا اک منظوم خط نمونے دے طور تے پیش ہے جو اوہناں جہلم دے معروف پنجابی شاعر ''غلام سرور سرلوی'' (35) دے نام لکھیا سی (36):

''بنام غلام سرور سرلوی شاعر پنجابی۔ ۲ جون ۱۹۳۴ء''

بے ایمان درگاہ تھیں رَد ہوئے جہڑے ہون بدبخت بخیل کوئی
کیتی گل نہ حسد بخیلیاں دی رکھ دِلے وِچ غیر دلیل کوئی
ہوندے دولتاں والڑے جگ اندر دنیادار کنجوس بخیل کوئی
ساڈے بخل تے حسد کنجوسیاں دی کہڑی آپ دے پاس دلیل کوئی
تسیں خوب پیار نکھیڑدے او سمجھو غیر جو ہووی خلیل کوئی
سمجھو اس نوں یار پیار والا ہووے جہڑا بد ذات رَذیل کوئی
چنگی ویکھ کے خوب دوا دیوو ہووے غماں تھیں جہڑا علیل کوئی

رکھن کھوٹ اوہ مول نہ وِچ سینے جہڑے اصل تھیں ہون اصیل کوئی
معنی پاوندے حسن تے عشق والے غمز رمز دے جہڑے قتیل کوئی
کیتی مشق سی رشک دے نال میں تے دولت ویکھ کے طرح قبیل کوئی
کہیا من تساڈڑے ظن بیٹھا ناقص عقل تے فہم قلیل کوئی
منگت اسیں ساں خُلق پیار والے تساں سمجھیا ڈوم تے بھیل کوئی
سانوں شوق سی یار محبتاں دا کیتوئی دِلے دی مول نہ قیل کوئی
وڈا چاہ سی فیض اٹھاوندے دا تیرے شعر دی ویکھ چھبیل کوئی
بیبا پرت نہ ڈٹھیوئی طرف ساڈے شوم شامتی اتے بخیل کوئی
لائیاں پھیریاں وانگ پروانیاں دے تیرے حسن دی ویکھ چھبیل کوئی
لیا خُلق پیار اَزما تیرا ذات راجیاں انت کوڑیل کوئی
سمجھ پھُل گلاب دا ہتھ پایا ناہی سار جے خار مغیل کوئی
تیرے آن دوار پکار کیتی پاؤ خیر سرکار زنبیل کوئی
جیویں کیتوئی رد سوال ساڈا دیواں کِس دے نال تمثیل کوئی
حاتم وانگ سخاوتاں ہورناں تے ساڈے بھاہ دے شوم بخیل کوئی
کھلی رہے تحصیل عوام اُتے ساڈی وار آ پئی تعطیل کوئی
اساں سمجھیا کھان محبتاں دی ویکھ طبع رنگیل شکیل کوئی
کسے دل دی تساں نہ گل کیتی سانوں سمجھ حقیر ذلیل کوئی
رکھ ڈک طبلیاں وِچ اس نوں چاڑ گرد حصار فصیل کوئی
فتوحات ایہ تدھ نصیب ہوون باجھ غیر دے دخل دخیل کوئی
قسم رب دی محض مزاخ آہی سمجھیں غیر نہ ہور تاویل کوئی
کہڑے نال اصول وصول رہیوں باجھ رنج ایہ گنج تحصیل کوئی
نال غیر دے پان پیار جہڑے ہوون جگ وِچ انت ذلیل کوئی
عمر بال معصوم نہ بال سینے منزل عشق دی انت طویل کوئی
شعر شاعری رب دا فضل ہوندا لوک آکھدے قال تے قیل کوئی
رکھ ثابتی صدق صفا کامل، ایہدے باجھ نہ ہور سبیل کوئی

بنھ بھار مسافرا دُور دیا سدا رہن دی نہیں دلیل کوئی
لئی جِت مجیدؔ میں جی دے کے بازی عشق دی باجھ وکیل کوئی

7.2۔ مولانا الحافظ محمد عبدالمجید (کڑی شریف):

مولانا الحافظ محمد عبدالمجید (1962ء- 1885ء) کڑی شریف ضلع جہلم دے وسنیک سن۔ حافظ صاحب، پیر فضل شاہ دے والد پیر حیدر شاہ دے مرید سن۔ اوہ پنجابی، اُردو تے فارسی دے صاحبِ طرز شاعر ہون دے نال نال اک جیّد عالمِ دین وی سن۔ اوہناں دا کلام ''مناقب الابرار''، ''پنج گنج اسلام''، ''ابرِ نیساں''، ''معراج نامہ''، ''تذکرۃ الحسن''، ''جمالِ حیدری''، ''جھوک مسلم''، ''ثنائے محمدؐ'' تے ''بھاہ پریم دی'' دے ناواں نال شائع ہویا۔ نمونہ کلام (37):

''طلب صادق وہمت مرداں''

طلب پکی رکھ ہمت کر کے جو لوڑے سو پاوے
چاہے طالب صادق ہووے قدم نہ مول ڈولاوے
ذکر، فکر تے ورد دعائیں دل تھیں نہ بھلاوے
ہر ہر ساہ نگاہ کرم دی منگے عرض سناوے
گریہ زاری آوے کاری دل دا سوز وَدھاوے
''ہتھ کم وَل دل رکھ صنم ول'' نام دہاندا جاوے
''لوڑن والا رہے نہ خالی'' پاک نبیؐ فرماوے
بھر دامن مقصود مجیدا اوڑک لے گھر آوے

7.3۔ حافظ نذر حسین شاد فاروقی:

حافظ نذر حسین شاد فاروقی (2017ء۔1928ء) دا شمار وی میاں محمد شفیع دے قریبی دوستاں وِچ ہوندا اے۔ شاد فاروقی، مولانا الحافظ محمد عبدالمجید دے صاحبزادے نیں۔ شاد فاروقی ہوراں نوں وی میاں محمد شفیع دی طرح پیر فضل شاہؒ دے ہتھ تے بیعت دا شرف حاصل ہویا۔ شاد فاروقی پنجابی، اردو تے فارسی دے شاعر ہون دے نال نال اک جیّد عالمِ دین سن تے مختلف مذہبی موضوعاں تے اوہناں کئی نثری کتاباں وی تصنیف کیتیاں

نیں۔ اوہناں دا کجھ پنجابی کلام کتابچیاں دی صورت وِچ شائع ہو چکیا اے۔ اوہناں دیاں پنجابی کافیاں دی تدوین دا شرف راقم نوں حاصل ہویا جو ''پریم دوارے مست نظارے'' دے سرناویں ہیٹھ 2020ء وچ شائع ہوئیاں۔ ''سوز و سازِ حیات'' دے ناں نال اوہناں دا اُردو مجموعۂ کلام 2016ء وچ شائع ہویا۔ شاد فاروقی دیاں زیادہ تر شعری تے نثری تخلیقات حالے وی غیر مطبوعہ نیں۔ نمونہ کلام(38):

تری چشمِ عنایت مجھ پہ گر اک بار ہو جائے
مری رگ رگ میں روحِ زندگی بیدار ہو جائے
اگر جلوہ نما وہ حسن شعلہ بار ہو جائے
تو ہر ذرہ جہاں کا مخزنِ اسرار ہو جائے
بجا ہے! مانتا ہوں زندگانی کام کی شے ہے
کروں کیا؟ زندگانی سے جو دل بے زار ہو جائے
مجھے محرومیٔ تقدیر پر اتنا بھروسہ ہے
نظر ڈالوں چمن پر وادیٔ پُرخار ہو جائے
بجا ہے ضبط کی تلقیں مگر میں کیا کروں ناشادؔ
اگر سوزِ دروں کا آنکھ سے اظہار ہو جائے

8۔ میاں محمد شفیع دا عمومی علمی استفادہ/مطالعہ:

میاں محمد شفیع مطالعے دے بڑے شوقین سن۔ ہر موضوع دیاں کتاباں دا مطالعہ کردے سن۔ کتاباں پڑھن تے جمع کرن دا اوہناں نوں اتنا جنون سی کہ کتاب کسے کول دیکھدے تاں گھر لے جاندے اور اپنے لئی پوری کتاب دی خود کتابت کر کے کاپی تیار کر لیندے۔ اوہناں دے گھر موجود چھوٹی جیہی لائبریری وِچ اوہناں دے اپنے ہتھ نال لکھیاں کئی کتاباں موجود نیں۔ میاں محمد شفیع نوں اگر کسے کتاب وِچ کوئی کم دی گل نظر آندی تاں فوراً اپنے کول نوٹ کر لیندے سن۔ اوہناں اپنی ذاتی لائبریری نوں ''رشیدیہ لائبریری'' دا نام دِتا سی۔

فارسی، اُردو تے پنجابی ادب دیاں کتاباں میاں محمد شفیع دے مسلسل مطالعے وِچ رہیاں۔ فارسی، اردو اور پنجابی دے تمام کلاسیکی شاعراں دا اوہناں بڑے گوہ نال مطالعہ کیتا سی۔ زبان وادب توں علاوہ قرآن، حدیث، تفسیر تے تصوف وی اوہناں دے مطالعے دا خصوصی موضوع رہے۔ علامہ اقبال دے بڑے مداح سن۔ اوہناں دی کوئی وی کتاب اوہناں دے ہتھ لگ جاندی تاں پوری پڑھ کے ہی دم لیندے سن۔ میاں محمد شفیع دے ہتھ نال لکھیاں علامہ اقبال دیاں تقریباً تمام کتاباں اوہناں دی لائبریری وِچ محفوظ نیں۔ اوہ اقبال دے شعری آہنگ تے مزاج دے بہت دلدادہ سن۔ فارسی دے شاعراں چوں حافظ شیرازی تے مولانا روم دی ادبی عظمت دے قائل سن۔ پنجابی وِچ وارث شاہ، ہاشم شاہ تے میاں محمد بخش توں بہت متاثر سن۔ اوہناں توں علاوہ پنجابی دے تقریباً تمام کلاسیکی شاعر اوہناں دے مطالعے وِچ شامل سن۔

9۔ شاعری:

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی نے تِن زباناں فارسی، اُردو تے پنجابی وِچ شاعری کیتی اے۔ جیہڑا جذبہ تے خیال جس زبان وِچ سہولت نال ادا ہوندا رہیا، اُس نوں اُسے طرح ادا کردے رہے۔ اپنی طبیعت وِچ کدی لسانی حد بندیاں نوں دخیل نہیں ہون دِتا۔ اوہناں دی طبیعت اُردو تے پنجابی دی نسبت فارسی وَل زیادہ مائل سی۔ فارسی زبان دے ماہر سن۔ ایہو وجہ اے کہ اوہناں نے اپنی پنجابی شاعری وِچ فارسی لفظاں دا بے دریغ استعمال کیتا اے۔ میاں محمد شفیع نے اُردو تے فارسی زباناں وچ حمد، نعت، غزل تے نظم، جب کہ پنجابی وچ حمد، نعت، غزل، سی حرفیاں، باراں ماہ، منقبت، مرثیہ، تے دوہڑے تخلیق کیتے۔ اوہناں دا ایہ کثیر تخلیقی سرمایا اوہناں دے صاحبزادے کول قلمی صورت وِچ محفوظ ہے۔

میاں محمد شفیع دے پنجابی توں اڈ کلام دا نمونہ ہیٹھ دِتا جاندا اے۔

اُردو کلام دا نمونہ (39):

"ساقی نامہ"

جلا عشق سے تن بدن ساقیا
کہوں کس پہ دل کی جلن ساقیا
شرابِ محبت پلا ساقیا
مجھے مست اپنا بنا ساقیا
مرے دل سے دوئی مٹا ساقیا
نظر آئے جلوہ ترا ساقیا
رہے یاد مجھکو نہ فردا و دوش
بنا لے مجھے اپنا حلقہ بگوش
جسے لوگ کہتے ہیں دیوانگی
عطا کر مجھے جام فرزانگی
غمِ عشق سے مجھ کو سرشار رکھ
مجھے دور دنیا سے سرکار رکھ
عطا کر مجھے دردِ دل کی دوا
بسوئی من مست ساغر بڑھا
غمِ عشق ساقی بڑی چیز ہے
میسّر نہیں ہے یہ شاہوں کو شے
مجھے ساغرِ عشق سے گھونٹ دے
گلا خامیوں کا مرے گھونٹ دے
بنا لے مجھے اپنا تو ساقیا
مرے نیک دل نیک خو ساقیا
میں چھوڑوں گا ہرگز نہ دامن ترا
ہے جب تک نہیں کام بنتا مرا
ہے وابستگی ضامن اس بات کی
نہ جائے گی خالی صدا آہ مری

کبھی تو اسے رحم آ جائے گا
مری خستگی دیکھ جب پائے گا
ترے ہاں نگاہوں کے بٹتے ہیں جام
زمانے میں ہے ہاں ترا فیض عام
ہے نسبت سے تیری میرا اشتہار
وگرنہ میں ہوں اک خدائی خوار
مرے بندہ پرور اے بندہ نواز
بجا ہے مجھے ذات پہ تیری ناز
ذرا اپنی بندہ نوازی دِکھا
نہیں ہوں میں کچھ، اس کو کچھ تو بتا
ہزاروں ہوئے آپ سے فیض یاب
دیا تو نے چڑیوں کو زورِ عقاب
مجھے بھی اگر بخش دیتے یہ جام
یہ ممکن تھا میرا بھی بن جاتا کام
بہ آں نسبت من کہ ہوں حیدری
بہ محشر نہ ہو میری پردہ دری
پلا دے مجھے ساقیا جامِ عشق
کہ اختر ہے زنجیریٔ دامِ عشق

فارسی کلام دا نمونہ (40):

غزل

گنہگارم اگر توبہ کنم از عشق روئے تو
کہ سجدہ کرد نم باید بجائے قبلہ سوئے تو
غلط اندیشۂ در اجتہاد خویش اے واعظ
کہ آدم را ضمیرے سوئے حق آمد نہ سُوئے تو
اگر پروانہ سوز و خویش را بر شمعِ حسنِ تست
دگر بلبل بگیر و گل تو دردے ہست بوئے تو

توئی موجود در عالم توئی مشہود بر چشمم
ہر آئینہ در آئینہ جمال تست و روئے تو
نہ از زمزم نہ از کوثر نہ از بادہ نہ از شربت
نخواہد تشنۂ دیگر مگر جُرعہ ز جوئے تو
توئی آں مست کر دتی زمام از دست بگستی
ہنوز آئی و میگوئی نخواہم دید روئے تو
حسیناں را مجالِ تاب جلوہ از کجا باشد
کہ ماہ ہم بر فلک شرمندہ تر از حسن روئے تو
ازیں بہتر نہ آمد در خیال و فکر و ادراکم
منم خوش کام اختر روز وصل از گفتگوئے تو

9.1۔ اصلاحِ سخن:

میاں محمد شفیع اک طبع زاد شاعر سن۔ اوہناں کِسے جگہ اپنے کسے استاد دا تذکرہ نہیں کیتا جس کولوں باقاعدہ طور تے اصلاح لئی ہووے۔ میاں محمد شفیع دے صاحبزادے میاں عبدالرشید موجب اوہناں کسے نوں شاعری وِچ استاد نہیں کیتا۔ البتہ اک تھاں تے میاں محمد شفیع، محمد حنیف قریشی نوانکوٹی کوٹی داذکر ایس حوالے نال کردے نیں:

"۔۔۔۔ مجھے پنجابی شعر کہنے کا شوق ہوا۔ اور محمد حنیف قریشی نوانکوٹی جو عمدہ شعر کہتے تھے۔ ان سے معمولی تلمذ ہوا"۔(41)

میاں محمد شفیع دی عمر پندراں یا سولاں سال سی جدوں محمد حنیف قریشی نوانکوٹی نال علیک سلیک ہوئی۔ ایہو زمانہ سی جدوں میاں محمد شفیع دی شاعری دا آغاز ہویا۔ اوہناں اکثر تھاواں تے ایس گل دا اعتراف کیتا اے کہ اوہ عروض نال واقفیت نہیں رکھدے۔ ایس پکھوں اک جگہ لکھدے نیں:

"ناظرین! یہ ابیات جو اس بندۂ درگاہِ حیدریہ نے اپنی عقیدتمندی

کی بناپر وقتاً فوقتاً تحریر کیے۔ اور جنہیں چند بار اپنے ممدوح گرامی
[سید محمد فضل شاہؒ] کوسنانے کا بھی اتفاق ہوا۔ جن کوسن کرحضور نے
داد بھی دی۔ اور زبان فیض ترجمان سے ارشادفرمایا ''من ندانم
فاعلاتن فاعلات:: شعرمی گویم بہ از آبِ حیات''۔(42)

میاں محمد شفیع دی طبع موزوں سی۔لیکن اوہناں دی شخصیت دا عجز تے انکسار اوہناں نوں ایس کمی دااعتراف کرن تے مجبور کرداسی۔ ایسے حوالے نال اوہناں دااک بند پیش اے(43):

ک: گند ادراک تے عقل اقل، ناقص فہم نالے معلومات کوئی نہ
نالے علم عروض تھیں ناواقف، جاناں شعر سندی تصریحات کوئی نہ
میم مدح تھیں جان تے ہول طاری، جاناں نقص تے سقم نکات کوئی نہ
محمد شفیع جی نظر حضور دے تھیں، ہو سکے نہ حل، ایسی بات کوئی نہ

9.2۔ تخلص:

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دا اصل ناں ''میاں محمد شفیع'' سی جہڑا اوہناں دے والد نے رکھیا سی۔ اُردو تے فارسی شاعری وِچ ''اختر'' تخلص کردے سن۔ اوہناں پنجابی شاعری خصوصاً سی حرفیاں وِچ اپنا اصل ناں ''محمد شفیع'' استعمال کیتا اے(44)۔ اپنیاں تحریراں دے اخیر وِچ دستخط دے طور تے وی ''اختر ڈھانگروی'' لکھدے سن۔ اوہناں دے قلمی نسخیاں وِچ جگہ جگہ پوراناں ''میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی'' لکھیاملدا اے۔ میاں محمد شفیع اپنے روزنامچے وِچ یکم مارچ 1936ء نوں لکھدے نیں:

''والد صاحب قبلہ نے میرا نام محمد شفیع رکھا۔ مئی 1929ء میں
مخلصم شرف علی ولد حوالدار فضل احمد ڈھوک صوبہ کا نارمل سکول لالہ
موسیٰ کی آمد پر میں نے اپنا تخلص ''اختر ڈھانگروی'' تجویز
کیا''۔(45)

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی نے اپنا قلمی ناں یا تخلص ''اختر ڈھانگروی'' اپنے علاقے ڈھانگری مرزادی نسبت نال تجویز کیتا۔ دیہاتاں وِچ سکول ماسٹر تے پوسٹ مین نوں ''منشی'' کہیا جاندا سی۔ ایسے نسبت نال اوہناں نوں مقامی لوگ ''منشی محمد شفیع'' وی آکھدے سن۔ اک مذہبی شخصیت تے عالم دین ہون پاروں اوہناں نوں ''مولوی محمد شفیع'' وی آکھیا جاندا سی۔ پیر سید محمد فضل شاہؒ وی اپنے خطوط وِچ اوہناں نوں ''مولوی محمد شفیع'' ای لکھدے سن۔ میاں محمد شفیع نے اپنے قلمی ناں اختر ڈھانگروی نال کدھرے کدھرے ''چشتی حیدری'' دا اضافہ وی کیتا اے۔ اوہناں دے سرکاری دستاویزات وِچ پوراناں ''میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی'' لکھیا ملدا اے، جیہڑا اوہناں دے شناختی کارڈ تے پاسپورٹ اُتے وی درج اے۔

10۔ بیت اللہ دی زیارت:

ہر مسلمان دی سب توں وڈی خواہش ہوندی اے کہ اوہ زندگی وِچ کم ازکم اک واری خانہ کعبہ دا طواف تے اوہناں تھاواں دی زیارت لازمی کرے جتھے جتھے ساڈے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے مبارک قدم جاندے رہے۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی وی تمام عمر بیت اللہ شریف دی زیارت توں شرف یاب ہون دی خواہش کردے رہے۔ جے تڑپ سچی ہووے تاں اللہ دی طرفوں کوئی نہ کوئی وسیلہ ضرور بن جاندا اے۔ میاں محمد شفیع نوں مارچ 1986ء وِچ اللہ دے گھر ولوں بلاوا آیا تاں اوہناں عمرہ دی سعادت حاصل کیتی۔ میاں محمد شفیع اپنے ایس مبارک سفر دا تذکرہ اک نعت اندر وی کردے نیں (46):

مدینے والڑے آقا دا یارو!
ہے دریائے کرم دا فیض جاری
مرے تے جد کرم آقا دا ہویا
بحمداللہ مری بھی آئی واری

بڑی مدتاں دی میری آرزو سی
عمر اِس آرزو دے وِچ گزاری
ہوئے اسباب جاون دے مہیا
کریمی تے جد آئی ذات باری
مدینے والڑے آقا بلایا
سنی رب نے میری بھی آہ و زاری
نویں مارَچ رجب تھیں چار دِن گھٹ
ٹُری دِینے شہر وَل ساڈی لاری
بحمداللہ تعالیٰ رب دے فضلوں
ہوئی آسان سی منزل ایہ بھاری

11۔ وفات:

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی نے صحت مند حیاتی گزاری۔ اوہناں نوں بڑھاپے وِچ وی کوئی بیماری نہیں سی۔ پیدل چلنا پھرنا اوہناں دا آخر دم تک معمول رہیا اے۔ میاں محمد شفیع اپنے مرشد خانے جلالپور شریف گئے ہوئے سن۔ 19 مارچ 1990ء دی شام اچانک طبیعت خراب ہوئی تے اپنی بیٹی حمیدہ بیگم دے گھر کالا گوجراں (جہلم) تشریف لے گئے۔ ساری رات بخار دی حالت وِچ یا تے اپنے بیٹے میاں عبدالرشید دا پُچھدے رہے یا فیر ایہ سوال کردے کہ چھ تاں نہیں بجے؟ آخر 20 مارچ 1990ء دی صبح جدوں گھڑیاں چھ بجایا تاں پنجابی زبان دے گوشہ نشین تے درویش صفت شاعر میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی ایس فانی جہان توں چلانا کر گئے۔ اوہناں دی تجہیز و تکفین اپنے آبائی علاقے بھیٹ (ڈھانگری مرزا) وِچ ہوئی۔ اوہناں دی قبر بابا فاضل شاہؒ دے دربار دے نزدیک، اپنے دادا میاں سید محمد چشتی دی قبر دے بالکل نال اے (47)۔

آثار

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دی کوئی وی کتاب شائع نہیں ہوسکی۔ اوہناں دا تمام ادبی سرمایا قلمی نسخیاں دی صورت وِچ موجود اے۔ اوہناں دے پنجابی تے اردو، فارسی شاعری دیاں کتاباں (قلمی) دی تفصیل الگ الگ دِتی جا رہی اے۔ ایہناں ساریاں قلمی نسخیاں دی کتابت میاں محمد شفیع نے اپنے ہتھیں کیتی اے۔

1۔ پنجابی تصانیف (قلمی):

☆ فریادِ عاشق	1925ء
☆ کلامِ اختر ڈھانگروی	1928ء تا 1934ء
☆ ارمغانِ اختر	1930ء تا 1960ء
☆ انشائے اختر ڈھانگروی	1934ء تا 1987ء
☆ پنجابی غزلاں	1937ء تا 1959ء
☆ مجموعہ سی حرفیاں	1956ء تا 1971ء
☆ ارمغانِ چشتی	1961ء تا 1980ء
☆ مجموعہ اشعار پنجابی (الف)	1961ء تا 1989ء
☆ وصال امیرِ حزب اللہ	1966ء تا 1980ء
☆ مجموعہ اشعار اختر (الف)	1970ء تا 1978ء
☆ مجموعہ اشعار اختر (ب)	1970ء تا 1978ء
☆ مجموعہ اشعار پنجابی (ب)	1980ء تا 1987ء
☆ سی حرفی محمد سلیم ولد محمد بشیر	1985ء
☆ نعتیہ کلام	1987ء

2۔ اُردو/فارسی تصانیف (قلمی):

- ☆ غزلیات معہ دیگر　　1930ء
- ☆ سوزِ عشق　　1931ء
- ☆ نوائے راز　　1931ء
- ☆ بیاضِ اختر (المعروف داستانِ راز)　　1932ء
- ☆ جذباتِ اختر (الف)　　1933ء
- ☆ حدیثِ غم　　1939ء
- ☆ مضراب (جلد اوّل)　　1943ء
- ☆ مضراب (جلد دوم)　　1946ء
- ☆ تاثرات　　1947ء
- ☆ جذباتِ اختر (ب)　　1948ء
- ☆ تحفۂ درویش　　1949ء
- ☆ حرفِ شوق　　1949ء
- ☆ دلِ گداز　　1950ء
- ☆ سبوچۂ مے　　1954ء
- ☆ سازِ شکستہ　　1960ء
- ☆ فیضِ سرمدی (الف)　　1961ء
- ☆ چراغِ سحر　　1964ء
- ☆ فیضِ سرمدی (ب)　　1966ء
- ☆ نقشِ آخریں (حصہ اوّل)　　1971ء
- ☆ حرفِ آخر　　1971ء
- ☆ نقشِ آخریں (حصہ دوم)　　1976ء

☆ تازہ خواہی داشتن　　1979ء

☆ چراغِ سحر　　1984ء

☆ تکمیلِ شوق　　1986ء

☆ بلغ العلیٰ بکمالہ　　1987ء

☆ ملفوظات حضرت امیر حزب اللہ　　1947ء

☆ منظوم درود شریف　　س۔ن

☆ گنجینۂ اسرار (روزنامچہ۔ اٹھ جلداں)

شخصیت

عام طور تے انسان دے ظاہری قد کاٹھ تے نین نقشے نوں اس دی شخصیت سمجھیا جاندا اے۔ جب کہ شخصیت انسان دے ذہن یا فکر دی عکاس ہوندی اے۔ انسان دا چال چلن تے روزمرہ دے معمولات توں اُس دی شخصیت دا اندازہ ہو جاندا اے۔

1۔ سراپا تے معمولات:

میاں محمد شفیع دا رنگ گندمی، اکھیاں روشن تے لمیاں، رخسار بھرے بھرے، لمبا نک، تے چوڑی پیشانی سی۔ چہرے تے گھنی لمبی داڑھی سی۔ جو بڑھاپے وِچ بالکل سفید ہو چکی سی۔ سفید داڑھی نال اوہناں دے چہرے دی نورانیت ہوروی اگھڑویں ہوگئی سی۔ آپ دا درمیانہ قد تے سڈول جسم سی۔ محکمہ ڈاک وِچ ملازمت دی وجہ توں ساری عمر پیدل چلن دا معمول رہیا۔ ایس لئی جسمانی طور تے صحت مند سن۔ بجی اَکھ تھلے زخم دا نشان سی۔ ہمیشہ ہلکے رنگ دے کپڑے پسند کردے سن۔ زیادہ تر سفید تے بغیر چمک دے کپڑے پاندے سن۔ اوہناں شلوار قمیض یا کُرتے پاجامے توں علاوہ کوئی لباس زیبِ تن نہیں کیتا۔ سر تے پگڑی

یا سفید ٹوپی ضرور رکھدے سن۔ جوانی وِچ کالی شیروانی بڑے شوق نال پاندے سن (48)۔

میاں محمد شفیع دی بہو امینہ بیگم، اوہناں دے روزانہ دے معمولات بارے وچار کردے نیں:

> ''صبح بہت جلدی جاگن دے عادی سن۔ تہجد تے دیگر وظائف دی ادائیگی تو بعد فجر دی نماز ادا کردے سن۔ قرآن دی تلاوت باقاعدگی نال کردے سن۔ ریٹائرمنٹ توں بعد زیادہ تر لکھن پڑھن وِچ ہی مشغول رہندے سن۔ قلم تے کاغذ اوہناں دے تکیے نال رکھیا ہونداسی۔ راتیں جو کجھ ذہن وِچ آندا لکھ لیندے تے صبح اُٹھ کے اُس نوں دوبارہ اپنی نوٹ بک وِچ لکھ لیندے سن۔ برسات دے موسم نال اوہناں نوں خصوصی لگاؤ سی۔ برسات وِچ گوشہ نشین ہو جاندے تے لکھن پڑھن ول اوہناں دا رجحان وَدھ جانداسی''۔(49)

میاں محمد شفیع دا گھر اک بلند مقام　تے ہے۔ جس جگہ اوہناں دا کمرہ سی اُس دے پچھلے پاسے کھڑکی کھلدی سی جس دے باہر بہت ہی خوبصورت منظر اے۔ سامنے گھنے درختاں دے جنگل تے سرسبز و شاداب نکیاں وڈیاں پہاڑیاں نیں۔ میاں محمد شفیع اس کھڑکی دے سامنے بیٹھ کے لکھن پڑھن دے کم کردے سن۔ چونکہ اوہناں دی زندگی وِچ اوہناں دے گراں تک بجلی نہیں سی پہنچی، ایس لئی اوہ دیوے یا لالٹین دی روشنی وِچ لکھدے پڑھدے سن۔ دن دے ویلے صحن وِچ بیٹھنا پسند کردے سن۔ اوہناں دے پوتے اظہر رشید اپنے بالپن دِیاں خوشگوار یاداں دَسدے نیں:

> ''دادا جی جدوں وی باہروں چکر لگا کے گھر آندے تاں ویہڑے وِچ منجی تے لیٹ جاندے سن۔ میں اوہناں دی کھونڈی دے سہارے اوہناں نوں لتیاڑداساں تے نال نال اوہ مینوں قرآنی

سورتاں یاد کرواندے سن۔ اور پچھلا سبق وی سندے سن۔ ایس طرح اوہ بہانیاں بہانیاں نال مینوں پڑھاندے رہندے سن''۔(50)

اظہر رشید اپنے دادا میاں محمد شفیع دی اک ہور بڑی خوشگوار گل دَسدے نیں:

''جدوں اوہناں دیاں اکھاں دا آپریشن ہویا سی، تاں راتیں تکیے نال رکھے ہوئے کاغذ تے شعر لکھ دیندے سن۔ نظر نہ آن دی وجہ توں لفظاں اتے لفظ لکھے جاندے سن۔ فیر صبح مینوں کہندے سن کہ میرے شعر کسے کاغذ تے صاف کر کے لکھ۔ ایہ میرے لئی بڑا وَڈا امتحان ہوندا سی۔ اصل امتحان تے اُدوں ہوندا سی جدوں لکھن واسطے کاغذ دی تھاں اوہناں دے ہتھ وِچ اخبار آ جاندا سی۔ اخبار اُتے کالے قلم نال لکھیا اُنج وی نظر نہیں آندا تے اگر لفظاں اُتے لفظ لکھے جاندے تاں فر میرے لئی اک ہور مصیبت بن جاندی کیوں کہ دادا جی ایس طرح دی تحریر خطِ شکستہ وچ بہت باریک لکھدے سن''۔(51)

میاں محمد شفیع نفاست پسند، جاذب توجہ تے ہر دلعزیز شخصیت دے مالک سن۔ اوہ سب نوں خندہ پیشانی تے خلوص نال ملدے سن۔ اوہناں دا مزاج نہایت متین، لب ولہجہ شائستہ تے مہذب سی۔ اوہ لوکاں نوں فوراً اپنا گرویدہ بنالیندے سن۔ نہ صرف دوست احباب تے رشتے دار بلکہ اوہناں دے نال محکمہ ڈاک وِچ کم کرن والے (Colleagues) سب لوک اوہناں نوں بہت پیار کردے سن۔ میاں محمد شفیع بہت پرکشش اور کرشماتی شخصیت دے مالک سن۔ اوہناں نال ملاقات توں پہلے اگر کسے دے دل وِچ کوئی رنجش ہوندی، تاں سامنے آندیاں ہی اوہ اوہناں دا گرویدہ ہو جاندا سی۔ اوہناں دے صاحبزادے میاں عبدالرشید دے مطابق اک واری محکمہ ڈاک دے کسے

وڈے افسر نوں ذاتی رنجش دی وجہ نال کسے شکایت کیتی کہ میاں محمد شفیع اپنے پیشہ ورانہ فرائض دی انجام دہی وِچ کوتاہی وَرت رہے نیں۔ اس افسر نے جدوں آپ دی جائے تعیناتی تے چھاپہ ماریا اور آپ نال ملاقات کیتی تاں اوہ فوراً ہی آپ دا گرویدہ ہو گیا (52)۔

میاں محمد شفیع اک سماجی شخصیت سن۔ اہل علاقہ اوہناں نوں بڑی عزت تے عقیدت دی نگاہ نال دیکھدے سن۔ اڑوس پڑوس توں علاوہ اپنے گراں تے دور دراز دے عزیز رشتہ داراں دی خوشی غمی وِچ لازمی شرکت کردے سن۔ سب لوک اوہناں نال مختلف معاملات وِچ مشاورت وی کردے سن۔ آپ ہمیشہ ثالثی تے مصالحتی کردار ادا کردے رہے۔ باقاعدہ امامت تے نہیں کیتی لیکن حسبِ ضرورت امامت وی کردے سن۔ ایس توں علاوہ نکاح خوانی وی کردے سن تے نمازِ جنازہ وی پڑھاندے سن۔ ایسے لئی میاں محمد شفیع نوں اوہناں دے مرشد سید فضل شاہؒ تے دوجے مقامی لوک ''مولوی محمد شفیع'' وی کہندے سن (53)۔ اوہناں دی نہ صرف اپنے گراں بلکہ دُور دراز علاقیاں وِچ وی بڑی شہرت سی۔ اج وی اوہناں دی آل اولاد نوں اوہناں دے حوالے نال پہچانیاں جاندا اے۔ ایس حوالے نال اوہناں دے پوتے میاں مظہر جمیل کہندے نیں:

> ''جدوں وی نیڑے تیڑے دے کسے گراں وِچ جانا ہووے، اوتھے سانوں کوئی وی نہیں پچھاندا۔ دادا جی نوں فوت ہویوں تقریباً ستائی سال ہو گئے نیں۔ لیکن حالے وی سانوں اوہناں دے ناں نال اپنی پچھان کرانی پیندی اے۔ لوک اوہناں نوں حالے وی نہیں بھُلے''۔ (54)

میاں محمد شفیع دی شخصیت دی اک خوبی ایہ وی سی کہ اوہ اپنے دوستاں تے قریبی رشتہ داراں نال مسلسل رابطے وِچ رہندے سن۔ اوہناں دے زمانے وِچ رابطے دا وڈا ذریعہ خط و کتابت سی۔ میاں محمد شفیع باقاعدگی نال اپنے دوستاں نوں خط لکھدے تے

اوہناں دے حالات بارے واقفیت حاصل کردے سن۔ اوہناں قلمی نسخے ''انشائے اختر ڈھانگروی'' وِچ اک سوتوں زیادہ اپنے منظوم خطوط محفوظ کیتے نیں جیہڑے مختلف دوستاں یاراں نوں لکھے گئے سن۔ ہیٹھ اوہناں دا اک منظوم خط ''بنام حافظ بشیر میروی'' بطور نمونہ پیش اے(55):

ہوئی مدت مدید بعید آیا نامہ نہیں تشریف بشیر صاحب!
شاید عشق صحیفیوں نام میرا کیتا تساں تحریف بشیر صاحب!
اساں آہی امید جے زندگی وِچ رہساں ہم ردیف بشیر صاحب!
نام رب دے دَرد فراق والے ظلموں کرو تخفیف بشیر صاحب!
اکھر لکھ کے گھل پیار والے صدقہ دین حنیف بشیر صاحب!
المکتوب نصف الملاقات آکھن سب اہلِ تصنیف بشیر صاحب!
قسم رب دی اساں پیار تیرا کیتا نہیں خفیف بشیر صاحب!
محمد شفیع دن چار حیاتڑی دے گویا فصل خریف بشیر صاحب!

میاں محمد شفیع دے گراں تے گردونواح دے دوجے علاقیاں دے لوک اپنے بچیاں دے ناں اوہناں کولوں رکھواندے سن۔ میاں محمد شفیع علم الاعداد دے ماہر سن۔ اوہ اعداد دے مطابق بچیاں دے نام رکھدے سن۔ ایس توں علاوہ اوہناں دی روحانی کشش وی اک وجہ سی کہ ہر کوئی خواہش کردا سی کہ اوہناں دے نومولود بچے داناں میاں محمد شفیع تجویز کرن۔

2۔ میاں محمد شفیع: اک صوفی تے درویش:

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی نوں مذہب نال محبت اپنے اجدادوَلوں ورثے وِچ ملی سی۔ اوہناں دے دادا میاں سید محمد چشتی توں بعد ایس خاندان دی مستقل نسبت آستانہ عالیہ جلالپور شریف نال ہوگئی۔ میاں محمد شفیع نے جلالپور شریف دے سجادہ نشین سیّد فضل شاہؒ

دے ہتھ شرفِ بیعت حاصل کرن توں بعد ساری عمر مرشد اور احکامِ شریعت دی اطاعت وِچ گزار دِتی۔ میاں محمد شفیع اک باعمل صوفی سن تے ایس حقیقت توں چنگی طرح واقف سن کہ اک صوفی دا نصب العین یا عشق، اللہ دی ذات ہوندی اے۔ اوہ جاندے سن کہ سلوک دی آخری منزل تک پہنچن لئی پہلی منزل فنا فی الشیخ نوں حاصل کرنا بہت ضروری اے۔ میاں محمد شفیع نوں اپنے مرشد سید محمد فضل شاہؒ نال انتاں دا عشق تے محبت سی جس دا اظہار اوہناں عملی طور تے وی اور اپنی شاعری دے ذریعے وی کیتا۔

میاں محمد شفیع اک سچے صوفی سن۔ رات دے پچھلے پہر جاگنا تے عبادت کرنا اوہناں دا روزانہ دا معمول سی۔ آپ نماز پنجگانہ، تلاوت قرآن پاک، وِرد وظیفے تے نفلی عبادتاں دا باقاعدگی نال اہتمام کردے سن۔ اوہناں دے روزنامچے وِچ تحریر 16 جنوری 1937ء دی کارگزاری ملاحظہ ہووے:

> ''سحر بیدار ہوا۔ نماز تہجد ادا کی۔ اور ذکر جہر کیا۔ وظائف پڑھے۔
> نماز فجر ادا کی اور مائر روانہ ہوا۔۔۔ بھیٹ کی اوپر والی مسجد میں
> نماز ظہر باجماعت ادا کی۔۔۔ ڈھوک محمود آیا۔۔۔ عصر کی نماز ادا
> کی۔۔۔ شام کی نماز باجماعت ادا کی اور بعدہٗ ذکر جہر کیا۔ آج
> خوب لذت حاصل ہوئی۔۔۔ عشاء کی نماز باجماعت ادا کی۔۔۔
> صبح کا پروگرام مرتب کیا اور سو گیا''۔(56)

ایہ اک دِن دا معمول نہیں بلکہ اوہناں دی ہر رات تے ہر دِن ایسے طرح گزردا سی۔ میاں محمد شفیع اک باعمل صوفی سن۔ اوہناں دی شخصیت دی مسکینی، عجز تے انکسار اوہناں دی درویش صفتی دی ثبوت اے۔ اوہناں کدے وی اپنی علمیت یا روحانیت نوں لوکاں تے آشکار نہیں ہون دِتا۔ نام ونمود دی خواہش تے اوہناں دی شخصیت وِچ سرے توں ہے ای نہیں سی۔ میاں محمد شفیع دی درویش صفتی دا ایہ عالم سی کہ اوہناں اپنی شاعری دی

اشاعت دا کدی سوچیا وی نہیں۔ اپنے قلمی نسخے ''ارمغانِ اختر'' وِچ ایس بارے لکھدے نیں:

''یہ سی حرفیاں جو میں نے وقتاً فوقتاً اپنی عقیدت کے اظہار میں تحریر کی ہیں۔ ان کو بغرض اشاعت تحریر کرنے کا کبھی خیال تک بھی نہیں آیا''۔(57)

میاں محمد شفیع نے اپنے کلام یا دیگر تحریراں وِچ کسے وی جگہ سلوک دیاں منزلاں بارے کھل کے تذکرہ نہیں کیتا۔ البتہ روزنامچے دی طرز تے لکھی گئی نثری تصنیف ''گنجینۂ اسرار'' وِچ مختلف جگہ تے اپنے روحانی تجربات دا اظہار اشاریاں کنایاں وِچ ضرور کیتا اے۔ ایس کتاب وِچ اوہناں دیاں تحریراں نوں سمجھنا آسان نہیں۔ ایس گل دا اعتراف میاں محمد شفیع گنجینۂ اسرار دے شروع وِچ خود وی کردے نیں:

''ناظرین! یہ کتاب جو اسرار و رموز کی حامل ہے اس کی تشریح میں کوشش کرنا ناظرین کے لیے ایک دقّت طلب مسئلہ ہے اور نا کام جدوجہد ہوگی۔ یہ اسرار، گو میں نے اوراق پر درج کیے، مگر معانی کو اپنے ساتھ قبر میں لے جاؤں گا۔''(58)

میاں محمد شفیع نوں کدی وی شہرت دی تمنا نہیں رہی۔ ایہو وجہ سی کہ اوہناں اپنے کلام دے نال نال اپنی ذات نوں وی مکمل طور تے لوکاں دے سامنے نہیں آن دِتا۔ اوہناں دیاں لکھتاں وِچ کدھرے کدھرے روحانی حوالے نال اشارے موجود نیں۔ مثلاً:

''فضا ابر آلود۔ معمولی ترشح ہو رہا تھا۔ کہ اچانک بجلی چمکی۔ بُعد اور دُوری کی ظلمت یکلخت کافور ہوگئی۔ شیخ مکرّم نے مجھے نوازش محبوبی سے مستفید کیا۔ اور بس۔''(59)

اس تصنیف وِچ اک ہور جگہ روحانی ترقی داذکر کردے نیں:

''تیسرا سال ختم ہوا۔ روحانی ترقی میں ایک گونہ کامیابی شاملِ حال رہی۔ الحمد اللہ۔ اللہ کریم اثبات علی صراطِ المحبتِ والشوق الی یوم القیٰمۃ فرما دینا۔ آمین۔''(60)

میاں محمد شفیع مذہب وشریعت دی پابندی نوں ضروری سمجھدے سن۔ اوہ تصوف تے شریعت نوں وکھ نہیں سن ویکھدے۔ اوہناں دی نظر وِچ تصوف دا اوہو راستہ درست سی جہڑا شریعت دے نال نال چلدا سی۔ ایسے حوالے نال گنجینۂ اسرار صفحہ 73 تے 11 فروری 1937ء دا احوال لکھدے نیں:

''وادی میں محملِ مقصود کا مجنوں کے ہاتھ آنا گوعنوانِ کامیابی ہے۔ مگر یہاں احکام اللہ کو مدنظر رکھتے ہوئے بے نیازی تھی۔ نیچی آنکھیں شرم سے جھکی ہوئی معافی کی طلبگار تھیں۔ اپنے رفیق کی موجودگی میں میں نے اسی پردہ کو پھر چاک کیا۔ کہ اے وادئ محبت کے مسافر اور عشق ومحبت کے سمندر کے شناور تیرے لیے زیبا نہیں کہ تیرا کوئی قدم رضائے الٰہی کے بغیر اٹھے۔ یہ خامی ہے۔ اس کو تو دور کر، تا کہ تجھ پر نورِ سرمدی آشکار ہو''۔(61)

میاں محمد شفیع دے نواسے محمد اصغر دَسدے نیں:

''میری والدہ (زکیہ بیگم) نے دَسیا سی کہ نانا جی اُتے اک واری عجیب جذب تے بے خودی دی کیفیت طاری ہوگئی سی۔ اوہ جیہناں روحانی کیفیات نوں لوکاں توں لُکانا چاہندے سن اوہ ظاہر ہون لگ پئیاں۔ اک واری تے نانا جی خانگی تے معاشرتی ذمہ داریاں توں بالکل بے نیاز ہو گئے۔ اوہناں تے عجیب جیہی مجذوبانہ کیفیت طاری ہوگئی۔ فیر اوہناں دے مرشد دی نظر دا فیضان سی کہ نہ صرف سارے معاملات پہلے دی طرح ہو گئے بلکہ اوہناں نوں مرشد نصیحت کیتی کہ تسیں بہت ساریاں بیٹیاں دے

باپ ہو۔ اوہناں دی پرورش تے تربیت کرن توں ودھ کوئی سعادت نہیں۔ ایس لئی خانگی ذمہ داریاں وِچ کوتاہی نہیں ہونی چاہی دی۔ اُس توں بعد اوہناں دا اپنی ذات تے ضبط ہمیشہ قائم رہیا''۔(62)

میاں محمد شفیع دے پڑوسی فاروق احمد، اوہناں دی شخصیت بارے کہندے نیں:

''میاں محمد شفیع صاحب اک ولی سن۔ اوہ کوئی عام بندے نہیں سن۔ انتہائی شفیق، ملنسار تے ہنس مکھ۔۔۔۔ میرا اوہناں نال اکثر اٹھنا بیٹھنا رہنداسی۔ اوہناں نال جدوں وی ملاقات ہوندی، اک عجیب جیہا سُرور تے روحانی چاشنی محسوس ہوندی سی۔ میں کدے وی اوہناں کولوں کوئی بیہودہ لفظ نہیں سی سُنیا۔ علاقے دے لوکاں وِچ اوہناں دا اک خاص مقام تے عزت سی۔ اوہناں امامت وی کروائی، نکاح وی پڑھائے تے تراویح وی پڑھاندے ہوندے سن۔ اوہ اک درویش سن جیہناں وِچ ریاکاری نہیں سی تے نہ ای ریاکاری نوں پسند کردے سن''۔(63)

اک صوفی جتنی وی کوشش کرے، کسے نہ کسے طرح، اُس دی کوئی نہ کوئی خوبی لوکاں دے سامنے آ ہی جاندی اے۔ میاں محمد شفیع محکمہ ڈاک وِچ ملازم سن۔ جہلم دے پنڈ اں گراواں وِچ اوہناں دا روزدا آن جان سی۔ جو لوک اوہناں نوں نہیں وی جاندے سن اوہ وی اوہناں دا بہت احترام کردے سن۔ اوہناں دے نورانی چہرے اور خوش اخلاقی نوں ویکھدیاں ہویاں لوک اپنے بچیاں یا مال مویشیاں نوں دَم کرن دا اسرار کردے سن۔ اوہناں اپنے روزنامچیاں وِچ وی دَم درود دا ذکر کیتا اے۔ میاں محمد شفیع اوہ صوفی سن جیہناں اپنی ساری حیاتی خالقِ حقیقی، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اور اپنے مرشد دی اطاعت اور محبت وِچ گزار دِتی۔ اوہ ہمیشہ قناعت پسندی تے عجز و انکسار دی مجسم تصویر بنے رہے۔

3۔ میاں محمد شفیع دی ذات نال منسوب چند روحانی واقعات:

میاں محمد شفیع دی ذات نال بے شمار روحانی واقعات منسوب نیں لیکن اوہناں وِچوں صرف کجھ واقعات دا تذکرہ کیتا جاندا اے۔ جیہناں توں اوہناں دی درویش صفتی، حلیمی، تے خاکساری جھلکدی اے۔

میاں محمد شفیع محکمہ ڈاک وِچ اک چٹھی رساں دی حیثیت نال ملازم سن۔ ڈیوٹی دے دوران کسے رستے توں جا رہے سن کہ اک عورت نے اوہناں نوں بُرا بھلا کہنا شروع کر دِتا۔ اوہ عورت دراصل کسے ہور دے بھلیکھے وِچ سی۔ میاں محمد شفیع نے اُس عورت نوں بتیر سمجھایا پئی تینوں کوئی غلط فہمی ہوئی اے۔ غلطی نہ ہون دے باوجود اوہناں اُس کولوں معذرت کیتی لیکن عورت دا رویہ انتہائی ہتک آمیز سی۔ بہتا سمجھان دے باوجود اوہ خاموش نہ ہوئی۔ میاں محمد شفیع دے صبر دا پیمانہ لبریز ہوگیا۔ غصّے وِچ اوہناں دے مونہوں نکل گیا ''تیرے منہ وِچ کیڑے پین، چپ کر جا''۔ کجھ دن گزرے تے میاں محمد شفیع نوں خبر ملی کے اُس عورت دا منہ کسے بیماری نال خراب ہون پاروں اندروں زخمی ہوگیا سی۔ تے ہُن زخماں وِچ کیڑے پے گئے نیں۔ میاں محمد شفیع بہت روئے اور اللہ کولوں بہتیاں معافیاں منگیاں۔ اور اُس دی صحتیابی لئی دُعاواں کردے رہے (64)۔

میاں محمد شفیع جدوں ڈاکخانہ بھون وِچ ڈیوٹی دے رہے سن اُدوں لہور توں اک بندہ اوہناں نوں ڈھونڈ دا ڈھونڈ دا پہنچیا۔ میاں محمد شفیع اُس نوں نہیں سن جاندے نہ ہی اوہ بندہ پہلے میاں محمد شفیع نوں جاندا سی۔ میاں محمد شفیع نے اس اوپرے مہمان دی خدمت خاطر کرن توں بعد آمد دی وجہ پچھی تاں اس بندے دَسیا پئی'' اُنہوں خواب وِچ علامہ اقبال دے دیدار ہوئے۔ علامہ صاحب نے خواب وِچ بطور خاص تاکید فرمائی کہ بھیٹ ڈھانگری مرزا دے میاں محمد شفیع نوں میرا اسلام دینا۔ ہُن تُسی علامہ صاحب دا اسلام قبول کرو تے مینوں اجازت دیؤ''۔ میاں محمد شفیع دا ایہ واقعہ ڈاکخانے وِچ موجود لوکاں دے

کارن کافی مشہور ہویا۔ میاں محمد شفیع نے ایہ واقعہ اپنے روزنامچے وِچ وی تحریر کیتا سی لیکن دیمک لگے کاغذاں تے تحریر پڑھن دے قابل نہیں۔ نہ ہی اُس شخص داناں کاغذ تے باقی رہیا اے(65)۔

اکثر بچیاں نوں مٹی کھان دی لت لگ جاندی اے۔ جتنے وی جتن کیتے جان اوہ مٹی کھان توں باز نہیں آندے۔ بھیٹ دے مقامی لوک میاں محمد شفیع دی قبر دی خاک بچیاں نوں چٹا دیندے نیں تے بچے مٹی کھانا چھڈ دیندے نیں۔ میاں محمد شفیع دی قبر کچی، سادہ تے اپنے خاندان دے مرحومین دیاں قبراں دے وچکار اے۔ کوئی مزار، خانقاہ، دِیوا یا جھنڈا موجود نہیں۔ لیکن فیر وی سنن وِچ آیا اے کہ لوگ اوہناں دی قبر تے نہ صرف حاضری دیندے نیں بلکہ منتاں وی مندے نیں(66)۔

4۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی اپنی آل اولاد دی نظر وچ:

میاں محمد شفیع اپنی اولاد لئی اک جلالی شخصیت سن۔ لیکن ایہ سختی صرف دِکھان لئی سی۔ اندروں انتاں دے رحم دل، شفیق تے محبت کرن والے انسان سن۔ اپنے اکلوتے بیٹے میاں عبدالرشید نال بہت پیار کردے سن۔ میاں عبدالرشید اپنے والد بارے کہندے نیں:

> ''اکلوتا بیٹا ہون دی وجہ توں میرے نال والد صاحب دی خصوصی محبت اک فطری امر سی۔ میں اوہناں دا لاڈلا وی بہت ساں لیکن اکلوتا ہون دی وجہ توں میرے لئی سختی وی بہتی ورتی جاندی سی۔ کیونکہ اوہناں دے سارے ارمان تے چاہواں اکلّے میرے نال وابستہ سن۔ لیکن ایہ گل وی حقیقت اے کہ اوہناں کدی وی میریاں بھیناں اُتے مینوں بے جا ترجیح نہیں دِتی۔ کدے وی میرے اُتے میری صلاحیت توں وَدھ بوجھ نہیں پایا۔ والد صاحب ہر ویلے لکھن پڑھن وِچ مشغول رہندے سن لیکن کدے وی مینوں زبردستی ادب یا شاعری طرف لگان دی کوشش نہیں کیتی۔ جب

تک حیات رہے، گھر دیاں ذمہ داریاں دا مکمل بوجھ میرے تے
نہیں آن دِتا۔ گھر دا سارا انتظام اوہناں اپنے ہتھ وِچ ای رکھیا۔
اخیر تک اوہناں دا رعب اور دبدبہ گھر وِچ قائم رہیا''۔(67)

میاں محمد شفیع عورتاں دے حقوق اور خصوصاً بیٹیاں دے حقوق دا بہت خیال رکھدے سن۔ اوہ اپنیاں بیٹیاں نوں بہت پیار کردے سن۔ بیٹیاں تے کدے وی اپنے بیٹے نوں ترجیح نہیں دِتی۔ میاں محمد شفیع دی بیٹی فریدہ بیگم نے اپنے والد بارے کجھ اس طرح وچار کیتا اے:

''میرے والد صاحب بیٹیاں نوں کدے وی بوجھ نہیں سن سمجھدے۔ بھائی عبدالرشید دی پیدائش توں پہلے میریاں ست بھیناں دا جنم ہویا۔ اوہناں ہر بیٹی دی پیدائش نوں اللہ دی خاص رحمت سمجھیا۔ اوہ کدی وی مایوس نہیں ہوئے۔ کدی وی گھر اندر اپنیاں بیٹیاں نوں ایہ احساس نہیں ہون دِتا کہ اوہناں دا بیٹا یا جانشین کوئی نہیں''۔(68)

میاں محمد شفیع اپنی اکلوتی بہو امینہ بیگم اُتے خصوصی شفقت فرماندے سن۔ اوہناں ہمیشہ اپنی بہو نوں اپنی بیٹی دی طرح محبت کیتی۔ امینہ بیگم دے اپنے ماموں تے سُسر میاں محمد شفیع بارے وچار:

''ماما جی (میاں محمد شفیع) مینوں ہمیشہ اپنی سگی بیٹی طرح پیار کردے سن۔ اوہ جدوں تک حیات رہے، کدی وی مینوں ایہ محسوس نہیں ہون دِتا جے میں اس گھر دی بیٹی نہیں، نُونہہ آں۔ سچ تے اے وے کہ اوہ ساورے گھر وِچ میرا سب توں وڈا سہارا سن''۔(69)

عام مثال دِتی جاندی اے کہ اصل کولوں سود زیادہ پیارا ہوندا اے۔ اِسے طرح بیٹے توں ودھ بیٹے دی اولاد پیاری ہوندی اے۔ میاں محمد شفیع نوں اپنے پوتے اظہر رشید نال بہت محبت سی۔ ایس محبت پچھے کئی وجہاں چھپیاں سن۔ اک تے اظہر رشید اوہناں دے

پوتے سن، دوجی وجہ اے کہ پہلے پوتے سن تے تیجی وجہ ایہ سی کہ اکلوتے بیٹے دی اولاد سن۔ اظہر رشید اوہناں دی اگلی پیڑھی دی بنیاد سن، ایس لئی اوہناں دی تمام تر توجہ اپنے پوتے اُتے سی۔ اظہر رشید نے اپنے دادا جی نال بہت ویلا بِتایا سی۔ اپنے دادا جی دی شخصیت بارے کہندے نیں:

''میرا اپنے دادا جی نال دوطرح دا رشتہ سی۔ اک محبت دا تے دوجا ڈردا۔ دادے پوتے دی محبت تاں اک فطری امر سی، لیکن ڈر ایس لئی کہ اوہ میری تعلیم وتربیت دے حوالے نال میرے اُتے بہت سختی کردے سن۔ میری ہر خواہش تے ڈیمانڈ پوری کردے سن لیکن پڑھائی دے معاملے وِچ کوئی رعایت نہیں سی''۔(70)

میاں محمد شفیع دے نواسے تے زکیہ بیگم دے صاحبزادے محمد اصغر دے خیالات اپنے نانا جی دے بارے اوہناں دی شخصیت دے کئی پہلو کھولدے نیں:

''میرے نانا جی دے نواسے تے نواسیاں بہت زیادہ تعداد وِچ نیں۔ میرا شمار نانا جی دے اوہناں چند نواسیاں وِچ ہوندا اے جیہناں نوں شروع توں ای احساس سی کہ نانا جی بہت بڑے آدمی نیں۔ اوہ کوئی عام بندے نہیں۔ مثال مشہور اے ''مچھلی دریا میں، پرندہ ہوا میں''۔ ایسے طرح اک پڑھے لکھے بندے نوں وی پڑھے لکھے ماحول تے احباب دی ضرورت ہوندی اے۔ اک پڑھیا لکھیا بندہ، پڑھے لکھے لوکاں وِچ رہ کے ای مزید ترقی کردا اے۔ لیکن نانا جان دا ایہ بہت وڈا کارنامہ اے کہ اوہ اک دوردراز علاقے وِچ رہ کے علم و ادب دی خدمت کردے رہے۔ جتھے اکثریت اَن پڑھ سی تے نیڑے نیڑے اوہناں توں علاوہ کوئی پڑھیا لکھیا بندہ نہیں سی۔ دنیاوی تعلیم تے دُور دی گل اے بنیادی سطح دی دینی تعلیم وی نہ ہون برابر سی۔ زیادہ تر لوکاں نوں تے

ٹھیک طرح نماز پڑھناوی نہیں سی آندا۔ایسے ماحول وِچ ساڈے نانا جی نے علم وادب دی شمع روشن رکھی۔اوہناں اپنے کردار تے عمل نال لوکاں دی تربیت کیتی۔عجز و انکسار دی انتہا ویکھو کہ اوہناں کدی وی کسے تے اپنی علمیت دا رُعب نہیں جھاڑیا۔ہمیشہ شفقت تے خلوص دا مظاہرہ کیتا۔اوہناں دا مطالعہ بہت وسیع سی۔کتاب نال عشق کردے سن۔ مذہب تے ادب دے موضوعات اُتے اوہناں کثیر تعداد تے مشتمل کتاباں دی لائبریری بنائی سی۔ میں جدوں وی اپنے نانکے جاندا ساں اوہناں دیاں کتاباں بڑے شوق نال پڑھدا ساں''۔(71)

مُکدی گل ایہ وے کہ بحثیت انسان میاں محمد شفیع اوہناں تمام صفتاں دے مالک سن جو اک اچھے انسان وِچ ہونیاں چاہی دیاں نیں۔اوہ اک حساس تے خوددار انسان سن۔ہمیشہ رزق حلال کمایا تے کھادا۔اوہ اک اچھے شہری، اک شفیق باپ، محبت کرن والے شوہر، وفادار دوست تے فرض شناس سرکاری اہلکار سن۔دوجیاں دے دکھ درد نوں اپنا دکھ درد سمجھدے سن۔کسے نوں مصیبت وِچ دیکھ لیندے تاں اوہناں دا حساس دل تڑپ اُٹھدا سی۔اُس دی مدد وی کردے تے اُس لئی دعاواں وی کردے سن۔اوہ اک نفیس انسان سن۔باطنی تے خارجی اعتبار نال نفاست پسند سن۔اوہناں دی طبیعت وِچ نفاست، چال وِچ نفاست، لباس وِچ نفاست الغرض اوہناں دا ظاہر باطن صاف ستھرا سی۔

[۲]

سی حرفیاں میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی: موضوعی تے فکری مطالعہ

موضوع دے حوالے نال سی حرفی دی جھولی ونو وَن موتیاں نال بھری پئی اے۔ گل مجاز دی ہووے یاں حقیقت دی، دنیا دی ہووے یاں دین دی، اخلاق دابیان ہووے یاں برہا دادرد، ملاپ دی تانگھ ہووے یاں ہجر دے گُر لاٹ مرشد دے پیار توں لے کے لوک قصیاں تائیں ہر مضمون سی حرفی وِچ بیان کیتا جاسکدا اے (72)۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی نے وی اپنی سی حرفیاں وِچ توحید، رسالت، تصوف، مرشد نال عقیدت، عشق حقیقی، عشق مجازی، تے اخلاقیات جیسے موضوعات نوں بڑی وسعت تے گہرائی نال بیان کیتا اے۔ میاں محمد شفیع دیاں 27 سی حرفیاں ایس کتاب وِچ شامل نیں جیہناں نوں زمانی ترتیب دِتی گئی اے۔

ایہناں سی حرفیاں دے سرناویاں توں ای ایہناں دے مضامین دا اندازہ ہو جاندا اے۔ ساریاں سی حرفیاں وِچ مختلف مضامین دابیان اے لیکن ایہناں تے سب توں وَدھ گوڑھا رنگ تصوف دا اے۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دیاں سی حرفیاں دی موضوعاں دے حوالے نال ونڈ اس طرح کیتی جاسکدی اے:

 منقبتی سی حرفیاں:

منقبت دا لفظی مطلب تعریف تے وڈیائی بیان کرنا اے۔ منقبت بارے ''نوراللغات'' وِچ انج لکھیا ہویا اے:

''منقبت۔(ع۔ بالفتح و فتح سوم و چہارم) مؤنث۔تعریف و توصیف۔صفت وثنا۔اصطلاح شعراء میں اس تعریف سے مراد ہوتی ہے جو اہل بیت اور صحابہ کی شان میں ہو جیسے ائمہ کی منقبت لکھی ہے''۔(73)

پروفیسر انور جمال موجب اے مذہبی شاعری دی (موضوع دے لحاظ نال) اصطلاح اے جس دا مطلب تعریف کرنا، مناجات کرنا وغیرہ اے۔منقبت اس نظم نوں آکھدے نیں جس وِچ مذہبی عقیدے دی بنیاد تے کسے اسلامی ہیرو دی تعریف وتوصیف بیان کیتی جائے (74)۔منقبت نوں قصیدے ہی دا اک انداز سمجھنا چاہیدا اے (75)۔ منقبت لئی مدح دا لفظ وی ورتیا جاندا اے۔یعنی اللہ تے اللہ دے رسولؐ توں اَڈ کسے صحابیؓ، تابعین، تبع تابعین، غوث، قطب، ابدال، ولی یا بزرگ دی تعریف منقبت اکھواندی اے۔ پنجابی ادب وِچ منقبت دی روایت بہت پرانی اے۔ پنجابی شاعراں نے ہر صنف وِچ اپنے مرشد دی تعریف کیتی اے۔وڈے وڈے اولیائے کرام نے وی اپنی شاعری وِچ مرشد دی مدح بیان کیتی اے۔ پنجابی ادب دا خزانہ دوجیاں صنفاں توں علاوہ منقبتی سی حرفیاں نال وی بھریا ہویا اے۔سی حرفی دا موضوع کجھ وی ہووے، اس وِچ مرشد دی توصیف لازمی شامل کیتی گئی اے۔

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دیاں 7 منقبتی سی حرفیاں ایس کتاب وِچ شامل نیں۔نمونہ پیش اے:

الف: اس دے اسم توں جان واراں، جیہڑا فوق فضیلتاں لے آیا
لے کے ضو محمدی وِچ ورثے، ڈیرا شہر جلالپور آن لایا
اوہدے فیض درجات دی بات کیہ اے جیندی ذات تھیں شرف سادات پایا
محمد شفیع ایہ شاہ ولایتاں دا، جس دے پائے دا کسے نہ اوڑ پایا

....

ث: ثبت کیتا دل دی لوح اُتے، حضرت آپ دا اسم تکریم کر کے
ف، ض تے ل نوں ادب سیتی، پڑھاں بسم اللہ سو تعظیم کر کے
ف فضل ربی سبحان اللہ، پایا شرف ایہ حرف ترقیم کر کے
محمد شفیع میں ہوئی تسکین قلبی خواجہ آپ نوں پیر تسلیم کر کے

....

ط: طرح تساڈڑے حسن والی اس طرح تے گرہ لگان مشکل
سوہنہ رب دی اس جہان اندر، مدح جیہا نہیں ہور عنوان مشکل
میرا عقل محدود، شعور ناقص، ہوندی مدح دی کہن زبان مشکل
محمد شفیع اِس مدح شریف والی، رب کرے تے ہووے آسان مشکل

 مرثیہ سی حرفیاں:

مرثیہ کیہ ہونداا ے؟ ایس بارے پروفیسر انور جمال لکھدے نیں:

"اس سے مراد ہے (نظم میں) مرنے والے کی تعریف کرنا، یعنی مرثیہ تعزیتی نظم ہے اور موضوع کے لحاظ سے صنفِ شاعری ہے۔ اصطلاح میں مرثیہ اس نظم کو کہتے ہیں جس میں شاعر کسی مرنے والے کی تعریف وتوصیف کر کے اس کی خوبیوں کو اجاگر کرتا ہے"۔(76)

پنجابی ادب وِچ شخصی مرثیے وی لکھے گئے نیں تے حضرت امام حسینؓ دی شہادت بارے وی۔ مرثیے دے ایہ دوویں انداز متوازی ملدے نیں۔ مرثیہ وِچ چونکہ مرحوم دی سیرت اور حسن اخلاق دی تعریف کیتی جاندی اے، ایس لئی مزاج دے لحاظ نال مرثیے تے قصیدے وِچ مماثلت پائی جاندی اے(77)۔ میاں محمد شفیع دِیاں ایس کتاب وِچ 5 مرثیہ سی حرفیاں شامل نیں۔ ایہناں سی حرفیاں وِچ میاں محمد شفیع نے اپنے اندر دا درد تے کرب جس طرح بیان کیتا اے، پڑھن والا اُس نوں محسوس کیتیاں بغیر نہیں رہ سکدا۔

نمونہ کلام:

ن: نام تیرا لذت نال بھریا مظہر مٹھڑا شہد تے شیر ہیسی
جیکر سچ پچھو نور اکھیاں دا ٹھنڈک دِلے دی بدر منیر ہیسی
اوہدے پیار دے زلف دے پیچ اندر میرے دِلے دا کپک اسیر ہیسی
محمد شفیع میں وقت بڈھیپڑے دے کھاوناں مظہر دے ہجر دا تیر ہیسی

....

خ: خبر سلیم دی موت والی سُندے سار جگ پے کہا گئی
سِنگی موت دے زہر دی قہر والی لوں لوں اند گویا دھا گئی
ڈائن موت دی میرے سلیم سندا ہائے ڈُچھ کلیجڑا کھا گئی
محمد شفیع نہ اکھیوں نیر چکے تقدیر انہیریاں پا گئی

☆ رومانی رعشقیہ سی حرفیاں:

عام بول چال وِچ رومان، رومانس یا رومانی جیسے لفظ حسن پرستی تے عشق و عاشقی نال جُڑیاں کیفیتاں دے اظہار لئی استعمال ہوندے نیں۔ ہر دور وِچ ایس دی نویں تعریف سامنے آئی۔ عشق تے محبت دے بارے ہر چیز رومانی اکھوان لگ پئی، زبان دی بناوٹ، سجاوٹ تے محاکاتی تفصیل پسندی وی رومان دے زمرے وِچ آ گئے تے ماضی پرستی تے قدامت پسندی نوں وی رومانویت تسلیم کیتا گیا۔ لیکن اک گل واضح ہے کہ ایس دا تعلق فکر دی نسبت تخیل تے تصور نال بہت گوڑھا اے۔ رومانویت اک رجحان اے۔ پنجابی ادب دیاں مختلف صنفاں وِچ مڈھ قدیم توں ای رومانویت کسے نہ کسے حوالے نال موجود رہی اے۔

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دیاں سی حرفیاں تے وی رومانویت دا رنگ موجود اے۔ ایس کتاب وِچ اوہناں دیاں 14 سی حرفیاں نوں رومانویت دے ٹولے وِچ شامل کیتا جاسکدا اے۔ نمونہ کلام ملاحظہ ہووے:

ض: ضرب ایہ مہنڈڑی جان اُتے میریاں ماپیاں دا گیا لکھ ناہیں
تیرے دَماں دی منگدی خیر بندی رانجھا ہیر دا سِیر کوئی وَکھ ناہیں

تیری گلی دے کترے کھیڑیاں تھیں چنگے کھیڑے کوئی نامے الکھ ناہیں
محمد شفیع پر رانجھیا ماپیاں نوں حاصل ہیر نمانی دا ناہیں

....

الف: آ پیاریا واریاں میں تیری یاد تھیں جان آباد رکھدی
دل سوختہ ہجر جدائیاں تھیں جھگا خوشی دا نِت برباد رکھدی
اکھیں نِیر تے تپ سریر میرے سینے دُھکھ تے مُکھ فریاد رکھدی
محمد شفیع میاں جگ توں جاں اوتر جے میں نیت دے وِچ فساد رکھدی

....

ی: یاری دا پالن اوکھا یاری نہیں سوکھلڑی
کنج کنواری چا لئی کھاری قدروں بھاری جھلڑی
ماہی آپ کباب ہوئی جان کڑاہی تلڑی
آکھ شفیع پڑھ کلمہ طیّب عشق ثبوتی بھلڑی

ایہ تے میاں محمد شفیع دیاں سی حرفیاں دی موضوعاتی وَنڈ سی لیکن ایہناں سی حرفیاں وِچ کئی طرح دے مضامین بیان ہوئے نیں۔ میاں محمد شفیع نے جیہناں اہم موضوعاں نوں چھوہیا اے، اگے اوہناں تے گل بات کیتی جائے گی۔

1۔ توحید:

اللہ تعالیٰ اپنی ذات تے صفتاں وچ واحد تے لا ثانی اے۔ اُس دیاں صفتاں وچ اُس دا کوئی شریک نہیں۔ تمام کائنات اک ذات نے پیدا کیتی اے تے دنیا دیاں سب طاقتاں اس دے سامنے ہیچ نیں۔ موت تے زندگی، صحت تے بیماری، نفع تے نقصان سب اس ذات اَحد دے اختیار اندر اے۔ اُس دی ذات نوں زوال نہیں۔ اوہ ہمیشہ توں ہے تے ہمیشہ رہے گا۔ اللہ تعالیٰ نوں واحد، قادرِ مطلق، خالق، مالک تے رازق، صفات وِچ لاشریک، تے معبودِ واحد تسلیم کرنا عقیدۂ توحید اکھواندا اے، تے ایہ عقیدہ ایمان دی پہلی شرط اے۔ اللہ دی واحدانیت تے حضرت محمدؐ دی رسالت تے ایمان رکھنا

اسلام دا پہلا رکن وی اے۔

توحید، شریعت تے تصوف اک دوجے واسطے لازم وملزوم نیں۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی اک صاحب شریعت صوفی سن۔ ذات اَحد اوہناں دی منزل سی۔ اوہ چنگی طرح سمجھدے سن کہ ایس منزل تک اپڑن لئی اللہ دی واحدانیت دا اقرار اتنا ای ضروری اے جتنا کہ زندگی لئی ہوا تے پانی ضروری نیں:

الف: اک اوہ لاشریک صاحب جس دی نہیں نظیر مثال کوئی
صاحب اَمر دا خود مختار حاکم، جس دا حکم نہ سکدا ٹال کوئی
مالک ملک حدوث قدیم دا اوہ، جس ذات نوں نہیں زوال کوئی
محمد شفیع توحید دی کنہ پاوے، ناقص عقل دی نہیں مجال کوئی

میاں محمد شفیع اپنے محبوب حقیقی دے لازوال تے مقتدرِ اعلیٰ ہون دا اقرار انج کردے نیں:

الف: اس جہان وِچ سدا لئی صرف بادشاہی اللہ پاک دی اے
رب حیّ قیوم قدیم قادر اوہدے ہتھ وِچ ڈور افلاک دی اے
سورج چن تارے اوہدے اَمر اندر جتھے پہنچ نہ فکر چالاک دی اے
محمد شفیع واحد لاشریک اللہ بندہ جان عاجز مشت خاک دی اے

اسلامی تصوف دی بنیاد عشقِ الٰہی تے رکھی گئی اے۔ عشق دے بغیر تصوف دا کوئی تصور نہیں۔ محبت کرنا انج تے انسان دی فطرت وِچ شامل اے پر تصوف اُس نوں محبوب دے انتخاب بارے آگاہی وی دیندا اے کہ محبوب اوہنوں بناؤ جہڑا جمیل ہون دے نال نال غیر فانی وی ہووے تے محبت دا جواب وی محبت نال دیوے۔ اجیہی کامل ترین ہستی تاں صرف اللہ دی ای ہوسکدی اے۔ انسان دی پیدائش دا اہم مقصود وی رب العالمین دی محبت اے۔ ایہو وجہ اے کہ صوفیاں نے اللہ دی محبت نوں اپنی زندگی دا اصل مقصد قرار دِتا اے۔ ایس گل دی تفہیم میاں محمد شفیع دے ایس بندتوں بخوبی ہوجاندی اے:

الف: الف دیاں الفتاں رہن باقی، حرص خام کولوں خالی جام ہووے
ذاتی اسم ہووے نقش قلب اُتے، غیر سلسلہ قطع تمام ہووے
ذکر ذوق تے شوق مافوق اندر، میری صبح ہووے میری شام ہووے
محمد شفیع مقصود ایہ زندگی دا، دھن بھاگ جے عشق انعام ہووے

دو عالم نیں، عالمِ بقا تے عالمِ فنا۔ انسان عدم توں وجود وِچ آیا۔ میثاق دے دِن اللہ تعالیٰ نے رُوحاں کولوں پچھیا ''کیا میں تہاڈا رب آں؟'' تاں جواب وِچ روحاں نے اقرار کیتا ''بے شک تسیں ہی ساڈے رب او''۔ میاں محمد شفیع روز ازل دے اس اقرار توں وی پہلے دی گل کردے نیں کہ جدوں روح وجود وِچ آئی سی، اُس زمانے دی حسن ازل دے عشق وِچ گرفتار اے۔ اللہ تعالیٰ نے انسان نوں بنایا ہی اپنی عبادت لئی سی۔ تاں فیر روح اُس میثاق نوں کس طرح بھُل سکدی اے تے کس طرح ممکن اے کہ اک صوفی اپنے محبوب دے عشق توں ہٹک جاوے:

الف: الستوں پہلے دی میں رانجھن یار کوکیندڑی
کن فیکونوں پہلے لکیاں توں کیوں پئی ہٹکیندڑی
عشقے دی گل وَس نہ میرے لکھی کون مٹیندڑی
آکھ شفیع جنیوں رب نوں بھاوے طعنے کیوں مریندڑی

2۔ عشق رسول صلی اللہ علیہ وسلم:

توحید توں بعد اسلام دا دوجا بنیادی عقیدہ، عقیدۂ رسالت اے۔ عقیدۂ رسالت دا مفہوم انج اے کہ اللہ تعالیٰ نے سیدنا آدم علیہ السلام توں لے کے حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم تک مختلف زمانیاں وِچ انساناں دی رہنمائی لئی نبی تے رسول مبعوث فرمائے۔ حضرت محمدؐ ایس سلسلے دی آخری کڑی نیں تے آپ توں بعد ہور کوئی نبی نہیں آئے گا۔ اگر کوئی نبی ہون دا دعویٰ کرے گا تاں اوہ کافر اکھوائے گا۔ اُس کافر تے یقین کرن والا وی کافر تے مرتد

ہووے گا۔ تصوف نوں مکھ رکھ کے گل کریے تاں اک صوفی عقیدۂ رسالت یا عشق رسولؐ دے جذبے توں وانجا رہ کے اپنا گوہر مقصود حاصل نہیں کر سکدا۔ کیونکہ محبوبِ حقیقی دا حصول، اُس دے محبوب نوں محبوب بنان توں بغیر ممکن نہیں۔

تصوف دیاں تن منزلاں نیں۔ فنا فی الشیخ، فنا فی الرّسولؐ تے فنا فی اللہ۔ فنا فی الشیخ، فنا فی الرسولؐ دی پوڑھی اے تے فنا فی الرسولؐ، فنا فی اللہ دی پوڑھی اے۔ فنا فی الرسولؐ دے بغیر فنا فی اللہ دی منزل دا حصول ناممکن اے۔ حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم وجہِ تخلیق کائنات نیں۔ حضورؐ دی اتباع تے اوہناں دی نبوت اُتے ایمان دے بغیر نجات حاصل نہیں ہوسکدی تے نہ ہی قربِ الٰہی دیاں راہواں کھُل سکدیاں نیں۔ دنیا دا قیام تے کائنات دی تخلیق اللہ دی مرہونِ منت اے۔ اللہ نوں راضی کرن لئی ضروری اے کہ پہلے اللہ دے محبوب نال محبت ثابت کیتی جائے۔ میاں محمد شفیع عشق رسولؐ نال سرشار نظر آندے نیں۔ اوہ اپنیاں سی حرفیاں وِچ آپؐ دی شان انج بیان کردے نیں:

الف: ازل تھیں ابد دے دال توڑیں، مرکز میم محمدی جان اَڑیا
کارن پیارڑے اِیڈ پیار کیتے، عرش فرش زمین اسمان اَڑیا
ساڈا قدر کیہ نعت سناونے دا، واصف جنہاں دا آپ رحمٰن اَڑیا
محمد شفیع جبریل امین کولوں، پچھو پاک رسولؐ دی شان اَڑیا

....

الف: ازل تے ابد دی حد اندر، مرکز میم محمود محمدی اے
لوح قلم حضور غیاب جو کجھ، عرش فرش مقصود محمدی اے
اِتھے جن انسان حیران سارے، واصف آپ معبود محمدی اے
محمد شفیع مطلوب مرغوب خاطر، ارفع ذات وجود محمدی اے

....

ر: رفعنا لك ذكرك ثابت جس دا شان قرانوں
کعبیوں مکھ بھنوا نہ میرا نہ کڈھ دین ایمانوں

ذکر تصور ہر دم جس دا لبھے نہ کدی دھیانوں
آکھ شفیعؔ حق کملی والے صفتاں بول زبانوں

3۔ تصوف:

''جس کسی نے تصوف کی تحقیق پر قلم اٹھایا اس نے اس کی وجہ تسمیہ کی چھان بین پر صفحے کے صفحے کالے کر دیے۔ ہم اس کو بیکار سمجھتے ہیں۔ وجہ تسمیہ کچھ بھی ہو، ہم کو تو یہ دیکھنا چاہیے کہ اس علم کا موضوع کیا ہے''۔(78)

خواجہ عبدالحکیم انصاریؒ دے ایس قول نال اتفاق کردیاں ہویاں اسیں صرف ایہ دیکھاں گے کہ تصوف کیہ اے تے ایس دا مقصد کیہ اے؟ تصوف دا لفظ اُس طریق کار یا اسلوبِ عمل واسطے اختیار کیتا جاندا اے جس تے صوفی عمل کرے۔ تصوف توں مراد اوہ ریاضتاں تے مجاہدے نیں جیہڑے قلب دے پردے ہٹا کے حقیقتاں دا انکشاف کرن۔ تصوف اوہ علم اے جس دے ذریعے نفس دا تزکیہ، اخلاق دا تصفیہ تے ظاہر و باطن دی تعمیر دے احوال پچھانے جاندے نیں۔ اپنے نفس نوں ریاضت تے مجاہدے دے ذریعے رذیلہ اخلاق توں پرتا کے اخلاق حمیدہ یعنی زُہد و علم، صبر و اخلاص تے صدق و صفا جیہے خصائلِ حسنہ تے آمادہ کرن دا ناں تصوف اے۔ اللہ تے اللہ دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم دی محبت تصوف دا اساسی عنصر اے۔ شریعت نال قربت رکھن والے صوفیا دے نزدیک تصوف دی قرآنی اصطلاح تزکیۂ نفس اے جب کہ حدیث دی اصطلاح وِچ اس نوں احسان کہندے نیں۔ صوفیائے کرام اپنیاں لکھتاں وِچ ایہ گل وی تسلیم کردے آئے نیں کہ تصوف یا صوفی دے لفظاں دا قرآن تے حدیث وِچ کدھرے ذکر نہیں آیا۔ ایس واسطے تصوف دا لفظ مطلوب اے تے نہ ہی صوفی دا لفظ مقصود۔ ایس بارے خواجہ عبدالحکیم انصاریؒ کہندے نیں:

''اس میں شک نہیں کہ قرآن میں لفظ تصوف کہیں موجود نہیں بلکہ

سرکارِ دو عالم کی وفات کے بعد تقریباً پونے دوسو برس تک اسلامی
تاریخ یا کسی کتاب میں بھی یہ لفظ نہیں پایا جاتا لیکن قرآن میں کئی
جگہ ایک اور لفظ آیا ہے جس کا موضوع بالکل وہی ہے جو تصوف کا
ہے۔ یہ لفظ ''حکمت'' ہے''۔(79)

تصوف دے متعلق صوفیاں تے عالماں نے بہت کجھ لکھیا۔ ہر کسے اپنے انداز وِچ ایس دی تشریح کرن دی کوشش کیتی اے۔ جس نوں جو محسوس ہویا اُس نے اُسے احساس نوں تصوف دا نام دے دِتا۔ پروفیسر سید صفی حیدر نے شاید اسے کارن آکھیا اے:

''تصوف قلب انسانی کی ایک کیفیت کا نام ہے، وہ سرتاپا ذوق و
وجدان ہے، اس لئے اس کی کوئی منطقی تعریف نہیں کی
جاسکتی''۔(80)

مکدی گل ایہ وے کہ تصوف کائنات دیاں حقیقتاں دی پچھان تے ذاتِ ازل تک پہنچن دا اک طریق کار اے۔ ایس طریق نوں مختلف سلاسل دے بزرگاں نے اپنے اپنے تجربات دے مطابق وضع کیتا اے۔ علی عباس جلالپوری ''وحدت الوجود تے پنجابی شاعری'' وِچ ایہناں سلسلیاں بارے جانکاری دیندے نیں:

''بارہویں صدی عیسوی وِچ صوفیاں دے سلسلے ظاہر ہون لگ
پئے سن۔ سبھ توں پہلاں قادریہ سلسلہ بنیا۔ جس دے بانی شیخ
عبدالقادر گیلانی (1166-1078ء) سن جیہڑے بغداد وِچ ابو
حنیفہ نعمان بن ثابت دے مقبرے دے مجاور سن، اوہناں دے
پُتر سیّد شاہ میر ہندوستان آئے تے ایتھے وی ایہہ سلسلہ قائم
ہوگیا۔ چشتیہ سلسلہ شیخ ابو اسحٰق شامی توں یادگار ہے جیہڑے شیخ
العلو دینوری دے مرید سن۔۔۔ خواجہ معین الدین حسن سنجری نے
خواجہ عثمان چشتی توں خرقہ لیا تے ہندوستان وِچ آ کے ایس سلسلے
دی اشاعت کیتی''۔(81)

ہندوستان وِچ سلسلہ چشتیہ تے قادریہ نوں سب توں زیادہ مقبولیت حاصل ہوئی۔ ہندوستان وِچ چشتیہ سلسلے دا آغاز حضرت معین الدین اجمیریؒ نے کیتا۔ اوہناں دے پہلے مرید حضرت قطب الدین بختیار کا کیؒ سن جیہناں خواجہ اجمیریؒ دی وفات مگروں چشتیہ سلسلے دی سانبھ سمہال کیتی۔ حضرت قطب الدین بختیار کا کیؒ دے دستِ حق پرست تے حضرت بابا فرید گنج شکرؒ نے بیعت دی سعادت حاصل کیتی۔ مرشد دی وفات توں بعد ایس سلسلے دا انتظام بابا فریدؒ نے سمہالیا۔ بابا فرید نے نہ صرف چشتیہ فکر نوں پھیلایا بلکہ پنجابی صوفیانہ شاعری نوں وی جیون دان کیتا۔ بابا فریدؒ توں بعد چشتیہ سلسلے نال تعلق رکھن والے شاعراں وِچ علی حیدر ملتانیؒ، سید وارث شاہؒ، محرم علی چشتی، گل محمد چشتی، طالب چشتی، نور احمد چشتی، حافظ جمال اللہ ملتانی، میاں مراد بھٹی، منشی غلام حسن شہید عرف گامن ملتانی، غلام مرتضیٰ شاہ، حکیم فضل الٰہی، خواجہ غلام فرید، میاں سید محمد چشتی، حافظ عبدالمجید کڑی شریف، پیر عبدالغفور ہزاروی، میاں عاقل محمد جوگی اور پیر مہر علی شاہؒ دے نام شامل نیں۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی وی ایس روایت دا حصہ نیں۔ میاں محمد شفیع تے اوہناں دے دادا میاں سید محمد چشتی دا کلام اشاعت توں محروم رہیا۔ ایس پاروں اوہناں دا ناں کسے تذکرے وِچ شامل نہیں۔

میاں محمد شفیع اُتے چشتیہ روایت دا بڑا گوڑھا اثر اے۔ مرشد دی مدح تے مرثیاں توں علاوہ اوہناں دیاں سی حرفیاں اُتے بظاہر مجاز دا رنگ اے لیکن دوجے صوفی شاعراں دی طرح مجاز دے پردے وِچ اوہناں حقیقت دی گل کیتی اے:

محمد شفیع توحید دی گل کیتی، پردہ عشق مجاز دا پا میاں

اوہناں دے کلام وِچ عشقِ الٰہی، عشق رسولؐ، مرشد نال عشق، صوفیائے کرام نال عقیدت تے تصوف دیاں اصطلاحاں وغیرہ مشاہدہ کیتیاں جاسکدیاں نیں۔ میاں محمد شفیع دی شاعری وِچ صوفیانہ عناصر دا ویروا کیتا جائے گا۔

مرشد اوہ ہستی اے جس دے فیض نال ای سالک سلوک دِیاں منزلاں الانگھ سکدا اے۔ معرفت دی منزل تے اپڑن لئی صوفی نوں رہبر دی لوڑ ہوندی اے، جیہنوں تصوف دی اصطلاح وِچ مرشد یا شیخ آکھیا جاندا اے۔ صوفیاں دے نزدیک نجات دِلان والا تے رب سچے دی پہچان کران والا مرشد ہی ہوندا اے۔ کامل مرشد مل جاوے تے طریقت دیاں منزلاں آسان ہو جاندیاں نیں۔ ایہناں منزلاں دا حصول وی اُسے صورت وِچ ممکن ہوندا اے کہ اک سالک اپنے مرشد دی ذات وِچ مکمل طور تے فنا ہو جاوے۔ فنا ہون دا مطلب مرشد نال عقیدت، محبت تے بغیر کسے شک شبہے دے اطاعت کرنا اے۔ میاں محمد شفیع دا کلام مرشد نال عقیدت تے محبت نال بھریا پیا اے:

الف: اعظم ایہ پیراں دا پیر میرا، کشتی چشتیاں دی بنے لان والا
وحدت عشق دا سبق پڑھان والا، دُور گیاں نوں کول بُلان والا
سبق نفی اثبات سمجھان والا، موتوا قبل دا جام پلان والا
محمد شفیع ایہو کامل پیر میرا، سینے عشق دی اَگ مچان والا

....

ت: تحت تے فوق تے عرض جوہر، ندی لا دی وِچ ڈبو آیا
چنبھی مار کے بحر اثبات اندر، مظہر عین توحید دا ہو آیا
سالک راہ سلوک دا جان واقف، مکھ آب حیات وِچ دھو آیا
محمد شفیع جناب دے مرتبے دا، ساڈی نظر اندر ناہیں کو آیا

فنا فی الشیخ ہون توں بعد ہی صوفی تے حقیقت دے دروازے کھلدے نیں۔ صوفی ہمیشہ اپنے ہادی تے مرشد نال روحانی رابطے وِچ رہندا اے۔ فنا فی الشیخ دی منزل مرشد دی مکمل اطاعت تے فرمانبرداری توں بعد ہی حاصل ہو سکدی اے:

ن: نفر غلام قدیم اُتے رکھ مہر دی نظر ضرور قبلہ
منگاں دان تیری خوشنودیاں دا اللہ پاک تھیں شام سحور قبلہ

تیرے عشق دی ملے برات مینوں ہووَن دلوں غیریتاں دُور قبلہ
محمد شفیع اَساڈڑی یاد اندر رہن یاد نہ غیر اَمور قبلہ

مرشد خانہ سالک دا دوجا گھر ہوندا اے۔اک سچے سالک دا وجود تے اپنی دنیا تے گرہستی وِچ مصروف ہوندا اے، لیکن دِل وِچ ہر ویلے مرشد خانے دے در و بام دا تصور رہندا اے۔میاں محمد شفیع وی اپنے مرشد خانے دِیاں رونقاں تے برکتاں توں غافل نہیں سن:

ج: جا جلالپور شریف اندر، سایہ رحمتی ابر سحاب اوتھے
جس دے وِچ تشریف شریف رکھدے، خواجہ ابوالبرکات جناب اوتھے
بیٹھے ہون گے مجلساں لا سوہنے، سنگت صوفیاں ہور احباب اوتھے
محمد شفیع حضور دے وِچ جائیں، نال ادب نیاز آداب اوتھے

....

د: دیر درنگ نہ کریں طالب، غالب شوق والے بھنے آوندے نی
قدم بوس ہو کے چشتی پیر سندے، خوشی عید تھیں وَدھ مناوندے نی
عاشق ہون محظوظ ملفوظ سُن کے، جو حضور ارشاد فرماوندے نی
محمد شفیع مبارکاں پیر بھائیاں، جھڑے مجلساں ایسیاں پاوندے نی

تزکیہ نفس تصوف دی روح ہے۔جب تک صوفی اندروں صاف نہ ہووے، اوہ صوفی اکھوان دا حق دار نہیں۔صوفی نوں اپنی ''میں'' مار کے اپنا کبر تے غرور ختم کرنا پیندا اے۔ایس دے نال نال میاں محمد شفیع ہوریں امر بالمعروف تے نہی عن المنکر دا درس وی دیندے نیں:

غ: غیر نوں کڈھ وجود وِچوں شیشہ کِبر دا زنگ آلود تیرا
لے کے توبہ دا آب کر پاک اس نوں اَجے تیک پلیت وجود تیرا
حسد، کِبر، کینے، غصے، بغض، پنجاں کیتا خیر دا راہ مسدود تیرا
محمد شفیع جاں تک ہوسیں صاف ناہیں حاصل نہیں ہونا مقصود تیرا

....

ف: فتح نہ ہون ابواب دِل دے جاں تک وِچ سینے جھاتی پاوسیں نہ
ہوسن دُور کدورتاں دِلوں ناہیں جاں تک دوئی نوں مار مکاوسیں نہ
جاں تک منسیں نہی تے اَمر ناہیں جانی یار تائیں کدے بھاوسیں نہ
محمد شفیع نہ مارسیں ''میں'' جاں تک کدی وَصل دِیاں لذتاں پاوسیں نہ

میاں محمد شفیع اک باشریعت صوفی سن۔ اوہناں دا تصوف شریعت دی پاسداری دا حکم دیندا اے۔ اوہ شریعت تے طریقت نوں الگ نہیں سمجھدے۔ اونہاں دا تصوف رہبانیت دے خلاف اے۔ میاں محمد شفیع دے مرشد سید فضل شاہؒ نے خود وی شریعت دی پابندی کیتی، تے اپنے مریداں نوں وی شریعت تے عمل کرن دی تاکید کیتی اے۔ میاں محمد شفیع وی دَسدے نیں کہ اوہناں نوں شریعت تے عمل کرن دا دَرس مرشد وَلوں ملیا اے:

س: سالکاں دا رہبر پیر میرا، واقف کار اسرار عرفان دا اے
دَسے گیان دے گُن گیانیاں نوں، سارے گُن گیان دے جاندا اے
ہادی پیشوا راہ ہدایتاں دا، عامل شرع شریف قرآن دا اے
محمد شفیع اَج جِن انسان اندر، اُچا مرتبہ اس جوان دا اے

....

ش: شرع شریف دی پاسداری کامل غیر دی نہیں تقلید کردے
دیون بہت خلاف اوہ حکم اُسدے کدے نفس دی نہیں تائید کردے
آکھے لگ شیطان دے ٹُرن ناہیں، اسدے کہے دی بہت تردید کردے
محمد شفیع ایمان باالغیب اُتے، ثابت نال دلیل توحید کردے

میاں محمد شفیع دا تعلق چونکہ چشتیہ سلسلہ طریقت نال سی، ایس لئی چشتیہ سلسلے نال عقیدت اک فطری امر سی۔ اوہناں اپنے کلام وِچ تھاں تھاں تے ایس عقیدت دا بیان کیتا اے:

ب: باغ ساوا سدا چشتیاں دا، جس دے وِچ خزاں دستور ناہیں
جس دیاں بوٹیاں نوں ملے آب کوثر، جس دا پھُل تازہ بناں نور ناہیں
اس سلسلے دے جہڑے ہون طالب، شرف اوہناں دا کشف قبور ناہیں
محمد شفیع ایہ عشق دا بحر ڈونگھا، خواجہ پیر دے باجھ عبور ناہیں

ایس حوالے نال کجھ ہور مثالاں پیش نیں:

محمد شفیع بر اَوجِ سما پوہتا، جہڑا چشتیاں دے در دی خاک ہویا

....

محمد شفیع سنے کُلی چشتیاں دا، ہووے خاتمہ نیک توحید اُتے

....

محمد شفیع میاں نگہ چشتیاں دی، کردی دُور پَل وِچ پائمالیاں نوں

....

فقر چشتیاں دا مشہور عالم بوہا اوہناں دا چھوڑ کے جا ناہیں

....

چشت اہل بہشت دے تخت اُتے، کیتی آن نشست حسین قبلہ

....

س: سخی جھگا سنیا چشتیاں دا ہر آن داتا پُن دان کردا

صوفیائے کرام لوکاں لئی بغیر کسے فرق دے رشد وہدایت تے رہنمائی دا کارن رہے نیں۔ ہندوستان وِچ اسلام دی اشاعت دا فریضہ ہووے یا امن تے اخلاقیات دا درس، صوفیائے کرام دِیاں خدمتاں نظر انداز نہیں کیتیاں جاسکدیاں۔ اوہناں بزرگاں دا تعلق بھاویں کسے وی سلسلے نال سی، اوہناں لوکاں نوں اپنے فیض نال نہال کرن دا سلسلہ ہمیشہ جاری رکھیا۔ میاں محمد شفیع تمام صوفی بزرگاں نال خصوصی محبت رکھدے سن۔ اوہناں دیاں سی حرفیاں وِچ مختلف حوالیاں نال کئی جیّد تے صاحبِ حال بزرگاں داناں آنداا ے:

محمد شفیع پنجاب دے بھاگ جاگے، معین الدّین چشتی گویا آ رہیا

....

شکر گنج جناب فرید وانگوں، لے کے جام توحید بدست آیا

....

گویا خواجہ نظام الدین چشتی تنبو آن جلالپور ماریا اے

....

چشتی پیر پٹھان دا فیض قائم دائم اس عالی درجات تائیں

....

نائب نبیؐ دے خاص خزانیاں دے، حاصل آپ نوں قرب فرید والا

....

محمد شفیعؒ قاطع شرک بدعتاں دا، وانگوں شمسؒ، فریدؒ، معینؒ قبلہ

....

ش: شمس سیال دا فخر جھڑا، اوس فخر دا نظر منظور ہیں ٹوں

....

میراں پیر بغداد دا واسطہ ای ڈِھل پا نہ آ ترسانیاں او

....

محمد شفیعؒ مراد ارشاد میری، دیویں داد مخدوم جہانیاں او

تصوف اک علم اے تے ایس دیاں کئی اصطلاحاں تے مقامات نیں۔ مثلاً توبہ، ورع، زہد، فقر، صبر، توکل، رضا، احوال، مراقبہ، قرب، محبت، خوف، رِجا، شوق، انس، اطمینان، مشاہدہ تے یقین وغیرہ۔ میاں محمد شفیعؒ دے کلام وِچ تصوف دیاں کجھ اصطلاحاں نوں مشاہدہ کیتا جاسکدا اے:

ت: توبہ میں غیر خیالوں، عشقوں باز نہ رہساں

....

صاحب شرح تے ورع عبادتاں دا، بے مثال آیا بے نظیر آیا

....

نظرباز مجاز تھیں کرن توبہ حرص آز کولوں انفصال ہوندے

....

ز: زہد عبادتوں بہت اُچی منزل آکھدے عشق طیور دی اے

....

د: دراڈی گڈی فقر والی، حاصل آپ نوں قرب کمال ہویا

....

جس دے فقر غیور دی نظر اندر، قدر لکھ دی نہیں سلطان تائیں

....

ص: صبر تے ثابتی رہن اوکھی بناں ثابتی دے بیڑا پار ناہیں

....

ص: صبر تسلیم رضا اندر میرے پیر جیہا ثابت قدم کوئی نہ

....

محمد شفیع تاں قرب نصیب ہوندا پہلوں ڈھاہن مجاز حدود تائیں

....

صاحب کشف مکشوف احوال مخفی جس نوں بخش اج فیض خزانیاں دے

تصوف تے سلوک وِچ ذکر اذکار، عبادتاں ریاضتاں تے مجاہدے نوں بڑی اہمیت حاصل اے۔ ذکر دیاں کئی قسماں نیں جیہناں وِچ سب توں مشہور تے اہم ''نفی اثبات'' اے۔ نفی اثبات تصوف دی اصطلاح اے۔ خواجہ عبدالحکیم انصاری نفی اثبات دی تعریف انج کردے نیں:

> ''لا اِلٰہ الا اللہ کے ذکر کو نفی اثبات کہتے ہیں۔ کیونکہ لا الٰہ کے معنی ہیں کوئی معبود نہیں ہے۔ یہ نفی ہوئی اور الا اللہ کے معنی ہیں ''لیکن اللہ'' یہ اثبات ہوا۔ طریق حکمت [تصوف] میں لا الٰہ کے معنی یہ لیے جاتے ہیں کہ کوئی موجود نہیں ہے''۔(82)

میاں محمد شفیع دے کلام وِچوں چند مثالاں دِتیاں جارہیاں نیں جیہناں وِچ ذکر اذکار دے حوالے نال تصوف دیاں اصطلاحاں ورتیاں گئیاں نیں۔ ایہناں وِچ توحید دا بیان وی بڑے سوہنے انداز وِچ ہویا اے:

لا: لاموں لا نفی دا کلمہ رانجھے باجھ نہ کوئی
ثابت ذات رانجھیٹے والی نفی اثباتوں ہوئی

رانجھا عشق توحید خزانہ شرکوں مول نہ ڈھوئی
آکھ شفیع میں نچ کھلوتی لاہ شرم دی لوئی

....

ن: نام تیرا جپاں جانیاں میں ما سِوا تھیں قطع بُرید کیتی
تیرے حُسن دا دِلوں مرید ہویا جس روز دی تہنڈڑی دِید کیتی
تیرا اِسم وظیفڑا جسم دا اے تیرے پیار دی پُئی تجدید کیتی
محمد شفیع میاں گشتہ عین دا میں غین غیر دی دِلوں تردید کیتی

....

دَسے نفی اثبات دے بھید گجھے، واقف کار منزل خفی جلی دا اے

....

لا: لا الہ اِلاّ اللہ اِتھے غیر دی گل بُلا ناہیں

حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم جدوں معراج دے سفر وِچ اللہ دے حضور حاضر ہوئے تاں ذات اَزل دا مشاہدہ انج کیتا کہ نہ پلک جھپکی تے نہ ای نظر دا زاویہ ایدھر اُدھر ہویا۔ صوفیاں نے ایس حوالے نال عین در عین تے عین وعین جیہے لفظ وَرتے نیں۔ صوفی شاعراں نے ایس نوں اک اصطلاح تے دور تے ورتیا اے۔ ''عین'' دا وی ''الف'' دی طرح اک فلسفہ اے۔ میاں محمد شفیع نے وی اپنے کلام اندر ایس حوالے نال اشارے کیتے نیں:

ع: عشق دے عین دا عین اصلی رَمز عین دی پاوندا ہر کوئی نہ

....

صوری معنوی عین در عین ہستی بالاتر اَز فہم انسان تیری

....

تیرے دِید وِچ پیاریا عید میری تیرا ویکھنا ''عین'' معراج میرا

چشتیہ سلسلہ وحدت الوجود دے حوالے نال خاص شہرت رکھدا اے۔ میاں محمد شفیع

دا سلسلہ طریقت چونکہ چشتیہ اے ایس لئی اوہناں تے وحدت الوجودی اثرات دا ہونا اک فطری گل اے۔ ایس گل وِچ کوئی شک نہیں کہ میاں محمد شفیع نے اپنیاں سی حرفیاں وِچ وحدت الوجود دا صاف لفظاں وِچ بیان نہیں کیتا لیکن اوہناں دے کلام وِچ وجودی ہون دیاں بہت ساریاں شہادتاں موجود نیں۔ میاں محمد شفیع دے وجودی ہون دی اک شہادت حضرت منصور حلاجؒ (244ھ۔309ھ) نال خاص عقیدت دا ہونا وی اے۔ منصور حلاجؒ فارس دے شہر بیضا وِچ پیدا ہوئے۔ آپ دا اصل نام ''حسین'' سی لیکن اپنے والد دے نام منصور حلاج نال مشہور ہوئے۔ وِیہہ سال دی عمر وِچ جنید بغدادیؒ دے حلقۂ ارادت وِچ شامل ہوئے۔ آپ صوفیائے کرام دی طویل تاریخ دے سب توں زیادہ متنازع شخصیت نیں۔ سرعام ''انا الحق'' دا نعرہ لگان دا نتیجہ سی کہ بغداد دے عالماں دے فتوے موجب آپ نوں 18 ذیقعد 309ھ نوں قتل کر دِتا گیا۔ آپ ادب دی دنیا وِچ اک ثابت قدم تے جانباز عاشق دی حیثیت نال مشہور نیں۔ آپ دے اس وصف کارن شاعراں نے آپ دا ناں عشق، وحدت الوجود تے ملامت دے حوالے نال بطور تلمیح وَرتیا اے۔ میاں محمد شفیع نے منصور حلاجؒ نال لگاؤ کارن اپنیاں سی حرفیاں اندر جگہ جگہ آپ دا ناں لیاندا اے۔ اک بند ملاحظہ ہووے جس وِچ شاہ منصور نوں خراجِ عقیدت پیش کیتا گیا اے:

د: دار منصور منظور کیتی انا الحق دا قول وساریا نہ
صادق صدق تے اپنے رہیا قائم حق سچ دے بول نوں ہاریا نہ
مُتھے کفر دا تِلک لگائیکے کے تے جنجو عشق دا گلوں اُتاریا نہ
محمد شفیع گل اپنی توڑ چاہڑی کیتی ناقصاں دے اَگے آریا نہ

میاں محمد شفیع دی دبستانِ منصور نال وابستگی دا مزید اظہار ایہناں مصرعیاں توں وی ہو جاندی اے:

سولی سار منظور منصور والی، ہکو عشق دا حرف پکاوساں میں
....

محمد شفیع جو آپ دی نظر تردے، پاندے مرتبہ شاہ منصور والا

....

عاشق غیر امور تھیں دُور رہندے مشہور گل شاہ منصور دی اے

....

خام طبع ایہ جام نہ نوش کردے، ثابت ہوش اتھے منصوریاں دا

....

پی کے موت دا جام چڑھ سُولڑی تے ہویا شاہ منصور منظور کوئی

....

محمد شفیع منصورؒ تھیں پچھ تکو مزے عشق دیاں ناز برداریاں دے

میاں محمد شفیع، منصور حلاجؒ دی حوصلہ مندی تے ثابت قدمی دے معترف تے ضرور نیں، لیکن اپنی باطنی کیفیت نوں لوکاں کولوں نہ لُکا سکن تے اعتراض کردے وی نظر آندے نیں:

منصور وَرگے چڑھے سولیاں تے سکے رَکھ نہ راز نہان اندر

....

بھیت یار دا کھول خوار ہوئی مثل شاہ منصور چڑھی دار سیّو

....

سولی شاہ منصورؒ منظور کیتی جوش عشق دا گیا نہ جھلیا سی

....

منصور گیا چڑھ سولڑی تے اوکھا عشق دا راز چھپان سائیں

تصوف وِچ منزل عشق حقیقی اے، ایس واسطے عشق مجازی دے راستے منزل تک پہنچیا جاسکدا اے۔ چونکہ انسان اللہ دے حسن تے جمال دا مظہر اے، ایس لئی اوہ حسنِ الٰہی دیاں جلوہ سامانیاں نوں کس طرح نظر انداز کرسکدا اے۔ انج تے سبھے صوفی بلاتفریق ایس نظریے دے قائل نیں کہ عشق مجازی پوڑھی اے عشق حقیقی دی، لیکن وجودی صوفی بالخصوص ایس نظریے دے پرچارک نظر آندے نیں:

الف: انسان نوں شرف ہویا خِلعت درد تے سوز گداز والا
ہوئے وِچ سکوت ملکوت سارے تک حوصلہ اِس شاہباز والا
سروں کِبر غرور نوں دُور کر کے کیتا یاد اس سبق نیاز والا
محمد شفیع حقیقتاں لبھ لئیاں پردہ پائیکے عشق مجاز والا

صوفی اوہ عاشق ہونداا ے جس دی منزل حسنِ اُزل اے۔ جس دے ویکھن لئی اوہ ریاضتاں، مجاہدے تے عبادتاں کرداا ے۔ اپنی ذات دی نفی کر دینداا ے۔ عاشق تے بہت ہوندے نیں لیکن اپنا مقصود حقیقی سب نوں نصیب نہیں ہوندا۔ ایہ تے حسنِ اَزل دی مرضی اے اوہ جس نوں دِل کرے وِکھالی دے دیوے۔ تے جدوں ایہ گوہر نایاب دان ہو جانداا ے تاں عاشق اپنے اندر دی خوشی داا ظہار کرن توں رُک نہیں سکدا۔ میاں محمد شفیع وی اجیہے خوش نصیباں دی صف وِچ کھلوتے نظر آندے نیں:

ع: عین حقیقتاں نظر آئیاں، جلوہ یار دا نظر نواز واہ وا
ہویا واضح راز دقیق مشکل، گجھا درد تے سوز گداز واہ وا
کعبہ ویکھ کے دِل دِیاں نال اکھیں، لئی عشق دی نیت نماز واہ وا
محمد شفیع میاں یکجا ڈِٹھا، گلی عشق وِچ ناز نیاز واہ وا

4۔ میاں محمد شفیع دانظریہ عشق:

عشق، دِلی تے روحانی کیفیتاں داناں اے۔ ایہ نظریہ بہت وسعت رکھداا ے۔ ایس وِچ کوئی شک نہیں کہ دنیا حسن و عشق پاروں وجود وِچ آئی۔ انسان دی پیدائش دا سبب وی عشق ای اے تے اس دی روحانی ترقی دا باعث وی عشق اے۔ عشق دی شروعات ظاہری حسن دی تاثیر اے۔ عشق، حسن دِیاں کرشمہ سازیاں دے عمل نال وجود وِچ آندا اے تے اس دا حصول اک مسلسل کوشش داناں اے۔ ایہ بہت قوی تے ارفع جذبہ اے جو انسان دے دماغ توں ہر قسم دا ڈر تے تذبذب دُور کر دینداا ے۔ انسان جب تک رنگ و بو

نال محبت کردار رہوے گا، اس دے جذبات تے احساسات زندہ رہن گے تے اوہ حسن دا طلب گار رہوے گا۔ حسن دا کوئی انت نہیں۔ حسن دیاں بلندیاں لامحدود نیں۔ ہر انسان حُسن نوں حاصل کرن دے جذبے نال سرشار اے۔ حصول دا ایہ جذبہ عشق اکھواندا اے۔ ایہ کائنات عشق واسطے اک جولانگاہ دی حیثیت رکھدی اے جس کثرت دا جامہ پایا ہویا اے:

ح: حج احرام تے عید گویا مینوں یار جانی تیرا دِید اِتھے
تیرے دید دی جس شنید پائی ہویا تیغ دے باجھ شہید اِتھے
سونہہ رب دی رہے نہ وِچ گھاٹے تیرا عشق جس لیا خرید اِتھے
محمد شفیع مراد نوں اوہ پوہتا ہویا حسن دا جہڑا مرید اِتھے

تصوف تے عشق اک دُوجے توں الگ نہیں۔ تصوف اگر اک درخت اے تاں عشق اُس دِیاں جڑاں وِچوں اک جڑ۔ صوفیاں دے نزدیک خدا حُسن دا کمال اے تے عشق دی منزل اے۔ ایہ حقیقی عشق اے لیکن مجازی دے مشابہ ہے۔ لہٰذہ علامتی انداز وِچ حقیقی عشق، مجازی دے مراحل چوں گزردا اے۔ صوفیاں دے نزدیک عشق مذہب دا جوہر وی اے تے عبادت اس عشق دی اک صورت اے۔ ایس حساب نال ایہ تمثیل تن کرداراں تے مشتمل اے۔ اک عاشق، دوجا عشق تے تیجا حسن۔ ایتھے عاشق اک صوفی تے سالک اے۔ دوجا کردار عشق دا اے جہڑا اک ذریعہ یا طاقت اے جس دے بغیر عاشق اپنی منزل یعنی حُسن تک نہیں پہنچ سکدا۔ ایہ حسن، حسنِ ازل اے۔ جس دی جھلک ویکھنا آسان نہیں۔ میاں محمد شفیع وی دُوجے صوفیاں دی طرح ایہو جئے نظریات دے قائل نیں۔ اوہناں دی نظر وِچ صوفی یا سالک اک عاشق اے۔ اوہناں اپنے پیر بھائیاں نوں بڑے صاف لفظاں وِچ عاشق آکھیا اے۔ میاں محمد شفیع اپنے مرشد نوں عاشقاں دا محور و مرکز سمجھدے نیں۔ ایہ سبھے عاشق حسنِ ازل دی چاہ وِچ اپنے رہبر تے ہادی وَل بھَجدے نیں:

د: دیر درنگ نہ کریں طالب، غالب شوق والے بھنے آوندے نی
قدم بوس ہو کے چشتی پیر سندے، خوشی عید تھیں وَدھ مناوندے نی
عاشق ہون محفوظ ملفوظ سُن کے، جو حضور ارشاد فرماوندے نی
محمد شفیع مبارکاں پیر بھائیاں، جہڑے مجلساں ایسیاں پاوندے نی

....

ذ: ذات لجپال حضور دی اے برکت فیض دا انت حساب ناہیں
عالمگیر تاثیر اس پیر دی اے، اثر حصر کوئی خاص پنجاب ناہیں
کعبہ جان جلالپور جان عاشق، کون آکھدا حج ثواب ناہیں
محمد شفیع محمدی نور والی، روشن شمع ایہ وِچ حجاب ناہیں

....

ش: شرف حضور دی صحبتاں دا اَساں عاصیاں حشر نجات ڈِٹھی
صورت آپ دی عین انعام ربی اَساں عاشقاں طور دی جھات ڈِٹھی
سدا قال وِچ قال رسول دی اے، یا فر قال قرآن آیات ڈِٹھی
محمد شفیع ایہ آب حیات چشتی، قسمت والیاں نیک برات ڈِٹھی

....

ز: زیب تک خلق محمدی تھیں ملک فلک دے ویکھ نہال ہوندے
شمع چھوڑ پروانڑے جان رکھے، عاشق وانگ بلال حلال ہوندے
نظرباز مجاز تھیں کرن توبہ حرص آز کولوں انفصال ہوندے
محمد شفیع کس چیز دی لوڑ مینوں دَسو دوستو پیر جلال ہوندے

مرشد نال عشق دے حوالے نال میاں محمد شفیع تے بلھے شاہؒ وچکار کجھ سانجھ نظر آندی اے۔ دوواں دا مرشد نال عشق، خدا نال عشق دے مفہوم وِچ اے۔ دوواں نے سندھ وادی دے عشق دی روایت دا اثر قبولیا اے۔ بلھے شاہؒ تے میاں محمد شفیع اپنے آپ نوں عورت دے روپ وچ، تے مرشد نوں محبوب یا معشوق دے رُوپ وِچ ظاہر کیتا اے، تے مرشد لئی محبوب، شوہ، خاوند جیسے لفظ ورتے نیں۔ بابا بلھے شاہؒ دے کلام دا نمونہ پیش اے:

میں اُڈیکاں کر رہی کدی آ کر پھیرا
میں جو تینوں آکھیا کوئی گھل سنیہڑا
چشماں چھیج وچھائیاں، دل کیتا ویہڑا
لنگ چلیندا آوندا شاہ عنایتؒ میرا
(83)

نی کوچجل میرا ناں
بُلھا شوہ کیہ لائی مینوں
مَت کجھ لگے اوہی تینوں
تد کریں گا توں نیاں
(84)

ہُن میاں محمد شفیع دے کلام دے نمونے ملاحظہ ہون:

الف: اسم تیرا مقصود میرا، جانے رب وَدُود جو منگدی میں
ڈراں کراں نہ عرض حضور اندر، نکا مُونہہ وڈی گل سنگدی میں
لگی اَنگ تیرے، پالیں اَنگ سائیاں، رکھیں لاج نلاج ملنگ دی میں
محمد شفیع ہزارے دا چودھری توں، بندی ہیر مندی، گندی جھنگ دی میں

....

ت: تک سائیاں میرے حال ولوں، سائیاں والیاں دا ایہ نہیں حال ہوندا
تدھ ہوندیاں خاوندا دُکھ تکاں، صبر حوصلہ ضبط محال ہوندا
تیرے نام تھیں مِلن انعام لوکاں، میرے لئی کیوں نہیں پُن کال ہوندا
محمد شفیع تائیں سدّے جگ تیری، میری طرف کیوں نہیں خیال ہوندا

اک عاشق اپنی ذات دی نفی کرن توں بعد ہی حسنِ ازل دے دیدار دی خواہش کر سکدا اے۔ عشق دیاں راہواں آسان نہیں۔ منزل تک پہنچن لئی کئی اوکڑاں ویکھنیاں پیندیاں نیں۔ جذبہ سچا تے یقین محکم ہون دے نال نال ثابت قدمی وی بہت ضروری اے:

لا: لا ایہ نفی دی تیغ خونی، جھلّی عاشقاں اپنی جان اُتے
پیش نظر محبوب دی پاک صورت، کوئی ہور نہیں غیر سامان اُتے

جہاں اپنی نفی منظور کیتی، ثابت صدق یقین ایمان اُتے
محمد شفیع جہڑا ثابت قدم عاشق، دَھن رحمتاں اُس جوان اُتے

میاں محمد شفیع محبوبِ حقیقی نال واصل ہون نوں عشق دی منزل سمجھدے نیں۔اونہاں دے عشق تے منصوری نظریات دا گوڑھا اثر اے۔ایتھے اپنی ذات دی نفی وَل اشارہ اے:

ع: عقل تے علم شعور تنے جتھے عشق آوے اوتھے رہن ناہیں
جانن قدر علما نہ عشق سندا تاہیں منبر تے بیٹھ کے کہن ناہیں
جانو اوہناں نوں خام عوام جہڑے طعنے بولیاں جان تے سہن ناہیں
محمد شفیع اوہ تاں تک نہیں پختے تختے دار دے تے جاں تک بہن ناہیں

عاشق نوں لوکاں دے ہزاراں طعنے مہنے سہنے پیندے نیں۔عاشق کدی وی صبر دا پلا نہیں چھڈ دے۔اوہ زمانے دِیاں ملامتاں نوں کھلے دل نال قبول کردے نیں:

ط: طعن تشنیع ملامتاں نوں سن کے پاون عاشق مَتھے گھوریاں نہیں
ہویا خاص احسان انسان اُتے ملیا عشق دا دان ایہ نوریاں نہیں
کیہ فائدہ اَکھیاں لاونے دا مقصود جے خاص حضوریاں نہیں
محمد شفیع پا وَصل دا خیر مینوں منظور حضور ایہ دُوریاں نہیں

اپنے کیہ تے پرائے کیہ، ملامت دے پتھر ہر طرفوں عاشقاں اُتے برسائے جاندے نیں۔شاہ منصور وی جدوں دار تے لٹکائے گئے تاں اوہناں تے سنگ باری کرن والیاں وِچ اوہناں دے اپنے سنگی ساتھی وی شامل سن:

ر: راولاں والڑی پا پھیری، عاشق یار دی گلی تھیں لنگھ جاندے
عزت ننگ ناموس حیا تائیں، عاشق کنڈیاں اُتے ٹنگ جاندے
سَنگی ماردے سنگ ملامتاں دے، ہو اَنگ سلنگ اننگ جاندے
محمد شفیع عاشق جاں باز ہوندے، ہتھ اپنے خون تھیں رنگ جاندے

میاں محمد شفیع، مولانا رُومی تے علامہ اقبال توں بہت متاثر سن۔ اوہناں دے نظریات تے اوہناں دوواں ہستیاں دا پرتوہ وی مشاہدہ کیتا جاسکدا اے۔ رُومی تے اقبال عقل نوں عشق دے مقابلے وِچ کمزور سمجھدے نیں۔ صوفیاں نے ہمیشہ عقل نوں عرفان دے رَستے دی رکاوٹ سمجھیا اے۔ ایس لئی رُومی دا رویہ عقل دے بارے اقبال دی نسبت زیادہ سخت اے۔ میاں محمد شفیع نے عقل یا عشق دا براہِ راست کوئی فلسفہ تے بیان نہیں کیتا لیکن اوہناں دے کلام وِچ ایہ اشارے ضرور ملدے نیں کہ جتھے عقل دا انت اے، اُتھوں عشق دی ابتدا ہوندی اے:

ع: عقل دی نگہ کجھ ہور ہوندی نظر عشق دی فلک توں پار ہوندی
عقل مطرب دے ہتھ مضراب دے کے نظر عشق دی تار وچکار ہوندی
رنگ روپ نہ عشق دی غرض اصلی گل ہور جو وِچ دیدار ہوندی
محمد شفیع وِچ غمزیاں راز گجھے بُجھے سو جس عشق دی سار ہوندی

صوفیاں تے مذہبی عالماں دے درمیان تصوف یا عشق موجب کشمکش ہمیشہ توں جاری اے۔ ایس پکھوں میاں محمد شفیع دی سی حرفی چوں اک نمونہ پیش اے:

خ: خشک مُلوانڑے جاندے نہیں مسئلے دَرد تے سوز گداز والے
پچھو آئی کے شاہ منصور کولوں جہڑے ہین محرم اِس راز والے
اوہ کیہ ناز نیاز نوں جاندے نی، جہڑے ہون بندے حرص آز والے
محمد شفیع جس عشق نہ راس آوے اوہ نی ٹھیکرے بول براز والے

5۔ تقدیر تے تدبیر:

اللہ تعالیٰ نوں ہر چیز دا علم اے تے کائنات اندر ہون والی ہر تبدیلی اللہ تعالیٰ دے حکم نال ہوندی اے۔ اللہ دی ذات قادر مطلق اے۔ اوہ جو چاہندا اے کردا اے۔ قرآن پاک وِچ فرمان اے:

''کیا آپ نہیں جانتے کہ اللہ تعالی جو کچھ آسمانوں میں ہے یا زمین پر سب کو بخوبی جانتا ہے، اور یہ سب کچھ کتاب (لوحِ محفوظ) میں لکھا ہوا ہے، اور (ان سب کے بارے میں) علم رکھنا اللہ کیلئے بہت آسان ہے''۔ (الحج:70)

''اور آپکا رب جو چاہتا اور پسند کرتا ہے وہی پیدا کر دیتا ہے''۔ (القصص:68)

''اور اللہ تعالیٰ جو چاہتا ہے، وہی کرتا ہے''۔ (ابراہیم:27)

خوشی غمی، دکھ سُکھ، اوکھ سوکھ سب اللہ سوہنے دی طرفوں اے۔ انسان دے وَس وِچ کجھ وی نہیں۔ لیکن تقدیر یا قسمت تے ایمان دا ایہ مطلب ہرگز نہیں کہ انسان اپنے اچھے برے قول تے عمل دا ذمہ دار وی اللہ یا تقدیر نوں قرار دیوے۔ میاں محمد شفیع وی تقدیر تے ایمان یقین رکھن دی تلقین کردے نیں۔ کیونکہ تقدیر تے ایمان یقین رکھنا، اللہ دی قدرت تے حکمت تے ایمان رکھنا اے۔ میاں محمد شفیع اللہ دے قادر مطلق ہون دا اقرار انج کردے نیں:

الف: اس جہان وِچ سدا لئی صرف بادشاہی اللہ پاک دی اے
رب حیّ قیوم قدیم قادر اوہدے ہتھ وِچ ڈور افلاک دی اے
سورج چن تارے اوہدے اَمر اندر جتھے پہنچ نہ فکر چالاک دی اے
محمد شفیع واحِد لاشریک اللہ، بندہ جان عاجز مشت خاک دی اے

تقدیر بارے میاں محمد شفیع دے کجھ ہور وچار ملاحظہ ہون:

چارہ کجھ تدبیر دا چلدا نہیں تقدیر پئی کانیاں کسدی اے
....
ج: جمع وِچ کس تفریق پائی تقدیر دے نال نہ زور کوئی
....
غالب حکم تقدیر دا ہر گلوں اتھے کسے دی پیش نہ آوندی اے
....

تقدیر اگے تدبیر ناہیں زہر ہجر سینے گیا دَھس سیّو

یعنی تقدیر اگے تدبیر دا زور نہیں چلدا۔ انسان اپنی طرفوں لکھ تدبیراں کردا رہے، ہونا اوہوای اے جو رَب دی رضا اے۔ لوحِ محفوظ تے جو لکھیا گیا اے اُس ہو کے ای رہنا اے:

ھ: ہو رہسی ہیر نمانی چاک جو پاک اصل دا
لِکھیا لوح قلم دا جھڑا اوہ کدی نہیں ٹلدا
تدبیراں دا تقدیراں سنگ چارہ مُول نہ چلدا
آکھ شفیع پر عاماں تائیں پتہ نہیں اِس گل دا

....

الف: اگ تقدیر دی ساڑ دیندی تدبیر دے کاغذی پھُل رانجھا
ہوندی سار جے اس انجام دی میں کدی دِل نہ لانڈری بھل رانجھا
بھانڈا بھجیا کدی نہ راس آوے کدی جُڑ ے نہ پھلوے ٹُل رانجھا
محمد شفیع تقدیر دے باز مینوں کھڑیا وِچ ہوا دے اُل رانجھا

میاں محمد شفیع تقدیر دے کیتے نوں ظلم آکھنا گناہ سمجھدے نیں۔ کیونکہ اوہ تقدیر نوں اللہ دی رضا سمجھدے نیں۔ تقدیر زمین توں چُک کے تخت تے بٹھا دیندی اے تے تخت توں لاہ کے قید خانیاں دے انھیریاں وِچ پا دیندی اے۔ تقدیر اَگے ساری دنیا بے وَس اے:

ظ: ظلم آکھاں گنہگار ہوواں چارہ چلدا نال تقدیر کوئی نہ
عقل ہوش میری فراموش ہوئی کارگر ہوئی تدبیر کوئی نہ
مظہر دِلاں تے لوٹیاں پا ٹریا میرے جیہا غمگین دلگیر کوئی نہ
محمد شفیع میں سلیاں نال سولاں تکے آ میرا سینہ چیر کوئی نہ

....

ز: زور نہ نال تقدیر چلے قدرت اپنی کھیڈ دکھاوندی اے
بادشاہاں نوں پکڑ کے قید کردی چھن والڑے تخت بہاوندی اے

مَرے کونت تے ہجر ویاہیاں دے سارے مان تران گواوندی اے
محمد شفیع عزیز سلیم جیہاں سندا داغ کلیجڑے لاوندی اے

6۔ دنیا دی بے ثباتی تے آخرت دی فکر:

اللہ تعالیٰ فرماندے نیں:

''ایہ دنیا دی زندگی عارضی اے تے آخرت تہاڈا مستقل ٹھکانہ اے''۔(المومن:۳۹)

یا فیر اک ہور تھاں تے ارشاد ہویا:

''اگلی زندگی ہی اصل زندگی اے''۔(العنکبوت:۲۹۔۶۴)

دنیا دی زندگی دا انجام فنا اے۔ انسان، جانور، چرند، پرند، پہاڑ، دریا، درخت، الغرض ایس پوری کائنات دی ہر شے دا آخر انت ہونا اے۔ ایہ دنیا فنا دے رستے اُتے چل رہی اے۔ غور کیتا جائے تاں فنا دا سفر ساڈیاں اکھیاں دے سامنے جاری اے۔ کائنات دیاں موجودات نوں انسان اپنے ہتھیں ختم کردا پیا اے۔ جنگلاں تے پہاڑاں نوں ختم کر کے وڈیاں وڈیاں عمارتاں بنائیاں جا رہیاں نیں۔ زمین تے قابض ہون لئی دریاواں دے رُخ موڑے جا رہے نیں۔ جنگل، پہاڑ، دریا تے ایہناں دے آسرے جیون والی مخلوق مُکدی جا رہی اے۔ دنیا دے عارضی پن تے آخرت دی فکر بارے سبھے شاعراں نیں اپنے اپنے انداز وِچ وچار بیان کیتے نیں۔ بابا فریدؒ ہوراں فرمایا سی (85):

فریدا کوٹھے منڈپ ماڑیاں، اُساریندے بھی گئے
کوڑا سَودا کر گئے، گورِیں آءِ پئے

صوفیاں دے وچار نیں کہ ایہ دنیا اک سراں اے، اک عارضی ٹھکانہ اے۔ اصل زندگی تے آخرت دی زندگی اے۔ ایس دنیا تے جووی آیا، آخر اُس نے ایتھوں چلانا کر جانا اے۔ ایہ دنیا فنا دا گھاٹ اے۔ ایس لئی موت نوں ہر ویلے یاد رکھنا چاہیدا اے۔ سنسار

دے لوبھ وِچ رُجھ کے آخرت نوں دِلوں وسارنا نہیں چاہیدا:

لا: لا فناہ دے گھاٹ اُتے ڈیرا آن کے غافلا ماریا ای
گیوں رُجھ سنسار دے لوبھ اندر کیہا حرص دا جال کھلاریا ای
تیرے ساتھ دے ساتھ لدا گئے دلوں موت دا خوف اُتاریا ای
محمد شفیع ہٹ غفلتوں اَکھیاں توں کاہنوں رب رسول وساریا ای

کوئی جتناوی طاقتور کیوں نہ ہووے، اس دا اَنت مٹی اے۔ ایس دنیا تے وڈے وڈے سورمے آئے جیہناں دیاں یادگاراں دنیا تے عبرت دانشان نیں۔ کیونکہ اوہناں دی دولت، شان وشوکت، محل تے قلعے سب ایس دنیا تے رہ گئے، اوہ نال کجھ وی نہیں لے جا سکے:

الف: اِس سَراں وِچ آئی کے تے لکھاں خاک دے وِچ سما گئے
اسفندیار جمشید تے کیخسرو اِتھے اپنا حکم چلا گئے
بابر اپنی شان وکھا گیا شیر شاہ جیہے قلعے بنا گئے
محمد شفیع پر موت جاں پائی پھیری چُپ چاپ اِتھوں ڈیرے چا گئے

....

الف: اللہ اللہ دنیا جان گوڑی اِتھے گوڑ دے محل اُسار ناہیں
گئیوں رُجھ اِس بھرے بازار اندر دُنیاداریاں دے بنھ بھار ناہیں
اوڑک کوچ کر جاوناں اِس دیسوں اِس زندگی دا اعتبار ناہیں
محمد شفیع ہے فعل مختار بندہ اپنی موت اُتے اختیار ناہیں

7۔ نفس امارہ دی مذمت:

اللہ تعالیٰ نے انسان نوں صرف تخلیق ای نہیں کیتا بلکہ کئی طرح دے احساس وی عطا کیتے نیں۔ جیویں کہ ہمزاد تے نفس وغیرہ۔ نفس ای اوہ طاقت اے جہڑی انسان نوں اچھے برے عملاں تے مائل کردی اے۔ نفس دیاں ترن قسماں نیں۔ نفس امّارہ، نفس لوامہ،

نفس مطمعنہ۔ ہر برائی دا کارن نفس امارہ نوں سمجھیا جاندا اے۔ تمام رذیلہ اعمال تے گناہاں دا ذمہ دار نفس امارہ ای ہے۔ اک صوفی ساری حیاتی عبادتاں تے ریاضتاں کردا رہندا اے لیکن نفس امارہ دی زد وِچ آندیاں ای ساری محنت برباد ہو جاندی اے۔ اوہ سبھے قُرب حضوریاں توں دُرکاریا جاندا اے۔ میاں محمد شفیع ایس بارے کہندے نیں:

خ: خزف ریزے مُل پیاریا او باراں سال جھڑیاں ٹکراں ماریاں میں
نی میں خام کولوں گل خام ہوئی کندھاں ریت دیاں آپ اُساریاں میں
وَگی نفس امارے دی مار کہی گئیاں بھُل ہوشاں سُرتاں ساریاں میں
محمد شفیع میاں دفتر عاشقاں تھیں ہوئی رَد تے گئی دُرکاریاں میں

اک سالک لئی سلوک دیاں راہواں وِچ سب توں وڈی اوکڑ نفس امارہ ای ہوندا اے۔ ایہو جئے وقت وِچ اُس نوں اپنے ہادی تے مرشد دے علاوہ کوئی مددگار نظر نہیں آندا:

د: دیکھ مرید دا حال مرشد، لیا نفس شیطان نے گھیر مینوں
خواہش نفس دی عقل تے ہوئی غالب، کیتا نفس خناس نے زیر مینوں
لُونبڑ بن کے نفس دا شیر ڈُھکا، دِسے چار چوفیر اندھیر مینوں
محمد شفیع میاں نظر پھیر کے تے، کدی ویکھدیوں چا ہک دیر مینوں

....

ظ: ظلمتاں جہل نادانیاں دی، میری جان عزیز شکار ہوئی
کریں مہر او مہر انوار ربی، کالی رات ظلمات چودھار ہوئی
حاوی دِلے تے خواہشاں نفس دیاں، ماری بُدھ تے عقل فرار ہوئی
محمد شفیع اس حرص و ہوا ہتھوں، میری زندگی بسر خوار ہوئی

میاں محمد شفیع دے کلام چوں ایس موضوع بارے کجھ ہور مثالاں پیش نیں:

کوئی واہ تے راہ نہیں نسنے دا ظالم نفس شیطان نے گھیر لیاں

....

باراں سالاں دی بندگی روہڑ دِتی آ کھے لگ کے نفس مکار بندی

....

ظالم نفس خصوماتاں چا بیٹھا، غوث الوقت ایہ وقت امداد دا اے

....

رہی ہوش نہ جوش شباب اندر، کیتا نفس شیطان گمراہ قبلہ

8۔ وچھوڑے دا درد تے ملاپ دی تانگھ:

شاعری بھاویں کسے وی زبان دی ہووے سب توں وَدھ ہجر تے فراق دے موضوعاں تے لکھیا گیا اے۔ پنجابی شاعری برھوں دے درد، ملاپ دی تانگھ تے ہجر دیاں کُرلاٹاں نال بھری پئی اے۔ ساڈے صوفی شاعراں دا کلام وی وچھوڑے دے درد نال بھریا ہویا اے۔ اوہناں دے اشارے بھاویں مجاز ول نیں یا حقیقت وَل، وچھوڑے دا درد اوہناں دی شاعری وِچ بڑا اگھڑواں اے۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی ہوراں دے کلام وِچ وچھوڑے دا درد تے ملاپ دی تانگھ تھاں تھاں تے ویکھی جاسکدی اے:

ع: عقل تے ہوش نے مار کھادی لبر لے گئیاں اوہ مستوار اَکھیں
دِیدے لُٹدے دِلے دیاں بستیاں نوں پاون لوٹیاں سرِ بازار اَکھیں
خزاں ہجر دی جگر تے ہتھ پایا کھڑی دِلے دی لُٹ بہار اَکھیں
محمد شفیع کھاء ضرب شدید سینے اُٹھے پہر روون زار و زار اَکھیں

....

ض: ضرب کاری سینے یار ماری بیٹھی کراں زاری دِن رَین میں تاں
اُٹھے پہر رووا ں ہنجوں خون چوواں ناہیں سُکھ سوواں ہاں بےچین میں تاں
وال وال بدھا غماں نال میرا ہجروں جگر اندر پیڑاں پَین میں تاں
محمد شفیع جدوکڑے نین لگے ڈِٹھا نہیں مُڑ کے سُکھ چَین میں تاں

....

ح: حال میرا نہ توں پچھ بیلی میتھوں دُور پیا محرم حال میرا
ہوسی حال کیہ نال وچھوڑیاں دے کیتا اوس نہیں کجھ خیال میرا

اندر وَڑاں تے کھان مکان ڈُھکے دُکھاں نال دُکھے وال وال میرا
محمد شفیعؔ میاں جانی وداع ہوئے کون کٹسی غماں دا کال میرا

....

ر: راہ محبوب دے ویکھدی میں صبح شام بیٹھی ہور کم کوئی نہ
بناں یار دی یاد دلشاد باجھوں خالی جاوندا اے میرا دَم کوئی نہ
ہکو ہجر دے سول ملول کیتا میرا جگر مینوں ہور غم کوئی نہ
محمد شفیعؔ محبوب مرغوب باجھوں بنیا ہمدردی میرا جَم کوئی نہ

9۔ متفرق مضمون:

میاں محمد شفیع دیاں سی حرفیاں وِچ اَڈ واَڈ مضمون بیان ہوئے نیں۔ انسانی نفسیات، اخلاقیات، معرفت حتیٰ کہ ہر طرح دا موضوع یا مضمون اوہناں دے کلام وِچ موجود اے۔ ایسے ای کجھ مزید اہم موضوعاں دے حوالے نال مثالاں پیش کیتیاں جا رہیاں نیں:

☆ حقائق ومعارف:

س: سچ دا رہیا نہ پچ کوئی پئے جھوٹ نوں سچ بنان بندے
ظالم ڈرن نہ رب دے قہر کولوں پئے جھوٹے قرآن سر چان بندے
کوئی گل نہ دَغے فریب باجھوں سِدھی ہک ناہیں تند پان بندے
محمد شفیعؔ ایہ ہو رواج گیا جتھے دین دِھیاں اوتھوں کھان بندے

....

محمد شفیعؔ میں اوہناں توں جان واراں کیتے قول کر کے جہڑ یاں بھجد یاں نہ

....

سچی نیت نوں کرے پلیت جہڑا اوہ تاں دودھ وِچ اَک نوں گھولدا ای

....

بھانڈا بھجیا کدی نہ راس آوے کدی جُڑے نہ پھلڑے ٹُل رانجھا

....

محمد شفیعؔ بناں بھٹی سوز والی اِٹاں قلب دیاں کدے پکناں نہیں

 شکرانِ نعمت:

الف: اس انسان تے رب سچے کیڈے کرم تے فضل احسان کیتے
روح پھوک کے خاک دے وِچ پُتلے عقل علم تے فہم دے دان کیتے
نظر گوش عطا کر ہوش بخشی نفس ناطقہ قول زبان کیتے
محمد شفیع ہک موت نوں رکھ پاسے ہور مرحلے سب آسان کیتے

 دوستی:

لا: لان سوکھلوی کہن اوّل ایہو باجھ وفا بے آب یاری
طالب نفس دے ہوس پرست لوکاں کیتی جگ دے وِچ خراب یاری
حسن یوسفی مُوسوی نظر ہووے پچھو سچ تاں عین ثواب یاری
محمد شفیع تحقیق تصدیق ہوئی باطل حق دے وِچ حجاب یاری
ہکناں لئی تجلوا عین ذاتی، ہکناں لئی ظلمات دا آب یاری
ہکناں لئی ایہ سلسبیل کوثر، ہکناں لئی ایہ ریگ سراب یاری
ہکناں قلب قلوب دے باب کھلے، ہکناں لئی ایہ نرا عذاب یاری
زینت زیب ایہ تخت تے تاج والے جیوکر وِچ مسیت محراب یاری
ہکناں لئی ایہ تار رباب دی اے، ہکناں لئی ایہ صوتِ غراب یاری
ہکناں لئی سنجاب کمخواب اطلس، ہکناں لئی ایہ کرد قصاب یاری
یا جیئوں کالڑی رات دے وِچ چمکے نکل ابر تھیں عین ماہتاب یاری
بے کنار تے بحر ذخّار ہے ایہ ناہیں چھڑی نہر تالاب یاری
ہکناں لئی خطاب مروّتاں دا، ہکناں لئی ایہ خاص عتاب یاری
ہکناں دِلاں تے اثر نہ کرے ماسہ، ہکناں دِلاں نوں کرے خراب یاری
جیوکر زندگی متن کتاب دا اے زینت اُس دی نال اعراب یاری
محمد شفیع منظور خلوص باجھوں ہوندی نہیں ہے وِچ جناب یاری

[۳]

سی حرفیاں میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی: فنی مطالعہ

ادب وِچ شاعر دا مقام تے مرتبہ کیہ اے، ایس گل دا نکھیڑ اکرن واسطے اُس دی شاعری دا فکری تے فنی جائزہ بہت ضروری ہوندا اے۔ فنی پہلو، زبان تے بیان دیاں اوہناں خوبیاں دا مجموعہ ہوندا اے جس پاروں کلام دے حُسن وِچ نکھار آندا اے۔ عام تے سادہ گلاں نوں زبان تے بیان دیاں خوبیاں نال سجا کے بیان کرنا شاعر دا فنی کمال ہوندا اے۔ جس طرح وَن سوَنے گہنے دُلہن دے حُسن وِچ وادھے دا کارن بندے نیں، بالکل اُسے طرح زبان تے بیان دیاں خوبیاں شعر نوں سجا دیندیاں نیں۔ سنگار بھاویں کسے وی چیز دا ہووے ویکھن والے نوں متاثر کردا اے۔ اسے طرح شعر دا فنی حُسن سنن والے نوں متاثر کردا اے۔ تشبیہاں، استعارے، کنائے، تلمیحاں، صنعتاں، محاورے ایہ سب شاعری دا زیور نیں۔

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دیاں سی حرفیاں وِچ دِل کشی تے تاثیر دے نال نال زبان تے بیان دیاں خوبیاں وی موجود نیں۔ لفظاں دی جادوگری، زبان دی روانی تے تخیل دی اُڑان الگ الگ رنگاں وِچ دکھائی دیندی اے۔ ہن میاں محمد شفیع دیاں سی حرفیاں دا فنی جائزہ پیش کیتا جاندا اے۔

1۔ **ہیئت:**

کسے فن پارے دی بنتر تے شکل صورت نوں ہیئت آکھیا جاندا اے۔ پروفیسر انور جمال موجب ہیئت دی تعریف انج اے:

''ہیئت سے مراد پیکر، صورت، شکل، ساخت، وضعیت یا وضع ہے اور یہ تنقیدی اصطلاح ہے۔ کسی فن پارے کی صورت اور ساخت و وضعیت کا نام ''ہیئت'' ہے۔ تخلیق کو ہیئت سے الگ نہیں کیتا جا سکتا۔ یوں کہیے کہ ہیئت (Form) کے بغیر تخلیق کوئی چیز نہیں۔ ہیئت دراصل واردات وتجربات کی اس وضع کا نام ہے جو لفظوں کے ذریعے قاری یا سامع کے سامنے پیش کی جاتی ہے''۔(86)

ہیئت دے لحاظ نال ویکھیا جائے تاں سی حرفی مسمط اے۔ مسمط ایسی نظم نوں کہیا جاندا اے جہڑی مختلف بنداں نوں آپس وِچ جوڑن نال بندی اے۔ ڈاکٹر سلیم اختر مسمط دی تعریف انج کردے نیں:

''مُسمط کا مادہ ''تسمیط'' ہے جس کا لغوی مطلب موتی پرونا ہے۔ اصطلاحاً منتشر اجزاء کو باہم مربوط کرنا، مختلف بندوں پر مشتمل نظم۔ بندوں میں مصرعوں کی تعداد پر پابندی نہیں چنانچہ تین تا دس مصرعوں تک کا بند ہوسکتا ہے لیکن پہلے بند میں مصرعوں کی جو تعداد رکھی گئی، بعد کے تمام بندوں میں اسے برقرار رکھا جاتا ہے''۔(87)

سی حرفی وِچ تریہہ بند ہوندے نیں۔ ایہہ حروف تہجی دی خاص ترتیب نال لکھی جاندی اے۔ ہر حرف نال نویں بند دا آغاز ہوندا اے۔ اس دے مصرعیاں دی کوئی مخصوص تعداد متعین نہیں۔ سی حرفی نگاراں نے کئی کئی مصرعیاں دے بند لکھے نیں۔ زیادہ تر شاعراں چار چار مصرعیاں دے بندے لکھے لیکن ایس دا کوئی اصول متعین نہیں۔ شروع توں لے کے آخری بند تک مصرعیاں دی تعداد برابر رکھی جاندی اے۔ لیکن کدھرے کدھرے سی حرفی دے کسے اک بند دے مصرعیاں دی تعداد باقی بنداں توں ودھ وی جاندی اے۔ اک بند وِچ مصرعیاں دی تعداد دے اعتبار نال مسمط دیاں اُٹھ قسماں نیں:

i) مثلث: تن تن مصرعیاں دے بند
ii) مربع: چار چار مصرعیاں دے بند
iii) مخمس: پنج پنج مصرعیاں دے بند
iv) مسدس: چھ چھ مصرعیاں دے بند
v) مسبع: ست ست مصرعیاں دے بند
vi) مثمن: اٹھ اٹھ مصرعیاں دے بند
vii) متسع: نونو مصرعیاں دے بند
viii) معشر: دس دس مصرعیاں دے بند

ہیئت دے اعتبار نال میاں محمد شفیع دیاں ایس کتاب وِچ شامل 26 سی حرفیاں وِچوں 25 سی حرفیاں مربع نیں۔ مربع مسمط دی اوہ شکل اے جس وِچ ہر بند چار چار مصرعیاں دا ہوندا اے۔ پنجابی زبان وِچ مربع نوں ''دویا چھند، چومصرعہ تے چوبرگہ'' کہیا جاندا اے۔ زیادہ تر شاعراں نے سی حرفیاں وِچ چار چار مصرعیاں دے بند لکھے نیں۔ عام اصول ایہو وَرتیا گیا کہ اک بند دے چاروں مصرعے ہم قافیہ لکھے گئے۔ لیکن ایس حوالے نال وی اَڈ و اَڈ تجربات ویکھن وِچ آندے نیں۔ میاں محمد شفیع دیاں مربع وِچ لکھیاں گئیاں سی حرفیاں دے بند ہم قافیہ نیں۔ ہر بند وِچ الگ قافیہ تے ردیف ورتیا گیا اے۔

میاں محمد شفیع دیاں مربع وِچ لکھیاں سی حرفیاں دا نمونہ پیش اے:

ش: شمع تے جلن پتنگ آ کے، ایہ تاں مرن کولوں بیلی سنگدے نہیں
مزہ چکھ کے جان جلاونے دا، پچھاں ہٹدے نہیں، جیون منگدے نہیں
مرن جنگ وِچ جائی کے سورمے جیئوں بناں خون ہتھ مہندیوں رنگدے نہیں
محمد شفیع جس عشق دے جام پیتے، طلبگار اوہ تاں خمر بھنگ دے نہیں

....

ت: تانگھ تیری کوئی اَج دی نہیں کئیں سال گذرے دکھ جالدی نوں
بیٹھی گال جوانیاں جانیاں میں تیرے عشق دی واگ سمہالدی نوں

آہی بال اَج وال سفید ہوئے کھنوں عشق دا پئی اُچھالدی نوں
محمد شفیع میں کیتڑے قول پالے توڑے پایا نہ گھڑی وصال دی نوں

چونکہ سی حرفی دے بنداں تے مصرعیاں دی تعداددا کوئی اصول متعین نہیں، میاں محمد شفیع نے مربع وِچ لکھیاں سی حرفیاں وِچ کئی تھاواں تے ایس پابندی نوں مکھ نہیں رکھیا۔ چار مصرعیاں دی تھاں کجھ بنداں دے مصرعیاں دی تعداد دَس دَس مصرعیاں توں وی تجاوز کر جاندی اے۔

میاں محمد شفیع نے دوجی سی حرفی (سی حرفی دردفراق) ترکیب بند وِچ لکھی اے۔ ترکیب بند اک شعری بنتر اے جس دے ہر بند دے شروع دے کجھ مصرعے ہم قافیہ ہوندے نیں اخیر وِچ ٹیپ دا شعر یا مصرعہ ہوندا اے جہڑا نظم دے ہر بند دے آخر وِچ دُہرایا جاندا اے۔ ایس وِچ نہ تے بنداں دی گنتی دی کوئی قید اے تے نہ ای مصرعیاں دی۔ زیادہ تر پنجابی شاعراں نے ترکیب بند وِچ سی حرفیاں مسدس دے اصولاں موجب لکھیاں نیں۔ بابا بلھے شاہؒ دی ترکیب بند وِچ لکھی سی حرفی دا اک بند ملاحظہ ہووے (88):

س: سائیں بن جاہ نہ کوئی
جت ول ویکھاں اوہی اوہی
ہور کِتے ول ملے نہ ڈھوئی
مرشد میرا پار لنگھاوے
لاگی رے لاگی بَل بَل جاوے
اس لاگی نوں کون بجھاوے

مسدس دے اصولاں تحت ترکیب بند وِچ لکھی گئی میاں محمد شفیع دی سی حرفی دا نمونہ:

الف: اللہ نوں حمد ہزاراں جی
کراں باجھ حساب شماراں جی
لکھ سجدے شکر گزراں جی

اوس　خالق　رازق　باری　نوں
کدی　خوابے　مِل　بے　چاری　نوں
میں　تتی　دِردِیں　ماری　نوں

میاں محمد شفیع نے ایس مقالے وِچ شامل پہلی سی حرفی ''جدائی یار دل جانی نشانی دوزخ دارد:: معاذ اللہ غلط گفتم کہ دوزخ زونشاں دارد'' دے سرناویں ہیٹھ لکھی اے۔ایس سی حرفی دے بند دس دس مصرعیاں تے لکھے گئے نیں۔نمونہ پیش اے:

الف: اج وچھوڑیا یار کولوں پاک ذات ایزد متعال سیّو
گھاٹی ہجر دی جاپدی بہت اوکھی ہوسی لنگھناں بہت محال سیّو
آئی دُکھاں دے منہ بھیڑی جند میری ہویا نحس میرا اختر فال سیّو
لگن تیر جدائی دے وِچ سینے ہویا جگر غِربال مثال سیّو
کھنڈی چھری دے نال کُٹھا ہجر مینوں مثل نیم بسمل ہویا حال سیّو
آکھاں کت ویلے ربّا یار ملسی سسّی وانگ کیتے کھلے وال سیّو
لگی کرد فراق ہلاک ہوئیاں کیتا درد نے سخت بے حال سیّو
اک پلک نہ صبر قرار آوے مندی ہوئی غریب دے نال سیّو
پئی ڈھاڑ ازغیب تھیں تنتڑی تے رہواں نت بیزار ملال سیّو
ملے دان وصال کنگال تائیں محمد شفیع ایہ کرے سوال سیّو

1.1۔ سی حرفیاں دے منفرد سرناویں:

غزل توں اُڈ شاعری دی بھاویں جہڑی وی صنف ہووے،اُس دا سرناواں بہت اہمیت رکھدا اے۔کیونکہ سرناویں دا نظم یا سی حرفی دے موضوع یا مضمون نال بڑا گوڑھا ربط ہوندا اے۔ایس لئی شاعر اپنی کسے وی تخلیق دا سرناواں بڑے گوہ وچار توں بعد لکھدے نیں۔سی حرفی دی روایت دا جائزہ لیا جاوے تاں زیادہ تر سرناویں چھوٹے تے مختصر لکھے ہوئے مِلدے نیں۔مثلاً: سی حرفی　بے وفا معشوقہ (نذر محمد)، سی حرفی پردیسی (غلام سرور

سرولوی)، سی حرفی مرشد (عبدالجبار قادری)، تحفۂ درویش (محمد علی)، سی حرفی ڈھولا، سی حرفی عشقیہ (مولوی جان محمد)، سی حرفی معرفت (ہاشم شاہ)، سی حرفی ہفت پیکر (خلیفہ قمر دین) وغیرہ۔ یا فیر جہڑ یاں سی حرفیاں داستاناں یا قصیاں بارے لکھیاں گئیاں اوہناں دے سرناویں کہانی دے مطابق لکھے گئے۔ مثلاً سی حرفی ہیر رانجھا وغیرہ۔

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی نے سی حرفیاں دے سرناویں روایت توں ہٹ کے لکھے نیں۔ اونہاں دیاں 06 سی حرفیاں دے سرناویں فارسی تے اُردو شعراں دی صورت وِچ لکھے گئے نیں:

☆ جدائی یاردل جانی نشانی دوزخ دارد ::: معاذ اللہ غلط گفتم کہ دوزخ زونشاں دارد
☆ مدت ہوئی میں دِید سے نامستفید ہوں ::: جس کو نہ کوئی سن سکے میں وہ پکار ہوں
☆ دل ڈوب ڈوب جاتا ہے آتے ہو یاد جب ::: پر کیا کروں کہ موت پہ یاں دسترس نہیں
☆ نہ کسے طبیب دلہا نہ کسے شفیق دلہا ::: بجزایں کہ دررُخ تو ہمہ درد را درائے
☆ بیا ساقی بمن کاس الکرامے ::: چرا ارزاں نہ پیغام وسلامے
☆ فرقت کے تُند شعلوں میں آہ جل بجھا ہوں میں ::: بجھ جائے خود بخود جو سحر وہ دیا ہوں میں

2۔ زبان تے بیان:

ہر ادیب یا شاعر دی ایہ فطری خواہش ہوندی اے کہ اوہ جو کجھ بولے یا لکھے، اوہ اتنا واضح، صاف تے اثر انگیز ہووے کہ سنن تے پڑھن والیاں دے دِل وِچ اتر جائے۔ اوہ اپنی تقریر یا تحریر نوں مدلل تے معقول بنان واسطے چجویں تے موقع مناسبت دے مطابق لفظاں دا انتخاب کردا اے۔ جتھے ضرورت محسوس کردا اے اپنے بیان نوں مزید زوردار بنان لئی مختلف طریقے آزماندا اے جیہناں دا تعلق زبان تے بیان نال اے۔ میاں محمد شفیع نے وی ایہناں طریقیاں نوں وَرتیا اے۔ اوہناں دے کلام نوں مکھ رکھ کے مثالاں نال وضاحت کیتی جاندی اے۔

2.1۔ لفظ، ترکیباں تے محاورے:

ادب دی ہر صنف لفظاں تے ترکیباں دی محتاج اے۔ شاعری وِچ ایہناں دوواں دی اہمیت ہوروی ودھ جاندی اے۔ لفظ تے ترکیباں اگر مناسب طریقے نال ورتیاں جان تاں شاعری وِچ نہ صرف چاشنی تے نغمیت دا موجب بندیاں نیں بلکہ اوہناں دے ذریعے اس دور دی (سیاسی، معاشی تے معاشرتی) لفظی مصوری وی ہوندی اے۔ اوہناں وِچ مخصوص عہد دی تاریخ چھُپی ہوندی اے۔ ایہ شاعر دی ذہنی تے نفسیاتی صورت حال بارے آگاہی دیندے نیں۔ اوہناں نال زبان دِیاں اظہاری وسعتاں وِچ وی اضافہ ہوندا اے۔ لیکن اک گل دا خیال رکھنا ضروری اے کہ لفظاں دا استعمال صرف کلام وِچ خوبصورتی پیدا کرن واسطے ای نہیں ہونا چاہیدا۔ بلکہ معنی تے مضمون دا اچھا ہونا وی ضروری اے۔ پنجابی شعری ادب وِچ کئی ایسے شاعر نے جیہناں دُوجیاں زباناں دے لفظاں تے ترکیباں نوں پنجابی دا حصہ بنان دی کوشش کیتی اے۔ ایہ حقیقت اے کہ اوہناں ادبی یا شعری ضرورتاں پاروں ہوراں زباناں دے لفظ وَرتے، لیکن ایہ وی حقیقت اے کہ ایس طرح پنجابی دے وسیع لفظاں دے ذخیرے نوں ہور وسعت حاصل ہوئی۔

میاں محمد شفیع نے پنجابی توں علاوہ اردو تے فارسی زبان وِچ وی شاعری کیتی اے۔ اوہ نہ صرف فارسی دے ماہر سن بلکہ اوہناں فارسی دے کلاسیکل ادب دا بڑا وسیع مطالعہ وی کر رکھیا سی۔ ایس طرح اوہناں دی پنجابی تے اردو شاعری اُتے فارسی دے اثرات دا ہونا لازمی امر سی۔ میاں محمد شفیع نے اپنی پنجابی شاعری وِچ بغیر کسے جھجک دے فارسی تے عربی لفظاں تے ترکیباں ورتیاں نیں:

ک: کدوں قدم رنجہ فرمائی ہوسی دَسو آپ دی میں مسکین دے گھر
کدوں ہوگ تشریف شریف تیری میں درویش دل ریش حزین دے گھر
شہریار کد ہوگ تشریف آور میں دہقان تے خاک نشین دے گھر
محمد شفیع میں وِچ اُڈیک جس دی کدے آوناں بے تسکین دے گھر

....

ب: بدر منیر تے شمس رَخشاں دونویں عکس اس ماہ جمال دے نی

....

صوری معنوی عین در عین ہستی بالاتر از فہم انسان تیری

....

ذرے فیض خورشید تھیں چمک اُٹھے دیون وانگ ماہتاب تابانیاں او

....

سینہ عشق تھیں شق بے شک جہاں تنہاں مرض تاں سوز احراق دا اے

....

نظرباز مجاز تھیں کرن توبہ حرص آز کولوں انفصال ہوندے

....

سوہنی انگ پوشاک براق چٹی زینت زیب مضاعف جمال دی اے

....

ع: عین عرفان دا سرچشمہ، مخزن گنج ایہ جود سخا دا اے

....

محمد شفیع پا کرم دا خیر ٹھوٹھے تیرے ہجر تھیں گور کنار ہاں میں

....

خ: خزف ریزے مُل پیاریا او باراں سال جھڑیاں ٹکراں ماریاں میں

....

ل: لاف گزاف دی بات ناہیں اوہدے نین بجیلڑے مُٹھیاں میں

....

مطرب رہ گیا سخت حیران جس دم تاراں کھڑکدیاں وِچ زیر و بم رُک گئے

....

پاوے لوٹیاں دِلاں تے خال جس دا سوہنی ذقن ڈونگھے غبغب والا

....

میری لب فریاد خاموش ہوگئی میرے اشک وِچ چشمِ پُرنم رُک گئے

....

ز: زلف شب گیر اسیر جھڑے اوہ تاں منگدے نہیں آزادیاں نوں

....

مرہم مہر پیار دی لائیکے تے مندمل اوہ زخم ناسور کر دے

میاں محمد شفیع اپنے شعراں وچ زیادہ تر فارسی ترکیباں نوں زیرِ اضافت ختم کر کے وَرتیا اے۔ اُتے دِتیاں گیاں مثالاں توں اَڈ ورتے گئے فارسی تے عربی لفظ تے ترکیباں ایہ نیں: ترقیم، لعل مذاب، واصف، فوق، اشک سامان، آبِ حیات، زلف سیاہ، بے نظیر، ملفوف، مثیل، باجمال، جمیل، ضو، ممدوح، اجرام فلکی، مسجود، ملائک، بیت المعمور، ظاہر و باطن، اربع عناصر، رب علام، فاسق، دستارِ فضیلت، ایقان، عہدِ الست ہفت اقلیم، تیغ، فہم ضعیف، قند نبات، شعیر، شش جہات، برق خاطف، غرقِ عرق، برق تاثیر، شیریں، زیب، صدر نشین، دانش، فہم، ابر سحاب، ملفوظ، حصر، افلاک، نفر، حزیں، برق جمال، فیض مآب، ایاغ، جاہ جلال، ہدایت مآب، باج گذار، سخن، سخنور، غمز، علوم مروجہ، تصریحات، سقم، خانہ زاد، مطیع منقاد، ظفر نشان، سنگ چقماق، قاسم (بمعنی تقسیم کرن والا)، دلآرام، مقصود بالذات، فسق فجور، گردش فلکی، سطحی، بے مثل، طبع یوسفی، زنگ ظلمتاں، مظہر ذات، پاسداری، ایمان بالغیب، ثانی ماہ کنعان، لامکان، تاب تجلیاں، فائق، مافی الصدور، مخفی، تحصیل، دربارِ دُربار، کج کلاہ، صدق اخلاص، آبدار، صاعقہ، غیور، فراموش، خیر کثیر وغیرہ۔

میاں محمد شفیع نے لفظاں نوں پنجابی دی رنگن بڑی خوبصورتی نال چاہڑی اے۔ شعراں وِچ ایہ لفظ پنجابی زبان دے ای معلوم ہوندے نیں۔ اک بند بطور نمونہ پیش اے جس وِچ قافیہ وِچ وَرتے گئے لفظاں نوں بڑی خوبصورتی نال پنجابیانے دی کوشش کیتی گئی اے:

ح: حج تے عید ہے دید تیرا، اساں عاشقاں درد رسیدیاں نوں
تیرے دید سعید توں ملے فرحت، فرقت زدہ عشاق دیاں دیدیاں نوں
بھلے کم تے کاج جہان والے، پڑھاں آپ دیاں مدحاں قصیدیاں نوں
محمد شفیع حضوریاں بخش بھاویں، سُکھیں وسدیا! عشق شوریدیاں نوں

2.2۔ تشبیہ:

کسے اک چیز نوں دوجی وانگوں قرار دینا تشبیہہ اَکھواندا اے۔تشبیہ وِچ اک چیز نوں اک یا اک توں زیادہ مشترک صفتاں دی بنیاد تے دوجی جیہا قرار دِتا جاندا اے۔ایس طرح پہلی چیز دی اہمیت،صفت یا حالت زیادہ مؤثر بن کے سامنے آندی اے۔میاں محمد شفیع نے فطری انداز وِچ تشبیہاں وَرتیاں نیں۔مثالاں لئی اوہناں دیاں سی حرفیاں چوں چند مصرعے پیش نیں:

حجرالاسودوں سنگِ دہلیز تیرا، تیرا بیت جیئوں بیت المعمور ہویا

....

الف: اساں حضور دے اسم جیہی لذت قند نبات وِچ نہیں ڈِٹھی

....

محمد شفیع حضور دے فیض کولوں میرا شعر جیئوں دُرِ آبدار چمکے

....

محمد شفیع میں ہیر دِلگیر وانگوں اج نشر وِچ گلی بازار ہو گئی

....

وانگ وحشیاں مَلن اجاڑ جنگل عاشق دیوندے تج آزادیاں نوں

....

گھڑی ہجر دی حشر دی گھڑی ورگی سال سال وانگوں پل پل مائے

....

انگ وانگ کرنگ دے سُک گیا رنگ رتڑا کالڑا خال ہویا

....

درس درس والا جدوں بند ہویا سینہ چاک کیتا وانگ لیر مائے

....

مکھ یار دا جاپدا خاص کعبہ ابرو یار دے وانگ محراب سیّو

2.3۔ استعارہ:

استعارہ بنیادی طور تے تشبیہہ نال تعلق رکھدا اے۔ جدوں کسے لفظ نوں اوہدے اصل دی تھاں مجازی معنیاں وِچ وَرتیا جائے کہ اوہدے حقیقی تے مجازی معنیاں وِچ تشبیہ دا تعلق موجود ہووے، اُس نوں استعارہ آکھیا جاندا اے۔ بلند خیالی، بلاغت، مٹھاس تے روانی اک لفظ وِچ بند کرن داناں استعارہ اے۔ میاں محمد شفیع دے کلام چوں مثالاں پیش نیں:

ط: طبع اس مدح دے بحر اندر بیٹھی عقل دے روہڑ جہاز سارے

....

د: دِلاں تے لوٹیاں حُسن تیرے پائیاں دلبرا ماہ کنعانیاں او

....

کعبے دِلاں دے کرن آباد عاشق کر کے کبر دیاں بُتاں نوں چُور اِتھے

....

بیٹھے غمز دے تیر نشانیاں تے گئیاں خطا نہ تیریاں کانیاں او

....

ص: صدف دیا موتیا تُپیا او تیرے حسن دی تاب نہ جائے جھلی

....

محمد شفیع میں کونج شکار ہوئی، تہنڈے حسن دے باز طرار دیاں

....

ز: زہر مثال ایام غم دے میری زندگی تلخ تمام ہوئی

....

محمد شفیع میاں تیرا دید آہا میرے کان دن عید تے حج والا

....

ٹھاٹھاں ماردا فیض دا بحر ڈِٹھا، نظر ہوئی نہ گم سراب اندر

2.4۔ کنایہ:

کنایہ دا مطلب لُکا کے یا اشارے نال گل کرنا اے۔ ایس طرح کہ لفظی مطلب کجھ ہووے تے اُس توں مراد کجھ لیا جائے۔ کنائے اندر مجازی دی تھاں حقیقی معنیٰ وی مراد

لئے جاسکدے نیں۔ میاں محمد شفیع نے کنایہ بڑے چجویں انداز وِچ وَرتیا اے۔ اوہناں دیاں سی حرفیاں چوں کجھ مثالاں پیش نیں:

داڑھی پرہیوں دے وِچ مُنا بیٹھا لونبڑ جھنگ دا شینہہ دی گج والا

....

بادشاہاں دے لنگ وِچ ہتھ گھتے پردے والیاں دے بُرے باب کردا

....

بھانڈا بھجیا کدی نہ راس آوے کدی جُڑے نہ پھلڑے ٹُل رانجھا

....

سچی نیت نوں کرے پلیت جہڑا اوہ تاں دُدھ وِچ اک نوں گھولدا ای

....

محمد شفیع پر تساں بھی کنڈ دِتی لکھی وِچ تقدیر دے ہار سارے

....

کلی کھڑی گلاب دی باغ اندر سینے بلبلاں دے وِچ اگ بلی

....

چنگی بھلی میں ہسدی کھیڈدی ساں سیاں نال میں ترت بیمار ہو گئی

....

پردہ ننگ ناموس دا چاک ہویا اوہلا رکھیا پَت تے نک دا نہ

....

ر: راکھ مل خاک سیاہ مونہہ تے رانجھے اپنا آپ چھپایا ای

....

ذ: ذکر مذکور کیہ اکھیاں دا پھٹے اکھیاں دے پھردے گلی گلی

3۔　صنائع بدائع (معنوی تے لفظی):

علم بیان کلام وِچ شان، شوکت تے تقویت دا باعث ہوندا اے۔ جب کہ علم بدیع کلام نوں سنوار سجا کے خوبصورت تے دِل کھچواں بنا دیندا اے۔ ہر لفظ انسانی خیالات دی نمائندگی کردا اے چنانچہ زبان تے بیان وِچ نویں نویں لفظاں تے ترکیباں نوں انوکھے انداز وِچ پیش کرن نال کلام پُرتاثیر بن جاندا اے۔ شعر و ادب دا سب توں وڈا

مقصد انسان نوں خوشی تے مسرت دینا اے۔ جدوں لفظ تے تخیل اکٹھے ہوندے نیں تاں اک ایسا آہنگ پیدا ہو جاندا اے جہڑا انسان دی خوشی دا کارن بندا اے۔ ایس خوشی دا بنیادی تعلق ایسے لفظاں تے اوہناں دے معنیاں نال اے جیہناں نوں ہنرمندانہ طریقے نال ورتیا گیا ہووے۔ اگرچہ بعض دفعہ ایہناں صنائع لفظی نوں سمجھن لئی تھوڑا غوروی کرنا پیندا اے۔ پر اس وِچ وی اک مزہ اے۔ قادرالکلام شاعر عام لفظاں نوں ایسے اچرج ڈھنگ نال کلام دا حصہ بناندے نیں کہ اوہناں دے کلام وِچ اک خاص شان پیدا ہو جاندی اے۔ میاں محمد شفیع نے وی صنائع بدائع توں بڑی خوبصورتی نال کم لیا اے۔

3.1۔ صنعت مراعات النظیر:

اک لفظ دی نسبت نال ایسے مختلف لفظاں دی ورتوں جیہناں دا پہلے لفظ نال تضاد توں علاوہ کوئی تعلق ہووے۔ یعنی اِکو مضمون نال تعلق رکھن والے مناسب لفظاں دے استعمال نوں صنعت مراعات النظیر آکھیا جاندا اے۔ میاں محمد شفیع دے کلام چوں چند مثالاں پیش نیں:

م: ماہ منیر تے شمس انور، بیشک حسن وِچ بے نظیر دونویں
میرے پیر دی ویکھ تنویر احسن ہوئے گم جِنّیوں نقش تصویر دونویں
سطحی روشنی شمس تے قمر والی، اجرام کد اہل ضمیر دونویں
محمد شفیع اوہ سرو آزاد سوہنا گردش فلکی وِچ ایہ اسیر دونویں

....

بھالاں انگ نسنگ پتنگ وانگوں شمع حسن دی نور نظارڑے تے

....

کتھے جان ایہ مرہم جبیر کارن زخمی نگہ دی تیز تلوار تیرے

....

دِسن خار ببول دے ہار مینوں پھُلاں نال ایہ بھرے گلزار سارے

....

پاوے لوٹیاں دِلاں تے خال جس دا سوہنی ذقن تے ڈونگھے غبغب والا

....

یا جئیوں کالڑی رات دے وِچ چمکے نکل ابر تھیں عین ماہتاب یاری

3.2۔ صنعت تضاد:

ایسے لفظاں دا استعمال جیہناں دا مطلب اک دوجے دے الٹ ہووے۔ ادبی اعتبار نال تضاد کلام دا ایسا حُسن اے جو متضاد لفظاں دے استعمال نال پیدا ہوندا اے۔ ایس نال کدے سنجیدہ تے کدے غیر سنجیدہ صورتحال پیدا ہوندی اے جس دی وجہ نال کلام دی تاثیر تے تفہیم وِچ اضافہ ہوندا اے۔ میاں محمد شفیع دِیاں سی حرفیاں چوں صنعت تضاد دیاں کجھ مثالاں پیش نیں:

محمد شفیع تساڈڑی ذات اُتم، نیچ گوت کمین تھیں بھنگنی میں

....

د: دُوریاں خواب خیال آہیاں مزے وصل دے جدوں نصیب ہوئے

....

ظ: ظاہر باطن مینوں رانجھن نظری آوے

....

دَس اساں نوں کِس نے یاد کرنا جیکر تساں بھی مَنوں وساریا او

....

ن: نفع نقصان نوں سوچدے نہیں عاشق نال ماہی اکھیں لان ویلے

....

رکھیں پیر اڈول نہ ڈول جائیں سوچیں پیاریا خام خیالیاں نہ

....

ع: عشق دا نام نہ لئیں بھُل کے آباں والیاں نوں ایہ بے آب کردا

....

الف: ازل تھیں ابد دے دال توڑیں مرکز میم محمدی جان اڑیا

....

3.3۔ صنعتِ مبالغہ:

صنعتِ مبالغہ دی تعریف سید عابد علی عابد موجب انج اے:

''یعنی کسی امر کو شدت وضعف میں اس حد تک پہنچا دینا کہ اس حد تک اس کا پہنچنا محال ہوتا کہ سننے والے کو یہ گمان نہ رہے کہ اس وصف کا اب کوئی مرتبہ باقی ہے۔۔۔''۔(89)

میاں محمد شفیع دے کلام وِچ صنعت مبالغہ استعمال ملاحظہ ہووے:

جہڑا بھار اسمان نہ چا سکے مشکل وِسدی پَنڈ اٹھان سائیں

....

ع عرش عظیم تھیں لنگھ گئی مری دُور فریاد فریاد سائیں

....

جائے ڈول ایہ زمیں اسمان توڑے میرا کدے نہ قول زبان ڈولے

....

جہاں یار دے دید دی جھلک پائی خواہش اوہناں بہشت دی حُور دی نہ

....

برق بار اوہ اَکھ دِلدار تیری تِکھی تیز جیہوں دھار تلوار دی اے

....

محمد شفیع میاں جانی یار جیہا سوہنا نہیں کوئی وِچ سنسار سارے

....

تیرے پاک جمال دی جھال اگے برق فلک نہ کسے حساب دے وِچ

3.4۔ صنعتِ تلمیح:

کلام وِچ ایسے لفظ یا ترکیب دے استعمال کرن داناں تلمیح اے جس پاروں کوئی آیت، حدیث، تاریخی، مذہبی یا معاشرتی واقعہ یا کہانی ذہن وِچ آ جائے۔صنعت تلمیح کلام وِچ جامعیت تے اختصار دا باعث ہوندی اے۔میاں محمد شفیع نے اپنے کلام وِچ بے شمار تلمیحاں ورتیاں نیں۔کجھ مثالاں پیش نیں:

محمد شفیع اس شمس دا پرتوہ ایہ جیندا لقب سراجاً منیر آیا

....

صفاں اُلٹدی سیف جیہوں سیف اللہ تیویں اثر اُس دی تقریر والا

....

حاضر باش دہلیز مخدوم دی تے محمود جیہے وانگ ایاز قبلہ

....

جلوے لیلۃ القدر دے بہوں چنگے ایپر آپ دے حُسن دی جھات وکھری

....

محمد شفیع میاں صنعان وانگوں پھراں جنگلیں چاردا خوک ماہی

....

محمد شفیع ہزارے دا چودھری توں بندی ہیر مندی گندی جھنگ دی میں

....

ج: جام جمشید دی لوڑ ناہیں منگاں عشق دا جام انعام قبلہ

....

جہڑے ڈرن نہ دار تے رسن کولوں عاشق وانگ منصور حلاج رکھدا

....

اثر فیض حضور دیاں مجلساں دا کالے چور ثانی بایزید ہوندے

....

کرساں زاریاں وانگ یعقوب بیٹھی گنساں پئی گھڑیاں پل پل بچہ

....

الف: الستوں پہلے دی میں رانجھن یار کوکینڈڑی

....

رکھو کہف اصحاب دے وانگ مینوں بدھا اپنی زلف زنجیر تائیں

3.4.1۔ قرآنی آیتاں تے حدیثاں دی وَرتوں:

بیان دی صداقت لئی یا تلمیح دے طور تے قرآنی آیتاں یا حدیثاں نوں شعراں وِچ ورتن دی روایت بہت پرانی اے۔ پنجابی شاعراں آیتاں یا حدیثاں یا عربی عبارتاں نوں

اپنے کلام وِچ بہت ورتیا اے۔ عربی عبارت نوں پنجابی شاعری وِچ استعمال کرنا وی اک فن اے۔ پنجابی شاعراں نے ایس فن دا مظاہرہ بہت خوبی نال کیتا اے۔ میاں محمد شفیع نے وی بڑے چجویں انداز وِچ عربی آیتاں تیعبارتاں نوں مصرعیاں وِچ ورتیا اے:

میرے واسطے لبناً سائغاً ہے تیری مٹھڑی وات تھیں بات تیری

....

لا: لا الٰه اِلّا الله اتھے غیر دی گل ہُلا ناہیں

....

ق: قَاب قَوسَین اَو اَدنیٰ غرت اوہ شرف تے شان محمدی اے

....

لا تتحرك حکم اُس دے بن کُکھ نہ کوئی ہلے

....

ساقی بخش پیالڑا فیض والا، رنداں چالڑا ہَل مِن مزید آیا

....

انشاء الله کدی نہ ترسی میتھوں بے وفائی

....

پینکھی اُڈدے وِچ ہوا ویکھو اوہدا حکم فی جو السما چلے

....

فِی اَحسن تقویم تخلیق تیری، جسدی کرے تصدیق قرآن قبلہ

....

کُلُّ نَفس ذائقة الْموت والا پیالہ مونہہ میرے مظہر لایا اے

....

رَبِّ اَرنی دے جوش وِچ ہوش بھلی آکھے رہی ہن تاب نہ دُوریاں دی

....

جیندا اصل مدینته العلم نبی، علی باجھ جسدا دُوجا باب ناہیں

3.5۔ صنعتِ تجنیس:

صنعت تجنیس توں مراد کلام وِچ ایسے لفظاں دی ورتوں کرنا جیہناں دی املا تے

تلفظ تاں اک جیہا ہووے، لیکن معنیاں وِچ فرق ہووے۔ ایس صنعت دیاں مزید کئی قسماں نیں۔ میاں محمد شفیع نے صنعت تجنیس نوں بڑے چجویں رنگ وِچ ورتیا اے:

☆ تجنیس تام:

بندہ بندگی کرے تے بنے بندہ کرنی بندگی مرتبہ نوریاں دا

....

ش: شام پئی ناہیں شام آیا میریاں اکھیاں طلب دیدار دی اے

....

غ: غم تیرا میرے دَم اُتے دَم دَم ہے یاد سلیم تیری

....

منصور دے ہار اوہ دار اُتے جان اپنی جان چڑھا بیٹھے

....

ی: یاریاں نوں پالن یار سچے اوہ تاں عہد میثاق توں بھجدے نہیں
جہڑے لا بیٹھے یاری سچ والی اوہ تاں ہور کسے وَل بھجدے نہیں

☆ تجنیس مرکب ومفرد:

خ: خام کولوں گل خام ہوئی بیٹھی خام خیال پکاونی آں

....

س: سُکھ دی نیند نصیب کتھوں دلآرام دے باجھ آرام ناہیں

....

جس کم بخت دے بخت کرخت کھوٹے ہووے غیرآباد آباد ہوندا

☆ تجنیس قلب:

پیڑاں عشق دیاں جان نہ نال پڑیاں ہتھوں نخیوں ہون سوایاں او

☆ تجنیس محرف:

الف: اس دَربار دُربار اُتے اساں سیس نواوندے شاہ ڈِٹھے

☆ تجنیس خطی:

الف: آ پیارا لا چھاتی، چھاتی پا میں واسطے پا رہیاں

....

محمد شفیع اوہ تاں تک نہیں پُختے تختے دار دے تے جاں تک بہن ناہیں

....

الف: الف دیاں الفتاں رہن باقی حرص خام کولوں خالی جام ہووے

☆ تجنیس زائد و ناقص:

جاسی دَم سنگ غم محبتاں دے، پچھاں قدم نہ مول ہٹاوساں میں

....

شالا مُٹے نہ پیار دی تند کچی ربا رہے ایہ کچ دی وَنگ ثابت

....

محمد شفیع تیں دِید توں عید میری مہربان جاں رب دی ذات ہوئی

....

صاحب جود وجود باجود اکرم فیض کار خوددار غیور ہیں توں

....

ک: کُند ادراک تے عقل اقل ناقص فہم نالے معلومات کوئی نہ

3.6۔ صنعت ترصیع:

کلام وِچ ہم قافیہ لفظاں دے تقرار نوں صنعت ترصیع آکھیا جاندا اے۔ ایس حوالے نال نثر وِچ مسجع تے مقفیٰ جہیاں اصطلاحاں مشہور نیں۔ صنعت ترصیع وی کلام وِچ ترنم تے نغمیت دا کارن بندی اے۔ میاں محمد شفیع نے ایس صنعت دا استعمال بہت زیادہ کیتا اے۔ ایتھے صرف اوہ مصرعے مثال دے طور تے پیش کیتے جا رہے نیں جیہناں وِچ کم توں کم ترن ہم قافیہ یا ہم آواز لفظ ورتے گئے نیں:

اُٹھے پہر روواں ہنجوں خون چوواں ناہیں سُکھ سوواں ہاں بے چین میں تاں

....

گئی ہوش میری فراموش ساری کیتا نوش جس روز دا جام تیرا

....

سَد کول انجھول میں گھول گھتی مِٹھا بول غصہ فرما ناہیں

....

تک حال کنگال بدحال سندا لج پال جے خیر نصیر ہیں توں

....

صاحب جود وجود باجود اکرم فیض کار خوددار غیور ہیں توں

3.7۔ صنعتِ تحلیل قافیہ:

کلام وِچ ایسے لفظ دا استعمال جس دی وجہ نال قافیہ تے ردیف مکمل طور تے یا اوہناں دا کجھ حصہ آپس وِچ مدغم ہو جان، تحلیل قافیہ اکھواندا اے۔ میاں محمد شفیع نے تحلیل قافیہ دی صنعت بہت تھاواں تے بڑے چنگے انداز وِچ ورتی اے:

ث: ثابتی قول تے دین پہرہ جہڑے ہون اصیل اوہ بھجدے نہیں
دیندے عمر دے ساتھ دا ساتھ پکا مندے ہون ساتھی بُرے چج دے نہیں
بُری نیت دے ہون پلیت جہڑے پردے اوہ تاں کسے دے کجدے نہیں
محمد شفیع میاں آکھن لوک دانے بدل اوہو وَسن جہڑے گجدے نہیں

....

ت: توہیں سرتاج تے کج میرا تیرے باجھ رانجھا کسے کم دی نہ
ہوندی سار جے اس دہارڑے دی شالا ماں مندی مینوں جمدی نہ
لویں چُم ادھیڑ نہ سی کرساں دیواں قسم ہک اپنے دَم دی نہ
محمد شفیع ایہ رات برات والی شالا صبح اجوکڑی دَھمدی نہ

4۔ قافیہ تے ردیف:

قافیہ شعر دا حُسن اے تے ردیف ایس حُسن وِچ اضافے دا باعث بندا اے۔ ہم آواز تے ہم وزن لفظاں موجب شاعری وِچ موسیقی تے نغمیت پیدا ہوندی اے۔ ردیف دی تکرار نال ایس نغمیت وِچ مزید اضافہ ہوندا اے۔ مناسب قافیہ تے ردیف دا استعمال اک فنی مہارت اے۔ پنجابی ادب وِچ ایس حوالے نال وارث شاہؒ نوں خاص مقام حاصل

اے۔ اوہناں اپنی ہیر وِچ بڑے اچھوتے قافیے تے ردیفاں ورتیاں نیں۔ ہیر وارث شاہ چوں اک بند پیش اے(90):

نیں رب دے غضب تو لوک ڈردے متھے لیکھ دی ریکھ ویہہ گئی جے نی
جس دا چن پتر سواہ لا بیٹھا دتا رب دا مال سہ گئی جے نی
جس دے سوہنے یار دے کن پاٹے اوہ تاں نڈھڑی چوڑ ہو گئی جے نی
وارث شاہ پھرے دکھاں نال بھریا خلق مگر کیوں اوس دے پئی جے نی

میاں محمد شفیع نے وی وارث شاہ دی طرح ردیف ورتی اے جس نال عورتاں دی عام بول چال دی بہت سوہنی تصویر کشی ہوندی اے:

ی: یار جس تھیں جند جان میری قربان ناراض ہو گیا سی نی
رہی عرض میں کر بتیر تتی اُس تاں مُکھ میتھوں پھیر لیا سی نی
پائے واسطے رب رسول دے میں اوہ تاں بے نیاز ہو گیا سی نی
محمد شفیع مُڑ وصل دیاں دولتاں دا دامن دان غریب دے پیا سی نی

میاں محمد شفیع دے کلام تے فارسیت دا اثر زیادہ اے لیکن اوہناں دیسی تے سادہ لفظاں نوں بڑی خوبصورتی نال بطور قافیہ ورتیا اے:

الف: اس دربار نوں چھوڑ کے تے، دَسّو جا کہڑی جتھے جاوساں میں
جاسی دَم سنگ غم محبتاں دے، پچھاں قدم نہ مول ہٹاوساں میں
سُولی سار منظور منصور والی، ہکو عشق دا حرف پکاوساں میں
محمد شفیع میاں چشتی پیر تائیں قبلہ جان کے سیس نواوساں میں

....

لا: لاج مرید دی پیر تائیں خوف قبر قیامتوں رکھنا کِیہ
جنہاں نوش پریم دے جام کیتے مزہ موت دا اوہناں نے چکھنا کِیہ
جنہاں لذتاں عشق نصیب ہویاں، اوہناں ڈھونڈنا دودھ تے مکھنا کِیہ
محمد شفیع حضور تے عرض ایہو! خالی ٹورنا موڑ کے سکھناں کِیہ

مرڈّف شعراں وِچ غیر مرڈّف دی نسبت غنائیت زیادہ ہوندی اے لیکن میاں محمد شفیع دے غیر مرڈّف کلام وِچ وی نغمیت بھرپور انداز وِچ محسوس کیتی جاسکدی اے۔ اوہناں ''سی حرفی تکرار ہیر بامادر'' آخری بندتوں علاوہ پوری دی پوری غیر مردف لکھی اے۔ نمونہ ملاحظہ ہووے:

ض: ضرورت دید ماہی دی رنگ محل نہ منگاں
نوشوہ نال سوہاگ سوہاوے لوڑ نہ چھنکن ونگاں
اوہ کد سمبھلے سُرت نماناں پیتیاں جس ایہ بھنگاں
آکھ شفیع میں سوہے ساوے سالوں مول نہ رنگاں

5۔ کردارنگاری:

اچھائیاں یا برائیاں نوں بیان کرن دا نام کردار نگاری اے۔ ایہ اک فن اے جہڑا ہر شاعر نوں نصیب نہیں ہوندا۔ کردار نگاری لئی شاعر دا مطالعہ وسیع ہونا ضروری اے۔ اُس نوں سماجی تے نفسیاتی رویّاں بارے جانکاری ہونی چاہیدی اے۔ منقبت، مرثیہ تے قصیدہ، ایسیاں صنفاں نیں جیہناں وِچ شاعر کسے دے وصف، عادتاں، اخلاق تے کردار دا بیان کردا اے۔ میاں محمد شفیع نے اپنیاں سی حرفیاں وِچ کردار نگاری دے جوہر بڑے سوہنے انداز وِچ دکھائے نیں:

ث: ثبت کیتا دل دی لوح اُتے تیرا نقش تصویر مبین سائیں
جہڑا صدق تے فقر دیاں خوبیاں دا نبیؑ پاک دے وانگ امین سائیں
حق عدل انصاف دی شرح روشن جس تے فخر اَج کرے زمین سائیں
محمد شفیع مریداں دا پیر کامل فاتح دِلاں دا شیخ معین سائیں

....

ہ: ہفت اقلیم تکریم تہاں، تیری بندگی جنہاں تسلیم کیتی
اُچا مرتبہ اس درویش دائے، منزل آپ دی جس حریم کیتی

عِلم حلم تے خلق عظیم تینے، شفقت آپ تے نبی کریمؐ کیتی
محمد شفیعؔ تے مہر دی اکھ رکھیں، جس نے مدح تیری ترقیم کیتی

6۔ سراپا نگاری:

سراپا نگاری وِچ سرتوں لے کے پَیر اں تک محبوب دے اعضاء دی تعریف کیتی جاندی اے۔ یعنی ظاہری شکل صورت، نین نقش تے قد کاٹھ بیان کرن نوں سراپا نگاری کہندے نیں۔ ایہ فن جتنا عام اے، اُتنا ہی مشکل وی اے۔ میاں محمد شفیع دے کلام وِچ سراپا نگاری دا نمونہ ملاحظہ ہووے:

س: سرو سوہنا توڑے باغ اندر تیرے قد جیہا پر اوہ کد سوبھے
تیرے سخن مٹھے لذت دار شیریں ہر بات وِچ اپنی حد سوبھے
سوہنے دندجیئوں چنبے دیاں ہون کلیاں وِچ سوہنیاں دے سوہنا قد سوبھے
محمد شفیعؔ اوہ تِل رخسار اُتے جیوکر آیتاں دے وِچ مَدّ سوبھے

....

ج: جھلی نہ جاوندی جھیل تیری سوہنی ڈیل ڈَولی اللہ پاک تیری
سوہنا قد تے بُوپڑا خد تیرا صورت خوب آہی سیرت پاک تیری
لکھت پیشانی اوڑک پیش آنی گل بات آہی ٹھیک ٹھاک تیری
گیا نکل وجود تھیں روح تیرا پئی ویکھنی خاک مغاک تیری

7۔ منظرنگاری:

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگرویؔ نے کردار نگاری تے سراپا نگاری دی طرح منظرنگاری وی بڑے چجویں ڈھنگ وِچ کیتی اے۔ اوہناں جس طرح دے لفظ ورتے نیں، پڑھدیاں ہویاں اوہ منظر اکھیاں دے سامنے آجاندے نیں:

ج: جا ویکھو تشریف رکھدا مسند حیدری تے میرا پیر سوہنا
سوہنا سخی تے شرم حضور سیّد صاحب عقل نالے با تدبیر سوہنا

کِہی با دستور دستار سوہنی جبّہ سوبھدا انگ حریر سوہنا
محمد شفیع میاں سوہنی ٹور ٹُردا ایسا ہوگ نہ کسے سریر سوہنا

....

ح: حال کیہ پچھنا ایں ماسیاں دا ہکلی کونج وانگوں کُرلا رہیاں
بھیناں سَکیاں تہنڈڑی امبڑی دیاں رو رو اپنا حال گَما رہیاں
منجی پئے سندا پٹیاں چُمن مَتھا رَووَن زار تے گھول گھما رہیاں
محمد شفیع کوئی وَس نہ ماسیاں دے ہوکے بھردیاں نیر وہا رہیاں

8۔ تمثیلی رنگ:

پنجابی ادب ہووے یا اُردو تے فارسی، صوفیانہ شاعری اُتے مُڈھ قدیم توں ای تمثیلی رنگ چڑھیا ہویا اے۔ صوفیائے کرام اپنے مسائل نوں کشف سمجھدے سن۔ اوہناں دے خیال موجب اوہناں دے مشاہدات باطنی علوم دا نتیجہ سن جیہڑے عام لوکاں دی سطح توں اُچے تے سمجھ توں باہر نیں۔ اگر کوئی نازک مسئلہ عام لوکاں تک پہنچ جاندا اے تاں لوک اس نوں سمجھن وِچ غلطی کرن گے۔ ایس لئی ناخوشگوار مَسلیاں توں بچن واسطے رمز تے رازداری دی تحریک دا جنم ہویا۔ اشاریاں وِچ صوفیانہ فکر تے مسائل نوں بیان کرن لئی شاعری توں وَدھ کوئی ذریعہ نہیں سی۔ ایتھوں ای شاعری اُتے تمثال نگاری دا آغاز ہویا۔

استعارے تے تمثیلاں جیہڑے شاعری دا زیور نیں، صوفیانہ واردات لئی اوہناں دی بڑی اہمیت اے۔ صوفیانہ فکر دا بیان جس زبان وِچ وی ہویا، اشاریاں تے پردیاں وِچ ہویا۔ صوفی شاعراں اپنی گل مجاز دے پردے وِچ کیتی۔ میاں محمد شفیع نے وی ایس روایت نوں اپنایا۔ دوجے صوفی شاعراں وانگوں اوہناں وی اشاریاں دی زبان ورتی اے۔ اوہناں وی عشق حقیقی نوں مجاز دے پردے وِچ لُکا کے پیش کیتا اے۔ اوہ ایس گل دا آپے اعتراف وی کردے نیں:

محمد شفیع حقیقتاں لبھ لئیاں پردہ پائیکے عشق مجاز والا

میاں محمد شفیع نے ہیر رانجھا، سسی پنوں، مرزا صاحباں، سوہنی مہینوال جیسے رومانی قصیاں تے اوہناں دے کرداراں دا سہارا لے کے اپنی صوفیانہ فکر دا اظہار کیتا اے۔ اوہناں دا پورا کلام ایسیاں تمثیلاں نال بھریا ہویا اے۔

9۔ بحراں دی ورتوں:

شعری نظام دی بنیاد وزن تے بحراں اُتے ہے۔ دنیا دیاں سبھے وَڈیاں زباناں وِچ شاعری دے معیار نوں جاچن دے پیمانے تے اصول مقرر نیں۔ اُردو تے فارسی وِچ شعر دی موزونیت نوں جاچن دے علم نوں ''علمِ عروض'' آکھیا جاندا اے جب کہ پنجابی ادب وِچ ایس نوں ''چھندا بندی یا پنگل'' آکھدے نیں۔ وزن تے بحر اسے نظام دیاں اصطلاحاں نیں۔ فنی لحاظ نال شاعری دی پرکھ لئی بحراں دی وَرتوں تے اوہناں دے اصولاں دی پابندی ضروری اے۔ سی حرفی لکھن دے چونکہ کوئی خاص اصول مقرر نہیں نیں، ایس واسطے سی حرفی لئی کوئی خاص بحر یا وزن وی مقرر نہیں۔ شاعراں نے اپنی من مرضی موجب سی حرفیاں لکھیاں نیں۔ سی حرفی لئی استعمال ہون والیاں بحراں نوں عام طور چھوٹی بحر، درمیانی بحر تے لمبی بحر آکھیا جاندا اے۔

چھوٹی بحر وِچ میاں شفیع محمد نے اک ای سی حرفی ''درفراق معشوق'' لکھی اے۔ نمونہ پیش اے:

و: واہ ماہیا دِلدارا جی
کدوں دیسیں پاک نظارا جی
دِسے جگ دے وِچ اندھارا جی
کر دُور اندھیر غباری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دردیں ماری نوں

میاں محمد شفیع دی سی حرفی دانمونہ جہڑی درمیانی بحر وِچ اے:

ر: روحے دی ایہ گل ساری من وِچ پڑیا رانجھا
سر میرے دا تاج سنہری درد میرے دا سانجھا
میں جس دی ہو رہیاں رہساں اُس دی ہو چھڈ جھانجا
آکھ شفیع جگ ماہی اُتم فر کس گل دا لاہنجھا

شاعراں دی اکثریت نے سی حرفیاں لمی بحر وِچ لکھیاں نیں۔ لمی بحر دی ورتوں سب توں پہلے شاہ جہان مقبل نے قصہ ہیر رانجھا وِچ کیتی۔ اُس توں بعد اِس بحر نوں ہیر وارث شاہؒ دی وجہ توں ایسی شہرت نصیب ہوئی کہ شاعر مثنوی توں اڈ سی حرفیاں وی اِسے بحر وِچ لکھن لگ پئے۔ اکثر لکھاریاں نے ایس بحر نوں ''وارث شاہی'' بحر دا ناں دِتا اے۔ میاں محمد شفیع دیاں زیادہ تر سی حرفیاں اسے بحر وِچ نیں۔ نمونہ پیش اے:

لا: لا لئیاں اکھیں نال تیرے ہن ہور کوئی سودا تولنا نہیں
آن عشق دی رکھی فرض آکھن توڑے جان جاوے دِلوں ڈولنا نہیں
پہرہ دیوساں تہنڈڑے پیار اُتے اساں دودھ وِچ اَک نوں گھولنا نہیں
محمد شفیع دل عشق دا راز رہسی قبر تیک اِس راز نوں کھولنا نہیں

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی نے فنی حوالے نال کسے قسم دا کوئی نویکلا تجربہ نہیں کیتا۔ اوہناں اوہو ای بحراں ورتیاں نیں جہڑیاں عام طور تے پنجابی شاعری وِچ مروّج نیں۔

[۴]

محاکمہ

میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی اک باعمل صوفی سن۔ اوہناں دے صوفیانہ طرزِ عمل دا اثر نہ صرف اوہناں دی زندگی بلکہ اوہناں دی شاعری اتے وی اگھڑواں اے۔ میاں محمد شفیع دا تصوف صرف شاعری تک ہی محدود نہیں رہیا۔ اوہناں دا کلام جس عشق الٰہی، عشق رسولؐ، توکل، تسلیم ورضا تے عجز وانکسار دا سبق دیندا اے، اوہناں دی عملی زندگی وی ایہناں سبھے اوصاف نال متصف سی۔ ایہناں صفتاں موجب ای اوہ آخری دَم تک ہر من بھاؤنی شخصیت رہے۔ اوہناں دا وَڈا کمال ایہ سی کہ اک دُور دراز دیہاتی علاقے دا وسنیک ہون دے باوجود نہ صرف پنجابی، اردو تے فارسی وِچ شاعری کیتی، بلکہ ساری حیاتی تصنیف و تالیف وِچ مصروف رہے۔ اک دُور دراز گراں دی ڈھوک وِچ رہندیاں ہویاں وی اپنے علاقے وِچ علم تے ادب دی شمع روشن رکھی۔

اعلیٰ ادب اوہو ای ہوندا اے جہڑا نہ صرف روایت نال جڑیا ہووے بلکہ اُس وِچ ہر پڑھن والے نوں اپنی من وارتا وِکھالی دیوے۔ میاں محمد شفیع دے اکھر اکھر وِچ ہر فکر دے لوکاں دی من وارتا لکی ہوئی اے۔ اوہناں دی شاعری اندر ہر موضوع تے ہر مضمون موجود اے۔ مذہب توں لے کے سماجیات تک ہر پہلو اوہناں دے کلام وِچ وِکھالی دیندا اے۔ پنجابی شاعری اتے تصوف دا رنگ مُڈھ قدیم توں ای چڑھیا ہویا اے کیونکہ پنجابی زبان وِچ شاعری دا آغاز ای صوفیائے کرام نے کیتا سی۔ میاں محمد شفیع دیاں سی حرفیاں وی اسے روایت دا حصہ نیں۔ اوہناں دا اک اک اکھر تصوف وِچ ڈُبیا ہویا اے۔ لیکن کمال دی

گل ایہ وے کہ اوہناں رمزدی گل مجاز دے پردے وِچ کیتی اے۔ اوہناں دی شاعری اک مجازی عشق دے اسیر لئی وی اے تے حسنِ ازل دی تلاش وِچ رُجھے ہوئے حقیقی عاشق لئی وی اے۔

میاں محمد شفیع دی شاعری اندر انسانی نفسیات دا بڑا گہرا شعور وکھالی دیندا اے۔ انسانی نفسیات دیاں گہرائیاں تک اوہناں دی نظر جاندی اے۔ اوہناں دا ایہو شعور اوہناں نوں انسانی پستی اُتے زوردار چوٹ کرن تے مجبور کردا اے تاں اوہ لوکاں نوں آخرت دی یاد دِلاندے نیں، لوکاں نوں دنیا دے لوبھ توں بچن دا مشورہ دیندے نیں۔ فنی حوالے نال ویکھیا جائے تاں اوہناں دی شاعری وِچ اوہ سبھے صفتاں پائیاں جاندیاں نیں جہڑیاں پڑھن تے سنن والیاں نوں متاثر کرن۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دے فکر تے فن نوں مکھ رکھیے تاں اوہناں نوں پنجابی ادب دے وَڈے شاعراں دی صف وِچ کھڑا کیتا جاسکدا اے۔

اگے وَدھن توں پہلے کلیم الدین احمد دا اک قول پیش اے:

"ادب کی تاریخ وہی کامیاب ہو سکتی ہے جس میں گمنام مصنفین اور کمیاب تصنیفوں کو منظرِ عام پر لایا جائے اور ان مرکزوں کو واضح کیا جائے جو پردہ گمنامی میں پڑے ہوتے ہیں"۔(91)

کلیم الدین احمد دی ایہ گل بہت حد تک درست اے۔ دوجیاں علاقائی زباناں دی طرح پنجابی ادب وی تحقیق وتدوین دے معاملے وِچ بہت پچھے اے۔ ادبی روایت دی تشکیل وِچ کئی آوازاں شامل ہوندیاں نیں۔ لیکن پنجابی ادب دیاں بہت ساریاں آوازاں حالے وی زمانے دی دُھوڑ مٹی تھلے دَبیاں ہوئیاں نیں یا پرانے بوسیدہ طاقچیاں پچھے قید نیں۔ ایہناں آوازاں نوں انتظار اے کسے کھوج کار دا، جہڑا اوہناں تے چڑھی دُھوڑ چھنڈے تے ایہناں طاقچیاں چوں کڈھ کے ادب دی دنیا وِچ اوہناں دی موُنہہ وِکھالی

کرائے۔ تا کہ اوہ ادب دی روایت دے دھارے وِچ شامل ہوسکن۔ پنجابی زبان تے ادب نوں دوجیاں زباناں دے مقابلے وِچ کھلون واسطے ایہناں گمنام آوازاں دی بڑی لوڑ اے۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی وی ایہناں گمنام آوازاں وِچوں اک آواز نیں۔ ایس تحقیق پاروں پنجابی ادب وِچ اک بڑی جاندار آواز دا اضافہ ہون دے نال نال سی حرفی جیہی کلاسیکل صنف دی ڈُبدی ہوئی بیڑی نوں کجھ مزید سہارا وی نصیب ہووے گا، تے پنجابی ادب دے کھوج کاراں لئی تحقیق دیاں نَویاں راہواں وی کھلن گیاں۔

حواشی

1۔ راجا امجد منہاس، پروفیسر، پوٹھوہار نامہ، راولپنڈی، رومیل پبلی کیشنز، 2013ء، ص: 149۔148

2۔ ایضاً، ص: 152

3۔ اختر ڈھانگروی، میاں محمد شفیع، ساز شکستہ (قلمی)، 1960ء، مملوکہ میاں عبدالرشید، بھیٹ (ڈھانگری مرزا) تحصیل سوہاوہ، ضلع جہلم، ص: i

4۔ اختر ڈھانگروی، میاں محمد شفیع، پنجابی غزلاں (قلمی)، 1956ء مملوکہ میاں عبدالرشید، ص: 468

5۔ انٹرویو: میاں عبدالرشید (بیٹا)، ضلع جہلم، 17 اکتوبر 2015ء

6۔ اختر ڈھانگروی، میاں محمد شفیع، ارمغانِ چشتی (قلمی)، 1961ء، مملوکہ میاں عبدالرشید، ص: 60-A

7۔ ایضاً، ص: 9-A

8۔ ایضاً، ص: 30-A

9۔ ایضاً، ص: 28-A

10۔ اختر ڈھانگروی، میاں محمد شفیع، روزنامچہ گنجینہ اسرار (قلمی)، جلد اوّل، 1937ء، مملوکہ

میاں عبدالرشید، ص:100

11۔ انٹرویو: میاں عبدالرشید (بیٹا)، 7 اکتوبر 2015ء

12۔ سازِ شکستہ (قلمی نسخہ)، ص:i

13۔ روز نامچہ گنجینۂ اسرار (قلمی)، جلد چہارم، 1940ء، ص:115

14۔ روز نامچہ گنجینۂ اسرار (قلمی)، جلد پنجم، 1939ء، ص:103

15۔ اختر ڈھانگروی، میاں محمد شفیع، قلمی نسخہ: حدیثِ غم، 1942ء، مملوکہ میاں عبدالرشید، ص:266

16۔ روز نامچہ گنجینہ اسرار (قلمی)، جلد اوّل، ص:101

17۔ سازِ شکستہ (قلمی)، ص ii

18۔ ایضاً، ص: ii۔iii

19۔ ایضاً، ص: iii

20۔ انٹرویو: میاں عبدالرشید، 25 جولائی 2015

21۔ سازِ شکستہ (قلمی)، ص: iii

22۔ اختر ڈھانگروی، محمد شفیع، میاں، نقشِ آخریں (قلمی)، 1976ء، مملوکہ میاں عبدالرشید، ص:99

23۔ ایضاً، ص:98

24۔ اختر ڈھانگروی، میاں محمد شفیع، ارمغان اختر (قلمی)، 1960ء، مملوکہ میاں عبدالرشید، ص:19

25۔ اختر ڈھانگروی، میاں محمد شفیع، انشائے اختر (قلمی)، 1987ء، مملوکہ میاں عبدالرشید، ص:155

26۔ انٹرویو: میاں عبدالرشید، 25 جولائی 2015ء

27۔ صابری، صاحبزادہ مقصود احمد، تذکرہ اولیائے پوٹھوہار، راولپنڈی، ہاشمی پبلی کیشنز، س ن، ص 612

28۔ ایضاً، ص:629

29۔ سازِ شکستہ (قلمی)، ص:i

30۔ تذکرہ اولیائے پوٹھوہار، ص632
31۔ عبدالغنی، ڈاکٹر، امیر حزب اللہ، جہلم، ادارۂ حزب اللہ جلالپور شریف، 1384ھ، ص:392
32۔ ارمغان چشتی (قلمی)، ص:122
33۔ انٹرویو: میاں عبدالرشید، 3 جنوری 2016ء
34۔ انشائے اختر (قلمی)، ص:279-278
35۔ غلام سرور سرولوی، سرولہ موضع نھوٹ، ڈاکخانہ دیال ضلع جہلم دے وسنیک سن۔ اصل ناں راجا غلام سرور خان سی۔ پنجابی دے بڑے ودھیا شاعر سن۔ میاں محمد شفیع تے اوہناں دے دوست مولانا عبدالمجید خفقانی، راجا غلام سرور کول شاعری دی اصلاح واسطے گئے لیکن اوہناں کوئی سدھی تند نہ پائی۔ ایس خط وِچ اُسے حوالے نال گلے شکوے کیتے گئے نیں۔
36۔ انشائے اختر (قلمی)، ص:117-115
37۔ مولانا الحافظ عبدالمجید، ابرِ نیساں، لاہور، سانجھ پبلی کیشنز، 2014ء، ص:174
38۔ شاد فاروقی، حافظ نذر حسین، سوز وسازِ حیات، جہلم، دارالعلوم والحکمت خانقاہ کڑی شریف، 2016، ص:145
39۔ سازِ شکستہ (قلمی)، ص:162-161
40۔ حدیثِ غم (قلمی)، ص:238
41۔ سازِ شکستہ (قلمی)، ص:ii
42۔ ارمغانِ چشتی (قلمی)، ص:7
43۔ ایضاً، ص:48
44۔ سازِ شکستہ (قلمی)، ص:iv
45۔ ایضاً
46۔ اختر ڈھانگروی، میاں محمد شفیع، نعتیہ کلام (قلمی)، 1987ء، مملوکہ میاں عبدالرشید، ص:25
47۔ انٹرویو: میاں عبدالرشید، 12 دسمبر 2015ء

48۔ ایضاً
49۔ انٹرویو: امینہ بیگم (نونہہ)، بھیٹ (ڈھانگری مرزا)، تحصیل سوہاوہ، ضلع جہلم، 17 اکتوبر 2015ء
50۔ انٹرویو: اظہر رشید (پوترا)، بھارا کہو اسلام آباد، 2 اپریل 2015ء
51۔ ایضاً
52۔ انٹرویو: میاں عبدالرشید، 12 دسمبر 2015ء
53۔ انٹرویو: فاروق احمد (میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دے پڑوسی)، بھیٹ (ڈھانگری مرزا)، تحصیل سوہاوہ، ضلع جہلم، 9 فروری 2016ء
54۔ انٹرویو: میاں مظہر جمیل (پوتا)، بھارا کہو، اسلام آباد، 21 مارچ 2016ء
55۔ انشائے اختر (قلمی نسخہ)، ص: 6
56۔ روزنامچہ گنجینۂ اسرار (قلمی)، جلد اول
57۔ ارمغانِ اختر (قلمی)، ص: 11
58۔ روزنامچہ گنجینہ اسرار (قلمی)، جلد اول، اندرونی سرورق
59۔ ایضاً، ص: 67
60۔ ایضاً، ص: 70
61۔ ایضاً، ص: 73
62۔ انٹرویو: محمد اصغر (دوہترا)، زیرو پوائنٹ، اسلام آباد، 23 جنوری 2016
63۔ فاروق احمد، انٹرویو: 9 فروری 2016ء
64۔ انٹرویو: مدثر فاروق (پوترا)، بھارہ کہو اسلام آباد، 17 اکتوبر 2015ء
65۔ انٹرویو: مظہر جمیل (پوترا)، بھارہ کہو اسلام آباد، 17 اکتوبر 2015ء
66۔ ایضاً
67۔ انٹرویو: میاں عبدالرشید، 12 جنوری 2016ء
68۔ انٹرویو: فریدہ بیگم (بیٹی)، دومیلی جہلم، 14 فروری 2016ء
69۔ انٹرویو: امینہ بیگم، 5 مئی 2015
70۔ انٹرویو: اظہر رشید، 5 مئی 2015ء

71- انٹرویو: محمد اصغر، 23 جنوری 2016ء
72- عاصمہ قادری، ڈاکٹر، پنجابی کلاسیکی شاعری دا صنف ویروا (پہلا حصہ)، لاہور، کلیہ علوم شرقیہ، پنجاب یونیورسٹی، 2011ء، ص: 46-45
73- نوراللغات، جلد دوم، ص: 1660
74- انور جمال، پروفیسر، ادبی اصطلاحات، اسلام آباد، نیشنل بک فاؤنڈیشن 2014ء، ص: 168
75- سلیم اختر، ڈاکٹر، تنقیدی اصطلاحات، لاہور، سنگ میل پبلی کیشنز، 2011ء، ص: 250
76- انور جمال، پروفیسر، ادبی اصطلاحات، ص: 161
77- سلیم اختر، ڈاکٹر، تنقیدی اصطلاحات، ص: 240
78- خواجہ عبدالحکیم انصاری، تعمیر ملت، لاہور، سلسلہ عالیہ توحیدیہ، 1994ء، ص: 114
79- ایضاً
80- سید صفی حیدر، پروفیسر، تصوف اور اردو شاعری، لاہور، سندھ ساگر اکادمی، 1948ء، ص: 37
81- علی عباس جلالپوری، وحدت الوجود تے پنجابی شاعری، دوجی وار، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1986ء، ص: 177
82- خواجہ عبدالحکیم انصاری، تعمیر ملت، لاہور، سلسلہ عالیہ توحیدیہ، 1994ء، ص: 138
83- بلھے شاہؒ، کلام بلھے شاہؒ، مرتب ومترجم: میاں ظفر مقبول، لاہور، مکتبہ دانیال، س ن، ص: 306
84- ایضاً، ص: 340
85- بابا فریدؒ، کلام بابا فریدؒ، مرتب ومترجم: امجد علی بھٹی، راولپنڈی، رُمیل پبلی کیشنز، 2007ء، ص: 50
86- انور جمال، پروفیسر، ادبی اصطلاحات، ص: 181
87- سلیم اختر، ڈاکٹر، تنقیدی اصطلاحات، ص: 246
88- بلھے شاہؒ، کلیات بلھے شاہؒ، مقدمہ از ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، لاہور، الفیصل ناشران وتاجران

کتب، س ن، ص: 419

89۔ عابد علی عابد، سید، البدیع، لاہور، سنگ میل پبلی کیشنز، 2011ء، ص: 229

90۔ عبدالعزیز، شیخ، بار ایٹ لاء، مرتب: ہیر سید وارث شاہ، لاہور، الفیصل ناشران و تاجران کتب، 1999ء، ص: 272

91۔ کلیم الدین احمد، اردو تنقید پر ایک نظر، عظیم پبلشنگ ہاؤس، پٹنہ، س ن، ص: 232

حصہ دوم

سی حرفیاں میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی

(مدوّنہ متن)

[سی حرفی نمبر 01]

جدائی یار دل جانی نشانی دوزخ دارد
معاذاللہ غلط گفتم کہ دوزخ زو نشاں دارد

الف

اَج وچھوڑیا یار کولوں، پاک ذات ایزد متعال سیّو
گھاٹی ہجر دی جاپدی بہت اوکھی ہوسی لنگھناں بہت محال سیّو
آئی دُکھاں دے منہ بھیڑی جند میری ہویا نحس میرا اختر فال سیّو
لگن تیر جدائی دے وِچ سینے ہویا جگر غربال مثال سیّو
کھنڈی چھری دے نال کُٹھا ہجر مینوں، مثل نیم بسمل ہویا حال سیّو
آکھاں کت ویلے ربّا یار ملسی سسّی وانگ کیتے کھلے وال سیّو
لگی کرد فراق ہلاک ہوئیاں، کیتا درد نے سخت بے حال سیّو
اک پلک نہ صبر قرار آوے، مندی ہوئی غریب دے نال سیّو
پئی دھاڑ از غیب تھیں تتڑی تے، رہواں نت بیزار ملال سیّو
ملے دان وصال کنگال تائیں محمد شفیع ایہ کرے سوال سیّو

ب

بار برور بیلا کاہی گاہی، گیا یار نمانی نوں مار سیّو
طعنے دیوندا جگ جہان سارا اکھیوں نیر چلے زار و زار سیّو
سرو قد آزاد کمان ہویا لگا ہجر دا جدوں آزار سیّو
رہواں نت کرلاندڑی کونج وانگوں باجھوں ماہ کنعان بیزار سیّو
پھراں وانگ سودائیاں دے جنگلاں وِچ ترٹی صبر قرار دی تار سیّو
زلفاں وانگ پیراگناں گل پائیاں اٹھے پہر رووا ں ڈھائیں مار سیّو
رانجھے وانگ جدوں انگ سواہ مَلی ہوئی گل مشہور چو دھار سیّو
جپاں نام ماہی مثل نام ہر دم کھڑیا لٹ کے دل دلدار سیّو
بھیت یار دا کھول خوار ہوئی مثل شاہ منصور چڑھی دار سیّو
گھر بار نوں اگ لگا شفیع اٹھے پہر رووا ں ایہو کار سیّو

ت

تنگ آئی کے چولی چاک کیتی کوکاں وانگ وِچھنّی کلنگ سیّو
جھلاں طعنے جہان دے، وانگ پھلاں، ہویا زرد پیلا میرا رنگ سیّو
کیتا مار حریف نحیف مینوں، جدوں نیناں سندا ہویا جنگ سیّو
رگاں تار تے تن رباب ہویا ماہی باجھ رہندا دل تنگ سیّو
پردہ شرم حیا دا چاک کیتا، مائی باپ دا لاہیا لنگ سیّو
لگا داغ کلیجڑے ہجر والا بھاوے کِسے دا مول نہ سنگ سیّو
اساں روندیاں نیر وہا دِتے چت یار دا ڈاڈھڑا سنگ سیّو
گیا یار جدوکنا سُول سینے پائی سواہ سِر وانگ ملنگ سیّو
اک پلک نہ پلک دے نال لاواں جاپے پلنگ دے وانگ پلھنگ سیّو
محمد شفیع فراق دے وِچ کوکے گیا نانگ پریم دا ڈنگ سیّو

ث

ثابتی صدق یقین سیتی، سوہنے یار دا پیار درکار سیّو
ملے شاہی جے ہفت اقلیم والی، دیواں یار دے ناز توں وار سیّو
لوک جگ بیتی پئے کرن گلاں، میری سر بیتی گفتار سیّو
لنگھ جاوندی روندیاں رات ساری دِنے رہاں پھردی بیلے بار سیّو
یار باجھ بے زار پھراں بار اندر ہویا جگر فگار سیّو
ہائے نج جمی گھر ماپیاں دے ماپے جمدیاں ہی دیندے مار سیّو
رنگ زرد وسار دے وانگ سیّو گیا تتی نوں یار وسار سیّو
بیلی رب میلے دکھ دُور ہوسن کھڑسن باغ بہار گلزار سیّو
کیتے لکھ ہزار ہزار داروں ہویا دُور نہ مول آزار سیّو
ناہیں حاجت بہشت نہ خوف دوزخ چاہے یار دا شفیع دیدار سیّو

ج

جان میری چلی باجھ جانی لونجھے نین میرے ڈابو لین سیّو
پائی سنگ اندر بھنگ دوتیاں نے دن رات ساری کراں وَین سیّو
کسے ڈھنگ سبب دے نال سیّو کارن درس دے ترسدے نین سیّو
گئی رُل جہان دے وِچ تتی گھروں کڈھ دِتا والدین سیّو
ویکھاں راہ محبوب دا ہر طرفوں زار و زار روواں دن رین سیّو
میری جان اُتے کربلا آئی وانگ شاہ امام حسینؑ سیّو
پائی چھاونی دکھاں نے آن میں تے گئے سکھ میرے نالے چین سیّو
آئی لباں اُتے جند تتڑی دی رہواں یار دے باجھ بے چین سیّو
لگی سانگ وچھوڑے دی کار مینوں گئے چھوڑ اکیلیاں سین سیّو
شفیع زلف محبوب دی قید ہو کے کراں وانگ زلیخا دے وین سیّو

ح

حال بے حال ہجر نال ہویا پچھاں رملی تے گھتاں فال سیّو
میرا عرش دا کنگرہ ڈھ پیا دِتا کوڑمے دا نانواں گال سیّو
پئی وِچ کلیجڑے پیڑ میرے داروں ہٹیاں تے تھکی بھال سیّو
کوئی گٹ نہ کرے دوا داروں باجھ یار دے عین وصال سیّو
رہندا تاپ فراق دا نت چڑھیا باجھ گل گلاب گلال سیّو
کدے رج نہ ویکھیا مکھ ماہی رہی روندڑی میں پورا سال سیّو
اکو یار دی بھاوندی گل مینوں ناہیں ہور دی قیل مقال سیّو
مینہ قرب وصال دا بند ہویا پیا ہجر فراق دا کال سیّو
اکھیں دِید کارن انتظار ہر دم ہوئیاں لعل دے باجھ بے حال سیّو
دشمن جان سندی کل خلق ہوئی شفیع آسرا رب ذوالجلال سیّو

خ

خوشی نے بسترے گول کیتے جدوں لگی فراق دی بھاہ سیّو
دنیا دین دی ہوش نہ رہی مُولے پیا ہجر سندا جدوں پھاہ سیّو
عزوجاہ ہوریں ڈیرے چک گئے چاء یار ہوراں پائیاں چاہ سیّو
زہر ہجر والا سینے دھا گیا اگے موت تھیں ہوئیاں فناہ سیّو
دلبر چت چاپایا اساں عاجزاں تھیں سارا دن بیٹھی تکاں راہ سیّو
کھلے وال کر کے زُلفاں گل پائیاں اک ساہ دا نہیں وِساہ سیّو
کراں رب اگے زاری رات ساری گل پا پلّا مونہہ وِچ گھاہ سیّو
لاواں مرہم وصال جھب مَول جاون جھڑے کیتے وچھوڑے نے گھاہ سیّو
گیا ماہ کنعان وچھوڑ مینوں پائی وانگ یعقوب سِر سواہ سیّو
کرے شفیع دعا نِت رب اگے ہووے مَردیاں تیک نبھاہ سیّو

د

دِیدڑے باجھ دِیدار ماہی وانگ نہر دے رہن روان سیّو
پیواں ہجر دے زہر دے نت کاسے رہواں یار دے باجھ حیران سیّو
کیتا لکھ تھیں ککھ چاء عشق ماہی ہویا باجھ دلدار نِسیان سیّو
گئے بھُل اَوراد وظیفڑے سبھ نالے فقہ حدیث قرآن سیّو
پیا بم فراق دا سِر اُتے رہاں بولدا نت فغان سیّو
سجن سنگ آستین دے سَپ وانگن چُپ کر کے ڈنگ چلان سیّو
کئی عشق ہوراں جُھگے گال دِتے جھڑے شاہ سلطان سدان سیّو
شاہ قیس تے پُنوں بلوچ ہوریں تختوں ڈِگے سن شاہ سلیمان سیّو
میں بھی عشق سندی جدوں بھینٹ چڑھی رہی سُرت نہ جگ جہان سیّو
وانگ ہاویے ہجر دی نار بھڑکے شفیع دُکھاں کھاہدی میری جان سیّو

ذ

ذرہ جے یار دی جہات پاواں کراں جان قربان فدا سیّو
جدوں عشق مجاز دی نار بھڑکی دِتا شرم حیاء گنوا سیّو
نٹھے شان گمان ہوریں دُم چا کے جدوں عشق ہوریں پئے دھا سیّو
مجنوں وانگ میں لیلیٰ دا نام لے لے کراں صبح تا شام مَسا سیّو
ماہی باجھ حیاتڑی بھٹھ پئی بیٹھی ہوش حواس ونجا سیّو
لگی مرض گجھی ہجر یار والی باجھ وصل نہ ہوسی شفا سیّو
لگی والیاں نوں کدوں صبر آوے گئے عقل والے فرما سیّو
گئیاں بھُل حکایتاں نظم وِچوں جدوں نال ماہی بیٹھی لا سیّو
رنگ لال میرا لالہ زار ہویا جدوں یار تھیں ہوئی جُدا سیّو
شفیعؔ نیونہہ لایا، اندر وَڑ کچھیں دِتا عشق نے ڈھول وجا سیّو

ر

رَج نہ کیتیاں مُول گلاں پئی آن از غیب تھیں دھاڑ سیّو
لگی اگ پھوہاڑے دے وانگ دِل نوں اگ ہجر والی گئی ساڑ سیّو
ہائے نج جمی میں دُکھاں تتی ڈِٹھے ہجر دے سر تے پہاڑ سیّو
اُٹھی پیڑ کلیجڑے درد والی کیتی ہجر نے بہوں لتاڑ سیّو
تیرے درد فراق نے چُور کیتا کیتے ہجر جاں کالجے پاڑ سیّو
گیا یار اجاڑ نمانڑی نوں ڈُھونڈاں یار نوں بار اجاڑ سیّو
ہوئیاں جل کولے ناہیں کول ماہی بھاویں تک لوؤ سینہ پھاڑ سیّو
وانگ جھڑی برسات دے وہن ہنجوں گیا ہجر مینوں سُولی چاہڑ سیّو
گئی ڈَین کلیجڑا ڈَچھ میرا، یا تے ہور کوئی پئی اے دھاڑ سیّو
ہنجے نین دِن رَین ڈابو لین شفیع دِتے دوتیاں کم وگاڑ سیّو

ز

زاریاں رہاں دن رات کردی کیتا عشق نے سخت خراب سیّو
دِل عاشقاں دے ناہیں صبر آوے جیویں وِچ غربال دے آب سیّو
عزت بیگ چھڈ شاہیاں مہینوال بنیا سوہنی رہڑی سی رودھ چناب سیّو
سسی روندی سی تھلاں وِچ تسی، موئی یار پچھے بن آب سیّو
اک سِک دیدار دی نت رہندی، جھلاں ہجر جدائی نہیں تاب سیّو
تَن سُک تیلا ماسے ماس ہویا، سینہ جگر کباب کباب سیّو
مکھ یار دا جاپدا خاص کعبہ، اَبرو یار دے وانگ محراب سیّو
کراں سِیس نوائی تے قدم بوسی، جدوں ملے سوہنا وِچ خواب سیّو
ہائے ہجر دی بدلی بیٹھ آیا، سندر شام چندر مہتاب سیّو
میری جان ترسدی باجھ ماہی، شفیع لاؤ ملاؤ شتاب سیّو

س

سکھی ساں وتدی وسدی میں، ہجر ناگ کالا گیا ڈس سیّو
تقدیر اگے تدبیر ناہیں، زہر ہجر سینے گیا دھس سیّو
دوروں ویکھ مینوں متھے گھور پاوے، ہائے جیو ساڈا گیا کھس سیّو
خنجر نیناں دا مار کلیجڑے جی، سینہ چاک کر کے گیا نس سیّو
کہنوں دوس دیواں آپوں نیونہہ لایا، پئی گرگ مریلیاں وس سیّو
ہن چھٹن محال محال ہویا، ہجر تیر مارے کس کس سیّو
اکو چاک نوں یار قبولیا میں، پاواں کھیڑیاں دے سر بھس سیّو
ساڈی رکھے نہ چاہ بے پروا ماہی، گیا دشمناں دے کر وس سیّو
ہور منگدی کجھ نہ مول میں تے صرف جام وصال دی تس سیّو
شفیع عاجزی پئی قبول ناہیں گئیاں دندیاں ساڈیاں گھس سیّو

ش

شور پکار کراں یار باجھوں، سینہ بھڑکدا مثل تنور سیّو
گل پا الفی ہتھ پھڑ کاسہ، لایا متھڑے تلک سندور سیّو
گیری نال رنگایا میں رخت سارا، سٹی لاہ سنجاب سمور سیّو
دل چاہندا چھوڑ ایہ دیس جاواں، رہواں جائی کے کدھرے دور سیّو
اساں لوڑ ہے یار دا اک جلوہ، ناہیں چاہندے عدن دی حور سیّو
کالی رات فراق دی بہوں لمّیں، ہڈ ہڈ کیتا ہجر چور سیّو
گیا چھل مینوں ظالم نین والا، ماراں ڈھائیں میں شام سحور سیّو
پردے ہجر دے چاک ہو جان سبھے، جدوں ویکھاں میں یار دا نور سیّو
چڑھیا چرخ سرمدہ پریم والا، کراں لیپ صندل کافور سیّو
جھورا ہجر والا گھا مٹھڑی نوں شفیع ہوئی بے حال جھور جھور سیّو

ص

صبر ہوریں باجھڑ کھا نٹھے، جدوں ہجر ہوراں مارے تیر مائے
لاہیا شرم دا پلڑا مونہہ اُتوں، جدوں کھادی پریم دی کھیر مائے
درس درس والا جدوں بند ہویا، سینہ چاک کیتا وانگ لیر مائے
جیکر ماراں پہاڑ تے آہ دَردوں، وگن گل پہاڑ وانگ نیر مائے
کراں وَین بے چین جانی باجھ ہو کے، مثل وہن چلے اکھیوں نیر مائے
دِتی دوتیاں کلاں جگا ستی، گیا وچھڑ ہائے رانجھا ہیر مائے
پاواں اونسیاں کدن میل ہوسی پئی سوراں بغداد دا پیر مائے
دن رات نہ سکھ دی نیند آندی مار کرد گیا سینہ چیر مائے
ڈر دوتیاں تھیں جیکر مڑ ونجاں سڑاں ہاویے سقر سعیر مائے
دماں باجھ وکائیاں دست دلبر زاف یار دا شفیع اکسیر مائے

ض

ضبط رہیا ناہیں دل میرے پئی دھاڑ جاں ہجر فراق مائے
میرا بھٹھ پوے جیون باجھ دلبر مینوں جھب میلیں سیمیں ساق مائے
باراں بار بیلے بھالاں یار تائیں ڈھونڈاں روم تے شام عراق مائے
میرا وید طبیب حکیم سوہنا مرض ہجر سندا تریاق مائے
شالا دوزخاں اوہناں دی جا ہووے جنہاں جوڑ وِچ پایا نفاق سیّو
کیوں کرن اجوڑ ایہ جوڑ جہڑا رب جوڑیا روز میثاق مائے
پچھے یار دے مرن قبولساں گی متیں رکھ کھاں ٹھپ کے طاق مائے
گہناں ذوق تے شوق دا گل پایا ناہیں بھاوندی ہس بلاق مائے
لاؤ مول نہ فتویٰ کفر میں تے حُب یار نے کیتڑا عاق مائے
شفیع عشق تے مشک نہ رہے چھپیا ہوئیاں خوار میں وِچ آفاق مائے

ط

طلب کراں رانجھا رب کولوں رانجھا چاک میرا پکا ساک مائے
سسی وانگ کیتے کھلے کیس تتی پاواں ساہ سر وِچ اتے خاک مائے
گوپی چند وانگوں ہتھ پھڑ کاسہ گھر گھر ویکھاں پئی جھاک مائے
طعنے دین سیّاں کیوں میں نیونہہ لایا پچھے چاک کرساں سینہ چاک مائے
ظالم چرخ ہائے پُٹھی چال چلے روگ ہجر نال کیتوس ہلاک مائے
حضرت عشق دے جاں جا کے پَیر چُمے واگ عقل دی رہی نہ واک مائے
مثل ماہ ساون اکھیوں نیر چلے روون نین ناہیں رہی ٹھاک مائے
کس سنگ پھولاں دکھ دِلے دے میں گئے نس میں تھیں سین ساک مائے
کوئی سنے نہ مول فریاد میری باجھ رب رحیم اللہ پاک مائے
چشماں وانگ چشمے روون نت جاری شفیع کیتا فراق ہلاک مائے

ظ

ظلم کردے دوتی نال میرے دُھروں لکھے سن جیہے نصیب مائے
سختی ٹلی نہ پیراں ولیاں تھیں جہڑے رب دے خاص حبیب مائے
دکھ ہور تے داروں کجھ ہور دِل دے کاہنوں لکھدا نسخے طبیب مائے
گیا کنتاں تمبنا بھُل مینوں نالے کھیڈنے دی ترتیب مائے
جدوں کراں فریاد تے خوش تھیون میرا ویکھ کے حال رقیب مائے
سنجے باغ دے وِچ پھردے زاغ دِل دے پئے کوکدے وانگ عندلیب مائے
جو کجھ لکھیا لوح محفوظ اُتے آیا پیش اوہ اِس غریب مائے
ویری جان دا چرخ بے مہر ہویا، راکھا رب دعوات مجیب مائے
پڑھیا قاعدہ جدوں پریم والا بھُلے ادب اداب ادیب مائے
اس جیونے تھیں چنگی موت شفیع کرے اج ہی رب نصیب مائے

ع

عید آئی لوکاں عید کیتی گجی سر میرے غم دی ہاٹھ مائے
لوکاں ونج مسیتی عید نیتی گئی بھُل مینوں پوجا پاٹھ مائے
ہکلی وتدی تے کرلاوندی میں گئیاں چھوڑ سہیلیاں ساٹھ مائے
کیتا ہجر نے چوڑ تے بھُل گئے مینوں شان شوکت اتے ٹھاٹھ مائے
عشق ذات کذات نہ مول پچھے بھاویں ہو چُوہڑا بھاویں راٹھ مائے
رہندی کسک دیدار دی روز شفیع سُک سُک ہوئیاں مثل کاٹھ مائے

غ

غماں کھاہدی ہائے جان میری پئیاں دُھن فراق دے جل مائے
پئی یار دی مول نہ دِس کدھرے کُتھے گیا ہائے سانوں چھل مائے
کیتی طرف ٹِلے رانجھے وانگ دھائی شہر تخت ہزاریوں چل مائے
سار یار دی لین گیا ڈھوک صوبے دَسی مول نہ کسے نے گل مائے
لکھیا لیکھ تقدیر دا انج بیسی سدھے تکلے نوں پئے وَل مائے
لیا سکھ دا قافلہ لُٹ چوراں کوکاں صبر ناہیں اِک پَل مائے
سُنجے ہَٹ بازار تے چوک پئے کھاون ماڑیاں رنگ محل مائے
چڑھ کوہ پہاڑاں تے مار نعرہ آکھاں سڑ گئیاں سڑ بَل مائے
آیا ہجر طوفان اندھیر ظالم گیا جھلی نوں سَٹ کے جھل مائے
کراں نت دعا شفیع رب اَگے بیڑا دوتیاں دا چڑھے تھَل مائے

ف

فجر غم دی ہائے نج آندی ساری عمر دا پیا گل رون مائے
گیا ٹہلنا باغ دا بھُل مینوں ہویا کم میرا جنگل بھَون مائے

ڈونگھے وہن اندر جیویں پوے کپر تیویں سول میرے جگر پون مائے
کالی رات وچھوڑے دے وانگ سولی ہوئی خواب خیال سُکھ سَون مائے
حدوں لنگھ کے ہجر نے ظلم کیتا، کیتا ظلم نہ ایڈ فرعون مائے
ازلوں لِکھے سن لیکھ اس تتڑی دے ایویں غم دے ہار پرون مائے
کیتا ہجر شکنجہ جیئوں گور کافر، شفیع رب باجھوں بیلی کون مائے

ق

قول پکے کر کے نال ماہی پہلے روز لائیاں میریا بابلا اوئے
ہجر مار نشتر کڈھی رت میری تدھ بند پائیاں میریا بابلا اوئے
اِک یار مُٹھی دوجا عشق کٹھی تیجا ہجر تائیاں میریا بابلا اوئے
مثل ماہ کنعان لاڈیں لا بھائیاں ڈونگھے چاہ پائیاں میریا بابلا اوئے
وال وال میرا مارے آہ دردوں سنجیاں ویکھ جائیاں میریا بابلا اوئے
لگی سانگ فراق دی کار سینے واگاں یار چائیاں میریا بابلا اوئے
جھب میل پیارڑا یار میرا آکھاں نِت سائیاں میریا بابلا اوئے
کون لاہے فراق دا بھار سِر توں غماں ہیٹھ آئیاں میریا بابلا اوئے
میری سندی تسی خَلق ساری سندے بھین بھائیاں میریا بابلا اوئے
شفیع ہویا میلا شیشہ دِل سندا نالے پیاں چھائیاں میریا بابلا اوئے

ک

کیہ کراں میرا جی ڈردا اُس لائیاں دیراں میریا بابلا اوئے
آوے جنہاں راہیں جانی یار جھاڑو چشماں نال پھیراں میریا بابلا اوئے
میری کوک فریاد ہے رب اگے وجن ہجر بھیراں میریا بابلا اوئے
میرا دُکھ وجود رَکھ ہجر آرہ کیتا چیر میراں میریا بابلا اوئے

رُخ ویکھ محبوب گئیاں بُھل بھتاں شدّاں زبراں زیراں میریا بابلا اوئے
سیّاں کتدیاں بیٹھ بھنڈار پر میں ہنجو پئی کیراں میریا بابلا اوئے
طعنے شہرتاں جگ جہان دِیاں جھلاں وانگ تیراں میریا بابلا اوئے
شفیعؔ ہجر دا تکلہ جان سلّے چرخہ وانگ ڈھیراں میریا بابلا اوئے

ل

لعل یاقوت دی لب باجھوں آئی لباں اُتے میری جان مائے
آوے مول آرام نہ اک ساعت کتھے جا بیٹھا تنبو تان مائے
رہن نین نہ ہوڑیاں مول میں تھیں رہندے وانگ چناب روان مائے
پاواں اونسیاں شگن وچاردی میں تھکی ڈھونڈ میں کل جہان مائے
زلف ناگ ایانے نے ڈنگ کیتا پئے ماندری سنگیاں لان مائے
لگا گھن کلیجڑے ہجر والا دَسن وَید گرمی یرقان مائے
سسی ہو تسی موئی تھل اندر پچھے یار جانی پُنن خان مائے
لوہے وانگ اول مارے گھت مینوں اُتوں ماریوس ہجر وَدان مائے
کئیں شہر گراں برباد ہوئے چڑھیا قہر فراق طوفان مائے
ہوسن تَم نہ دکھ تے درد شفیعؔ دِتے آپ جو رب رحمٰن مائے

م

مرض کجھ ہور دی ہور مینوں کرے اثر دوا نہ مول سیّو
کرو جھب علاج کجھی مرض جاوے نہیں تے پکڑ جاسی مرض طول سیّو
جیکر ملے پھکی وصل یار والی میرا دور ہو جاوسی سول سیّو
جہاں عشق نہ مول خرید کیتا آکھن ہووندا کیہ حصول سیّو

سانوں دید محبوب دا طور جلوہ ہوندے دوہیں جہان وصول سیّو
بیٹھا نین چھپا مونہہ پا برقعہ منگے چُنگیاں ہور محصول سیّو
جہاں باگاں دے وِچ رَل کھیڈے باجھوں یار اوہ خار ببول سیّو
میری کلی امید دی کھول ربّا میرا یار گلاب دا پھُول سیّو
حشر تیک نہ چھڈساں عشق ماہی قسم رب گواہ رسول سیّو
شفیعؔ ماہ رمضان شریف اندر کیتا نین محبوب مقتول سیّو

ن

نِت میں ویکھدی رہاں ماہی تیرا راہ چڑھ محل چوباریاں تھیں
گلیاں چوک بازار میں مَل بیٹھی پچھاں پتے راہ جاندیاں ساریاں تھیں
لگی کات فراق دی وِچ سینے وگے خون جثیوں آب فواریاں تھیں
رہوے تاپ فراق دن رات چڑھیا ہوئیاں سُک تیلا غماں بھاریاں تھیں
دشمن آہے دشمن سجن ہوئے دشمن پائے دُکھ بھارے بھائی چاریاں تھیں
دن رات فریاد فریاد کوکاں گئیاں لنگھ کے عرش مناریاں تھیں
مکھڑا بدر منیر دِکھا آ کے ہووے چاندنی رات اندھاریاں تھیں
جلدی جام وصال پلا ساقی جِند نک آئی تیریاں لاریاں تھیں
تڑفے وانگ مچھی وِچ ہجر تتی کدوں صبر آوے بے قراریاں تھیں
میری کوک فریاد بے انت شفیعؔ نکلے واز جثیوں چوٹ نقاریاں تھیں

و

وَین کریندیاں دِن جاوے راتیں نال گلاں کراں تاریاں دے
ہویا کھاوناں زہر آلود میرا بھُلے سیر مینوں گلزاریاں دے

میری ہوش حواس فراموش ہوئی یار ویکھ چمکار رخساریاں دے
ہکناں چاہڑ سولی جھوٹے دِتیوّس نی ہکناں چیریوّس نی نال آریاں دے
وانگ سیخ کباب سینے لا بیرا کیتا نذر میں یار پیاریاں دے
اوہ وی مول قبول نہ یار کیتا ہائے لیکھ مندے کرماں ہاریاں دے
مویاں ہویاں نوں ماردے ہر کوئی نکے وڈے دشمن درداں ماریاں دے
کوئی مول نہ پرتدا پاس ساڈا ہوندے حال مندے دکھیاریاں دے
ساون ہار برسن سنجے نین میرے ہوئے حال خوار بیزاریاں دے
رنگ گل انار ہویا گل لالہ، شفیع پئی جاں وَس ہتھیاریاں دے

ہ

ہساں کھیڈناں یاد ناہیں ہائے نار فراق نے ساڑیاں میں
نیونہہ لا بیٹھی تتی نال راہیاں پیریں ماریاں آپ کُہاڑیاں میں
سینے سول کلیجڑے درد میرے کنڈے عشق نے چاہڑے ہاڑیاں میں
گاواں سوہلے فراق تے غم والے غزلاں بولاں تے ماردی تاڑیاں میں
کدھرے چھپ جاواں کہڑے پاس نساں، حضرت عشق ظالم ہائے تاڑیاں میں
رنگیں محل میں وسدی رسدی ساں فوج ہجر نے آن اُجاڑیاں میں
ظالم عشق مریلڑے شیر مینوں سولی وانگ منصور دے چاڑیاں میں
رو رو وانگ یعقوب دے نیر مُکا، تتی ہجر فراق لتاڑیاں میں
کنڈے سول فراق دے جان سلن ڈھونڈاں یار نوں بار دیاں جھاڑیاں میں
کیتی بار قبول شفیع باجھ بیلی چھڈ بیٹھکاں محل تے ماڑیاں میں

ل

لُٹ لئی دِلی دِلاں والی تیرے حسن دی ناز ادائیاں وے
کر کے مہربانی میرے دل جانی دَس مکھ نہ کر بے وفائیاں وے

غماں روپ میرا کل چوپ لیا پئی وَس میں ہتھ قصائیاں وے
تیرا تاپ اِس تتی نوں آ لیوے اگے رب دے کراں دعائیاں وے
ویکھ حال تیرا مندے حال ہوئیاں نعرے ڈاڈھڑے مار کرلائیاں وے
کوئی واہ ناہیں پچھاں حال تیرا پائیاں دوتیاں سخت جدائیاں وے
ربّا شام تائیں ہوندیاں شام تائیں دکھ دور کریں میریا سائیاں وے
اگے ہجر نے مار مُکا دِتا تیل پائیکے یار جلائیاں وے
سانوں یاد تساڈڑی ہر ویلے تساں منوں چا کیوں بھُلائیاں وے
نام رب دے معاف چا کر ماہی ہوئیاں اساں تھیں جو خطائیاں وے
جھب آئی کے مکھ وکھا مینوں تیرے ویکھنے دی سدھرائیاں وے
گلی گلی الامبڑے ملن مینوں ہائے دشمناں سخت اکائیاں وے
کھلے وال کر کے پھراں وِچ گلیاں جھلی جگ دے وِچ سدائیاں وے
وِچ جگ جہان بدنام ہوئیاں ہائے نج مائی جس جائیاں وے
طعنے دیندیاں سنگ سہیلیاں نی مارن بولیاں بھین بھرجائیاں وے
دِن رین ساری بیٹھی کراں زاری شفیع سخت مصیبتاں پائیاں وے

الف

آئی کے بیلیا مِل جاویں پائیاں سخت مصیبتاں بھاریاں میں
آوے چین نہ مول اک پل مینوں رہاں ویکھدی کھول کے باریاں میں
جیکر پَر دیوے مینوں رب سوہنا آواں پاس تیں مار اُڈاریاں میں
مَولی کرن نصیحتاں پَند مینوں سُندیاں سار ہی کل وساریاں میں

تیرے حسن دی شمع نے جال دِتا گئیاں بھُل گُل تیز طراریاں میں
رہاں کوکدی بیلیاں وِچ ماہی سِر تے چا فراق دیاں کھاریاں میں
ہائے دوس تتی کیندے سِر دیوے ظالم ہجر زمین نگھاریاں میں
کوئی آس امید نہ بچنے دی ہائے اس وچھوڑے دی ماریاں میں
دماں باجھ قربان میں ہو چکی سوہنے یار اُتوں صدقے واریاں میں
جدھر مکھ کراں دِسن دُکھ شفیع ہائے ہر طرفوں ہمتاں ہاریاں میں

ي

یاد پیارے دی ہر ویلے اک پل نہ مول وسارنی ہاں
طعنے دیوندے مینوں لوک سارے قلعہ صبر دا ہیٹھ اسارنی ہاں
لیر لیر کیتی کُڑتی چیر ساری متھا نال کندھاں پئی مارنی ہاں
مار مار مُکے چھاتی لال کیتی کراں وَین تے باہاں الارنی ہاں
خوف خار دا دِلے توں دور کر کے بلبل یار دے حسن گلزارنی ہاں
راتیں پاس نہ لاوندی پلنگ اُتے سارا دن دلیلاں وچارنی ہاں
ہور منگدی مول کجھ تیں تھیں طالب صرف تیرے دیدار نی ہاں
وانگ کونج کرلاوندی باجھ بیلی آہیں ڈھائیں میں مار پُکارنی ہاں
مُلاں پاندھیاں پنڈتاں جوگیاں تھیں رَملی نال میں نت چتارنی ہاں
چڑھی عشق دی مست خمار سِر تے سیس یار نوں نذر اتارنی ہاں
ہائے یار میں تے کدی مہر کرے اللہ پاک اگے منت وارنی ہاں
ناہیں وَل مینوں شعر کرن سندا ایویں کوکدی میں دکھیارنی ہاں
میرے عیب اُتے پردہ پا ربّا گنہگار وڈی بدکارنی ہاں

لمیں واٹ ہے عشق مریلڑے دی دید یار دی میں بھکھیارنی ہاں
موہرا کھان سوکھا نیونہہ لان اوکھا میں قید زلف کنڈل وارنی ہاں
ربّا توڑ چاڑھیں میرا عشق ثابت عاشق مکھ محبوب دلدار نی ہاں
میرا نال دلدار کریں گور تختہ شفیع ؔت میں عرض گزارنی ہاں

لا اِلٰہ الّا اللہ محمد رسول اللہ

☆ ''فریادعاشق (قلمی)''۔صفحہ 56 تا 82۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''آج مورخہ 3ذیقعد 1344ھ (1926) بوقت
چاشت موضع بنگیال تحریر شد''

[سی حرفی نمبر 02]

درفراق معشوق

الف

اللہ نوں حمد ہزاراں جی
کراں باجھ حساب شماراں جی
لکھ سجدے شکر گزاراں جی
اُس خالق رازق باری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ب

بھیج صلوٰۃ ہزاراں جی
اُتے سیّد شاہ ابراراں جی
سنے آل اصحاباں یاراں جی
احمد پاک رسول غفاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ت

تنگ پئی جند وچاری جی
تیرے دَر تے عرض گزاری جی
مینوں بنی مصیبت بھاری جی
کدی مِل کھاں اوگنہاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ث

ثمر چاہواں اس رُکھ دا جی
میں کاہلاں ہاں بہوں بھکھ دا جی
میں عاشق ہاں تیرے مکھ دا جی
اک جلوہ دَس نکاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ج

جگ وِچ دُھماں پئیاں جی
خبراں افلاک تے گئیاں جی
طعنے دیون سنگت سیّاں جی
پوندے لِتر کرماں ماری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ح

حد حدود نہ کائی جی
جھڑی ہوئی وِچ جدائی جی
ہوئی دشمن کل خدائی جی
سَد کول ماہی بدکاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

خ

خوشیاں عیشاں گئیاں جی
وِچ ڈونگھے کھوہے پئیاں جی
جند دِتی اِتھے کئیاں جی
کڈھیں باہر میں دکھیاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

د

درد تیرے نے ماہی جی
پائی گل میرے وِچ پھاہی جی
صدقہ پاک رسول الٰہی جی
کریں دِل دی دُور بیماری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ذ

ذکر تیرا مینوں بھاوے جی
جھڑا گلاں تیریاں باوے جی
شالا وِچ بہشتاں جاوے جی
رکھے دُور اللہ اُس ناری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ر

رووان دن تے راتی جی
لگی ہجر ماہی دی کاتی جی
جند وِچ غماں دے پھاتی جی
ماہی سن لے میری زاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ز

زور نہیں کوئی میرا جی
مینوں درداں پایا گھیرا جی
کدی کرناں میں وَل پھیرا جی
لا نال گلے دکھیاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

س

سڑ گئی جند نمانی جی
وِچ ہجر تیرے دِل جانی جی
ہوئیاں مجنوں وانگن فانی جی
مکھ دَسناں اوگنہاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ش

شور گکارا گھتاں جی
ہائے ہجر مریندا لتّاں جی
وِچ جنگل بیلیاں وَتاں جی
ہائے پکڑی جند وگاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ص

صبر ماہی بہوں کیتا جی
بھر زہر پیالڑا پیتا جی
سینہ غم دِیاں سوئیاں سیتا جی
موُنہہ دَھریا طرفے باری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ض

ضرب فراق نے ماری جی
سینے لگی ہجر کٹاری جی
چائی غم دی سِر تے کھاری جی
لگی آتش دِل بے زاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ط

طلب دیدار دی رہندی اے
تتی گھر وِچ مول نہ بہندی اے
دکھ درد قضیّے سہندی اے
مکھ دساں چوہڑ چماری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ع

عشق تیرے دی کاتی جی
لگی ماہی اندر چھاتی جی
نٹھے یار پرانے ساتھی جی
وِچ غم دے جان نثاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

غ

غیراں خبر نہ کائی جی
جند دکھاں دے مونہہ آئی جی
ہوئے دشمن باپ تے بھائی جی
نہیں سندا کوئی مری زاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ف

فالاں ہت پواواں جی
پئی تتر مور اڈاواں جی
گُٹ چُوری کاواں پاواں جی
جا آکھو اس پیاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ق

قسم خدا دی تینوں جی
جے آن ملیں نہ مینوں جی
دَساں دل دا حال میں کہنوں جی
آ ویکھیں حال خواری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ک

کلی ہوئیاں ماہیا وے
کیہی سانگ کلیجے لائیا وے
آویں اسے راہیں او راہیا وے
سن حال حقیقت ساری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ل

لِٹاں گل وِچ پائیاں جی
میں رو رو دیواں دُہائیاں جی
ہائے رب دیاں بے پروائیاں جی
تک بھاہ ہجر دی ساڑی نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

م

موت آوے گھن جاوے جی
میری جند خلاصی پاوے جی
گلوں دھندا ایہ لیہ جاوے جی
میں سکدیاں عمر گزاری جی
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ن

نوری مکھڑا دَس کھاں جی
اک وار میرے نال ہس کھاں جی
کدی گھر ساڈے آ وَس کھاں جی
لگی ساڈی روز شماری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

و

واہ ماہیا دِلدارا جی
کدوں دیسیں پاک نظارا جی
دِسے جگ دے وِچ اندھارا جی
کر دور اندھیر غباری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ہ

ہار سنگار نہ بھاوے جی
اُچا رنگ محل ڈراوے جی
تتی اُچی کوک سناوے جی
ٹھگ مِلیا ٹھگ بازاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

لا

لے لے نام میں جیواں جی
جام عشق تیرے دا پیواں جی
میں جھلی تیری سدیواں جی
ویکھاں کوٹھے چڑھ اسواری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

الف

اس ہجر نے میرا جی
نال ہیخ دے لایا بیرا جی
ماہی کجھ نہ جاوے تیرا جی
مکھ دَس کھاں اوگنہاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ی

یاد نہیں اُس دی بھُلدی جی
پئی ہجر ہنیری جھلدی جی
جِند سُولاں گنڈے تُلدی جی
کیہ آکھاں عشق خواری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

ی

یار تھیں پئی جدائی جی
ہوئیاں مجنوں وانگ سودائی جی
اس عشقے بہوں رُوائی جی
کد مِلسیں آ دکھیاری نوں
کدی خوابے مِل بے چاری نوں
میں تتی دَردیں ماری نوں

☆ ''فریادِ عاشق (قلمی)''۔ صفحہ 93 تا 98۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''بقلم خود میاں محمد شفیع، 9 محرم الحرام، 1345ھ بمطابق جولائی 1926ء''

[سی حرفی نمبر 03]

”نیاز نامہ“

بپاسخاطر یار غار برادرِ طریقت محمد عبدالمجید خفقانی نھوٹوی دام الطافہ

الف

آ او یار مجید ماہی دستخط کر دے راضی نامیاں تے
جیکر بُھل کے کوئی قصور ہویا مالک دین معافیاں کامیاں تے
دولت والڑے ہون گے گھر اپنے میری نظر کوئی نہیں عمامیاں تے
محمد شفیع میاں راہی کوچ کرسن وجی سٹ جاں اجل دمامیاں تے

الف

آ پیاریا جانیاں او میرے دُکھاں دا کون طبیب ہوسی
تدھ سار ناہیں میرے حال سندی تیرے باجھ دَس کون حبیب ہوسی
پیا دُور جو قرب کراماتاں تھیں منظور کد وانگ رقیب ہوسی
محمد شفیع میاں مشکل نظر آوے کول تہنڈڑے بہن نصیب ہوسی

الف

آکھاں یار مجید ماہی سینے کانیاں گس کے نَس ناہیں
آپوں وَس رہیوں کھیڈ ہس رہیوں مینوں غماں والی گلی دَس ناہیں
مینوں قسم اُس ذات دی سچ آکھاں اکھیں ندیاں مہنڈڑے وَس ناہیں
محمد شفیع ایہ حق نہیں دوستی دا دُکھیں دیکھ مینوں کھلا ہَس ناہیں

ب

باغ بہار گلزار سیّو جانی یار باجھوں چبھن خار ہو کے
پھُلاں نال نہ بھُلدا جیو میرا اُلٹے سلّن سینہ سولی سار ہو کے
دیکھ سرو آزاد فریاد کوکاں دسے وانگ جلاد تلوار ہو کے
محمد شفیع اوہ یار مجید میرا کدے مل جاندا وفادار ہو کے

ث

ثابتی دا شیشہ چُور ہویا تاہیں آ حضور پُکار کیتی
کرسی مہر مجید امید آہی ایہو دِلے وِچ سوچ وچار کیتی
بھاویں لکھ قصور کر لکھ جانی اگوں لئی توبہ استغفار کیتی
محمد شفیع میاں بُرا بیجیا میں تیری طبع شریف بیزار کیتی

ج

جا نھوٹ دے پنڈ وَلّے تینوں قاصدا واسطے پاونی آں
پیر کندھ دا چیر کے پندھ جاوِیں سِدھا تیر تینوں رستہ لاونی آں
لئیں پُچھ مکان پیارڑے دا جیندی نفر قدیم سداونی آں
محمد شفیع معافیاں منگ رہیاں کیتی اپنی نوں پچھتاونی آں

ح

حال جہڑا تیرے ہجر کولوں جانے جگر میرا جانی پیاریا او
میری جان تے غماں دی فوج آ کے کھلی پا گھیرا جانی پیاریا او
صدقے واریاں میں کسے وار بھاویں کریں چا پھیرا جانی پیاریا او
محمد شفیع میاں کلمل جان آئی جیویں تیخ بیرا جانی پیاریا او

خ

خام کولوں گل خام ہوئی بیٹھی خام خیال پکاونی آں
رڈی شام دی نوں سدّے کون کوئی بدھے ہتھ میں عرض سناونی آں
متے شاہ میرا اس راہ آوے بیٹھی راہ اُتے گھت چھاونی آں
محمد شفیع آکھو راضی یار ہووے عاجز حال غریب سداونی آں

د

دِل پیا وِچ غوطیاں دے اُٹھے پہر آرام نہ پاوندی میں
مچھی بحر دی بَرّ تے تڑف رہیاں بوند آب حیات دی چاہوندی میں
بن کے خضر چا بخش مراد مینوں دندے لا بیڑا رُہڑدی جاوندی میں
محمد شفیع جا کہو مجید تائیں راضی نامیوں عرض رکھاوندی میں

ذ

ذوق تساڈڑے وِچ ہاں میں بھاویں دِن ہووے یا کہ رات ہووے
ایہو نِت درگاہ تھیں چاہ مینوں فوری دید مجید برات ہووے
اوہو راز نیاز دیاں ہون گلاں بھاویں وِچ جھلاّں ملاقات ہووے
محمد شفیع محبوب دا ملن منگاں منظور جے رب دی ذات ہووے

ر

رنگ میرا کالا دُھوں ہویا تپ ہجر نے ساڑ دکھائیاں او
بھاں سمجھ نہ پیاں طبیب تائیں دیوے ہور دیاں ہور دوائیاں او
پیڑاں عشق دیاں جان نہ نال پُڑیاں ہتھوں نسخیوں ہون سوائیاں او
محمد شفیع میاں ایہ بھی کر ویکھو متے وصل تھیں ملن شفائیاں او

ز

زندگی وِچ رَل بہن والی جیکر ختم کدے ساڈی بات ہوئی
خوشیاں ہون گیاں گھر ویریاں دے جیکر جیوندیاں نہ ملاقات ہوئی
میں تے آ خدا دا واسطہ ای میرے بھاگ جگ تے کالی رات ہوئی
محمد شفیع تیں دید توں عید میری مہربان جاں رب دی ذات ہوئی

س

سُکھ دی نیند نصیب کتھوں دلآرام دے باجھ آرام ناہیں
بیٹھی مَل کے راہ سویر دی میں ہوئی شام اُتوں آیا شام ناہیں
اوہدا فیض جد عام عوام اُتے خاصاں واسطے کیوں انعام ناہیں
محمد شفیع ناکام دے کام اندر ڈِھل پاونی مرد دا کام ناہیں

ش

شاد تے سدا آباد اوہو جہڑیاں سوہنیاں تے منظور ہوئیاں
پیون جام طہور پیالڑے او پھرن شام سحور مخمور ہوئیاں
اوہناں جیڈ نہ بدنصیب کوئی جہڑیاں یار دے قرب تھیں دُور ہوئیاں
محمد شفیع میاں اوہناں جئیون موہرا اوہ جو نہیں حضور حضور ہوئیاں

ص

صبر اس درد دا نہیں داروں رون دھون تھیں کجھ کھلوت ہوندی
منڈی حسن دی دلاں دے ہون سودے اتھے پچھ نہ ذات تے گوت ہوندی
چڑھیا عشق دے ہتھ جو بُھل کوئی اُسدی جگ تے موت کموت ہوندی
محمد شفیع جے سسی نہ نیونہہ لاندی پچھے ہوت دے تھلیں نہ فوت ہوندی

ض

ضرب جدائی دی کار کھا کے ہمت ہار دِتی جانی پیاریا او
کدی آن دِلدار دیدار دیویں سوہنیا ساریا یار سوہاریا او
دس اساں نوں کس نے یاد کرنا جیکر تساں بھی مَنوں وساریا او
محمد شفیع تساڈڑی پیت اندر اجے تیک ثابت ناہیں ہاریا او

ط

طلب ناہیں زَر دولتاں دی تیرے مکھ دی بھکھ قبول مینوں
دولت سو جو قرب پیاریاں دا کتھوں وِچ پردیس حصول مینوں
شاہی عاشقاں واسطے نِری پھاہی یاد عشق دے ہین اصول مینوں
محمد شفیع جنجال ایہ دولتاں دے پاوے کدی نہ رب رسول مینوں

ظ

ظلم جو ورتدا نال میرے کِسے غیر نوں دَساں فائدہ کیہ
اساں اپنی جان تے جھل لیناں کسے ہور نو پاوناں وائدہ کیہ
پڑھیا عشق دیاں پٹیاں وِچ ناہیں اتھے ہووندا حرف ہے زائدہ کیہ
محمد شفیع بے مہریاں ورت ناہیں نال عاجزاں ظلم دا قاعدہ کیہ

ع

عقل تے علم شعور تِنے جِتھے عشق آوے اوتھے رہن ناہیں
جانن قدر علما نہ عشق سندا تاہیں منبر تے بیٹھ کے کہن ناہیں
جانو اوہناں نوں خام عوام جھڑے طعنے بولیاں جان تے سہن ناہیں
محمد شفیع اوہ تاں تک نہیں پکتے تختے دار دے تے جاں تک بہن ناہیں

غ

غم ایہو میری جان تائیں جانی آوناں سی سیّو آیا نہ
کئی ہفتیوں رہی اُڈیک مینوں میرے پاس تشریف لیایا نہ
نہ تے آپ آیا نہ ہی خط پایا جس نوں اساں نے کدی بھلایا نہ
محمد شفیع کیہ فائدہ دوستی دا جیکر جیوندیاں دید نوں پایا نہ

ف

فکر مینوں ایہو کھائی جاندا جانی یار چا متے بیزار ہووے
جیندی خفگیوں عیش حرام میں تے متے حشر مقام وِچ نار ہووے
میاں آکھدے عرش عظیم کنبے سوہنڑاں دِلوں ناراض جے یار ہووے
محمد شفیع کوئی یار مجید اُتے میری طرف تھیں عرضگوار ہووے

ق

قہر پوے میری جان اُتے جیکر حق تیرے بُری نیت آہی
رہی جوش وِچ ہوش نہ ککھ مینوں اوہ جو تہنڈڑے نال پریت آہی
چشتی پیر دی لڑی دے دوئے موتی اِکو رسم ساڈی اکو ریت آہی
محمد شفیع میں واریاں ہاریاں او تیری جیت آہی تیری جیت آہی

ق

قول ایہ پیر امیر سندا یار غار ہے یار مجید میرا
پیر بھائیوں جس اِضافتاں نیں نیک طبع شریف سعید میرا
تیں توں کٹ کے جوڑساں نال غیراں ایسا نہیں خیال پلید میرا
محمد شفیع عزیز جہان وِچوں جانی یار مجید رشید میرا

ك

کرم کمال نوازشاں تھیں مینوں دے معافیاں پیاریا او
بھاویں کیتیاں یا نہ کیتیاں میں ترے حق گزافیاں پیاریا او
تیرے درد فراق دے وِچ بولاں ابیات تے کافیاں پیاریا او
محمد شفیع کدورتاں صاف سینہ وانگوں صوفیاں صافیاں پیاریا او

ل

لوہبھ ناہیں کوئی ہور مینوں تیرے کول ہوواں اَٹھے پہر جانی
میرے بھاہ دا اُجڑیا نظر آوے رنگیں وسدا رسدا شہر جانی
چایا چِت جدوکناں تساں میتھوں گیا ورت میرے سر قہر جانی
محمد شفیع نہ سُجھدا کجھ مینوں کھان پین ڈُھکا ہو کے زہر جانی

م

مرن دا کرن وپار پہلوں جھڑے نال ماہی اکھیں لا بہندے
صرفہ اوہناں نوں کوئی نہ زندگی دا جھڑے عشق والا موہرا کھا بہندے
پردہ ننگ ناموس دا چاک کر کے دھوہیں کول ملنگاں دے جا بہندے
محمد شفیع اوہ پاوندے یار تائیں جھڑے یار توں جان وکا بہندے

ن

ناز انداز ایاز والے منظور تمام محمود تائیں
نکتہ چینیاں کم نہ عاشقاں دا سوہبھن گلاں ایہ بُرے حسود تائیں
عاشق رہن سدا وِچ عاجزی دے کرن نیست نابود وجود تائیں
محمد شفیع تاں قرب نصیب ہوندا پہلوں ڈھاہن مجاز حدود تائیں

و

ویکھ پیاریا حال آ کے دُکھاں نال جیوکر میرا حال ہویا
انگ وانگ کرنگ دے سُک گیا رنگ رتڑا کالڑا خال ہویا
اُٹھے ٹُب کلیجیوں غماں والی سُکھ سووناں انت محال ہویا
محمد شفیع مجید نوں خبر کریو پائمال ہویا پائمال ہویا

ہ

ہَس کے تھنڈڑے ملن والا جدوں یاد آوے ویلا جانیاں او
جاون سدھیاں تیر دوپار ہو کے میرے کالجے وِچ جدوں کانیاں او
کتھے ویلڑے مہر محبتاں دے گل چھیاں جانیاں پانیاں او
محمد شفیع اج یار مجید وَلوں گل کرن نوں پئی ترسانیاں او

لا

لٹکدا لٹکدا آ ویہڑے میریا جانیاں یار گمانیاں او
سٹ گھنڈیاں دلوں مجید ماہی پئی رب دے واسطے پانیاں او
میراں پیر بغداد دا واسطہ ای ڈِھل پا نہ آ ترسانیاں او
محمد شفیع نھوٹ دیا واسیا اوئے تیری اوٹ مینوں میریا ہانیاں او

الف

آ اِکوار میں وار گھتی تَتی رب دے واسطے پا رہی آ
ڈِھل پا ناہیں مِل آ مینوں میری جان لباں اُتے آ گئی آ
چنگا یار دلدار غمخوار ہو کے جانی پیاریا او میری سار لئی آ
محمد شفیع آ مونہہ چوا پانی سسّی ہار تتّی گھبرا پئی آ

ی

یار میرا وفادار ہو کے بھُل گئی دی بھُل معاف کرسی
جیکر دِلے وِچ کجھ غبار اُسدے پڑھدے سار ایہ خط اوہ صاف کرسی
میری جان غریب نمانڑی تے اوہو سابقہ مہر الطاف کرسی
محمد شفیع دے عیب قصور سارے سوہنا یار مجید غلاف کرسی

ی

یار جانی ڈُھڈیال اندر میرا جیو ڈاڈھا ڈانواں ڈول ہویا
منظر ویکھ کے اس مقام سندا طاری جان اُتے سخت ہول ہویا
اُٹھی غماں دی لہر وجود وِچوں تاہیں درد آلود ہربول ہویا
محمد شفیع میاں دَھن بھاگ اُس دے کلمہ نبی سندا جس دے کول ہویا

☆ ''ارمغان اختر (قلمی)''۔صفحہ 403 تا417۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''بتاریخ 16 مئی 1940ء، 7ربیع الثانی 1359ھ، 4 جیٹھ 1997 بکرمی، بروز پنجشنبہ بوقت چاشت برائے یار غار برادرِ طریقت محمد عبدالمجید خفقانی درڈھڈیال تحصیل چکوال تحریر شد''

....

[سی حرفی نمبر 04]

سوال وجواب ہیر رانجھا

الف

آ خدا دا واسطہ ای تک رانجھنا میریاں زاریاں نوں
مہنا تہنڈڑے عشق دا جھلیا میں بدر عشق دی موت کواریاں نوں
سر اکھیاں تے تینوں رکھیا میں رہی ہتھ بدھے خدمت داریاں نوں
محمد شفیع ایہ قول نہ عاشقاں دا نس جاوناں لائیکے یاریاں نوں

ب

برس باراں کاماں رکھیو نیں آخر چھڈیو نیں گھروں کڈھ ہیرے
تیرے باپ دی نیت دے کھیت وِچوں قسمت لئی اج اپنی وَڈھ ہیرے
دیندا دم دلاسڑے غم کھاندا ہوندا کدے جے اپنا ہڈ ہیرے
محمد شفیع اج جان دے وطن مینوں نام رب دا ای پلا چھڈ ہیرے

ت

توہیں سرتاج تے کج میرا تیرے باجھ رانجھا کسے کم دی نہ
ہوندی سار جے اس دہارڑے دی شالا ماں مندی مینوں جمدی نہ
لویں چَم ادھیڑ نہ سی کرساں دیواں قسم ہک اپنے دَم دی نہ
محمد شفیع ایہ رات برات والی شالا صبح اجوکڑی دھمدی نہ

ث

ثابتی قول نوں تج بیٹھا ہیرے باپ تیرا وڈا لج والا
داڑھی پرہیوں دے وِچ مُنا بیٹھا لونبڑ جھنگ دا شینہہ دی گج والا
اساں تکیا ٹھوک وجائی کے تے بھانڈا چوچکے دا مندے چج والا
محمد شفیع میاں تیرا دید آہا میرے کان دن عید تے حج والا

ج

جان ایہ ہیر امان تیری کرسی کدے نہ غیر قبول رانجھا
بھاویں لکھ سِر تے آون چڑھ فوجاں ہوساں کدی نہ عشق عدول رانجھا
اج باپ برادری گھول بیٹھا اس گلوں ہاں سخت ملول رانجھا
محمد شفیع سن پک پکائیاں میں شاہد رکھ کے رب رسول رانجھا

ح

حق انصاف نہ عدل اتھے کسے رب رسول نوں یاد ناہیں
دے کے ساک مُڑ قول تے خاک پاون سُنے چاک دی کوئی فریاد ناہیں
جالے پوہ پالے اندر بیلیاں دے تساں جیڈ کوئی ہور صیاد ناہیں
محمد شفیع ہیرے میرا چھوڑ کھیہڑا وَس کھیڑیاں دے رانجھا شاد ناہیں

خ

خدمتاں تیریاں چائیاں میں بدھے ہتھ میں رہی غلام رانجھا
جھلے قبر نہ دوزخیں ملے ڈھوئی کیتی کدے جے غیر کلام رانجھا
تیرے عشق دی نیت نماز بیٹھی تینوں جان کے بیت الحرام رانجھا
محمد شفیع میں وِچ حضور تیرے پڑھاں نِت درود سلام رانجھا

ذ

ذرہ توں ہول نہ رانجھیا او بدھے ہتھ غلام اے ہیر تیری
میرے باپ دی گل تے جاء ناہیں بندی ہیر زہیر فقیر تیری
کھیڑے آن جو کھڑن ویاہ مینوں ہوئی ہیر تشہیر لوکیر تیری
محمد شفیع پسند نہ مول مینوں اتھوں جاونے دی تقریر تیری

ر

رہ، نہ بہوں بنا گلاں باراں سال گزرے اوہناں لاریاں دے
تک کھیڑیاں دا رَج بُجھ گئے قولوں چودھری جھنگ دیاں واریاں دے
پچھوں اسیں بھی گھٹ نہ کسے کولوں وڈے خان ہاں تخت ہزاریاں دے
محمد شفیع تقدیر نے گھیر آندا مالک ملک زمین چوباریاں دے

ز

زور میں اپنا لاوساں جی دیساں باپ نوں صاف جواب رانجھا
تیرے باجھ ہے جیون حرام میرا لاہ سٹاں گی اج حجاب رانجھا
نال کھیڑیاں ہتھ نہ جوڑ بابل میرا خصم ہے خان نواب رانجھا
محمد شفیع جیکر مُڑاں سڑاں دوزخ مینوں قسم قران کتاب رانجھا

س

سکھ سواد دی بات اتھے مینوں نظر نہیں آوندی کوئی ہیرے
اوڑک ماپیاں دی تساں لج تکنی اگے وِچ دنیا ایویں ہوئی ہیرے
گل گوڑ جے عشق میدان اندر لتھی عورتاں دے مونہوں لوئی ہیرے
محمد شفیع چڑھ بہندیاں ڈولیاں تے لا کے ہتھ قران تے سوئی ہیرے

ش

شرم حیا دی گل اُڈدی گڈی عشق دی چڑھ اسمان گئی
گل جائی کے بیلڑے ملن والی کھلر رانجھناں وِچ جہان گئی
میرے عشق دا تساں ثبوت ناہیں کہڑی بات ایہ تساں دھیان گئی
محمد شفیع جدوکنی کھیڑیاں دی پئی کن میرے، میری جان گئی

ص

صبر دلیریاں دے ناہیں کراں کیہ مرے کجھ اختیار ناہیں
اگے ستھری مہنڈڑے نال ہوئی اوہناں وعدیاں تے اعتبار ناہیں
گھر بار تمام نیلام کیتا کوئی ساک برادری یار ناہیں
محمد شفیع ہیرے تیریاں پیکیاں دا رہیا پرہیوں دے وِچ وقار ناہیں

ض

ضرب ایہ مہنڈڑی جان اُتے میریاں ماپیاں دا گیا لکھ ناہیں
تیرے دَماں دی منگدی خیر بندی رانجھا ہیر دا سِیر کوئی وَکھ ناہیں
تیری گلی دے کتڑے کھیڑیاں تھیں چنگے کھیڑے کوئی نامے الکھ ناہیں
محمد شفیع پر رانجھیا ماپیاں نوں حاصل ہیر نمانی دا اَکھ ناہیں

ط

طلب تیری جانی پیاریا او بیٹھا غیر خیال وسار سارے
تیرے پیار پیاریا بنھ پایا آیا چھوڑ پچھے رشتہ دار سارے
رہی ذات صفات نہ یاد اپنی اتھے سدیا چاک سنسار سارے
محمد شفیع پر تساں بھی کنڈ دِتی لکھی وِچ تقدیر دے ہار سارے

ط

طلب تساڈڑی رکھ ہیرے ڈیرا جھنگ سیال وِچ لا بیٹھا
تیرے باپ دے دم دلاسڑے تے سٹ سنگ تے ساک پروار بیٹھا
موجُو چودھری دا ہو کے صاحبزادہ نانواں کامیاں وِچ لوا بیٹھا
محمد شفیع میاں باراں سال پچھوں ہیرے تہنڈڑی سانجھ مکا بیٹھا

ظ

ظاہری باطنی اج توڑی رہی ہیر تیری وفادار رانجھا
کیتے پالساں قول اوہ بنگلے دے لا کے سینے دا زور دلدار رانجھا
کھیڑے کھڑن جے کدے ویاہ مینوں مرساں کھائی کے تیز کٹار رانجھا
محمد شفیع میاں ترسی عشق میرا سچا تہنڈڑے نال پیار رانجھا

ع

عشق دی گل اج ختم ہوئی ہیرے باپ تیرے منّی کوئی ناہیں
دِھیاں سٹ کے ٹرن نہ ماپیاں نوں اگے ملک ساڈے ایسی ہوئی ناہیں
سیّاں وِچ نہ رہیں گی بہن جوگی ملسی حشر عدالتیں ڈھوئی ناہیں
محمد شفیع کر کالا نہ ماپیاں دا مونہوں شرم والی لاہیں لوئی ناہیں

غ

غیر جے کراں قبول رانجھا مراں جگ اُتوں بے ایمان ہو کے
کھیڑے کھڑن مینوں ڈولی چاہڑ بھاویں رہساں تہنڈڑی امن امان ہو کے
اَکھ چاء نہ ویکھساں سَونہہ تیری سوہنے ہون جے حور غلمان ہو کے
محمد شفیع پر رانجھنا ہیر تیری آئی جگ تے تہنڈڑی دان ہو کے

ف

فاتحہ خیر دعا آکھو اتھے رہن دی رہی صلاح ہیرے
چلیا اج میں تھنڈرے شہر وِچوں بیڑی روہڑ کے جٹیوں ملاح ہیرے
دے کے دِھیاں دے ساک جو مکر جاون پاون کدی نہ حشر فلاح ہیرے
محمد شفیع میاں گھر کھیڑیاں دے ہوناں تھنڈڑا کاج نکاح ہیرے

ق

قہر نازل نہ کر رانجھا اج ہیر نمانی دے شہر اُتے
میرے روح دا پیا جہاز ڈولے تیرے عشق دے بحر دی لہر اُتے
موج میلڑے والڑے گئے ویلے سنگ پیاریاں ندّی تے نہر اُتے
محمد شفیع زوال دی فال پئی جیوکر سورج نوں وقت دوپہر اُتے

ک

کراں کیہ جراں میں کداں توڑیں حدوں ودھ کے ہوئی تاں بولیا میں
دھکے مار کے دروں کھدیڑ دِتا تیرے باپ جاں مونہوں پپولیا میں
اوہناں تِلاں وِچ مول نہیں تیل ہیرے ہتھیں جاچیا تکیا تولیا میں
محمد شفیع میں کنیاں جھاڑ ٹُریا کجھ تساں دا ساتھ نہ جولیا میں

ل

لبھساں کس دیاں ڈیریاں تے کتھے کراں گی رانجھنا بھال تیری
اوتر باپ جس تھنڈڑے نال کیتی قسم رب دی ہیر ہے مال تیری
تیرے حسن دا رہے ایہ باغ کھڑیا طبع تکاں نہ کدی ملال تیری
محمد شفیع نہ جھنگ توں پیر کڈھیں مدد کرے اوہ ذات متعال تیری

م

مڑ مڑ ہتھ نہ ہتھ میرے اتھے رہن دا کوئی سواد ناہیں
جتھے قاضی بھی رشوتاں کھان لگے اوتھے عدل انصاف تے داد ناہیں
اج ڈاڈھیاں دے ہتھ سب گلاں کوئی لِسے دی سنے فریاد ناہیں
محمد شفیع اج ہوئے بے عدل حاکم گھڑی موت دی کسے نوں یاد ناہیں

ن

نام تیرا میرا نام کٹھا تیرے اسم توں جسم تے جان صدقے
تیری چال اُتوں سارے سیال وارے ساک سین سارا خاندان صدقے
تیرے بوہڑے مکھ وِچ سُکھ میرا کراں اُس توں کون مکان صدقے
محمد شفیع میاں بھُوری والیا او سارا ہیر دا ساز سامان صدقے

و

واسطہ رب دا سُن ہیرے رکھ بنھ نہ اس غریب تائیں
منگ کھاوساں وانگ مسافراں دے پیا رووساں بیٹھ نصیب تائیں
میری مرض دا تہنڈڑے پاس داروں دیواں دوس میں کیوں طبیب تائیں
محمد شفیع میں تکناں نہیں منگدا اوہناں اکھیاں نال رقیب تائیں

ہ

ہیر جاگیر ہے رانجھنے دی اتھے غیر دا دخل دخیل ناہیں
کھیڑے مارے پئین تہنڈڑے کھوسڑے توں چلے غیر دی کوئی سبیل ناہیں
اُچا تہنڈڑے نسب تھیں کون دوجا کوئی کھیڑیاں جیڈ رزیل ناہیں
محمد شفیع میں فعل مختار بالغ ناقص عقل تے سمجھ قلیل ناہیں

لا

لاکھ بھاویں پئی آکھ ہیرے تیرے عذر نوں کس قبول کرنا
تساں جا بہناں گھر کھیڑیاں دے قصہ کاسنوں طول فضول کرنا
قسمت اپنی اساں نوں نظر آئی اساں زندگی دا مندا رول کرنا
محمد شفیع میاں جوگی ہوئی کے تے اساں یاد ہن رب رسول کرنا

الف

اگ تقدیر دی ساڑ دیندی تدبیر دے کاغذی پھُل رانجھا
ہوندی سار جے اس انجام دی میں کدی دِل نہ لانڈڑی بھل رانجھا
بھانڈا بھجیا کدی نہ راس آوے کدی جُڑے نہ پھلڑے تُل رانجھا
محمد شفیع تقدیر دے باز مینوں کھڑیا وِچ ہوا دے اُل رانجھا

ی

یاری تساڈڑی وِچ کامل ہوندے ساس نہ دیوساں کنڈ ہیرے
میری جان غریب ہی جاندی ہے ہوئی اج جو مہنڈڑی ونڈ ہیرے
سینے سول ڈنڈول ببول پیڑاں اکھیں سُکھ نہ کالجے ٹھنڈ ہیرے
محمد شفیع میاں تیرے عشق والی پئی وِچ جہان دے ڈنڈ ہیرے

ی

یار تینوں مونہوں سدیا میں یاری پال دکھاوساں رانجھنا او
ہوکا دیوساں تہنڈڑے عشق والا کھاری سرے تے چاوساں رانجھنا او
بھاویں لکھ کوئی پیا کرے گلاں ناہیں دِلے تے لاوساں رانجھنا او
محمد شفیع میاں توہیں خصم میرا تیری جگ سداوساں رانجھنا او

ی

یاریاں لان مخول ناہیں یاری لاوندے نی نیکوکار بندے
اج یاریاں جگت خواریاں نے یاری پالدے نیں وفادار بندے
یاری لائی کے رہن وِچ گھاٹیاں دے جھڑے ہون ہیرے دنیادار بندے
محمد شفیع میاں سچی پریت والے کوئی لکھ وِچ ہون دو چار بندے

☆ ''ارمغان اختر (قلمی)''۔صفحہ 269 تا 276۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''تاریخ تصنیف کردہ 17 فروری 1943ء (بھون)
یادگار لکھی کارن دوستاں دے پی کے عشق دے مَٹ تھیں جام واہ وا
شکر الحمد حضور تھیں بخش ہویا فیض شعر تھیں عجب کلام واہ وا
عام فہم پنجابی دے وِچ سادا سمجھ لین گے خاص تے عام واہ وا
غرض درد آہا اظہار کرنا رکھ کے ہیر تے رانجھے دا نام واہ وا
میں بھی عشق خدنگ تھی ہاں زخمی اجے تیک ہاں خام ناکام واہ وا
گئے گزر جدائی نوں جالدیاں میں نو سال گِندے ایام واہ وا
رب کرے تے عشق خزانیاں تھیں پاواں دولتاں دان انعام واہ وا
محمد شفیع سوال جواب اندر کیتی سی حرفی ارقام واہ وا''

....

[سی حرفی نمبر 05]

بحضور لامع النور دامت فیوضکم الیٰ یوم الدین

الف

آ پیاریا لا چھاتی جھاتی پا میں واسطے پا رہیاں
تیرے عشق پیار دی بدر مینوں کہڑیاں ویلیاں دی ترسا رہیاں
ترے مکھ محراب وِچ وانگ زاہد صبح شام میں سِیس نِوا رہیاں
محمد شفیع میں نک نکیر کڈھاں تقصیر معاف شرما رہیاں

الف

آ پیاریا واریاں میں تیری یاد تھیں جان آباد رکھدی
دل سوختہ ہجر جدائیاں تھیں جھگا خوشی دا نِت برباد رکھدی
اکھیں نِیر تے تپ سریر میرے سینے دُھکھ تے مُکھ فریاد رکھدی
محمد شفیع میاں جگ توں جاں اوتر جے میں نیت دے وِچ فساد رکھدی

الف

اسیں اِس عشق دی تیغ کُٹھے مُٹھے پیاریا تھنڈڑی ناز دے ہاں
سسّی ہار آغاز شباب اندر ہدف حُسن دے تیر انداز دے ہاں
گئے بُھل ارکان اسلام والے گیت گاوندی حُسن مجاز دے ہاں
محمد شفیع میاں وِک ہِک اُتے مسئلے پُچھدے نہیں جواز دے ہاں

ب

بھسم کیتا جسم وانگ چاندی پے کے عشق کٹھیالڑی پیاریا او
سدّی گئی میں تھنڈڑی جگ عاشق پی کے شوق پیالڑی پیاریا او
پھراں بانوری وانگ سودائیاں دے ہو کے مست متوالڑی پیاریا او
محمد شفیع جے پیت دی رِیت ہاراں سدے جگ مونہہ کالڑی پیاریا او

ب

باجھ تیرے جانی یار میرے سنجا کھان آنگن مینوں دھاوندا اے
پاواں خاک سِر وانگ سودائیاں دے مینوں ہار سنگار نہ بھاوندا اے
یاراں نال بہار سوہاوندی اے سنگاں باجھ نہ رنگ سوہاوندا اے
محمد شفیع دیوانڑی ہو رہیاں جانی یار ناہیں انگ لاوندا اے

ت

تاہنگ تیری کوئی اج دی نہیں کئیں سال گذرے دکھ جالدی نوں
بیٹھی گال جوانیاں جانیاں میں تیرے عشق دی واگ سمہالدی نوں
آہی بال اج وال سفید ہوئے کھنوں عشق دا پُئی اُچھالدی نوں
محمد شفیع میں کیتڑے قول پالے توڑے پایا نہ گھڑی وصال دی نوں

ت

تار خدا دا واسطہ ای ڈونگھے بوڑ نہ شوہ گرداب مینوں
جے میں جان کے کجھ قصور کیتا مارے کر کے رب خراب مینوں
نظر آوندا وِچ جہان سارے ناہیں تدھ جیہا خان نواب مینوں
محمد شفیع میاں حج مکّے دا اے تیرا ویکھنا عین ثواب مینوں

ث

ثبت میری تختی دِل دی تے جانی پیاریا آپ دا نام سوہنا
میوے سادگی تھیں شکر شِیر کولوں لذت دار تَن سُکھ کلام سوہنا
جانی پیاریا او اَٹھے پہر میں تاں تیرے نام والا پیواں جام سوہنا
محمد شفیع ہنیریوں لَو ہوندی سارے جگوں نرالڑا شام سوہنا

ج

جوڑ کھلی بنھ کے ہتھ تتی رتی مہر دی پیاریا مَنگنی میں
تیرے باجھ ناہیں پاسہ ہور کوئی تیرے دھوہیں دی خاص ملنگنی میں
جے میں بُری ہاں فِر بھی ہاں تیری کالک داس چوہڑی کتی زنگنی میں
محمد شفیع تساڈڑی ذات اُتم نِیچ گوت کمین تھیں بھنگنی میں

ح

حج احرام تے عید گویا مینوں یار جانی تیرا دِید اتھے
تیرے دید دی جس شنید پائی ہویا تیغ دے باجھ شہید اتھے
قسم رب دی رہے نہ وِچ گھاٹے تیرا عشق جس لیا خرید اتھے
محمد شفیع مراد نوں اوہ پوہتا ہویا حسن دا جہڑا مرید اتھے

خ

خزف ریزے مُل پیاریا او باراں سال جہڑیاں ٹکراں ماریاں میں
نی میں خام کولوں گل خام ہوئی کندھاں ریت دیاں آپ اُساریاں میں
وگی نفس امارے دی مار کہی گئیاں بھُل ہوشاں سُرتاں ساریاں میں
محمد شفیع میاں دفتر عاشقاں تھیں ہوئی رَد تے گئی دُرکاریاں میں

د

دُوریاں خواب خیال آہیاں مزے وصل دے جدوں نصیب آہے
چنگے لگدے ساں جانی یار تائیں جھڑے اج مندے کل حبیب آہے
ساڈا ویکھ کے شوق پیار تازہ سڑدے دلاں دے وِچ رقیب آہے
محمد شفیع تقدیر دی بات ہوئی رڈّے گئے جو اَیڈ قریب آہے

ذ

ذکر مذکور معافیاں دا مُڑ مُڑ پیاریا عرض رکھاوندی میں
دامن لکیاں دی سائیاں لج پالیں گیاں میلیاں نوں پچھوتاوندی میں
پھراں زار اج نکھڑ قطار وِچوں ہکلی کونج وانگوں کرلاوندی میں
محمد شفیع اوہ چین دی رین کتھے بیٹھی وَین وجھاپ الاوندی میں

ر

رو نہ پیاریا سد مینوں جے میں لگھ مندی فِر بھی تیریاں میں
سائیں جا نہ پاس وَلا میتھوں مُڑ مُڑ گلی تیری پاواں پھیریاں میں
تیرے دوار دی منگتی کتڑی ہاں ہور ڈھاہ بیٹھی سبھو ڈھیریاں میں
محمد شفیع کوئی مان تے زور ناہیں بیٹھی تیریاں رکھ دلیریاں میں

ز

زَر ضرور منظور ناہیں مینوں بخش حضوریاں سوہنیا او
تیری خادمی دا دستور لوڑاں ہوون دُور ایہ دُوریاں سوہنیا او
''الانسان'' خطا نسیان اندر نہیں خطا وِچ نوریاں سوہنیا او
محمد شفیع میاں میرے عمل کالے جیوکر کالیاں بھوریاں سوہنیاں او

س

سوچ نہ کیتڑی بھُل گئیاں بھلنہار انسان نادان مُڈھوں
کوئی اَج دا نواں ایہ سچ ناہیں جے ظلوم جہول انسان مُڈھوں
دانہ گندم دا کھائی کے حضرت آدمؑ کیتے جنتوں باہر مکان مُڈھوں
محمد شفیع مختار کس کار اندر اساں ڈِٹھا مجبور انسان مُڈھوں

س

سو گناہ خدا بخشے میرا معاف توں اک قصور کر دے
دِلوں گل دَروں دور کرن والی نام رب دے پیاریا دور کر دے
مرہم مہر پیار دی لائی کے تے مندمل اوہ زخم ناسور کر دے
محمد شفیع دا عشق سفارشی ہے دِل دی کوٹھڑی مِری پرنور کر دے

س

سُکھ جے ہووندا وِچ قسمت تاں کیوں نال دُکھاں پاندی پیار تتی
راتیں سُکھ دے نیندرے سووندی میں ہووندی کاسنوں شب بیدار تتی
جہاں پھُلاں بساکھ وِچ جھونس جاناں اوہناں واسطے باد بہار تتی
محمد شفیع میاں سڑے لیکھ سسی رُل موئی ہوئی تھل مزار تتی

ش

شاد تے سدا آباد اوہو جہڑیاں یار دی نظر منظور ہوئیاں
نی میں کجڑی کیتڑی گل کچی ونگاں کچ دیاں ٹھوکروں چور ہوئیاں
لڑ لگیاں دی لج پالنی آ بھاویں بج کے بھری قصور ہوئیاں
محمد شفیع کوئی اوہناں دا جین ناہیں جہڑیاں رڈیاں گئیاں تے دُور ہوئیاں

ص

صبر تے ثابتی رہن اوکھی بناں ثابتی دے بیڑا پار ناہیں
جس دا پار ناہیں بیڑا شوہ وِچوں کوئی اُس جیہا ہور خوار ناہیں
ہویا خوار جہڑا سنسار اندر اُس تے کسے دا فِر اعتبار ناہیں
محمد شفیع جس تے اعتبار ناہیں اُسدا بھرم تے کوئی وقار ناہیں

ض

ضامنی چاونی کس میری جد یار جانی اکھیں پھیر لئیاں
کوئی واہ تے راہ نہیں نسنے دا ظالم نفس شیطان نے گھیر لئیاں
ہکو حرف تھیں ہوئی بیگانڑی میں ہائے ویریاں نے کر زیر لئیاں
محمد شفیع میاں توڑے سال باراں رہیا آوندا باراں تے چیر لئیاں

ط

طرف تساڈیوں شرف مینوں ہور تک بیٹھی چنے چُوک ماہی
لگا فیر دو نالیوں وِچ چھاتی ماری اَکھ دی رکھ بندوق ماہی
کیتی کتری کھوہ دے وِچ گھتی کیتا ظلم تتی ماراں کُوک ماہی
محمد شفیع میاں صنعان وانگوں پھِراں جنگلیں چاردا خُوک ماہی

ط

طرف تیرے نت شرف مینوں تیرے عشق دا حرف پکایا میں
ہور قاعدے رہے نہ یاد مینوں نقطہ غین دا دِلوں اُٹھایا میں
عین عین تساڈڑا عشق ماہی ڈاڈھی غور کر کے دِل تے لایا میں
محمد شفیع میاں تیریاں وِچ سِکاں روگی روح قلبوت بنایا میں

ظ

ظاہر باطن میرا آپ اُتے بھاویں چنگیاں تے بھاویں مندیاں میں
توہیں کج تے سرے دا تاج میرا تیری نفر کامی گولی بندیاں میں
پائیاں گل منصور دے ہار ہتھیں تیرے عشق پیار دیاں تندیاں میں
محمد شفیع کر عیب غلاف میرے منتاں کیتیاں اڈ کے دندیاں میں

ع

عیب جہان دے وِچ میرے تاہیں تہنڈڑی آن پناہ منگی
عزت جاہ تے مرتبے نہیں چاہے اللہ پاک کولوں تیری چاہ منگی
گھڑی سُکھ دی عاشقاں واسطے نہیں گویا ازل تھیں لباں تے آہ منگی
محمد شفیع میاں تدھ یار کولوں تیرے پیار دی ہک نگاہ منگی

غ

غم اس گل دا بہوں مینوں چڑھیا ہائے بھریا میرا توڑ ناہیں
بخش دئیں جے عیب قصور میرا تیرے وِچ خزانیاں تھوڑ ناہیں
تیرے مُکھ دی چس پئی دسدی اے گویا رہی تینوں میری لوڑ ناہیں
محمد شفیع میاں تدھ ہک باجھوں مینوں بھاوندا لکھ کروڑ ناہیں

ف

فضل دی سدا امید مینوں توڑ فرد گندی عملاں والڑی اے
میرا خالڑی نیکیوں ہتھ پلا عمر عیب کریندیاں گالڑی اے
سدا سیّاں دے وِچ وچار رہندی اس نار دی چال نرالڑی اے
محمد شفیع پر تہنڈڑے عشق ولوں سدا سادی پریم دی ڈالڑی اے

ق

قدم تساڈڑے پکڑ ادبوں رہی پیاریا عرض گزار بندی
اکے مار ہتھیں موہرا دے مینوں اکے بخش قصور دلدار بندی
باراں سالاں دی بندگی روہڑ دِتی آکھے لگ کے نفس مکار بندی
محمد شفیع توبہ استغفار میری فضلاں باجھ کتھوں بیڑا پار بندی

ك

کدن تیرے مونہہ ساں لگن جوگی مندی کوجھڑی ذات کمینیاں میں
ہوئی مدت مدید بعید آ کے تیرے وِچ پیار مرینیاں میں
تیرے شوق مافوق دا ڈاہ چرخہ نکی تند پریم کتینیاں میں
محمد شفیع میاں جانے جان میری جہڑی جان تے پئی کٹینیاں میں

ل

لوک آکھے توڑے لکھ مندا میں تاں تہنڈڑی جگ سدائیاں او
تیری ہوئی کے ہور دی ہو رہواں ایہ کوئی قول دیاں نہیں صفائیاں او
یاری سچ دی تہنڈڑی نال میری اتے سچ نوں نہیں لوائیاں میں
محمد شفیع میاں شاہد ذات ربی میں ہاں تیریاں، نہیں پرائیاں میں

م

مہر دی موڑ مہار ماہیا نہ جا میریاں عیب خطائیاں تے
لج رکھنی پوے کریم تائیں رکھ ہتھ شفقت در تے آئیاں تے
وڈے حوصلے ہوندڑے وڈیاں دے کر بخششاں برے سودائیاں تے
محمد شفیع تک اپنی ذات وَلوں نہ جا میریاں کسب کمائیاں تے

ن

نس جاواں ہن دَس کتھے تیری زلف والی پھاہی پھس کے تے
میرے وَس تھیں گل بے وَس ہوئی دِل کھس لیا تساں ہَس ہَس کے تے
ساری عمر دا روناں پیش پایا تھوڑی جیہی مسکڑی دس کے تے
محمد شفیع میاں دِل دے باغ اُتے بدل رحمتاں دا جاویں وَس کے تے

و

ورہے چھ ماہی دی بات ناہیں اتھے گزر گئے باراں سال کوئی
بیٹھا گھن قلوب دے وِچ رہیا تیرا پیاریا پاک خیال کوئی
محکم رہیا عقیدتوں اج توڑیں ثابت قدم جئیوں ہون جبال کوئی
محمد شفیع پر ہوئی نوں کون ٹالے بھاویں وَلی تے غوث ابدال کوئی

و

واسطے رب دے پا اکھاں میرا بخش گناہ پیاریا او
سارے جگ نالوں مینوں آپ دی اے وڈی حُب تے چاہ پیاریا او
میرے عیب ڈھک رکھ وِچ پردیاں دے کر کے قفل نگاہ پیاریا او
محمد شفیع بھریا جس دا توڑ چڑھیا میں تے رہی ادھ راہ پیاریا او

ہ

ہو رہیاں تیری پیاریا او مراں کراں نہ غیر قبول صدقے
تیرا عشق نبھاوساں نال دندے شاہد حال دا رب رسول صدقے
دَھن بھاگ بے درد ملنگنی نوں ہووے تہنڈڑا وصل وصول صدقے
محمد شفیع پیاریا ٹھار چھاتی ہور طول کلام فضول صدقے

لا

لائیاں دی لج پالنی توں دس کون تیں بن میرا ساک اتھے
رانجھے ہار پروار وسار سدا ہویا جھنگ دی ہیر دا چاک اتھے
جیکر پیاریا نظر پلیت میری تیری مہر پاسوں ہوساں پاک اتھے
محمد شفیع میاں رہساں عمر ساری تیریاں قدماں وچ ہوئی کے خاک اتھے

الف

آ پیاریا ٹھار چھاتی جھاتی پا خدا دا واسطہ ای
ہوئیاں مدتاں درد جھلیندڑی نوں گلے لا خدا دا واسطہ ای
میں وِک رہیاں ہک تدھ پچھے تیرا چاہ خدا دا واسطہ ای
محمد شفیع میاں پنڈ ہجر والی نہ چواء خدا دا واسطہ ای

الف

اج ہویا مہربان میں تے جانی یار میرا اُچے شان والا
لئیوس عاجزی کر منظور میری نال عاجزاں لطف کمان والا
سوہنے ابرو قوس کمان وِچوں جھڑا گجھڑے تیر چلان والا
محمد شفیع محبوب دے قدم چُم کے پاوے مرتبہ زِمیں اسمان والا

ی

یار جس تھیں جند جان میری قربان ناراض ہو گیا سی نی
رہی عرض میں کر بتیر تتی اُس تاں مُکھ میتھوں پھیر لیا سی نی
پائے واسطے رب رسول دے میں اوہ تاں بے نیاز ہو گیا سی نی
محمد شفیع مُڑ وصل دیاں دولتاں دا دامن دان غریب دی پیا سی نی

ی

یوم تاریخ تصنیف سندا ذرا وِچ تحریر لیاویے جی
بدھوار دا روز تے چاشت ویلا چھبی فروری یاد رکھاویے جی
سن عیسوی اُنّی سو سنتالی، ہجری تیراں سو چھیاٹھ سناویے جی
محمد شفیع میاں پھگن پندرہویں سی جدوں پوٹھیوں گھر بئے آویے جی

لا اِلٰہ اِلّا اللہ محمد رّسول اللہ

☆ ''ارمغان اختر (قلمی)''۔صفحہ 275 تا 285۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''ازقلم بندہ محمد شفیع اختر ڈھانگروی 11 اپریل 1947ء''

....

[سی حرفی نمبر 06]

فراقیہ دراحوال خویش می گوید

الف

اس پریم دی رَس پی کے، دَسّو کون وَسّی خوش حال ہو کے
شیریں جان شیریں دِتی یار پِچھے، فرہاد سندی پَرتی پال ہو کے
ماری چھال اَن جھاک دریا سوہنی، مہینوال پِچھے پائمال ہو کے
محمد شفیع پتنگ نسنگ موئے، چھری عشق دے نال حلال ہو کے

الف

اَگ فراق دی لگ اُٹھی، دُھواں دُھکھدا تاں نظر آوندا نہیں
جس یار دے نال پریت میری، اُس دی خبر کوئی آن بتاوندا نہیں
سیّو خبر لیّو اس جوگڑی دی، کیا ایہ دِلاں دے روگ گواندا نہیں
محمد شفیع میاں اوگن گیا جوبن، ماہی مست مینوں گل لاوندا نہیں

الف

اس فراق دی نار یارو، رَخت صبر قرار دے ساڑ دِتے
میں، تُوں تاں کس شمار اندر، منصور ورگے سُولی چاڑ دِتے
اس درد فراق دی دھاڑ لوکو، جُھگے وَسدے کئیں اُجاڑ دِتے
محمد شفیع اس ہجر نے جگر میرے، اُتے غماں دے سَٹ پہاڑ دِتے

ب

بُری فراق جیہی مرض کہڑی، اِس مرض دی نہیں دوا کدھرے
نسخہ ہجر دا کوئی قانون اندر، بو علی نہیں گیا فرما کدھرے
اِس مرض دا کوئی مریض اج تک، پاندا ڈِٹھا نہیں اَساں شفا کدھرے
محمد شفیع خدا دے واسطے دا، جاویں سوہنیاں مکھ وِکھا کدھرے

ت

ترس پوے ربا سوہنیاں نوں، آون کول مریض طبیب آپوں
ہتھیں اپنے دَین بنا پڑیاں، بن کے خاص شفیق حبیب آپوں
ہکے ٹھار پیاریا لا چھاتی، یا فِر دے کے جاویں صلیب آپوں
محمد شفیع جاں رب دی مہر پوسی، لیسن سَد محبوب قریب آپوں

ث

ثابتی رہے نہ مول اوتھے، جتھے درد فراق دا زور ہووے
اوتھے پیش تدبیر دی نہیں جاندی، جتھے ہتھ تقدیر دے ڈور ہووے
رہے سَدا اوہ بے سواد شوہدا، جسدے جگر وِچ ہجر دا چور ہووے
محمد شفیع دِل نوں کیتے صاف باجھوں، کدی چاناں وِچ نہ گور ہووے

ج

جرن جدائی دا دھرن ہوندا، سر ہیٹھ وَدان دی سَٹ میاں
عاشق سُولیاں تے چڑھ کے لین جُھوٹے، ہیرا تلی دھر کے لیندے چَٹ میاں
مارن چھال چناب دے آب اندر، عاشق موت کولوں ڈردے گھٹ میاں
محمد شفیع پر عشق بیمار اُتے، کرن کٹ تعویذ نہ گٹ میاں

ح

حرف پریت دی رِیت والے، اَساں وِچ میت دے یاد کیتے
دِل دی لوح تے اوہ محفوظ کیتے، جہڑے عشق ایہ سخن ارشاد کیتے
غین غیر دے نال نہ سیر رکھی، عین نال ماہی اعتقاد کیتے
محمد شفیع میاں دِل دے وِچ گوشے، جُھگے عشق نے آن آباد کیتے

خ

خبر پَتے پُنّن خان سندے، پُچھاں پاہندیاں جاندیاں راہیاں تھیں
سُتا بغل تھیں یار کھڑا بیٹھی، ہو کے مست شراب صراحیاں تھیں
جاؤ جاؤ سیّو کریو ترس میں تے، لیاؤ موڑ پنوں ہمراہیاں تھیں
محمد شفیع ہوسی حشر کے لیکھا، کالا عمل نامہ گمراہیاں تھیں

د

درس محبوب نوں ترس رہیاں، میراں اکھیاں تھیں رُس خواب گئی
آوے نظر نہ یار پیار والا، میری زندگی ہو خراب گئی
رووَن نال ہمیش وَپار میرا، ہو جان عزیز کباب گئی
محمد شفیع جدائیاں پیش آئیاں، میری طبع ہو وانگ سیماب گئی

ذ

ذوق تے شوق دے نوش کیتے، جنہاں جام اوہ تاں مستوار ہوئیاں
جنہاں دِلاں دے ونج وَپار کیتے، مشہور ہر شہر بازار ہوئیاں
گئے تیر فراق دے چیر چھاتی، جدوں نال ماہی اکھیں چار ہوئیاں
محمد شفیع دَسو کدوں آون گے، جنہاں کان اکھیں انتظار ہوئیاں

ر

راہ ویکھاں کھلی پیاریاں دے، متے آوندا شاہ اسوار ہووے
نظر مہر دی بھالدا متے میں تے، میرا سوہنیاں دا سردار ہووے
ہوئی جان ہلاک فراق ہتھوں، جانی باجھ کہڑا غمگسار ہووے
محمد شفیع میاں اوہو جاندا اے، جسدا ہجر تھیں جگر فگار ہووے

ڑ

راولا راہیا ماہیا او، نام رب دا ای میری فال تکیں
سٹ زائچہ ویکھ ستاریاں نوں، راس کر کے میرا حال تکیں
وال وال بدھا غماں نال میرا، میری فال تاں نال خیال تکیں
محمد شفیع مہورتاں ویکھ کے تے، میرے یار دے نین غزال تکیں

ز

زَر زیور درکار ناہیں، رَکھ پیاریا او خدمتگار کر کے
لگ بنھ رہساں حاضر باش دائم، سِروں کِبر دی دُور دستار کر کے
دروں دُور نہ کریں غریب تائیں، رَکھ کامیاں وِچ شمار کر کے
محمد شفیع میاں دِل دی غرض جہڑی، کیتی عرض سائیاں اظہار کر کے

س

سَٹ بیٹھا ساکاں چاریاں نوں، تیرا خاص درویش فقیر بن کے
چلیے عشق دے گھت ہشناکیاں نوں، بیٹھا غماں دے وِچ ظہیر بن کے
تیرے حُسن دا جگ ملنگ جانے، جاندا خون دِل دا اکھیوں نیر بن کے
محمد شفیع جہڑے عاشق ہون صادق، چمکن فلک تے بدر منیر بن کے

س

سَل فراق دا وِچ سینے، کر کے یار جانی پرت آیا نہ
ویہڑے دَرد فراق رسیدیاں دے، سوہنے قدم رَنجہ فرمایا نہ
ہوش کھڑی تے صبر قرار لُٹی، سمجھ پیاریا اُساں پرایا نہ
محمد شفیع میں روندیاں عمر گزری، ساہ سُکھ سواد دا آیا نہ

ش

شور جہان دیاں غوغیاں دی، ہوندی عاشقاں نوں پرواہ ناہیں
یاری لائیکے توڑنے جیہا کوئی، ہور جگ دے وِچ گناہ ناہیں
موئے عشق دے مرن نہ موت کولوں، سدا جیین ایہ ہون فناہ ناہیں
محمد شفیع میاں دس زار کریے، کوئی اوہناں کولوں عالی جاہ ناہیں

ص

صبر اوتھوں بھاجڑ کھا نٹھّے، جتھے فوج فراق دی دھا پوندی
پچھو ہجر معاملے سسڑی تھیں، جہڑی چھوڑ سیجاں تھلاں وِچ بھوندی
جہڑی لا بیٹھی تتی اکھیاں نوں اوہ تاں عمر ساری نہیں سُکھ سوندی
محمد شفیع میاں میرے وانگ اوہ تاں، خون ہنجواں دے بیٹھی رت چوندی

ص

صبر ناہیں اکھیں روندیاں نوں، میریا سوہنیا یار گمانیاں او
سُکھ ڈسڑی ہوش کھڑا بیٹھی، نِکھڑ کونج ڈاروں کرلانیاں او
سُولی سار پُرخار ہے سیج مینوں، راتیں اکھیاں وِچ لنگھانیاں او
محمد شفیع دِن رَین بے چین رہناں، پیڑاں جاگیاں آن پُرانیاں او

ض

ضرب فراق دی کار کھا کے، ڈانواں ڈول پھِردی دل جانیاں او
لگے چِت نہ چیت بہار چنگی، پھِراں وحشیاں ہار دیوانیاں او
طعنے دین سہیلیاں سنگ دِیاں ہوئیاں سکیاں آن بیگانیاں او
محمد شفیع جیکر بھلے بھاگ ہوندے، میتھوں ہوندیاں کیوں نادانیاں او

ط

طرف تساڈیوں شرف ہوسی، کدوں پیاریا حرف حضوریاں دا
میرے دِلے دیا حاکماں حُکم کدوں، جاری ہوگ دَسو منظوریاں دا
کیتی مار ہلاک فراق تیرے، ہوسی دُور کدوں دُکھ دُوریاں دا
محمد شفیع اِس عشق دے ملک اندر، جاری قاعدہ بے دَستوریاں دا

ظ

ظلم ہوندے نال عاشقاں دے، ویکھن واہ واہ بے پرواہ پئے
بھاویں سُولیاں تے چڑھ کے لین جھوٹے، یوسف وانگ توڑے وِچ چاہ پئے
پُٹھی کھل لہندی شمس وانگ توڑے، مہینوال وانگوں لمیں واہ پئے
محمد شفیع ناہیں ترس سوہنیاں نوں، تُسے مرن توڑے بے گناہ پئے

ع

عرض میری اُتے غور کریو، غرض عاشقاں پاک دیدار دی اے
منگاں دان ناہیں دنیاداریاں دا، ہِک نظر درکار سرکار دی اے
تیرے مُکھ کولوں دِل دی بھُکھ لہندی، مینوں لُکھ جیہی اَکھ پیار دی اے
محمد شفیع میں رانجھیا ہیر تیری، کھیرے کھڑن مینوں گل عار دی اے

ع

عمر گئی وِچ جھوریاں دے، رہیا زور نہ وِچ وجود باقی
نار ہجر دی ساڑ جلائیاں میں، دُھکھدا ہڈّاں دا رہ گیا دود باقی
گیا سُکھ سواد برباد ہوئیاں، رہیاں اَکھیاں اشک آلود باقی
محمد شفیع میاں جانی وِداع ہوئے، رہے جان آزار حسود باقی

غ

غم تیرا میرے دَم اُتے، جاں تک دَم نہ ہارساں دَم سائیں
ہمہ دَم بندی ہمدم تیری، تیرے قدم اُتے نکلے دَم سائیں
تیرے عشق وجود دی بود کولوں، ہوئی ہوش نابود عدم سائیں
محمد شفیع میاں سَدیاں کون توہیں، غم خوار جانی ہمدم سائیں

ف

فکر تے چِنتیاں وِچ جاندی، میری رَین خدا دا واسطہ ای
سُکھ سون کولوں دُکھی جان میری، ناہیں چین خدا دا واسطہ ای
ڈابو لین دن رَین ایہ نین میرے کراں وَین خدا دا واسطہ ای
محمد شفیع میاں گئے چھوڑ مینوں، سَکے سَین خدا دا واسطہ ای

ق

قدر تیرا کہڑا دُوتیاں نوں، جانے جان میری جہڑی چیز ہیں توں
سوہنا حُسن تے خُلق پیار وَلوں، باشعور ہیں توں باتمیز ہیں توں
دِلی دِلے دی لُٹ کے گیوں میری، میرا مصر دا خاص عزیز ہیں توں
محمد شفیع فراق دی مرض سندا، نسخہ خاص الخاص تجویز ہیں توں

ك

کون جانے میری مرض تائیں، میرے دُکھ دی اے دَسو سار کِس نوں
آوے نظر نہ کوئی طبیب دِل دا، دَسے جائی کے نبض بیمار کِس نوں
میری طبع بے زار بن یار دَسو، بھاوے باغ بہار گلزار کِس نوں
محمد شفیع جاں وَرت تقدیر گئی، دیسو آئی کے فیر دیدار کِس نوں

ل

لوک دشمن ویہڑا جان دُوتی، سُکھ چھوڑ گئے سریر میرا
سَکے ساک مارن دِھکے پیاریا او، وَیری جان سندا ہویا وِیر میرا
جھلے تیری جدائی دے تیر چھاتی، گئی گرد غم دی سینہ چیر میرا
محمد شفیع میاں دُکھاں گھیر لئیاں، سُکھاں واسطے نہیں خمیر میرا

م

مہر دی واگ وَلا میں تے، کدی آ خدا دا واسطہ ای
ساڑ سٹیاں درد جدائیاں میں، ناہیں تا خدا دا واسطہ ای
ساک سَین تے بھین بھِرا گئے، چت چا خدا دا واسطہ ای
محمد شفیع نہ گنڈ وَلا میتھوں، گلے لا خدا دا واسطہ ای

ن

نام تیرا جپاں نام وانگوں، تیری ہوئی کے ہور دا ہون مشکل
پا کے پیار، پریم دی رَس پی کے، راتیں ہووندا سُکھ تھیں سون مشکل
جھڑے پھَٹ کلیجڑے وِچ ہوئے، مرہماں نال اوہدا وَل ہون مشکل
محمد شفیع میاں دَرداں باجھ بے شک، ہوندے ہنجوں دے ہار پرون مشکل

ن
ناز نیاز تے مَناں مَنتاں، نالے کراں مِنتاں ترلے زاریاں میں
گھر بار تمام نثار تیتھوں، جانی پیاریا او صدقے ساریاں میں
واگ صبر قرار دی چھٹ گئی آ، آئیاں پیش مصیبتاں بھاریاں میں
محمد شفیع میاں سِر چان پئیاں، سُکھ وَسدی نوں دُکھ کھاریاں میں

و
واسطے ربّ دے پا آکھاں، میں تے آ جانی میں آ جانی
گھنبر دَرد فراق نے گھیر لئیاں، لہو لتھڑی نوں بنّے لا جانی
تیتھوں وِک سَدائیاں تیریاں میں، لاہی غیر دی حرص و ہوا جانی
محمد شفیع بیمار فراق ہتھوں، بخش وَصل دی خاص دوا جانی

و
واہ فراق دی تیز کاتی، گئی چیر چھاتی فریاد اللہ
ہوئیاں مدتاں یار پیارڑے نے، نہیں پائی جھاتی فریاد اللہ
رہندا وِرد زبان ہر آن میری، جیوکر اِسم ذاتی فریاد اللہ
محمد شفیع میاں بالاں خانقاہیں، دِیے جمعراتی، فریاد اللہ

ہ
ہُسڑ کے آکھدا روح میرا، شاید یار جانی چِت چا بیٹھا
جِسدے نال سی دِلے دی پریت میری، اوہ تاں ہور کِتے دِل لا بیٹھا
ربّا آوسی چیت بہار کردوں، میں تاں ہجر تھیں جگر جلا بیٹھا
محمد شفیع میاں مِلے یار جانی، ایہو کراں میں نِت دعا بیٹھا

لا

لا اَکھیں پچھتاونے تھیں، بہتر ایہو جے اَکھیاں لاویے نہ
ہووے جان جے سیر نہ جان جوگی، مناں بھار بھارا سِر تے چاویے نہ
ہووے خوف جے جان دے جاونے دا، چھاتی ڈاہ میدان وِچ جاویے نہ
محمد شفیع بن موت قبول کیتے، موتوا قبل دی رَمز نوں پاویے نہ

الف

اِس پریم دے اوہو لیندے، مزے جان جنہاں جاتی جان ناہیں
جنہاں جان نوں رَکھیا جان کر کے، چھاتی ڈاہ میدان وِچ جان ناہیں
پاون مزے پتنگ نہ وَصل والے، جاں تک اپنی جان جلان ناہیں
محمد شفیع میاں گل وَصل والی، بِناں سِیس دِتے ہوندی دان ناہیں

ی

یار میرا وفادار سیّو، دُکھیار تے کرم کمان والا
سُکھ تیاگ وِراگ دے راگ گاوے، یاری سچ دی پال وِکھان والا
ٹِلّے بال گندائی دا ناتھ رانجھا، میرے واسطے مُندراں پان والا
محمد شفیع ہزارے دا چودھری سی، اَج جھنگ وِچ چاک سَدان والا

ی

یار تائیں لج یاریاں دی، وفادار وِچ جگ سَدان والے
تروٹے کھان تے یاری دی لج پالن، صاحب صِدق تے نیک گمان والے
اَج کل زمانے دے یار ہوئے، دغا مکر فریب کمان والے
محمد شفیع برکت کلمے پاک سندی، اَسیں تَراں گے حشر میدان والے

ی

یار اِس عشق مجاز اندر، قدم رَکھنا سوکھڑی کار ناہیں
پچھو رانجھنے تھیں کیویں وَرتدی اے، اِتھے چاک سَدان تھیں عار ناہیں
مرزا بلخ بخارے دا شاہزادہ، گوہے چُگن کولوں شرمسار ناہیں
محمد شفیع ہوئیاں اُگم ذات بِناں، سوہنے یار دا مِلے دیدار ناہیں

ی

یار اِس عشق مجاز والا، رَستا گھاٹیاں تے دُشواریاں دا
منزل دُور نہ کوئی ہمراہ ساتھی، وَڈا خطرہ چور چکاریاں دا
آون نظر ناہیں جنہاں چَین لُٹے، مندا روگ ایہ عشق بیماریاں دا
محمد شفیع میاں گھنبر گھیر پئیاں، تے میں جاندی نہ وَل تاریاں دا

☆　"مجموعہ سی حرفی ہائے پنجابی (قلمی)"۔ صفحہ 1 تا 13۔

☆　حاشیہ از شاعر:

"سی حرفی ہذا بتاریخ 26 ماہ دسمبر 1956ء باختتام رسید۔ العبد ابوالرشید محمد شفیع اختر ڈھانگروی۔ دوبارہ تحریر 19 مئی 1957ء بمقام اختر منزل"۔

....

[سی حرفی نمبر 07]

دَربابِ عشق

الف

آ پیاریا واسطہ ای، کرِیں روح ناشاد دا شاد آ کے
تیرے دَرد فراق ہلاک کیتی، کرِیں اُجڑی جھوک آباد آ کے
آئے ہُم ہُما کے دُکھ میں تے، سُکھ لُٹی دی سُن فریاد آ کے
محمد شفیعؔ میں ہور نہ کجھ مَنگدی، مِٹھے مونہوں کر سخن ارشاد آ کے

الف

آ خدا دا واسطہ ای، تیرے دِید سعید دی لوڑ مینوں
سَکے ساک تے اَنگ سلنگ سارے، جانی پیاریا او گئے چھوڑ مینوں
بھیڑ پئی بوہڑیا کوئی سجن، گیا دوستاں دا لبھ اوڑ مینوں
محمد شفیعؔ میاں تیری نظر باجھوں کِسے چیز دی ہور نہ لوڑ مینوں

الف

اِسم اعظم اِسم پیارڑے دا، صبح شام ہے وِرد زبان میرا
اِس اِسم توں جسم تے جان واراں، اِسے اِسم دے وِچ دِھیان میرا
اِسے اِسم تے میں صدق دھار بیٹھی، ایہو اِسم ہے دِین ایمان میرا
محمد شفیعؔ میاں ایہو اِسم ذاتی، ساتھی ہووسی حشر میدان میرا

الف

اَساں اسلام تے کفر اندر، وحدت عشق والی یک جا ڈِٹھی
اوہو شمس دا پرتوہ وِچ ذرّے، جہڑی چمک بر فوق سما ڈِٹھی
جلوہ ویکھ کے نظر فریب اُسدا، ہوندی فرض نماز قضا ڈِٹھی
محمد شفیع میاں اِتھے دانیاں دی، ہوندی ہوش حواس خطا ڈِٹھی

الف

اَساں اِس عشق دی تار وِچوں، پائی رَمز دی راز نیارڑی اے
ڈراں کراں نہ ظاہرا راز مخفی، منصور اَگے بازی ہارڑی اے
رَکھے قدم نہ اِس میدان اندر، جِسنوں اپنی جان پیارڑی اے
محمد شفیع اِس عشق مجاز وِچوں، اَساں حق دی بات نتارڑی اے

الف

آوَ آوَ دُور نہ جاوَ ویکھو، شاہرگ تھیں یار نزدیک وَسدا
جھاتی پا ہِک مَن دے وِچ مَندر، دَسے غلط تینوں جہڑا بَن وَسدا
دُور جاوناں کوئی ضرور ناہیں، ساہویں بیٹھ ترنجناں وِچ ہَسدا
محمد شفیع ڈھونڈے اوہ تاں آپ تینوں، تے توں آپ اُسدے کولوں دُور نَسدا

الف

اَسیں بھُلے تیرے نال لا کے، بھلی وار پریت پیاریا او
اَساں لیا اَزما جے نہیں ہوندے، جوگی کِسے دے مِیت پیاریا او
تُساں غمز دے مار کے بان لُٹے، رَن دِلاں دے جیت پیاریا او
محمد شفیع وِچھوڑیاں تیریاں دے، ہتھوں گاوندا گیت پیاریا او

ب

بحر غم دے غوطے کھان کارن، میں تاں نال ماہی اَکھیں لا بیٹھی
جھڑے بھار پہاڑ نہ چا سکے، عاجز جان اُتے اوہ چا بیٹھی
ہوئی حُسن دِیاں دُور حویلیاں توں، بیلی باجھ وِچ بیلیاں جا بیٹھی
محمد شفیع میاں جان بُجھ کے میں، موہرہ کھا بیٹھی موہرہ کھا بیٹھی

ت

توڑ تھیں ایہ تقدیر ہیسی، تدبیر دی گئی نہ پیش میاں
سُنی پَند نہ وعظ نے اثر کیتا، رہے ہوڑ توڑے سَکے خویش میاں
ہووے کِسے دے کہے تھیں زبر ناہیں، نال قاعدے دے وِتھے پیش میاں
محمد شفیع میں تاں مشہور ہوئی، دِلریش زخمی درویش میاں

ث

ثابتی عقل دی رہے کِتھے، وِتھے عشق ہوریں پھیرا پا جاندے
مالک ملک تے فوج خزانیاں دے، چِت تخت تے تاج تھیں چا جاندے
پھلاں وانگ جانن بدنامیاں نوں، تج لج تے شرم حیا جاندے
محمد شفیع جو یار دے ہو جاندے، چھوڑ اوہناں نوں بھین بھرا جاندے

ج

جاگدیاں جاوندی رَین ساری، تارے گِندیاں ساس مریندیاں او
اوہدیاں سابقہ لطف مروّتاں نوں، رکھ سامنے یاد کریندیاں او
مِرا جگر ضعیف خفیف ہویا، تیرے ہجر دا دَرد جریندیاں او
محمد شفیع میاں عمر بیت جاسی، اَلھے عشق دا گھاہ بھریندیاں او

ح

حکم ڈاڈھا حضرت عشق سندا، اِتھے کون جو نہ فرمان مَنّے
منتظر حاکم جِسدے حکم سندے، اُسدا حکم زِمیں اَسمان مَنّے
جِسدے بخت اَوَلڑے ہون اوہو، کہیا عشق دا نہ بے سامان مَنّے
محمد شفیع جِسدے طالع ہون چنگے، حرف عشق دے وانگ قرآن مَنّے

خ

خودی غرور نہ رہے اوتھے جِتھے عشق ہوریں تشریف رَکھدے
منصور وانگوں چڑھن سُولیاں تے، جھڑے عشق پریم دی رَس چَکھدے
شمس بازغہ وانگ چھپان لیے، توڑے ہون بیٹھے سوہنے وِچ لَکھ دے
محمد شفیع محبوب دے نام باجھوں، اوہ تاں نہیں پلے کجھ کَکھ رَکھدے

د

دار اُتے منصور ہوراں، گل حق دی صاف سُنا دِتی
فاتح خیبر دے لاڈلے حق پُچھے، وِچ کربل جان کوہا دِتی
ہِکی رَکھ دِتا گاٹا بیٹھ چھُری، دُوجے گاٹے تے چھُری چلا دِتی
محمد شفیع رَضا تے ہو راضی، بازی عاشقاں جان دی لا دِتی

ذ

ذکر کراں سچیار جھڑے، جنہاں توڑ نبھائیاں یاریاں نی
صدق دھار تلوار دی دھار اُتے، جاناں جنہاں نے پیش گزاریاں نی
رَتی لگا نہ داغ خلیل تائیں، کھڑے پھُل ہو گئیاں انگاریاں نی
محمد شفیع ایوبؑ نوں پئے کیڑے، رہیاں فِر بھی شکر گزاریاں نی

ر

رَکھ کے صدق یقین کامل، عاشق عشق دِیاں منزلاں طے کردے
پاندے اوہو نے رَمز محبوب والی، جھڑے اپنی جان نوں بیع کردے
پاندے اوہو نے رَمز محبوب دی نوں، جھڑے نہیں اپنی اِتھے رے کردے
محمد شفیع محبوب دے دید باجھوں، طلب ہور ناہیں عاشق شے کردے

ز

زار تے خوار بیمار کیرے، عاشق نہیں ہوندے دنیادار لوکو
سُکھاں نال نہ لگدی عاشقاں دی، تاہیں رہن سَدا دُکھیار لوکو
نقد جان نوں تلی تے رَکھ ٹُردے، پلے بنھنہ درہم دینار لوکو
محمد شفیع پر عشق دے راہ اندر، ٹرنا نہیں کوئی سوکھڑی کار لوکو

س

سَل فراق دا جَھل سینے، سسّی پھِرے تتّی فریاد اللہ
قیدی کیچ دے زُلف دے پیچ اندر، چھوڑ سیج نسّی فریاد اللہ
ماری عشق دے جھَل نے تھَل بھالے، اوہدے نہیں دسّی فریاد اللہ
محمد شفیع جو عشق دی چھُری کُٹھی، اوہ کد سُکھ وَسّی فریاد اللہ

ش

شورشاں جگ دیاں غوغیاں تھیں، عاشق ہٹ کے رہن ہمیش میاں
توڑے ہون سلطان زمانیاں دے، کرن گزر جیوکر درویش میاں
اُٹھے پہر دِلدار دی پاک صورت، کعبہ جانِ کے رَکھدے پیش میاں
محمد شفیع محبوب دیاں کُتیاں دے، قدم چُمن عشاق داکیش میاں

ص

صابری ہون ایہ لوگ جہڑے، اَکھیں نال دِلدار دے لا بہندے
ہووے جان خفیف نحیف توڑے، سِر تے بھار پہاڑاں دے چا بہندے
جتھے جان شبیر دلیر ضیغم، اوتھے جا ایہ جُھگیاں پا بہندے
محمد شفیع میاں جانی یار پچھے، عاشق جان سندی بازی لا بہندے

ض

ضرب نگاہ محبوب دی تھیں، مضروب ایہ پاک ضمیر ہوندے
منزل صدق والی اوہو طے کردے، جہڑے اصل تھیں نیک خمیر ہوندے
بناں دَسیاں آپنا آپ دَسّن، جہڑے عطر پھلیل عبیر ہوندے
محمد شفیع خلوص دی لوڑ اِتھے، چاپلوس نہیں لوک فقیر ہوندے

ط

طبع اَزمیش دے کان ناہیں، کم لکھنا شعر فقیر دا اے
لگا روگ بجوگ دا وِچ سینے، دِل پھَٹیا ہجر دے تیر دا اے
مرہم پھَٹ تے جویں سکھاوندی اے، ایویں شعر نسخہ اکسیر دا اے
محمد شفیع ناشاد آزاد ظاہر، قیدی یار دی زلف زنجیر دا اے

ظ

ظلمتاں ہون کافور اوتھوں، جتھوں چاناں عشق دے نور دا اے
نحن اقرب تھیں دِسدا یار نیڑے، سانوں دَسدے نیں پینڈا دُور دا اے
تیرے وِچ وجود دے طُور مخفی، اِتھے فرق ناظر منظور دا اے
محمد شفیع کر ظاہرا راز مخفی، ہونا خوار کم اُس بے شعور دا اے

ع

عرب تے عجم دے وِچ سارے، حضرت عشق ہوراں دُھماں پائیاں نیں
ڈِٹھی خلق ساری زِمیں بوس ہوندی، جہڑی طرف شاہاں واگاں چائیاں نیں
قیصر روم فغفور وِچ خادماں دے، شاہیاں شان وِچ یاد نہ آئیاں نیں
محمد شفیع جانے ابراہیم ادھم، لذتاں عشق ہتھوں جہڑیاں پائیاں نیں

غ

غماں وِچ کھاوندی جان غوطے، گیا نَس قرار وجود وِچوں
پایا باجھ زِیان نہ سُود کِسے، نفع مِلے نہ کسے بارود کولوں
سُکھ لُٹ لے جان انجان بن کے، غمزے حُسن دے دلِ محمود کولوں
محمد شفیع ریاضتاں وِچ گالی، جان پُچھ جا شیخ مسعود کولوں

غ

غم اندوہ تھیں عاشقاں دا، زنگ کبر غرور دا دُور ہوندا
وحدت یار دی ماردی عین چمکاں، جتھے دوئی دا نہیں دستور ہوندا
جیکر عشق دا جام نہ نوش کردا، مشہور نہ شاہ منصور ہوندا
محمد شفیع ایہ عشق دا شوہ ڈونگھا، باجھ صدق دے نہیں عبور ہوندا

ف

فائدے عشق دے اوہو جانن، جنہاں عاشقاں جام ایہ نوش کیتے
جوش عشق تھیں رہے نہ ہوش قائم، دَھن مرد جِس سَر سِر پوش کیتے
رَبِّ اَرنی دی جنہاں پکار کیتی، اُپر طور پہاڑ بے ہوش کیتے
محمد شفیع ہِک عرش مجید اُتے، سَد فرش تھیں ہم آغوش کیتے

ق

قدم اِس راہ تے اوہ دَھردے، صرفہ جان دا نہیں منظور جنہاں
یا فِر عشق دے ناگ نوں اوہ چھیڑن، نہیں عقل، دماغ، شعور جنہاں
ڈیموں عشق دا اوہ لڑان ناہیں، دَرد جھلن دا نہیں مقدور جنہاں
محمد شفیع میں اپنی کے دِساں، آون نظر نہ کیتا مسحور جنہاں

ک

کرم مُڈھوں جِسدے ہون چنگے، نگر عشق دے اوہ پَیر پاوندا نہ
رَکھے دِلے نوں وِچ حفاظتاں دے، لعل قیمتی کِتے کھڑاوندا نہ
سیئو اوہ سُکھیارڑا جگ اُتے، جہڑا بھُل کے دِل کِتے لاوندا نہ
محمد شفیع میاں میرے وانگ اوہ تاں، ساری عمر دا روگ مناوندا نہ

ل

لاڈ لڈان کجھ ہور دَسدے، موہرا عشق دا کھان کجھ ہور ہوندا
چڑھ سُولیاں تے منصور وانگوں، اناالحق کہان کجھ ہور ہوندا
اَکھیں لان تے سوکھیاں ہون پہلوں، اپیر گن پڑان کجھ ہور ہوندا
محمد شفیع میاں عزت بیگ وانگوں، مہینوال سَدان کجھ ہور ہوندا

م

مَرد اوہو جنہاں دَرد جَھلے، مُکھ زَرد فقیراں دے حال پھِردے
سچی طلب والے جہڑے ہون طالب، مطلوب کارن پائمال پھِردے
نہ اوہ کرن سوال نہ جھول اَڈن، بُکل مار جنوب شمال پھِردے
محمد شفیع میاں خضر عشق دے ایہ، کارن آب حیات زُلال پھِردے

ن

نحس تے سعد دی بحث کہی، کرو گل محبوب رنگیلڑے دی
جسدے غمز دی رَمز ہے تیغ خونی، کرو گل کوئی اُس رسیلڑے دی
اُسدے حُسن دے نین غزل قاتل، میں بھی کُٹھیاں اُس سجیلڑے دی
محمد شفیع میں اُسدی جگ سَدّی، مینوں رہی نہ لوڑ قبیلڑے دی

ن

نانگ ایہ عشق دا ڈَنگ کردا، پھرے راہ پردیسیاں جاندیاں نوں
کِسے نال ایہ ترس نہ کرے ظالم، نہ ایہ چھڈدا ایسیاں ماندیاں نوں
سسّی اِسے دے غم تھیں موئی تَسّی، کوئی اَپڑیا نہ ہاڑے پاندیاں نوں
محمد شفیع دِتی شیریں جان شیریں، بنّے لائے نہ غوطڑے کھاندیاں نوں

و

واہ اِس عشق دے راہ نیارے، کِتے قیس دے وِچ لباس دِسدا
کِتے دھوبیاں دے دِسے گھاٹ اُتے، کِتے سسّی دی وِچ پیاس دِسدا
کِتے جَٹ تھیں چَٹ صفا جوگی، کِتے ہیر دے وِچ ہراس دِسدا
محمد شفیع میاں کِتے وِچ ذرّے، کِتے ہو خورشید اَکاس دِسدا

و

وِچ تقدیر قدیر دے سی، دُکھ جالناں دَرد جدائیاں دا
دَسے بچن دا رُول نہ مُول کوئی، جنگل بھون معمول سودائیاں دا
کیتا عشق محبوب دے نشر مینوں، جگ مار کے ڈھول بھرائیاں دا
محمد شفیع خریدیا آپ ہتھیں، مِہنا ہیر دے ہار خدائیاں دا

ہ

ہٹیاں تے اِس عشق سندی، مِلدی نہیں دوا ہے کا مائے
افلاطون خاموش بقراط ساکت، آکھن مرض ایہ لا دوا مائے
بوعلی سینا لقمان رازی، تھِّے گئے نہ کجھ فرما مائے
محمد شفیع مریض میں عشق دی ہاں، میرے حق منگ نیک دعا مائے

ہ

ہو غیرتاں دُور جاون، جتھے عشق تشریف شریف لیاوے
پون پرتوے عشق دے جِس جائی، ظلمت دوئی سندی اوتھوں اُڈ جاوے
پاک عشق تے حُسن دا ساک مُڈھوں، ناکس کون جسِنوں نہ ایہ جوڑ بھاوے
محمد شفیع پر دِلاں دے ملک اندر، عقل خام نہ کِسے دی گانج آوے

لا

لکھ اِدراک تے عقل والے، دانے عشق دی کنہ نوں پاوندے نہ
جھنڈے عشق دے جس مقام جھلن، اوتھے عقل ہوریں ڈردے جاوندے نہ
تَر کے ندی فناہ دی جان اوکھی، عاقل جان سندی بازی لاوندے نہ
محمد شفیع میاں عاشق مرد غازی، موئے باجھ بہشت نوں پاوندے نہ

الف

اِس میدان وِچ آن کے تے، لکھاں شاہ اُسوار سر بھار ڈِگدے
والی ملک دے شاہ ولائیتاں دے، تختوں خاک اُتے شہریار ڈِگدے
''میں، توں'' دَس کون کہان والے، ڈِٹھے اَساں اِتھے تاجدار ڈِگدے
محمد شفیع جہڑے ثابت قدم عاشق، اِتھے اوہناں دے نہیں راہوار ڈِگدے

ی

یار مجاز دی آز اندر، کھڑا فائدہ جان گنواونے دا
صدف صدق یقین تھیں پا موتی، ایہو فائدہ زُہد کماونے دا
کامل پیر دی نظر اکسیر کولوں، سُکھ دِل سونا بن جاونے دا
محمد شفیع پر اوہو مراد پاون، جنہاں سِکھیا آپ گنواونے دا

ی

یَم ایہ غم محبتاں دا، جس وِچ لان سچے عاشق تاریاں نی
اُٹھے پھر سِر قہر دِلریش عاجز، کردے دَرد فراق تھیں زاریاں نی
خوشی سوگ تھیں ہو الگ بیٹھے، رہیاں یاد ناہیں دنیاداریاں نی
محمد شفیع میاں اِنہاں عاشقاں نوں، اللہ پاک وَلوں برخورداریاں نی

☆ ''مجموعہ سی حرفی ہائے پنجابی (قلمی)''۔ صفحہ 27 تا 38۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''از بندہ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی چشتی حیدری۔ بتاریخ 8 ستمبر 1957ء''۔

....

[سی حرفی نمبر 08]

فراقیہ بہ دَرد وسوزِ عاشقانہ

الف

اوہ ہوئی میرے نال یارو، جہڑی کِسے دے نال ہوئی ہوسی
میرے جیہی نہ کِسے دی اَکھ یارو، وِچ دَرد فراق دے روئی ہوسی
دُکھ بھوگ سینسار وِچ ہوگ شاید، جہڑی سُکھ مَتی تے نروئی ہوسی
محمد شفیع وَسے سُکھی جگ سارا، میرے وانگ دُکھی کوئی کوئی ہوسی

ب

بُری جدائی دے تیر ظالم، ہوون کِسے دے سینیوں پار نہ ایہ
شالا دَرد فراق دے زخم اٹھے، کرے کِسے دے جگر تلوار نہ ایہ
منصور جے راز مستور رکھدا، ہوندا کدے یارو سرِ دار نہ ایہ
محمد شفیع سنبھل سنبھل پَیر رَکھیں، خارزار ای ایہ، لالہ زار نہ ایہ

ب

باغ بہار گلزار اندر، کردی ناز پھردی مستوار بلبل
پھلاں نال پریت امیت جوگی، جانے خزاں دے نہیں اَسرار بلبل
کِسے وقت ایہ رَخت لُٹا بہسی، جہڑا حُسن دا گرم بازار بلبل
محمد شفیع بھُل جان گے ایہ نغمے، جدوں بجی فراق دی تار بلبل

ت

تیغ فراق دی تیز خونی لخت لخت یک لخت سریر کردی
جہاں عاشقاں دے ہوندے بخت کھوٹے، مُوندھے اوہناں دے تخت سریر کردی
کردی جگر دے وِچ شگاف ڈونگھے، نہ تدبیر ایہ مرہم جبیر کردی
محمد شفیع تقدیر قدیر والی، ناہیں فرق وِچ شمر شبیرؓ کردی

ث

ثابتی صبر دی بات گوڑی، کراں وَین میں گلی بازار پھردی
دُکھی زار بیمار لاچار عاجز، باجھ یار جانی دِل فگار پھردی
کھُلے وال بیراگناں ہار میرے، خاک بیز جامہ تار تار پھردی
محمد شفیع وِراگ دے راگ گاندی، میں تاں صبر لُٹی ٹُرٹی تار پھردی

ج

جال جدائی دے ڈال مینوں، کہڑے پاس گیا جانی یار دَسو
جِسدے درد فراق ظہیر کیتی، اِس پیارڑے دی خبر سار دَسو
کدن تیک رَکھاں انتظار اُسدی، کدوں ہوگ سوہنا آونہار دَسو
محمد شفیع میں ہاں تابعدار جِسدی، سیوادار جِسدی اوہ دربار دَسو

ح

حال دوہائیاں وِچ جاندی، میری غماں دی رَین فریاد اللہ
میریاں دِیدیاں درد رسیدیاں نوں، کدوں ملے گا چَین فریاد اللہ
میری جان تے غماں دی دھاڑ ترٹھی، ڈابو لین ایہ نین فریاد اللہ
محمد شفیع جدائیاں خوب ناہیں، فی مابین اخوین فریاد اللہ

خ

خون جگر پیندے ہجر اندر، یارو عجب خوراک ہے عاشقاں دی
اشک ریز تے خون آمیز سدا، رہندی اَکھ نمناک ہے عاشقاں دی
سادے سدا میثاق دے روز کولوں، ناہیں عقل چالاک ہے عاشقاں دی
محمد شفیع اس بحر عمیق اندر، ہوندی جان ہلاک ہے عاشقاں دی

د

درد ہتھوں ہوئی زَرد دیہی، میریاں لباں تے سَرد اوساس رہندے
جھڑے لا بہندے اَکھیں نال ماہی، میرے وانگ اوہ نِت اُداس رہندے
رہندی کاسدی پیاس بے آس تائیں، جیکر یار جانی میرے پاس رہندے
محمد شفیع چھڈ کام کرودھ بیٹھے، جِہڑے نام تیرا تیرے داس رہندے

ذ

ذکر تیرا صبح شام مینوں، جپاں نام وانگوں نِت نام تیرا
ہر آن ایہ جان غلام حاضر، خدمتگار غریب مدام تیرا
دُکھاں نال توڑے رہیا جال آپوں، مینوں لوڑ ہے نِت آرام تیرا
محمد شفیع کد تک تشنہ کام رہساں، کرنا کام ناکام دا کام تیرا

ر

ربّ غریب نواز سائیاں، مستجاب کیوں نہیں ہے دعا میری
بخش اپنے فضل تے کرم کولوں، کر کے خاص عطا خطا میری
یا غفور کر معاف قصور میرا، تے منظور کر لے التجا میری
محمد شفیع سچدھار چودھار اندر، تیرے باجھ دربار نہ جا میری

ز

زَر پلے ناہیں زور باہیں، کجھ پاس ناہیں بناں زاریاں دے
آہیں درد فراق تھیں ماردی میں، مندے روگ ایہ عشق بیماریاں دے
متے کتے پیارڑا نظر آوے، بوہے کھول بہندی رُت باریاں دے
محمد شفیع رہی ساری عمر سادی، آئے ڈھنگ ناہیں دنیاداریاں دے

س

سُود زَر دا مقصود ناہیں، تیرے دِید دی عید موجود منگاں
ہوئے سُکھ مفقود وجود وچوں، رستہ درد والا مسدود منگاں
ہجر طول تھیں جان ملول میری، تیرا وصل وصول محمود منگاں
محمد شفیع میاں دنیا لوڑ ناہیں، جنت عشق دے وِچ خلود منگاں

س

سُکھ سواد جہان والے، کھڑے جانیاں لُٹ فراق تیرے
شفقت خاص کر پاس بلا مینوں، روندے پھرن درویش مشتاق تیرے
تیرا چھوڑ دروازڑہ جان کتھے، سینہ چاک غمناک عشاق تیرے
محمد شفیع لُٹ دِلے دیاں دولتاں نوں، کھڑیا ظالماں حسن قزاق تیرے

ش

شاد کد طبع ناشاد ہوسی، دُکھی رون اَکھیں دِن رَین پئیاں
آکھو جا رنگیلڑے یار تائیں، تیر باجھ دُکھیار بے چین پئیاں
ٹھلے رہن نہ نین نمانڑی دے، ہنجوں خون جھلارے وہن پئیاں
محمد شفیع میاں ساک سین سیّاں، مینوں چھوڑ گئیاں کردی وَین پئیاں

ص

صبر صبوریاں دُور ہوئیاں، دَسو صبر کِتھوں وِچ دُوریاں دے
بھڑکے اَگ فراق دی وِچ سینے، جھلکے پئے جثیوں وِچ تندوریاں دے
جتھے عشق شریف تشریف لیائے، ڈیرے دُور اوتھوں مغروریاں دے
محمد شفیع کد ہوگ مہجور یارو، حاضر یار دیاں وِچ حضوریاں دے

ض

ضرب کھاہدی جنہاں عشق والی، اوہ تاں نہیں آرام دی نیند سوندے
رانجھے ہار دِلدار دی بھال اندر، جنگل بار بیلے رِت رہن بھوندے
بیلی باجھ حویلڑی کھان ڈُھکی، نیناں وچدوں جگر دا خون چوندے
محمد شفیع تسکین نہ عاشقاں نوں، بے دِل ہوئی کے دِن رَین روندے

ط

طور زمانے دا ہور ہویا، کردے غور ناہیں جانی پیار والے
صبح ہور تے شام کجھ ہور ہوندے، برق پاش اَکھیں شعلے نار والے
وفاداریاں خواب خیال ہوئیاں، چُبھن خار ہو پھُل بہار والے
محمد شفیع اَج اَکھیاں پھیر بیٹھے، جہڑے یار آہے اعتبار والے

ط

طرف پیارے دیوں شرف مینوں، ہکو حرف میں ہور توں ہور ناہیں
جے کر وچلی گل دی لوڑ کریے، تاں فِر سادھ سارے کوئی چور ناہیں
گڈی اُڈدی وِچ ہوا دے کیا، وِچ ہتھ کھڈارُواں ڈور ناہیں
محمد شفیع سوہنے بے نیاز ہوندے، نال ڈاڈھیاں دے چلے زور ناہیں

ط

طلب تیری کولوں ہارساں نہ، جاں تک وِچ وجود دے جان باقی
تیرا عشق موجود وجود اندر، جاں تک ہین زِمیں اَسمان باقی
میری قلم تھیں تہنڈڑے عشق ہتھوں، رہسی کاغذاں وِچ بیان باقی
محمد شفیع میاں زندہ عاشقاں دا، رہسی وِچ آفاق نشان باقی

ظ

ظلم معشوق دا سہن عاشق، ڈَردے سی نہ کرن خاموش رہندے
سِر تے چلن آرے فِر بھی کہن آرے، بارے جوش اندر ثابت ہوش رہندے
منڈی عشق دی سِراں دے تُلن سودے، عاشق وصل کارن سرفروش رہندے
محمد شفیع چناب وِچ لان تاری، ڈَکے عاشقاں دے نہیں جوش رہندے

ظ

ظلم کردے ظالم نین تیرے، مارن اَکھ وِچ رَکھ بندوق اوہ تاں
سُنن کُوک فریاد نہ عاجزاں دی، ہوئے جگ معروف معشوق اوہ تاں
جنہاں سمجھ لئی رَمز غمز والی، رَکھن عشق دا راز صندوق اوہ تاں
محمد شفیع عشاق مملوک عاجز، تے مافوق نوری مخلوق اوہ تاں

ع

عرب تے عجم عراق اندر، پئی اس فراق دی ڈَنڈ یارو
جانے جان حزین غمگین میری، کیتی ہجر جہڑی میرے وَنڈ یارو
اَکھیں خون تے حال زبون مَندا، گئی روندیاں دی عمر ہَنڈ یارو
محمد شفیع میاں ہوندے وَس میں تاں، کرساں یار وَلوں ناہیں کنڈ یارو

ع

عشق دا اوہ مقام بالا، جتھے کفر اسلام دی جا ناہیں
عین شین تے قاف توحید کامل، جتھے غیر سکے جھاتی پا ناہیں
اُچے مرتبے عاشقاں صادقاں دے، وِچ غیر دلیل دوڑا ناہیں
محمد شفیع ڈر کفر دیاں فتویاں تھیں، اس راہ تھیں قدم ہٹا ناہیں

غ

غم محبوب دے وِچ رہناں، دَم دھاریے پیت نوں ہاریے نہ
جند نظر گزاریے سوہنیاں دی، سِروں پرِیت دا بھار اُتاریے نہ
حاصل ہووناں عشق دا راز مشکل، جاں تک مَن نوں اپنے ماریے نہ
محمد شفیع میاں صنعان وانگوں، خُوک ساہنسیاں دے جاں تک چاریے نہ

ف

فکر چنتے دل تے ہوئے غالب، سُکھی سَون والی گل دُور دِسے
عاجز جان ناتان کمزور میری، مشکل آب چناب عبور دِسے
بھاویں کرو خطاب عتاب کر کے، میرے وِچ جے کجھ قصور دِسے
محمد شفیع مریض جدائیاں دا، جان لَباں تے دَرد رَنجور دِسے

ق

قال دی قال دا فائدہ کیہ، گلی حال والی جھاتی ڈال میاں
وحدت والڑے پیالڑے مَست ہو کے، ہور چھوڑ دے غیر خیال میاں
جُرعہ پیوناں کیہ دنیاداریاں دا، عزت جاہ تے چاہ نہ مال میاں
محمد شفیع وِچ قلب دی کوٹھڑی دے، دِیوا شوق پریم دا بال میاں

ق

قُفل زنجیر اسیر کیتی، رہی بے تدبیر تدبیر میری
زندہ باد محبوب دی زُلف کالی، قیدی ہووناں سی تقدیر میری
بخشی جائے خدا دے واسطے چا، نین جوڑنے دی تقصیر میری
محمد شفیع میاں سچے عشق اُتے، جائے لگ ہِراند اُخیر میری

ک

کون ایسا ہمدرد میرا، جہڑا یار دی خبر لِیا دَسے
کہڑے حال تے پیارڑا جا کہڑی، کرے کے پتا پورا مینوں آ دَسے
وَرتے خُلق محمدی نال میرے، مینوں نال لے جا اوہ جا دَسے
محمد شفیع اوہ رُٹھڑا ڈھول میرا، گلاں نال وِلا لِیا دَسے

ک

کِبر ہنکار غرور سارے، حضرت عشق ہوراں بھَن چُور کیتے
حرص لوبھ تے کام کرودھ کِینہ، سینے عاشقاں دے وِچوں دُور کیتے
پیا شمس دا پرتوہ قمر اُتے، چِٹے چاننے چَن دے نُور کیتے
محمد شفیع میاں پئیاں جگ دُھماں، پیالے شوق دے نوش منصور کیتے

ل

لبھدی پھِراں انوار تیرے، کِتھے جائی کے بیٹھکاں پائیاں نی
تیرے دَرس دیدار نوں ترس رہیاں، کریں ترس ایہ کیہ دل تے لائیاں نی
سَد کول تیتھوں صدقے گھول گھتی، کاہنوں دَس خصومتاں چائیاں نی
محمد شفیع تیرا قدم بوس عاشق، پائیاں جس دے نال جدائیاں نی

م

مِلک املاک تے مال مایہ، حاضر جان اُگوں بھاویں جان نہ توں
تابعداریاں وِچ لنگھ عمر گئی، فِر بھی سوہنیاں کریں دھیان نہ توں
رَکھ اپنی وِچ غلامیاں دے، بھاویں نظر اپنی تلے آن نہ توں
محمد شفیع صدقہ بندہ پروری دا، میرے دِلے دا کریں زیان نہ توں

م

مَنگ رہی اللہ پاک کولوں، تیرا پاک دیدار دلدار ہر دَم
عاجز جان ظہیر فقیر دی اے، مَنگاں آپ دی مہر سرکار ہر دَم
رہی دُور میں ہت حضوریاں تھیں، مجبوریاں وِچ لاچار ہر دَم
محمد شفیع دُکھ پیش دِلریش تائیں، تیری خیر دا خیر درکار ہر دَم

ن

نظر ناہیں آوے یار جانی، جس دے نال ہے دِلوں پیار میرا
دَسو کتھے اوہ ماہ انوار سوہنا، جس نے لُٹیا صبر قرار میرا
کہڑے دیس جا کے تنبو لا بیٹھا، جس دے باجھ ہے روح بے زار میرا
محمد شفیع میں روگ جدائیاں دے، عاماں نہیں معلوم آزار میرا

و

واگ وَلاوناں واسطہ ای میں تے ماریاں یار وِراگ تیرے
ڈَنگن دھاوندے جان غریب دی نوں، کالے دَرد فراق دے ناگ تیرے
گانواں راگ وِراگ دے دِنے راتیں، لیاندی لَباں تے جان وِراگ تیرے
محمد شفیع جدائیاں پوندیاں نہ، ہوندے ازل تھیں جے چنگے بھاگ تیرے

و

وِچ فراق محبوب تیرے، بیٹھی گنج لُٹا تسکین دے میں
پردے چاک ہو وِچ ہوا اُڈدے، عزت ننگ ناموس تمکین دے میں
گوش ہوش تے کراں قبول کیونکر، ناصح حرف تیری تلقین دے میں
محمد شفیع اس ماہ جبین ہوندے، جلوے لوڑ نہ ماہِ مبین دے میں

ہ

ہِک پس خوردیوں بخش جُرعہ، جس نوں آکھدے وصل دا جام ساقی
آئی لَباں تے جان سکندیاں دی، تشنہ کام تے کرو اکرام ساقی
ایسا بخش دو آتشہ جام مینوں، رہاں مَست بے ہوش مدام ساقی
محمد شفیع میاں جاری نزع ویلے، ہووے لَباں تے تہنڈڑا نام ساقی

لا

لاونے تے پچھتاونے تھیں، بہتر ایہ جے اَکھیاں لاویے نہ
بھارا عشق دا بھار پہاڑ جیڈا، بادر اپنا ویکھ کے چاویے نہ
نال صبر دے جُھٹ گزار لیے، گلی سوہنیاں دی پھیرا پاویے نہ
محمد شفیع رَکھ دِلے دی سانبھ دولت، ظالم نیناں دے ہتھ مہاویے نہ

الف

اس بازار وِچ آئی کے تے، سودے دِلاں دے سِراں دے نال تُلدے
سمرقند بخارے دے نال یارو، گُلِ عارض محبوب دے خال تُلدے
نافے ختن تے سنگ کستوریاں دے، اوہدی زُلف دے کالڑے وال تُلدے
محمد شفیع اس حُسن دی وِچ مَنڈی، ڈِٹھے مُشتری سنگ دَلال تُلدے

ی

یاد محبوب دی عاشقاں نوں، ہوندی خاص الخاص غذا میاں
غافل یار دی یاد ہوونے نوں، جانن فرض نماز قضا میاں
دِید یار دا عید ہے عاشقاں دی، دُکھی دِلاں دے لئی شفا میاں
محمد شفیع توحید دی گل کیتی، پردہ عشق مجاز دا پا میاں

ی

یار جس نال پیار میرا، جس توں جان قربان نثار میری
آیا پیار دے نال اوہ پیش میرے، کیتی عرض اس گوش گزار میری
مِٹھے مونہوں ایہ سخن اِرشاد کیتے، شالا ٹُٹے نہ پریم دی تار میری
محمد شفیع سائیں تیرے باجھ ناہیں، کسے ہور دے نال گفتار میری

ی

یار اوہ مِٹھڑے سخن جس دے، شِیر شہد تے قند نبات کولوں
جَیں دے دِید دی عید برات یارو، مَنگاں رَبّ مجید دی ذات کولوں
جَیں دا دِید ہے عین حیات میری، جس دا ہجر نہ گھٹ ممات کولوں
محمد شفیع کونین دے نفعے حاصل، میں غریب نوں جس دی ذات کولوں

☆　"مجموعہ سی حرفی ہائے پنجابی (قلمی)"۔صفحہ 46 تا 59۔

☆　حاشیہ از شاعر:

"از بندہ احقر العباد میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی حال کیش
اوورسیئر دومیلی۔24-09-1957"۔

[سی حرفی نمبر 09]

بہ مناقب وفراقیہ جناب قبلہ والد ماجد میاں محمد عظیمؒ

خلفِ اکبر میاں سید محمد چشتی حیدری مرحوم ومغفور

الف

اَج اوہ آوندے نظر ناہیں، جہڑے دِلوں آہے دَرد خواہ میرے
جیکر سچ پچھو میرے دِلے کولوں، سچ مچ دے سَن بادشاہ میرے
میری کِس نوں اَج اُڈیک ہوسی، گئی ویکھدے سَن جہڑے راہ میرے
محمد شفیع اوہ خیر دا خیر میرا، آہے منگدے شام پگاہ میرے

الف

آہے یارو قبلہ گاہ میرے، اللہ والڑے خوب خصال والے
دائم قائم باالیل والنہار صائم، دُور مال کولوں صاحب حال والے
سینے عشق دی بھڑکدی نار آہی، گُٹھے حیدری تیغ جمال والے
محمد شفیع جلالپور شریف اندر، حضرت صاحب جو با اقبال والے

الف

اللہ اللہ سبحان اللہ، کیسا آپ تے کرم کمال ہویا
جہڑا پیر دا یوم وِصال ہے سی، اوہو آپ دا یوم وصال ہویا
اِس نوں آکھدے خوب سِراند لگی، کیہا نیک سعید مآل ہویا
محمد شفیع ''چھبویں، چھبویں چَن''(1) دی سی، ''تیراں سوٹھہتر''(2) ہجری سال ہویا

الف

اس جہان دا نام مُڈھوں، رَکھن والڑے دارِ فناہ رکھیا
باجھوں رَبّ دی ذات دے کون کوئی، جس نے موت والا ناہیں جام چکھیا
آوے موت دی واٹ درپیش اُس دے، مَنگے بھیک یا اُس سِر تے تاج رَکھیا
محمد شفیع کر روح پرواز جاندی، ملک الموت نوں کسے نہ روک رَکھیا

ب

برگ ساوے پِیلے ہو ڈَھٹھے، جھلی موت دی خزاں گلزار اندر
آون نظر نہ پھُل گلاب تازے، گئے رُل اوہ خاک مزار اندر
ڈِھنگر خشک جیوکر رُکھے رُکھ دِسن، پتہ پتاں دا مِلے نہ خار اندر
محمد شفیع میاں قبلہ گاہ باجھوں، آوے جی نہ مُول قرار اندر

ت

تُساں کولوں اَجّی جی(3) میں تاں، لے اجازتاں گھروں سدھایا نہ
مَتے تُساں نوں کجھ تکلیف ہووے، جاندی وار میں تُساں جگایا نہ
بے نصیب دے نال اخیر ویلے، سخن تُساں ارشاد فرمایا نہ
محمد شفیع تساڈڑا دست شفقت، چُم اَکھیاں نال لگایا نہ

ث

ثابتی صبر دے وِچ پورے، آئے پا سروپا منظوریاں دے
حضرت صاحب دے خاص درویش آہے، ٹوپی پوش بانے جئیوں نوریاں دے
رہیا فخر تھیں دُور فقیر چشتی، کیتے جام نہ نوش مغروریاں دے
محمد شفیع مسکین محمدی نوں، ملن حشر وِچ پاس حضوریاں دے

ج

جان اُس حیدری شمع اُتے، کیتی وانگ پتنگ نثار آہی
حیدرؒ پیر دے گل گلزار اُتے، عندلیب ایہ تاں نغمہ بار آہی
صاحب ہوش خاموش سِر پوش مخفی، کیتی عشق دی گوش گفتار آہی
محمد شفیع میاں سچے عشق والی، سَدا کھڑکدی دِلے دی تار آہی

ح

حیدری حُسن دی تیغ یارو، موتوا قبل دا جام پلایا سی
پردہ غیر دقیق رفیق دِل دے، پہلے روز ہی دُور کرایا سی
نال زاریاں کم آزاریاں دا، حضرت عشق نے سبق پڑھایا سی
محمد شفیع ''محمد عظیم نوری'' ہاتف غیب تھیں بول سنایا سی

خ

خواجہ غریب نواز چشتی، حیدر غوث دے خاص مرید آہے
اس پردے دست رشید ہتھوں، کیتے جام توحید نوشید آہے
کھا کے عشق دی ضرب شدید سینے، کردے ذوق مافوق تجدید آہے
محمد شفیع میاں والد صاحب قبلہ، عین عشق دی خاص تمہید آہے

د

دُکھ فراق دے جالنے نوں، پچھے رہ گئی جان ظہیر میری
رہے ٹھِلیا نِیر نہ اَکھیاں دا، جاندی پیش نہ کوئی تدبیر میری
صورت حال دی دَسنے نہیں جوگی، چھاتی چیر گھتی غم دے تیر میری
محمد شفیع میاں رَتی نہیں چھڈی، رَتن ہجر نے وِچ سریر میری

ذ

ذکر تے فکر دی وِچ منزل، دِیوا شوق پریم دا بال آئے
ضرباں مار کے نفی اثبات دیاں، کھیڈ عشق دی خوب دھمال آئے
صاحب دَرد تے سوز گداز والے، پا حیدری رَمز کمال آئے
محمد شفیع اوہ اپنے وقت اندر، وِچ جگ دے بے مثال آئے

ر

رہے سَدا وِچ صابری دے، ضبط نفس تے مرد فقیر آہے
کم گو خاموش درویش پورے، نالے شرم دی پاک تصویر آہے
دنیاداریاں دِلوں وِساریاں سَن، بَدھے عشق دی زُلف زنجیر آہے
محمد شفیع میاں قبلہ گاہ میرے، بے نظیر آہے بے نظیر آہے

ز

زید تے بکر دی بحث اندر، گُنگ آپ دی پاک زبان آہی
پیا پرتوہ عشق دا قلب اُتے، اِتھے عقل دی کِس پچھان آہی
جس روز دی حیدری چمک ڈِٹھی، موسیٰ وانگ اوہ اَکھ حیران آہی
محمد شفیع اس پاک وجود اندر، کُٹھی عشق دی تیغ تھیں جان آہی

س

سَدا زبان تے ذکر جاری، حیدر پیر کامل بے نظیر دا سی
کُٹھے نیم بسمل وانگوں تڑفدے سن، مزا چکھیا واہ تکبیر دا سی
واہ وا مرد فقیر سریر جس دا، ہدف پیر دی نظر دے تیر دا سی
محمد شفیع میاں اللہ پاک کولوں، طلب گار اوہ خیر کثیر دا سی

ش

شیفتہ دِلوں فریفتہ سن، خواجہ پیر دے پاک جمال اُتے
واہ وا قلب جو دِلوں وِکایا سی، اُس دی بانکڑی چشم غزال اُتے
نظر باز مجاز دی آز کولوں، رہے بچ کے پاک خیال اُتے
محمد شفیع اوہ غوث زماں آہے، لا مثال جنوب شمال اُتے

ص

صبر ناہیں نیناں روندیاں نوں، قبلہ گاہ دے باجھ حیران اوہ تاں
نوری شکل اَج آوندی نظر ناہیں، کر گئے خوشی دا باغ ویران اوہ تاں
اُٹھاں والیاں دی کوئی خبر دَسو، کس پاس گئے پیڑھ پلان اوہ تاں
محمد شفیع میں شور فغاں گھتاں، کر کے دِلے دے گئے زیان اوہ تاں

ض

ضرب شدید اس موت دی تھیں، میرے ہار لکھاں مضروب ڈِٹھے
پردے چاک دے وِچ روپوش ہوندے، نازنین حسین محبوب ڈِٹھے
کِھڑے پھُل مالی باغوں تروڑ ڈالی، خالی دَرد فراق منسوب ڈِٹھے
محمد شفیع آہ خاک دا خاک ہوندے، یوسف جیہے حسین محبوب ڈِٹھے

ط

طبع شریف عزیز اشرف، صاحب خیر اکرام تے جُود آہی
دِل فریب رفتار گفتار شیریں، خوبی آپ دی ہر محمود آہی
قفس ہوس تھیں سَدا آزاد رہے، الفت پیر دی وِچ وجود آہی
محمد شفیع میاں سخی ہَتھ کھلا، ہر اک آپ تھیں جان خوشنود آہی

ظ

ظاہری دستِ دعا کولوں، میری جان حزیں محروم ہوئی
میرے واسطے فیض دی کان آہے، اَج کھان ڈُھکی مرزبوم ہوئی
شادکام میں صبح تے شام ہیساں، میری جان اَج جان مغموم ہوئی
محمد شفیع اوہ خاک سپرد ہتھیں، ٹوپی والڑی ذات مخدوم ہوئی

ع

عین اوہ فیض دا آہے چشمہ، عام خاص دی کوئی تخصیص ناہی
اللہ والیاں والڑے چالڑے سن، پیدا دِلے وِچ غیر تحریص ناہی
حامد رب دے شکر گزار صابر، اخذ طبع وِچ غیر تلخیص ناہی
محمد شفیع میاں تسبیح خوان صوفی، خیر غیر دی بحث تمحیص ناہی

ف

فقر سَندا جتھے قدم آوے، اوتھے فخر دے جھنڈڑے نہیں جھلدے
تاجوراں دے تاج سرو بادشاہی، ڈِٹھے گلی پریم دی وِچ رُلدے
جمہڑے عشق دے جام آشام اوہ تاں، شربت روح افزا تے نہیں بھلدے
محمد شفیع میاں مَنڈی عشق والی، کون آکھدا جے سِیس نہیں تُلدے

ق

قفل زنجیر جدائیاں دے، کیتی جان ظہیر اَسیر میری
چلی نال تقدیر نہ پیش کوئی، پئی کھوہ کھٹے تدبیر میری
باز اجل دے کونج شکار کیتی، گل گئی اوہ گل اخیر میری
محمد شفیع خورشید غروب ہویا، دَردوں شام دی عین تصویر میری

ک

کراں اِیصال ثواب صدقہ، ہر دم فاتحہ خیر دعا قبلہ
ٹھنڈی گور تے حشر دے شور اندر، جتھے رہے نہ ہوش بجا قبلہ
صدقہ پیر دیاں خاص غلاماں دا، مِلے آپ نوں خاص سروپا قبلہ
محمد شفیع رسولؐ دے ہیٹھ جھنڈے، آؤ سبز پوشاکیاں پا قبلہ

ک

کراں کی جرن جدائیاں دا، میری جان بے تاب تھیں نہیں ہوندا
طاری جان تے ہول فراق ہتھوں، صبر ضبط سیماب تھیں نہیں ہوندا
باجھ زاریاں دَرد لاچاریاں دے، تیرے ہجر خراب تھیں نہیں ہوندا
محمد شفیع وچھوڑیاں ماریاں دا، حصہ مِٹھڑی خواب تھیں نہیں ہوندا

ل

لبھدی پھِراں انوار تیرے، قبلہ گاہ جنوب شمال اوہ تاں
سر قہر وبال دا ڈال گئے، گلی جان اُتے فی الحال اوہ تاں
دِسے باغ بہار گلزار خونی، پُر پُر جان سَلَن پَتر ڈال اوہ تاں
محمد شفیع ادھین فراق ہتھوں، ہویا کمر خمید ہلال اوہ تاں

م

مہر وفا دے توڑ رِشتے، دَسو کیتیاں کدھر تیاریاں نیں
اَجّی جی اپنے فرزند دیاں، حرصاں کاسنوں دِلوں وِساریاں نیں
رہے دُور سَدا دنیاداریاں تھیں، خاکساریاں وِچ گزاریاں نیں
محمد شفیع زبان تے ذکر جاری، ضرباں اِلا اللّٰہ دِیاں ماریاں نیں

م

محمد عظیم درویش کامل، عظمت عشق دے نال کمال ہویا
خواجہ پیر سیال دے لال سندا، حاصل جس نوں پاک جمال ہویا
رَکھی قلب وِچ حیدری طلب ہکو، ناہیں غیر دے نال خیال ہویا
محمد شفیع چھیویں چھیویں چن دی نوں، حاصل پیر دا یوم وِصال ہویا

ن

نظر منظور حضور دے سن، وِگی پیر دے نام توں جان آہی
سونہہ رَبّ دی دَرد دے وِچ حُجرے، روشن عشق والی شمعدان آہی
تسبیح خوان صوفی ذاکر شوق والے، قلب صاف تے پاک زبان آہی
محمد شفیع جناب دے جسم اندر، جان ذوق تے شوق سامان آہی

و

ورہے چھیاسی سی عمر ساری، جہڑی سوز گداز دے وِچ گزری
کجھ ذکر اذکار دے وِچ گزری، کجھ نفل نماز دے وِچ گزری
دنیاداریاں وِچ ناہیں پَیر پایا، سچی حرص تے آز دے وِچ گزری
محمد شفیع میاں عاشق مرد آہے، واہ وا دَرد نیاز دے وِچ گزری

ہ

ہُو حق دے وِچ مے خانے، جَلّی ماردا مرد فقیر آہا
دستگیر زمانے دے غوث اعظم، حیدر پیر سندا دامن گیر آہا
ماسوا تھیں قلب آزاد اُس دا، زُلف حیدری وِچ اَسیر آہا
محمد شفیع میاں ٹوپی پوش سوہنا، وِچ پیر بھائیاں با توقیر آہا

لا

لا دی نفی منظور ناہیں، جاں تک نال اَثبات دے جوڑسیں نہ
تینوں اپنا کسے بناوناں نہیں، جاں تک غیر دے نال تروڑسیں نہ
منزل اوکھڑی سخت توحید والی، جاں تک نفس دی واگ نوں موڑسیں نہ
محمد شفیع رضا دے باغ وِچوں، پھُل صبر تسلیم دے توڑسیں نہ

الف

اَساں نوں وِچ اعراف سَٹ کے، آپوں جا فردوس مکین ہوئے
بے دِل باجھ محبوب دے جان میری، دِیدے رون ڈاڈھے بے تسکین ہوئے
دادا جان رشید (4) دے وِچ جنّت، سیدن (5) باپ دے جا قرین ہوئے
محمد شفیع جتھے حیدر پیر چشتی، جنّت ماوئی وِچ صدر نشین ہوئے

ی

یاد سچی سچے رَبّ دی اے، غافل بدی دا گُوڑ پیار چھڈ دے
گُوڑے درم دینار انبار دولت، عاشق واسطے نے ایہ زنار چھڈ دے
ملک الموت جاں گُوکسی آن سر تے، کہسی گُوڑ دے سب پیار چھڈ دے
محمد شفیع میاں کلمے پاک باجھوں، ہور غیر تمام گفتار چھڈ دے

ی

یاد وِچ خیر دعا سانوں، کرسی تُساں بن کون ہرآن قبلہ
کرسی کون وِچ یاد وظیفیاں دے، مہربان ہو کے مہربان قبلہ
والدین دی ذات اولاد جوگی، ہوندی جُود احسان دی کان قبلہ
محمد شفیع فقیر دے واسطے سی، تیرا ویکھناں حج عنوان قبلہ

ي

یا حیؑ یا قیوم قادر، کُتھے گئے اوہ ہتھ دعا والے
کیتے جس فقیر درویش ناہے، سجدے نام نمود ریا والے
سینہ صاف صفا سی کینیاں تھیں، دائم مَست وِچ یاد خدا والے
محمد شفیع فردوس مکین ہوئے، پی کے جام توحید رضا والے

☆ ''مجموعہ سی حرفی پائے پنجابی (قلمی)''۔ صفحہ 150 تا 162۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''از بندہ احقر العباد و اضعف الناس منشی محمد شفیع اختر ڈھانگروی، ڈھوک محمود داخلی ڈھانگری مرزا، متصل ٹلہ جوگیاں۔ بہ ماہِ مارچ 1959ء در تحریر آورد۔
تاریخ وفات قبلہ والد ماجد رحمتہ اللہ علیہ بتاریخ 6 جمادی الثانی 1378ھ بہ مطابق 18 دسمبر 1958ء، 4 پوہ 2015 بکرمی بروز پنج شنبہ بوقت قبل از دوپہر رحلت یافت۔ مرقد انجناب بر خانقاہ فاضل شاہ بخاری واقع شُد۔

....

مادہ تاریخ وفات از حضرت مولینا محمد عبدالمجید کڑی شریف
''محمد عظیم نوری''
1378ھ

1۔ چھٹے اسلامی مہینے (جمادی الثانی) کی چھ تاریخ۔
2۔ 1378ھ
3۔ میاں محمد شفیع اپنے والد صاحب کو ''اَبّی جی'' کہہ کر پکارتے تھے۔
4۔ میاں محمد شفیع کے صاحبزادے میاں عبدالرشید۔
5۔ میاں سید محمد چشتی، میاں محمد شفیع کے دادا۔

....

[سی حرفی نمبر 10]

تکرار ہیر با مادر

سوال مادر

الف: افسوساں تلیاں پھاٹاں پئیوں آن کوراہے
چاکاں نال کریں اشنائی ساوٗ ایہ نہ چاہے
پردے ستر شرم حیا دے تُدھ موہنیں توں لاہے
آکھ شفیع ہو کُنج کنواری جا کے بیلے گاہے

جواب ہیر

الف: الستوں پہلے دی میں رانجھن یار کوکیندڑی
ایہ تقدیر قدیر ازل دی توں کیوں پئی ہٹکیندڑی
ایہ برہوں دی گل بے وَسی لکھی کون مٹیندڑی
آکھ شفیع دَس کِس گل پاروں مینوں پئی جھڑکیندڑی

سوال مادر

ب: برہوں دے میں سُنیا تُوں سودے لگی تولاون
ایہ کم اشرافاں دا کیوں موہرہ لگی ایں کھاون
عشق کریندا نشر جہانیں بھاویں کوئی سَداون
آکھ شفیع رَکھ شرم پیو دا مَندا جگ ہساون

جواب ہیر

ب: برہوں دیاں جس تن وُرھیاں چھُریاں اوہ تن جانے
میں نہیں زور دھگانے لائیاں نہ کر زور دھگانے
ایہ گل پیار محبتاں والی جنیوں شمع پروانے
آکھ شفیع ایہ حسن ازل دے مُٹھے پھرن دیوانے

سوال مادر

ت: توبہ کر بُرے خیالوں یاری نِری خواری
پرہیوں دا سرپنچ اکابر باپ تیرے سرداری
چاکے نال اَشنائی کر کے نہ چا غم دی کھاری
آکھ شفیع سچ آکھاں تینوں برہوں بُری بیماری

جواب ہیر

ت: توبہ میں غیر خیالوں، عشقوں باز نہ رہساں
جے دیسیں توں طعنے مہنے جان اپنی تے سہساں
تیرے آکھے لگ کدی میں کلمہ کفر نہ کہساں
آکھ شفیع لکھ ہوڑن ہٹکن ہو اُگیرے بہساں

سوال مادر

ث: ثبوت جنہاں دا پردہ کون اوہناں توں اعلیٰ
اوہناں کولوں دوہیں جہانیں رُتبہ کس دا بالا
جگ دیاں طعنیاں مہنیاں سندا نہیں اوہناں نوں پالا
آکھ شفیع اوہ بھاگن ہوئیاں نیک جنہاں دا چالا

جواب ہیر

ث: ثابت میں صدق رانجھن تے پے گیا اَزلوں پلّے
لاتتحرك حکم اُس دے بن ککھ نہ کوئی ہلّے
دِل دیاں واگاں ہتھ اُس دے وِچ جِتوّل چاہے وتّے
آکھ شفیع گھر کھیڑیاں وَسناں برچھی سینہ سَلّے

سوال مادر

ج: جہڑی دل تیرے بیٹھی اوہ میں ہون نہ دیساں
جتھے میری مرضی ہوسی اوتھے تدھ پرنیساں
جے توں کرسیں زور دھگانے سُولی اُتے ٹنگیساں
آکھ شفیع پئی یاد کریسیں تیں سَنگ اوہ کریساں

جواب ہیر

ج: جدن دی ایہ سن پائی تیں دِل ہور دلیلاں
لا پریتاں ہارن نیتاں ایہ نہیں کم اصیلاں
رانجھن نال اساں دل رَلیا نہ کر ہور سبیلاں
آکھ شفیع منظور رانجھیا نہ کر لمیاں قِیلاں

سوال مادر

ح: حقیقت حال ترے دی میتھوں نہیں پوشیدہ
پَلے پَلے دیاں خبراں مینوں جتھے تُدھ عقیدہ
کامیاں نال نہ پالیں یاری ہو کے اَیڈ فہمیدہ
آکھ شفیع رُکھن بھوچھن چھاویں بہہ کے کڈھ کشیدہ

جواب ہیر

ح: حروف محبت والے دِل دی لوح لکھائے
لوڑی غیر ارادت ناہیں عشقوں قول پکائے
جِتوَل یار اُتیول سجدہ مَسلے حق پچھائے
آکھ شفیع توحید وِچالے شرک نہ مُول سمائے

سوال مادر

خ: خدا دا خوف نہ تیرے من وِچ دِسے رَتی
ایہ چالے تک تیرے کہسن تینوں لوک کپتی
گل میری تے کن نہ رَکھیں لائیوں کس کمتی
آکھ شفیع کر خوف قبر دا جِتھے تیل نہ بَتی

جواب ہیر

خ: خبراں اخباروں لَدھیاں عشق نہ چھوڑے آباں
اَگ عشق دی سب کجھ ساڑے لکھیا وِچ کتاباں
ادب تیرا ملحوظ اَسانوں بند زبان جواباں
آکھ شفیع نہیں تگناں مَنگدی تیریاں خان نواباں

سوال مادر

د: دسیں کیوں نعری بن کے ایہ چنگے نہیں چالے
بیٹھ ستر ہو نشر نہ جگ وِچ مار حویلی تالے
فرض نماز گھُسا نہ منزل جیئوں کم نیکاں والے
آکھ شفیع وِچ صبر حیا دے اپنا مَن رُجھالے

جواب ہیر

د: دلاور ضیغم غازی عشقوں کنڈ نہ دیندے نی
ہکو تاہنگ پیارے والی دل دے وِچ رکھیندے نی
عاشق کل جنجال علاقے دلبر کان سٹیندے نی
آکھ شفیع ہو رہندے اس دے جس دے جگ سدیندے نی

سوال مادر

ذ: ذاتوں اوہ نیچ رنجھیٹا کاماں ساوٗ گھر دا
جگ وِچ اُچّی پکدی ساڈی تے اوہ ساڈا بردا
ہر کوئی تیرے لچھن جانے لاہ سٹیا تُدھ پردا
آکھ شفیع نج جمیوں چوچک آئی باجھ نہ مَردا

جواب ہیر

ذ: ذاتاں تے دل دے سودے اَج تک کدی نہ ہوئے
رانجھن یک مقصود اساڈا راہ وِچ کھٹ نہ ٹوئے
سدا حیاتی اوہناں جہڑے اِس رَستے وِچ موئے
آکھ شفیع وِچ ہکسے دھاگے رانجھن ہیر پروئے

سوال مادر

ر: رہ جا، آ باز اِس گلوں نہ کر اپنے مَن دی
مَت میری تُدھ مَندی لگدی نج میں تینوں جَن دی
کھیڑیاں دے گھر لوڑ نہ رہسی تینوں دولت دَھن دی
آکھ شفیع مَنگ رات نہ کالی چھڈ کے چانی چَن دی

جواب ہیر

ر: روحے دی ایہ گل ساری من وِچ پُڑیا رانجھا
سر میرے دا تاج سنہری درد میرے دا سانجھا
میں جس دی ہو رہیاں رہساں اُس دی ہو چھڈ جھانجھا
آکھ شفیعؔ جگ ماہی اُتم فِر کس گل دا لانجھا

سوال مادر

ر: رذیلاں نال شریفاں ہتھ کدے نہیں جوڑے
دولت مایہ دِلوں توڑے ہون اوہناں تھیں دوہڑے
رانجھے دے دَس کیہ تُدھ ڈِٹھے چُوڑے بیڑے گھوڑے
آکھ شفیعؔ نہیں تُدھ جئے ڈِٹھے جگ دے وِچ اَنموڑے

جواب ہیر

ر: رفعنا لک ذکرک ثابت جس دا شان قرانوں
کعبیوں مکھ بھنوا نہ میرا نہ کڈھ دین ایمانوں
ذکر تصور ہر دم جس دا لہے نہ کدی دھیانوں
آکھ شفیعؔ حق کملی والے صفتاں بول زبانوں

سوال مادر

ز: زر زیور گہنے لئے کھیڑیاں دے گھر پاسیں
رانجھا چاک کمینہ اُس دے گھر جا کے کیہ کھاسیں
مَت میری لت لگدی ہو تُدھ سینے کل پچھتاسیں
آکھ شفیعؔ لہہ تختوں گلیاں دے وِچ دِھکے کھاسیں

جواب ہیر

ز: زر زیور کھیڑیاں سندا نہ دس مینوں گھولی
رانجھا میرے سِر دا سائیں تے میں اُس دی گولی
نشتر سخن زبان تیری دے کدے نہ بھُلسن بھولی
آکھ شفیع میں رانجھن باجھوں مَرساں کھا کے گولی

سوال مادر

س: سُنیں مَت مُول نہ میری کناں تھیں کڈھ دیویں
رانجھا رانجھا رانجھا جیوکر ذاتی اسم پکیویں
کافر ہو مَرسیں توں جس نوں بُتاں وانگن سیویں
آکھ شفیع میں کدی نہ مَنساں تیرے ایہ رُسیویں

جواب ہیر

س: سعادت اَزلی آہی میریاں وِچ تقدیراں
عشقے دے گھر راس نہ آون عقل فکر تدبیراں
دِل میرے تے پے گئیاں اَزلوں اوہدیاں زُلف زنجیراں
آکھ شفیع میں ہیر نمانی رانجھے دیاں تاثیراں

سوال مادر

ش: شراب محبت والی پی کے مَست ہوئیوں توں
مشکل رہن سلامت اُس دا کول اَگی دے جئیوں رُوں
جئیوں جئیوں منع کراں میں تینوں تِیوں تِیوں ودھدی اُگوں
آکھ شفیع ایہ زہر عشق دی دھس گئی تُدھ لُوں لُوں

جواب ہیر

ش: شراب محبتاں والی پیندا نہیں ہر کوئی
جس پیتا گھٹ عشق شرابوں عقلوں گیا ستھوئی
رانجھن لٹ لئی میں لوکا خوب عدالت ہوئی
آکھ شفیع جس عشق پیا پڑ سُکھ دی نیند نہ سوئی

سوال مادر

ص: صبر کر عشق ماہی وِچ خوب نہیں بے صبری
بیلی باجھوں نہ وَت بیلے ہوئی کے بَرڑ بے خبری
اَن بَن اِن بن اُن بُن چھَڈ دے یاد نہ کر دو زبری
آکھ شفیع رہ عاجز بن کے چنگی نہیں متکبری

جواب ہیر

ص: صبوری بہت ضروری اس گھر نہیں مغروری
ریشم تے کمخوابوں بہتر میں رانجھن دی بھوری
دید ماہی دا ساڈے بھانے جیوکر جام طہوری
آکھ شفیع دَھن بھاگ نکرمی جیکر مِلے حضوری

سوال مادر

ض: ضدوں کیوں باز نہ آویں لاہے کیوں تُدھ جھاکے
رانجھن چاک ایالی دے سنگ بیلے کھیڈن جا کے
کر کھیڑا منظور اکابر دَساں تُدھ سمجھا کے
آکھ شفیع رَکھ پَت اساڈی کھیڑے نہیں گُسا کے

جواب ہیر

ض: ضرورت دید ماہی دی رنگ محل نہ مَنگاں
نوشوہ نال سوہاگ سوہاوے لوڑ نہ چھنکن وَنگاں
اوہ کد سمھلے سُرت نماناں پیتیاں جس ایہ بُھنگاں
آکھ شفیع میں سُوہے ساوے سالوں مول نہ رَنگاں

سوال مادر

ط: طور طریقے تیرے چنگے نظر نہ آون
شَرماں والیاں دِھیاں گھر تھیں باہر مُول نہ جاون
تیرے وانگوں بیلے جا کے پینگھاں مُول نہ پاون
آکھ شفیع ایہ مَتیں میریاں تینوں مُول نہ بھاون

جواب ہیر

ط: طواف ماہی دے گھر دا کعبہ جان کراں میں
ادبوں خاک چُماں اس دَر دی سِیس زمین دَھراں میں
جس دم نظر نہ آوے ماہی ٹھنڈے ساس بھراں میں
آکھ شفیع لکھ پاپن توڑے رانجھن نال تَراں میں

سوال مادر

ظ: ظاہر اوہ چاک مَہیں دا جس نوں کعبہ جانیں
جس دے وِچ مقابل کھیڑا خان نواب نہ آنیں
ہوسیں انت خوار کویکھیے مَندیے نَندیے تانیں
آکھ شفیع ڈَر رَبّ دے خوفوں نہ کر زور دَھگانیں

جواب ہیر

ظ: ظاہر باطن مینوں رانجھن نظری آوے
ہر گھٹ جلوہ روپ گھنے دا اپنا آپ دکھاوے
مومن ہو کے عشق ماہی دی کافر کون سداوے
آکھ شفیع میں رانجھن باجھوں جھنگ وِچ کجھ نہ بھاوے

سوال مادر

ع: عقل دی گھاٹ تیرے وِچ اوڑک تلیاں مَلسیں
جاں اس عشق دی آتش اندر سر پیراں تک جُھلسیں
مچھی وانگن جان اپنی نوں پئی کڑاہی تلسیں
آکھ شفیع رت نہیں جوانی ایہ دُکھ کد تک جُھلسیں

جواب ہیر

ع: عشق میں رب تھیں منگیا کر کر ترلے ہاڑے
عقل فکر کد اس گھر ڈھوئی عشق پوے جس کھاڑے
جس عاشق اکھوایا وَڑیا نہیں عقل دے واڑے
آکھ شفیع منصور جیہاں ایہ پکڑ کے سُولی چاڑے

سوال مادر

غ: غیراں سنگ کرن نہ رشتے جو اشراف سدیندے
اُچے جہڑے گھرانے چاکاں نوں کد دِھیاں دیندے
جَمدے تُدھ بے غیرت جیہیاں ڈونگھے وَیہن روہڑیندے
آکھ شفیع سی اس تھیں بہتر جو پئے اَج تکیندے

جواب ہیر

غ: غماں تھیں ہک ساہ مینوں فرصت دا نہیں مِلدا
کِس تے پھول سناواں ہائے جو کجھ حالا دِل دا
عشق نکرماں سَل جگر دا فرق نہیں ہک تِل دا
آکھ شفیع جے رانجھن ملدا کھِڑدا غنچہ دِل دا

سوال مادر

ف: فقیراں وانگوں لیراں بدن دوالے لئیاں
بھُلیا مونہہ سر دھوون تینوں جُوآں سر وِچ پئیاں
جھلی ہو وتیں وِچ جھلاں عقلاں سمجھاں گئیاں
آکھ شفیع کر ہوش کمتی نہ لگ آکھن سئیاں

جواب ہیر

ف: فضول توں دے نہ متیں سدھا راہ نہ چھوڑاں
رانجھن نال پریت ازل دی لگدے وَس نہ تروڑاں
رانجھے دا لکھ لکھ کر جاتا لوڑ نہ لکھ کروڑاں
آکھ شفیع جے رانجھن پاواں دَس فِر ہور کیہ لوڑاں

سوال مادر

ق: قرآن حدیث فقہ تھیں عشق ثبوت نہ مِلدا
تے ناجائز آپ موہارا سودا کرناں دِل دا
شرم حیا دی لے سر چادر صبروں ہی کجھ مِلدا
آکھ شفیع ڈُب شوہ وِچ مَرسی جو مَن تارُو ٹھِلدا

جواب ہیر

ق: قبول کیتی میں صدقوں رانجھن دی اَشنائی
انشاء اللہ کدی نہ ترسی میتھوں بے وفائی
جاں تک جان سلامت تن وِچ تابعدار سدائی
آکھ شفیعؔ میں ہیر چکیٹی رانجھے وِچ سمائی

سوال مادر

ک: کدوں مونہہ کڈھن جوگی چَھڈ یائی وِچ شریکاں
چاکاں نال اَشنائی لا کے لائیوئی گُل نوں لِیکاں
میں چاہواں توں کھیڑیاں وَسیں تینوں ہور اُڈیکاں
آکھ شفیعؔ دَس دل دی سچی نہ پئی دے تریکاں

جواب ہیر

ک: کدی جے غیر قبولاں دوزخ ملن سزائیں
میں قربان سجن توں جس دیاں مولا کرے ثنائیں
توں کیہ جانے قدر ماہی دا ماہی سِر دا سائیں
آکھ شفیعؔ میں آکھ رہی تیں غیر نہ ذکر ہُلائیں

سوال مادر

ل: لَدھا میں تیرے کارن خان نواب چنگیرا
کھیڑا ذات اشراف سَداوے عادی جم بھُلیرا
عزت شان وجاہت نایہں کسے گلوں کسیرا
آکھ شفیعؔ میں سَڑ کے بولی مَندا چالا تیرا

جواب ہیر

ل: لکھاں وِچ کملی والا ماہی شان اکابر
جس دے عشق محبت والا پیتا میں بھر ساغر
میں واری لکھ واری اُس توں ہوواں کدی نہ نابر
آکھ شفیع کیوں کافر تھیواں رانجھے دے وَل کنڈ کر

سوال مادر

م: میری ہک مَت نصیحت آئی نہ تُدھ کاری
اوڑک ہک دن تُدھ پچھتانا نہ وَت آپ مُہاری
عشق محبت والی چائی سِر تے تُدھ پَنڈ بھاری
آکھ شفیع نہیں عشق مجازوں حاصل باجھ خواری

جواب ہیر

م: میرے دل تاہنگ پیا دی بُھلّے کم جہانی
گلیاں دے وِچ بھوندی پھِردی ہو کے مست دیوانی
ہکلی کونج وانگوں کرلاندی رانجھن ذکر زبانی
آکھ شفیع میں چاک ماہی دی عمراں بھرساں پانی

سوال مادر

ن: نالائق تیرے وَرگی ڈِٹھی ہور نہ کوئی
چاک قبول کریں چھڈ کھیڑا لاہ شرم دی لوئی
بے فرمان مونہہ کالیاں تائیں جگ وِچ مِلے نہ ڈھوئی
آکھ شفیع چھڈ ضد نکمی کیڈ چتُر آ ہوئی

جواب ہیر

ن: نہ لائق تیرے تائیں عشق ماہی دیوں موڑیں
اوہ گل کدی نہ بھاوے مینوں توں جہڑی گل لوڑیں
کھیڑے کون رَذیل جہاں توں رانجھن یار وِچھوڑیں
آکھ شفیع کیوں جائی کارن چنگی جا نہ لوڑیں

سوال مادر

و: وَر توں کھیڑا کر نی رانجھے تھیں کیہ لوڑیں
اپنے ہتھیں زہر پھکیں کیوں ڈونگھے بیڑی بوڑیں
میری مَت نہ منّیں کائی مرضی اپنی لوڑیں
آکھ شفیع کیوں جان اپنی تے رانجھا جِن چھوڑیں

جواب ہیر

و: وکالت تیری ہرگز اتھے کم نہ آوے
کھیڑیاں دی تک دولت مایہ کیوں ایمان کھڑاوے
چاکوں اُچا ساک نہ کوئی کون تینوں سجھاوے
آکھ شفیع اوہ کملی والا شالا سَدا سوہاوے

سوال مادر

ہ: ہیرے توں بہوں پچھتاسیں یاد رکھیں گل میری
چاکاں نال اَشنائی تیری ایہ گل بہوں مندیری
اُتّم ذات سیالاں دے اے رانجھے شودھیری
محمد شفیع توں چوچک کارن جھول نہ اڈ ہنیری

جواب ہیر

ہ: ہو رہسی ہیر نمانی چاک جو پاک اصل دا
لِکھیا لوح قلم دا جھڑا اوہ کدی نہیں ٹلدا
تدبیراں دا تقدیراں سنگ چارہ مُول نہ چلدا
آکھ شفیع پر عاماں تائیں پتہ نہیں اِس گل دا

سوال مادر

لا: لاموں لا سنگ رانجھے دے کیہ کھٹّی تُدھ کھٹّی
جڑھ جاوے جس عشق ماہی دی تُدھ پڑھائی پٹّی
ماپیاں وَلوں کھٹّی ہوئیوں کیتوئی چوڑ ترُٹّی
آکھ شفیع انموڑ نہ جمّی تُدھ جیہی اَگے جٹّی

جواب ہیر

لا: لاموں لا نفی دا کلمہ رانجھے باجھ نہ کوئی
ثابت ذات رانجھیٹے والی نفی اَثباتوں ہوئی
رانجھا عشق توحید خزانہ شرکوں مول نہ ڈھوئی
آکھ شفیع میں نِچ کھلوتی لاہ شرم دی لوئی

سوال مادر

الف: اَسانوں جے اس گل دِیاں ہوندیاں پہلوں ساراں
جمدیاں تُدھ جہیاں ڈاراں تائیں کیوں نہ گل گُھٹ ماراں
اپر اے تقدیر ربانی پیدل کرے سواراں
آکھ شفیع میں کون کہاواں جے اُچا دَم ماراں

جواب ہیر

الف: الٰہی میلیا ماہی تخت ہزاریوں لیا کے
جس دیاں زُلف زنجیراں اندر قیدی ہوئیاں آ کے
جس ماہی دا راج سلامت بیٹھی دِل کھڑا کے
آکھ شفیع میں جُتیاں اُس دیاں رَکھاں تاج بنا کے

سوال مادر

ی: یاری دی لج اُکھیاری پَر توں سام ٹِکائیں
عدلوں ڈَر مَنگ فضل رَباناں نِیویاں ہو کے جائیں
خودیوں کر غروروں ہر دَم اپنا آپ بچائیں
آکھ شفیع میں ماریں اَوّل تاں ماہی گل لائیں

جواب ہیر

ی: یاری دا پالن اوکھا یاری نہیں سُکھیاری
رَنج کنواری چا لئی سِر تے قدروں بھاری کھاری
دَھن خوش قسمت جیکر سائیں سن لئے میری زاری
آکھ شفیع پڑھ کلمہ طیّب جھڑا آوے کاری

ی: یاراں دِلداراں تائیں ہتھ بنھ عرض گزاراں میں
قسم خدا دی دَرد اپنے دیاں لکھ دَسیاں گفتاراں میں
بائی ماہ رمضان چھہتر ہجری سَن شماراں میں
آکھ شفیع دِل ہیر آزردہ رانجھے نال بہاراں میں

ڈھانگری ڈھوک محمود وِچالے عاجز درس رَکھیندا اے
کول ٹِلے دے پربت پاسے دَردوں ساس مریندا اے
دَرد نصیب غریب چروکا ہجراں ہوکا دیندا اے
آکھ شفیع ایہ وَسدے جھگے عشق ایہ ساڑ دھکھیندا اے

☆ ''مجموعہ سی حرفی ہائے پنجابی (قلمی)''۔صفحہ 64 تا 75۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''بتاریخ 26 مارچ 1959ء

عرض متصلہ سی حرفی ہذا

باعث اس تصنیف مری دا یارو درد جگر دا سی
درد جھلیندیاں سال وہائے نہ جیوندا نہ مردا سی
دَسی لِکھ کیفیت اپنی ہیرے دا وِچ پردا سی
آکھ شفیع دل طالب دنیا دا نہ دولت زَر دا سی''

....

[سی حرفی نمبر 11]

ہدیۂ حُسن دِل پذیر و رَشکِ بدرِ منیر

الف

آئی کے حُسن دے نگر اندر، دولت دِلے دی اَسیں لُٹا بیٹھے
اَکھیں نال محبوب دے چار ہوئیاں، گھر بار وَلوں چت چا بیٹھے
کِھڑیا حُسن دا باغ بہار تازہ، باس لَین کارن بھونرے آ بیٹھے
عاشق یار منیر دی شمع اُتے، اَنگ وانگ پتنگ جلا بیٹھے

الف

آئی کے تہنڈڑی گلی اندر، دولت دِلے دی اَسیں لُٹا چلّے
تیری اَکھیاں دے گُجھے زخم تازے، اَسیں وِچ کلیجڑے کھا چلّے
تیرے پیار دی پیاریا مُورتی نوں، اَسیں ادب تھیں سِیس نِوا چلّے
آتش عشق دے وِچ منیر تیرے، اَسیں جگر تے جان جَلا چلّے

ب

باغ بہار شباب تازہ، بلبل گاوندی گیت گل لالیاں دے
ساقی حُسن دا پیا وَرتاوندا اے، پیالے، بھاگ جاگے پیوّن والیاں دے
جھلی جائے نہ جھال جمال سَندی، قربان میں نین غزالیاں دے
لُٹے مَست ادا منیر تیری، رہی دِلے نوں دے سمھالیاں دے

ت

تک رہیاں رَستے یار تیرے، اَکھیں تھک پئیاں کدوں آوناں توں
میری اُجڑی جھوک وَساونے نوں، دَس کدوں تشریف لیاوناں توں
سڑی بلی میں وِچ فراق تیرے، پانی وَصل دا پا بجھاوناں توں
جَریا جائے نہ ہجر منیر تیرا، کدوں کرم کمال فرماوناں توں

ٹ

ٹک تیری صورت سانوری نوں، پھِراں باوری ہوئی کے جانیاں او
تیری پاک تصویر اَسیر کیتی، سَسی ہار دِلگیر دیوانیاں او
نیندر بُھکھ آرام حرام ہویا، راتیں جاگدیاں لَنگھ سدھانیاں او
کہر مہر منیر فقیر اُتے، تیرے دِید کارن ترسانیاں او

ث

ثابتی نال تحقیق ڈِٹھا، پاویں دِلاں تے لوٹیاں جانیاں توں
تیری حُسن دی دھمک نہ جائے جھلی، اَج سوہنیاں وِچ لاثانیاں توں
میرے سُکھ سواد برباد کر کے، مینوں بخشیاں دَرد سامانیاں توں
میرے دِلے تے بدر منیر بن کے، کریں سوہنیاں ضو افشانیاں توں

ج

جانیاں ناز گمانیاں او، اَج حُسن دا گرم بازار تیرا
تینوں لوڑ نہ چوڑیاں پاونے دی، تیرا حُسن ہے زیب سنگار تیرا
تیریاں پَیراں دی چُمدے خاک عاشق، لیندے نام اوہ نال پیار تیرا
تیرا دِید سعید منیر احسن، اَج سوہنیاں وِچ وقار تیرا

ح

حرف جمال تساڈڑے تے، رکھن کیہ مجال ہے عاشقاں دی
صورت ویکھ محبوب مرغوب تیری، ہوندی طبع نہال ہے عاشقاں دی
بُردبار حلیم زمانیاں دے، ایہو سدا تھیں چال ہے عاشقاں دی
رہندے دُور منیر غرور کولوں، ایہو گل کمال ہے عاشقاں دی

خ

خواب خیال دے وِچ ناہا، تیرا تھاؤ مکان قربان جاواں
نہ میں جاندا ساں تُسیں کون ہوندے، کیہ نام نشان قربان جاواں
لُٹی پیاریا تہنڈڑے بول مٹھے، میری جان نادان قربان جاواں
تیری زُلف منیر اَسیر کر کے، پایا وِچ زندان قربان جاواں

د

دیکھ عزیز تصویر تیری، سَسی ہار میں ہوش بھلا بیٹھی
تیرے پیار دے پیاریا نقش پیارے، دِلوں پیاریا پک پکا بیٹھی
وانگ جوگیاں سوگیاں روگیاں دے، دھوآں گلی تیری وِچ لا بیٹھی
میری زُلف منیر اَسیر کیتی، تیرے نام توں گھول گھما بیٹھی

ذ

ذوق دے پیالڑے جنہاں پیتے، رہی اوہناں نوں سار جہان دی نہ
ہوئے مَست محبوب دے حُسن اُتے، رہی سُرت گھر بار مکان دی نہ
جھلے یار دے دُکھ ہزار جھلن، رہی ہوش پوشاک ہنڈان دی نہ
سودے دِلاں دے جنہاں منیر کیتے، اوہناں سار کوئی سُود زِیان دی نہ

ر

رانگ سوہنا ایسا ہور کتھے، تیرا رنگ گلاب دے رنگ جیہا
تیری دیہی نزاکتاں نال گڈھی، اَنگ اَنگ تیرا کچ وَنگ جیہا
زہری ناگ دا ہوگ نہ ڈَنگ ایسا، تیری زُلف پُر پیچ دے ڈَنگ جیہا
لئی لُٹ تُدھ جان منیر میری، نہ کوئی سَنگ چَنگا تیرے سَنگ جیہا

ز

زیب سنگار سروپ دا نہیں، زیور زیب جمال جمال دا اے
دولت حُسن دی جس نوں بخش ہوندی، گویا فضل اُس تے ذوالجلال دا اے
اوتھے ڈَھین پتنگ نسنگ ہو کے، جہڑا حُسن والے دِیوے بالدا اے
کتی جان منیر دی حُسن گھائل، شعلہ شوخ اُس چشم غزال دا اے

س

سَرد اوساس اُداس رہندی، طبع عاشقاں دَرد رسیدیاں دی
انتظار وِچ لیل نہار گزرے، مشکل حل ہوسی کدوں دِیدیاں دی
اوکھی جال جہان دے وِچ ہوندی، ہتھیں اپنے عشق خریدیاں دی
میں تے موڑ مُہار منیر ماہی، پختہ کار میں عشق عقیدیاں دی

ش

شوخ مزاج نگاہ تیری، کردی دِلاں دے یار شکار ڈِٹھی
تیری نگہ دی تیزی تلوار قاتل، ہوندی جگر کلیجیوں پار ڈِٹھی
ہَرنی بار دی پا انداز ہو کے، چُمدی پُر تیرے کردی پیار ڈِٹھی
میرے وِچ فراق منیر اتھے، اَساں تُرٹدی صبر دی تار ڈِٹھی

ص

صرف ہک تہنڈڑے دِید سَندی، سانوں لوڑ ہے یار گمانیاں او
تیرا دِید تاں عید ہے عاشقاں دی، ہور طول فضول کہانیاں او
نرگس ہار میں دیکھ دِیدار تیرا، لئیاں مُل خرید حیرانیاں او
واگاں پچھاں نوں موڑ منیر ماہی، ماہی آب دے باجھ مرجانیاں او

ض

ضرب شدید ایہ عشق والی، جھُگے وَسدے پَٹ اُجاڑدی اے
بُوٹے صبر تے ہوش سلامتی دے، وا عشق دی جڑھوں اُکھاڑدی اے
ملکہ اَج توں حُسن دے ملک اندر، عزت تہنڈڑے نال پہاڑ دی اے
رَشکِ بدر منیر توں جان صدقے، آتش ہجر دی جگر نوں ساڑدی اے

ط

طرف محبوب دیوں شرف مینوں، کدوں وَصل دا جام انعام ہوسی
عاجز جان غریب ناکام سَندی، کہڑے روز آہ کار فرجام ہوسی
اَساں تَسیاں دَرد رسیدیاں تے، کدوں وِچ گردش ساقی جام ہوسی
کدوں یار منیر دلگیر سندی، صبح وَصل دی، ہجر دی شام ہوسی

ظ

ظالماں تہنڈڑے نین ظالم، راہ جاندیاں تے کردے فَیر پیئے
کریں اوہناں دے نال توں ظلم ظالم، جہڑے منگن تیری نت خیر پیئے
اوہناں جیہا کوئی نیک نصیب رکھوں، جہاں وَصل دے تہنڈڑے خیر پیئے
آوے ہتھ منیر اوہ گھڑی ناہیں، جدوں گلی تیری ساڈے پَیر پیئے

ع

عجب جمال جمال تیرا، کارن عاشقاں دے عجب پری ہیں توں
جس توں جن انسان قربان ہوندے، وَدھ حُور کولوں نازاں بھری ہیں توں
سُندر شام محبوب اندام نازک، چاندی کھری ہیں توں چاندی کھری ہیں توں
مکھن مُکھ منیر مرغوب تیرا، گویا دُدھ اُتے بدھی تھَری ہیں توں

غ

غَشاں تے پوندیاں غَشاں مینوں، تیرے وِچ فراق دے جانیاں او
تیرے عشق دے بحر عمیق اندر، غوطے کھانیاں او غوطے کھانیاں او
میں تے کرم فرما تے موڑ واگاں، تینوں رَبّ دے واسطے پانیاں او
صدقہ پِیر بغداد دا رَکھ میں تے، اَکھ یار منیر دِل جانیاں او

ف

فرح دیبا ملکہ پہلوی تھیں، تیری شکل زیبا سبحان اللہ
تسبیح صوفیاں دی چاندی ٹُرٹ اتھے، جلوہ دیکھ تیرا سبحان اللہ
لعل گودڑی دا اِس نوں آکھدے نیں، دُرِّ بے بہا سبحان اللہ
فلکی بدر منیر، منیر تینوں، رہیا ویکھ شرما سبحان اللہ

ق

قلعے قلوب دے فتح کردی، تیری اَکھ سجیلڑی سوہنیے نی
لُٹے دِلاں دے قافلے راہ جاندے، تیری ٹور رنگیلڑی سوہنیے نی
چھُری باجھ کردی ذبح عاشقاں نوں، تیری گل رسیلڑی سوہنیے نی
کیتی دَرد فراق منیر تیرے، رنگت دیہی دی پیلڑی سوہنیے نی

ق

قسم مینوں تیرے حُسن دی اے، ثانی کون اَج تیرے شباب دا اے
تیری چشم غزال دے مَست جھڑے، اوتھے ذکر حرام شراب دا اے
ترے مُکھ دی جانے نہ تاب جھلی، چہرہ چَن مثال ماہتاب دا اے
پُوجا حُسن دی جان منیر واجب، مسئلہ ٹھیک ایہ عشق کتاب دا اے

ک

کدوں ہوسن میلے دوستاں دے، رہی پُچھ تاریخ تے وار بیلی
پاواں اونسیاں تے چوگاں پا دندی، میں رہی کوٹھیوں کانگ اُڈار بیلی
بیٹھ دوستی نال پردیسیاں دے، پنوں ہار ہو جان فرار بیلی
مرہم ملے منیر نہ کسے پاسوں، ہویا ہجر تھیں جگر فگار بیلی

ل

لبھ رہی جانی کھوج تیرے، رہی پُچھ گلاب رَویل کولوں
پاؤ دِس کوئی عطر معنبری دی، رہی پُچھ میں عطر پھُلیل کولوں
تیرے وِچ فراق دے بادشاہی، سونہہ رَبّ دی گھَٹ نہ جیل کولوں
بَدھا تہنڈڑے عشق منیر مینوں، جیوکر اُٹھ قطار نکیل کولوں

م

ماہ انوار جمال تیرا، بھلے دَرد میں بھُلیاں ویکھ ماہی
تدبیر رہی تدبیر کردی، مارے کون تقدیر وِچ میکھ ماہی
دَسیں یار نجومیاں لیکھ میرے، میرے ہتھ دی ویکھ کے ریکھ ماہی
ہائے نج منیر گھر ماپیاں دے، جَمی میں بد بخت کولیکھ ماہی

ن

نام تساڈے دا جام پیندے، صبح و شام اِتھے بادہ خوار تیرے
کدے قدم رنجہ فرما ہوو، مَتے پان شفا بیمار تیرے
بخشو بار سرکار دربار اندر، کِتھے جان ایہ جان نثار تیرے
پاؤ خیر منیر فقیر تائیں، کھُلا بوہے تے کان دِیدار تیرے

و

واسطہ رَبّ دی ذات دا ای، جانی جاوناں سُن دُکھیار دی گل
بن کے خاص طبیب شفیق مخلص، کریں گوش گزار بیمار دی گل
رَکھ پاس یا پاس وَلا جائیں، اُگوں ایہ تیرے اختیار دی گل
بے نظیر منیر عشاق تیرے، کردے نِت تکرار دِیدار دی گل

ہ

ہو رہی بانوری بھَور وانگوں، میریا سوہنیاں پھُل گلاب دیا او
میریا چَنے دیا ٹُوٹیا لَکھ واری، واری تُدھ توں مَست شباب دیا او
کیتی زُلف اَسیر ایہ ہیر تیری، میریا رانجھیا نَدی چناب دیا او
چُماں نال پیار منیر تینوں، میریا ورقیا پاک کتاب دیا او

الف

اَج ایہ زُلف اَسیر تیرا، ٹُریا چھوڑ ایہ حُسن ٹکانیاں نوں
لا کے ہجر دا جگر تے داغ کالا، ٹریا پیڑھ پردیس پلانیاں نوں
سَدا رَبّ سلامتی نال رَکھے، تُساں سوہنیاں روپ یگانیاں نوں
پائیاں گُنڈیاں حُسن منیر تیرے، تیری یاد دا کار دِیوانیاں نوں

ي

یار محبوب مطلوب میرے، شالا حُسن دی موج بہار مانیں
میرے دِلے دے پھُلے دیا بلبلا او، شالا سَدا بہار گلزار مانیں
دِل جانیاں موج جوانیاں دی، صبح شام تے لیل نہار مانیں
میرے دِلے تھیں ایہو منیر نکلے، زندہ باد تاں روز شمار مانیں

☆ ''مجموعہ سی حرفی ہائے پنجابی (قلمی)''۔صفحہ 78 تا 88۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''بمقام کوٹلی آزاد کشمیر۔ تحریر کردہ منشی محمد شفیع اختر
ڈھانگروی، کیش اوورسیئر۔30 مارچ 1960ء۔

و: واہ تقدیر قدیر والی، اچن چیت ایتھوں تنبو پَٹ لئے
جلوے رہے نہ وِچ نصیب میرے، واہ واروونے عمر دے کھٹ لئے
لئے مُل خرید آزار تھیں، ہیرے تلی تے رَکھ کے چُٹ لئے
محمد شفیع میں سُو دونجائی کے تے، گھاٹے اس سودے وِچوں وَٹ لئے

....

اُلٹا روگ لگائی کے جان اُتے، تیرے حُسن دیار نوں چھوڑ ٹُریا
قسمت یا نصیب منیر میلا، حال سال اُمید تاں تروڑ ٹُریا''

....

[سی حرفی نمبر 12]

بہ مناقب شیخ المشائخ حاجی الحرمین الشریفین حضرت قبلہ عالم وعالمیاں

سجادہ نشین ابوالبرکات سید محمد فضل شاہ دام اللہ برکاتہم

مسند آرائے جلالپور شریف

الف

اک اوہ لاشریک صاحب جس دی نہیں نظیر مثال کوئی
صاحب امر دا خود مختار حاکم، جس دا حکم نہ سکدا ٹال کوئی
مالک ملک حدوث قدیم دا اوہ، جس ذات نوں نہیں زوال کوئی
محمد شفیع توحید دی کنہ پاوے، ناقص عقل دی نہیں مجال کوئی

الف

ازل تھیں ابد دے دال توڑیں، مرکز میم محمدی جان اڑیا
کارن پیارڑے اڈ پیار کیتے، عرش فرش زمین اسمان اڑیا
ساڈا قدر کیہ نعت سناونے دا، واصف جنہاں دا آپ رحمٰن اڑیا
محمد شفیع جبریل امین کولوں، پچھو پاک رسول دی شان اڑیا

الف

ازل تے ابد دی حد اندر، مرکز میم محمود محمدی اے
لوح قلم حضور غیاب جو کجھ، عرش فرش مقصود محمدی اے
اِتھے جن انسان حیران سارے، واصف آپ معبود محمدی اے
محمد شفیع مطلوب مرغوب خاطر، ارفع ذات وجود محمدی اے

الف

اس دے اسم توں جان واراں، جیہڑا فوق فضیلتاں لے آیا
لے کے ضو محمدی وِچ ورثے، ڈیرا شہر جلالپور آن لایا
اوہدے فیض درجات دی بات کیہ اے، جیندی ذات تھیں شرف سادات پایا
محمد شفیع ایہ شاہ ولایتاں دا، جس دے پائے دا کسے نہ اوڑ پایا

ب

بدر منیر تے شمس رخشاں دونویں عکس اوس ماہ جمال دے نی
قیمت ہشت بہشت نہ ہون سانویں، جیندے زلف سندے ترٹے وال دے نی
حوراں سنے غلمان حیران سارے، طلبگار بیمار وصال دے نی
محمد شفیع میاں مدح خوان ہاں میں، اوہ جو لاڈلے غوث کمال دے نی

ت

تحت تے فوق تے عرض جوہر، ندی لا دی وِچ ڈبو آیا
چنبھی مار کے بحر اثبات اندر، مظہر عین توحید دا ہو آیا
سالک راہ سلوک دا جان واقف، مکھ آب حیات وِچ دھو آیا
محمد شفیع جناب دے مرتبے دا، ساڈی نظر اندر ناہیں کو آیا

ث

ثبت کیتا دل دی لوح اُتے، نقش پیر والا نستعلیق کر کے
آیا نظر پیارا نور و نور سارا، ڈِٹھا پا جھاتی جاں تحقیق کر کے
قدم پاک جناب دے چُم اکھیں، رکھے وانگ صدیق تصدیق کر کے
محمد شفیع بدخواہ جو شاہ جی دے، مارے اوہناں نوں رب، زندیق کر کے

ج

جا ویکھو میرے پیر تائیں جھلی جائے نہ جھال جمال دی اے
سوہنا یوسفی مُکھ تک بُھکھ لہندی، فکر فاقیوں خبر نہ کال دی اے
سوہنا صورتوں سیرتوں انت سوہنا، اِتھے قدر کی بدر ہلال دی اے
محمد شفیع اج حیدری باغ اندر گل اوہو جو پیر سیال دی اے

ح

حُسن جمال دا تاج مِلیا، میرے شاہ نوں خاص درگاہ وِچوں
لکھاں ہون تجلیاں عاشقاں تے، جیندی رمز دی غمز نگاہ وِچوں
شعلے طور دے نور دے دیہن چمکاں، اُبر دلاں دے زُلف سیاہ وِچوں
محمد شفیع ہر خوبیوں خوب احسن، ملیا بُھلیاں نوں خضر راہ وِچوں

خ

خاص توحید دے جام ساقی، وِچ مجلساں عام ورتا رہیا
آہے جنہاں دے بخت کرخت کھوٹے، سُتے طالع آن جگا رہیا
جھڑے زنگ آلود قلوب آہے، اوتھے پرتوے نور دے پا رہیا
محمد شفیع پنجاب دے بھاگ جاگے، معین الدّین چشتی گویا آ رہیا

د

دراڈی گڈی فقر والی، حاصل آپ نوں قرب کمال ہویا
چن چمکیا فیض دا جگ اُتے، روشن شرق جنوب شمال ہویا
لکھاں قیس اویس شنید اُتے، کارن دید شہید جمال ہویا
محمد شفیع کنگال غریب مفلس، دولت عشق ہتھوں مالامال ہویا

ذ

ذکر مذکور ملکوت اندر، چرچا عام ایہ وِچ افلاک ہویا
آکھن سالک سادات تھیں پیر چشتی، بے نظیر سچا سیّد پاک ہویا
حامی دین متین دا وِچ عالم، شان جنہاں دے حرف لولاک ہویا
محمد شفیع بر اوجِ سما پوہتا، جہڑا چشتیاں دے در دی خاک ہویا

ر

راز توحید دا گنج مخفی، قبلہ آپ تے کُل مکشوف ڈِٹھا
پیش نظر جناب دے عین ظاہر، بھانویں پیچ در پیچ ملفوف ڈِٹھا
کرنا قصص بیان ہے لایعنی توڑے ہوگ اوہ غیر معروف ڈِٹھا
محمد شفیع کمال حضور سندا، ناہیں کشف تے کجھ موقوف ڈِٹھا

ز

زندگی عمر دوام تنہاں، حاصل سدا جنہاں ملاقات تیری
منگاں نت درگاہ تھیں چاہ کر کے، ہوواں وِچ خدمت دن رات تیری
میرے واسطے لبناً سائغاًہے، تیری مِٹھڑی وات تھیں بات تیری
محمد شفیع ایہو کرامات وڈی، قبلہ جگ وِچوں اچی ذات تیری

س

سمک تھیں لے سماء توڑیں، موجودات قبلہ مدح خوان تیری
برّی بحری ہوائی مخلوق ساری، مملوک تے زیر فرمان تیری
صوری معنوی عین در عین ہستی بالاتر از فہم انسان تیری
محمد شفیع ممدوح دی مدح اندر قاصر ہج کے قلم زبان تیری

ش

شمس توحید دا نور ذاتی، کرے دلاں اُتے لمعانیاں او
ذرّے فیض خورشید تھیں چمک اٹھے، دیون وانگ ماہتاب تابانیاں او
ظلمت کفر دی ہو معدوم گئی، ہوئیاں نور ایمان ارزانیاں او
محمد شفیع مراد ارشاد میری، دیویں داد مخدوم جہانیاں او

ش

شرف ایہ بج غریب تائیں، دامن گیر جھڑا کامل ولی دا اے
چشتی پیر جنیوں بدرمنیر فلکی، جگر بند ایہ تاں حیدرعلیؓ دا اے
دَسے نفی اثبات دے بھید گجھے، واقف کارمنزل خفی جلی دا اے
محمد شفیع میاں دولت مند اوہو، ٹُکّر منگ جھڑا اُسدی گلی دا اے

ص

صورتوں سیرتوں اج دسو، میرے پیر دا کون مثیل ہے جی
جھڑا کرے برابری پیش ہو کے دعویٰ اس دا بے دلیل ہے جی
لوڑ بھال ڈِٹھا اِس لال جیہا با جمال نہ کوئی جمیل ہے جی
محمد شفیع ایہ نور محمدی تھیں، روشن وِچ پنجاب قندیل ہے جی

ض

ضو تے روشنی برق خاطف، تیری مدح دے گُل عنوان قبلہ
سورج چن تے ہور اجرام فلکی، کُرسی عرش زمین اسمان قبلہ
فِی اَحسنِ تقویم تخلیق تیری، جسدی کرے تصدیق قرآن قبلہ
محمد شفیع مسجود ملائکاں دا نال اِذن رحمٰن انسان قبلہ

ط

طوف تساڈڑی گلی اندر، اساں عاشقاں دا دستور ہویا
حجرالاسودوں سنگِ دہلیز تیرا، تیرا بیت جئیوں بیت المعمور ہویا
دارالفیض جلالپور چشتیاں دا، دور دور توڑیں مشہور ہویا
محمد شفیع مقام عرفات گویاں، اساں عاشقاں شرف حضور ہویا

ظ

ظاہری باطنی پیر میرے، باہر حد بیان تھیں شان پایا
ہو کے اربع عناصروں جگ اندر، ایسا مرتبہ کس انسان پایا
بحر علم دا کان سخاوتاں دی، لقب غوث تے قطب زمان پایا
محمد شفیع اوہ بھاگ سولکھنی ہے، جس کِسے ایہ فیض رسان پایا

ع

علم لدنیوں ہے شرف حاصل، سینہ کھولیا رب علاّم تیرا
نال عقل شعور معمور کر کے، مشہور کیتا جگ نام تیرا
خضر پیر جیہے درس گیر تیرے دستگیر بلند مقام تیرا
محمد شفیع جناب دی ذات پچھے، ہوسی خاتمہ خیر انجام تیرا

غ

غنی جہان دے لکھ داتے، تیری گلی دے اساں گدا ڈِٹھے
والی روم تے شام ولایتاں دے، کردے سائلاں وِچ صدا ڈِٹھے
تیری نظر اکسیر تھیں پیر میرے، فاسق چور ہوندے اولیا ڈِٹھے
محمد شفیع سخاوتاں نام تیرے، جگ آکھدا واہ ازما ڈِٹھے

ف

فضل فیاض دا فیض دائم، صبح شام ایہ عام دستور ہویا
کُھلا حیدریؒ باب نوازشاں دا، اج سائلاں دا دُکھ دُور ہویا
پاون فیض مراد تے شاد ہوون، دامن دولتاں نال بھرپور ہویا
محمد شفیع دی آس نہ پاس جاوے، کر کے آس حضور، حضور ہویا

ق

قسمتاں ساڈیاں جاگ پئیاں، جاگ لان والا سوہنا پیر آیا
سر تے رکھ دستار فضیلتاں دی، چشتی فقر اندر بے نظیر آیا
نال خُلق محمدی پیش آوے، کعبے دِلاں دے کرن تعمیر آیا
محمد شفیع اس شمس دا پرتوا ایہہ، جیندا لقب سراجاً منیر آیا

ل

لکھ در لکھ تھیں لکھیا میں ہادی حق دا راہ وکھان والا
سِدھی سڑک محمدی صاف رستہ، رہبر ہو کے نال لے جان والا
اتھے رزق طامات دی بات ناہیں، پاوے فیض برات ایقان والا
محمد شفیع مشائخ حیران سارے، تک حوصلہ اس جوان والا

م

ملک پنجاب وِچ پیر چشتی، تازہ کرن فر عہد الست آیا
شکر گنج جناب فرید وانگوں، لے کے جام توحید بدست آیا
مَتھے نور محمدی چمک تارے، کرن کفر دے زور نوں پست آیا
محمد شفیع اس پیر دے مرتبے تھیں، دسو کون جہڑا بالا دست آیا

ن

نظر آیا رہبر پیر کامل، صاحب حسن جمال جلال والا
وڈی خوشی اج پیر پٹھان تائیں، کردا فخر جس تے پیر سیال والا
نقشبند تے قادری سہروردی ، کہندے پیر پرشان کمال والا
محمد شفیع میاں شامل حال جیندے، فضل رب ایزد متعال والا

و

وِچ دربار دُربار تیرے، پاون پار مسکین غریب شاہا
کرن گوش گزار گزارشاں نوں، تیرے لطف تھیں ڈُھک قریب شاہا
پاون فیض برکات نوازشاں دے، جنہاں ازل تھیں نیک نصیب شاہا
محمد شفیع ہوسی تساں جیڈ کہڑا، لج پال اصیل نجیب شاہا

ہ

ہفت اقلیم تکریم تنہاں، تیری بندگی جنہاں تسلیم کیتی
اُچّا مرتبہ اس درویش دا اے، منزل آپ دی جس حریم کیتی
عِلم حلم تے خلق عظیم تنّے، شفقت آپ تے نبی کریمؐ کیتی
محمد شفیع تے مہر دی اَکھ رکھیں، جس نے مدح تیری ترقیم کیتی

لا

لا دی لے ہتھ تیغ ننگی، چڑھیا مار نعرہ تکبیر والا
ضیغم حیدریؓ جس دیاں رگاں اندر، جوش ماردا خون شبیر والا
صَفاں اُلٹدی سیف جیئوں سیف اللہ، تیویں اثر اُس دی تقریر والا
محمد شفیع میدان قرطاس اندر، لیندے قلم کولوں کم تیر والا

الف

اساں غریباں دا ہور کہڑا پاسہ لوڑ تیری ہر حال قبلہ
اوّل نزع دی گھڑی درپیش اوکھی، دوجا قبر دا سخت احوال قبلہ
تریجا پُل صراط تے ساتھ منگاں، چوتھا وقت میزان اعمال قبلہ
محمد شفیع اوکھی گھاٹی حشر والی، نال و نال رکھیں نال و نال قبلہ

ی

یار حضور دی مدح اندر، لکھے چند حروف تعریف والے
جو کجھ لکھیا، لکھیا شوق پاروں، ناقص عقل تے فہم ضعیف والے
پاسن لذتاں درد نصیب جہڑے، طبع نیک مزاج لطیف والے
محمد شفیع ممدوح مخدوم میرے، حضرت صاحب جلالپور شریف والے

ی

یاراں تے دوستاں پیر بھائیاں، کراں عرض اے سنے مجید اُتے
کیتا شعر ایہ جگر دا خون کر کے کارن دوستاں اس امید اُتے
کرن عرض حضور دے وِچ جا کے، رکھن مہر دی نظر مُرید اُتے
محمد شفیع سنے کلی چشتیاں دا، ہووے خاتمہ نیک توحید اُتے

☆ ''ارمغان چشتی (قلمی)''۔صفحہ 9 تا 21۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''تاریخ تصنیف اوّل: 27 اپریل، 1936ء در حلقہ پدھری۔
دوبارہ تصحیح کردہ تحریر بتاریخ 2 جولائی، 1961ء بمقام ڈومیلی''۔

[سی حرفی نمبر 13]

به مدح شرافت پناہ قبلہ گاہ جناب صاحبزادہ والا جاہ

سید محمد فضل شاہ صاحب مسند آرائے جلالپور شریف

دام اللہ تعالیٰ برکاتہم

الف

اللہ اللہ سبحان اللہ قلم کنبدی مدح دے نام کولوں
کاغذ ہیبتوں صاف سفید ہویا، شرموں مِس کالی اس کام کولوں
رہیا جیو ڈولاوندا مدتاں تھیں، اوکھی کار دِسے مدح خام کولوں
محمد شفیع اس کم نوں ہتھ پایا، ہمت گھن حضور دے نام کولوں

الف

اسم حضور پرنور سندا عاشق اپنا درد زبان رکھدے
اس ذکر تھیں رہن مسرور دائم، ایہو فکر تے ایہو دھیان رکھدے
ایہو عاشقاں دولتاں دان ہوئیاں، نہ کوئی غیر اسباب سامان رکھدے
محمد شفیع اوہ نیک نصیب جہڑے ، نہیں حاضری وِچ نقصان رکھدے

الف

اس چراغ محمدی تے، جان وانگ پتنگ شہید ہوئی
اُکھ چا نہ تکیا غیر وَلے، جس روز دی آپ دی دید ہوئی
وصل آپ دا اصل مراد میری، ملی دید تاں عید سعید ہوئی
محمد شفیع تے کرم دی نظر پاؤ، کیوں دیر وِچ کار مرید ہوئی

الف

اسم شریف حضور دے تھیں، مٹھا منہ جئیوں قند نبات ہوندی
پاواں جھات جاں نور آیات دی میں، گویا طُور دی رات برات ہوندی
اُچا شان سادات دا وِچ عالم، جنہاں نت صلوٰت سوغات ہوندی
محمد شفیع اوہ ویکھنا سوہنیا دا، اسے وِچ حصول نجات ہوندی

الف

اساں حضور دے اسم جیہی، لذت قند نبات وِچ نہیں ڈِٹھی
جہڑی گل حضور دی گل اندر، اساں آب حیات وِچ نہیں ڈِٹھی
جامع خوبیاں دی ایسی ذات اشرف، اساں شش جہات وِچ نہیں ڈِٹھی
محمد شفیع میاں دسو کہڑی خوبی، جہڑی ابوالبرکات وِچ نہیں ڈِٹھی

ب

برق خاطف غرقِ عرق ہوئی، میرے پیر دا ویکھ جمال سوہنا
بدر کہے جناب دا قدر بالا، ہویا ادب تھیں گھٹ ہلال سوہنا
شمس بازغہ ہور اجرام جتنے، تھر تھر کنبدے ویکھ جلال سوہنا
محمد شفیع جناب دا حسن تک کے، لیا سوہنیاں مکھ تے خال سوہنا

ب

بخش کراماتاں ازل وِچوں ہوئیاں شان وڈی میرے پیر دی اے
حیدر شاہ دے لال دی فال روشن، جیوکر چانی بدر منیر دی اے
فخر سیداں دا عزت چشتیاں دی، وڈی گل اج فضل امیر دی اے
محمد شفیع پر مدح وِچ شعر تیرا، نہیں رکھدا قدر شعیر دی اے

ت

تاج حضوری دا پہن کے تے سوہنا وِچ درگاہ منظور سُنیا
آون لوک زیارتاں لین دُوروں شیشہ دِلاں دا عشق تھیں چُور سُنیا
لنگر فیض جاری آوے خلق ساری دامن سائلاں دا بھرپور سُنیا
محمد شفیع جلالپور رکیناں دا، سارے جگ ''شریف'' مشہور سُنیا

ث

ثبت کیتا دل دی لوح اُتے، حضرت آپ دا اسم تکریم کر کے
ف، ض تے ل نوں ادب سیتی، پڑھاں بسم اللہ سو تعظیم کر کے
ف فضل ربی سبحان اللہ، پایا شرف ایہ حرف ترقیم کر کے
محمد شفیع میں ہوئی تسکین قلبی خواجہ آپ نوں پیر تسلیم کر کے

ج

جا ویکھو چشتی پیر میرا، جس دے حُسن توں عین شباب صدقے
جس دی غمز دی رمز تے قلب زخمی، جس دے حُسن توں لعل مذاب صدقے
جس دی برق تاثیر تصویر اُتوں حُسن یوسفی وِچ حجاب صدقے
محمد شفیع اوہ مست مجذوب کردا، ہکو نظر تھیں باجھ شراب صدقے

ج

جا جلالپور شریف اندر، سایہ رحمتی ابر سحاب اوتھے
جس دے وِچ تشریف شریف رکھدے، خواجہ ابوالبرکات جناب اوتھے
بیٹھے ہون گے مجلساں لا سوہنے، سنگت صوفیاں ہور احباب اوتھے
محمد شفیع حضور دے وِچ جائیں، نال ادب نیاز آداب اوتھے

ح

حسن تے خلق وِچ فرد سوہنا دور دور تک نہیں مثال جس دی
جیندے سخن لذیذ جئیوں شہد شیریں، مٹھی وانگ زبیب دے قال جس دی
قائد قوم دا صدر نشین مجلس، دُھم پئی جنوب شمال جس دی
محمد شفیع میاں کارن فاسقاں دے، ذکر وعظ ہے تیغ ہلال جس دی

خ

خوب ہر خوبیوں بڑی خوبی، میرے پیر نوں آپ خدا دِتی
اوّل خلق محمدی بڑی خوبی، زینت جس دی نال حیا دِتی
دانش فہم تے عقل تے علم ہِتّے، ذہن تیز تے طبع رسا دِتی
محمد شفیع سوہنی صورت یوسفی نے، گنڈی وِچ کلیجیاں پا دِتی

د

دیر درنگ نہ کریں طالب، غالب شوق والے بھنے آوندے نی
قدم بوس ہو کے چشتی پیر سندے، خوشی عید تھیں ودھ مناوندے نی
عاشق ہون محفوظ ملفوظ سُن کے، جو حضور ارشاد فرماوندے نی
محمد شفیع مبارکاں پیر بھائیاں، جھڑے مجلساں ایسیاں پاوندے نی

ذ

ذکر حضور دیاں خوبیاں دا، میری قلم دا نہیں مقدور لِکھے
نسبت خاک دی نال افلاک کتھوں، طبع کند تے ذہن رنجور لِکھے
عالی قدر سجادہ نشین چشتی، ثانی نہیں جس دا دُور دُور لِکھے
محمد شفیع ممدوح دا شان بالا، الٹا مدح نوں شرف حضور لِکھے

ذ

ذکر بیان حضور دے جیہی چنگی چیز کوئی وِچ جہان ناہیں
جس نوں یاد حبیب نصیب ہوگئی، کامل اس جیہا کِسے ایمان ناہیں
جیہاں دِلاں تے غفلتوں پئے پردے، اوہناں جیہا کوئی وِچ نقصان ناہیں
محمد شفیع پر رَب دی مہر باجھوں، عام خام ایہ دولتاں پان ناہیں

ذ

ذات لجپال حضور دی اے برکت فیض دا انت حساب ناہیں
عالمگیر تاثیر اس پیر دی اے، اثر حصر کوئی خاص پنجاب ناہیں
کعبہ جان جلالپور جان عاشق، کون آکھدا حج ثواب ناہیں
محمد شفیع محمدی نور والی، روشن شمع ایہ وِچ حجاب ناہیں

ر

رنگ تے روپ نہ شکل کوئی، جاناں گل نہ ادب آداب دی میں
گھاٹ علم تے عقل دی تھوڑ نالے، واقف کار نہ شعر نصاب دی میں
لِکھاں حرف میں شرف تے شان والے، اندر مدح شریف جناب دی میں
محمد شفیع اس مدح دے بحر اندر، طبع زار مثال حباب دی میں

س

سج تے دھج پیارڑے دی بادشاہاں دی شان نوں مات کردی
شاہنشاہ اوہ آپ زمانیاں دا، خلقت خدمتاں دن تے رات کردی
ٹکا نبی دی آل دا لال سچا، جس تے فخر ساری موجودات کردی
محمد شفیع میاں نگہ پاک جس دی، دُور دلاں دے زنگ ظلمات کردی

ش

شرف حضور دی صحبتاں دا اساں عاصیاں حشر نجات ڈِٹھی
صورت آپ دی عین انعام ربی اساں عاشقاں طور دی جھات ڈِٹھی
سدا قال وِچ قال رسول دی اے، یا فر قال قرآن آیات ڈِٹھی
محمد شفیع ایہ آب حیات چشتی، قسمت والیاں نیک برات ڈِٹھی

ص

صرف میں عرض گزار اتنی میرے عیب قصور معاف کر دے
مَضغہ قلب دا زنگ آلود میرا، اس نوں نال نگاہ دے صاف کر دے
میریاں غلطیاں تے پردہ پا سائیاں، میرے جرم وِچ عفو غلاف کردے
محمد شفیع ایہ نت دعا میری، قسمت عین تے شین تے قاف کر دے

ض

ضرب نگاہ دی ہِک کافی، طلبگار مرید مراد دا اے
ظالم نفس خصومتاں چا بیٹھا، غوث الوقت ایہ وقت امداد دا اے
جرعہ خام نوں بخش انعام ساقی، ہویا دیر کیوں لفظ ارشاد دا اے
محمد شفیع سنوارنا کم تیرا میرے جیہے تاں کم سواد دا اے

ض

ضرب سکّہ جاری دلاں اُتے خطبہ وِچ ایوان افلاک تیرا
چشتی پیر مخدوم جہانیاں دا سارے جگ دَسے کاماں چاک تیرا
حاسد سڑن پئے حسد دی اگ اندر، عالی قدر کیتا اللہ پاک تیرا
محمد شفیع میاں ہویا سخت عاجز اتھے مدح وِچ فکر چالاک تیرا

ط

طرف اکناف اطراف چارے ڈِٹھا نہیں کوئی آپ دے شان والا
جیندے خد دے حسن دی حد ناہیں سوہنا قد ایہ چن اسمان والا
حوراں تکن جھروکیوں پا جھاتی، آکھن خُوب ایہ روپ انسان والا
محمد شفیع حضور دی ویکھ صورت توبہ کوئی نہیں جان بچان والا

ظ

ظرف خالی اُتے باب عالی، کیتی صدا سائل عاجز حال ہاں میں
پاؤ خیر گولی کھلی اَڈ جھولی بخشو دان داتا جے کنگال ہاں میں
عالی قدر دَربار دُربار تیرا، درد مند دُکھی پائمال ہاں میں
محمد شفیع حشر ہووے نال تیرے، بیٹھا رکھ ایہ ہک سوال ہاں میں

ظ

ظرف عالی میرے پیر دا اے صبر حوصلہ ضبط کمال ڈِٹھا
دائم رب دی وِچ رضا راضی، ہر حال اندر خوش حال ڈِٹھا
نال عاجزاں خلق پیار ورتن کدی طبع وِچ نہیں ملال ڈِٹھا
محمد شفیع اس قحط الرجال اندر، ڈِٹھا پیر پر بے مثال ڈِٹھا

ع

عام انعام نوازشاں دا لنگر فیض جاری صبح شام ہویا
روم شام توڑیں دھوم دھام جس دی، در تے خلقتاں دا اژدھام ہویا
آون خام جاون پختہ کام ہو کے، گویا ہر ناکام دا کام ہویا
محمد شفیع سمندروں بخش قطرہ، خالی شوق شراب تھیں جام ہویا

غ

غوث تے قطب زمانیاں دا، خواجہ پیر چشتی دستگیر آیا
صاحب شرح تے ورع عبادتاں دا، بے مثال آیا بے نظیر آیا
دیوے درس تنظیم دا وِچ مُلکاں، وحدت مِلی دا فخر امیر آیا
محمد شفیع میاں دُکھ دُور ہوئے، بن کے زخم دی مرہم جبیر آیا

ف

فضل ربی سبحان اللہ، میرے پیر تے فضل کمال ہویا
صورت بدرمنیر تے وِچ سیرت بے نظیر تے بے مثال ہویا
دولت علم عرفان دا گنج مخفی، مشہور جنوب شمال ہویا
محمد شفیع میاں دنیا دین ولوں، فرخ فال بلند اقبال ہویا

ف

فضل فیاض نے فیض روحی سارے جگ دے وِچ کھلاریا اے
گویا خواجہ نظام الدین چشتی تنبو آن جلالپور ماریا اے
دستگیر کراماتاں بخش ہوئیاں ڈبیاں بیڑیاں نوں خواجہ تاریا اے
محمد شفیع مجبور مہجور تائیں دَسو کیوں حضور وساریا اے

ق

قرب حضوریاں جمدیاں ہی، ہوئیاں بخش سیّد عالی ذات تائیں
چشتی پیر پٹھان دا فیض قائم دائم اس عالی درجات تائیں
ہوئے بخش سڑوپے منظوریاں دے سید پیر ابوالبرکات تائیں
محمد شفیع دی دیو مراد قبلہ منگے آپ تھیں خیر صدقات تائیں

ک

کرے کریمیاں عاجزاں تے طبع نیک مزاج سلیم والا
کرے رنج نہ کسے محتاج تائیں، نبی پاک دے خُلق عظیم والا
دل دا نرم سرگرم سخاوتاں وِچ بحر کرم اوہ فیض عمیم والا
محمد شفیع اِس پیر دا ذکر دل نوں کرے نرم جیئوں اثر نسیم والا

ک

کاملاں دا کامل پیر میرا جس دی نظر تاثیر اکسیر رکھدی
جس دے قلب دا زنگ نہ صقل ہووے، میرے پیر دی نظر تاثیر رکھدی
شقی ازل دے ہون سعید ڈِٹھے، کرامات ایہ وعظ تقریر رکھدی
محمد شفیع دعا درگاہ اندر، اوہدی ہدف مراد تے تیر رکھدی

ل

لعل ہیرا موتی صدف سچا، صدقے نبی کریم دی آل اُتوں
خاندان سادات دا فخر بیشک، صدقے جان اس حیدری لال اُتوں
خلقت واردی جان پتنگ وانگوں سیّد پاک دے حسن جمال اُتوں
محمد شفیع گھر بار نثار صدقے، سید فضل شاہ پیر کمال اُتوں

ل

لگ لاہور پشورتوڑیں میرے پیر جیہا نہیں کوئی ہور سوہنا
سوہنی قال کلام زبیب مٹھی، ٹُردا کبک والی سوہنی ٹور سوہنا
سوہنا سوبھدا مجلساں وِچ جیونکر، پاوے پائلاں باغ وِچ مور سوہنا
محمد شفیع میاں آپے عدل عادل، آپے دلاں نوں لُٹدا چور سوہنا

م

محی الدّین دا لقب عالی میراں پیر بغداد ارشاد کیتا
حیدر پیر دی نظر اکسیر کولوں، حاصل فیض ولی مادر زاد کیتا
خلعت فقر دستار فضیلتاں دی، دے کے مرتبہ ہور ایزاد کیتا
محمد شفیع پنجاب دے بھاگ جاگے، آ کے دلاں دا ملک آباد کیتا

ن

نام دا کرو انعام مرشد توڑے سخت گندہ بدنام ہاں میں
پھراں خوار ہر گلی بازار اندر جانے جگ تیں نفر غلام ہاں میں
تیری نظر تاثیر اکسیر سونا، لوہا زنگ آلود تے خام ہاں میں
محمد شفیع کریم سن ذات تیری، در تے آن کھلا لے کے جام ہاں میں

و

وِچ جلالپور شریف ویکھو، چشتی تخت اُتے کامل مرد ڈِٹھا
صاحب درد تے سوز محبتاں دا، سخی مرد جواد اج فرد ڈِٹھا
اپنے وقت دا فرد فرید وانگوں، عاشق ربدا صاحب درد ڈِٹھا
محمد شفیع اج گرم بازار چشتی اپیر حاسداں دا چہرہ زرد ڈِٹھا

ہ

ہر پاسے ہر طرف اندر شرف شان ماہی بے انداز سُنیا
صاحب خیر ''برکات'' ''حسنات'' دا ایہ تے ''شفقات'' غریب نواز سُنیا (1)
برّ و بحر تے شہر دیہات اندر، فکر خیر وِچ ریل جہاز سُنیا
محمد شفیع حضور دیاں خوبیاں دا جتھوں تیک سُنیا نیک آواز سُنیا

لا

لاج مرید دی پیر تائیں خوف قبر قیامتوں رکھنا کیہ
جہاں نوش پریم دے جام کیتے مزہ موت دا اوہناں نے چکھنا کیہ
جہاں لذتاں عشق نصیب ہویاں، اوہناں ڈھونڈنا دودھ تے مکھنا کیہ
محمد شفیع حضور تے عرض ایہو! خالی ٹورنا موڑ کے سکھناں کیہ

الف

اس دربار نوں چھوڑ کے تے، دسّو جا کہڑی جتھے جاوساں میں
جاسی دَم سنگ غم محبتاں دے، پچھاں قدم نہ مول ہٹاوساں میں
سولی سار منظور منصور والی، ہکو عشق دا حرف پکاوساں میں
محمد شفیع میاں چشتی پیر تائیں، قبلہ جان کے سیس نواوساں میں

ی

یمن حضور دا فیض برکت، سینہ عشق دے نال آباد ہووے
مَردی وار زبان تے پھِرے کلمہ، نزع سوکھڑی قبر کشاد ہووے
جھنڈے نبیؐ دے ہیٹھ تے آب کوثر قاسم نبیؐ دا پاک داماد ہووے
محمد شفیع ایہ دولتاں بھاگ اُس دے، چشتی پیر دی جس امداد ہووے

☆ "ارمغان چشتی (قلمی)"۔ صفحہ 23 تا 37۔
☆ حاشیہ از شاعر:
"10 اگست، 1942ء بمطابق 1361ھ بمقام بھون تصنیف کی گئی (تصنیف اول)۔ تحریر ہذا بمقام دومیلی 4 جولائی، 1961ء بروز چہار شنبہ بوقت ظہر کی گئی"۔
1۔ صاحبزادگان سید محمد فضل شاہ رحمتہ اللہ علیہ۔

[سی حرفی نمبر 14]

بہ مدح حضرت خواجہ غریب نواز سید محمد فضل شاہ صاحب

سجادہ نشین جلالپور شریف دام اللہ برکاتہم

الف

اُتھوں سیاہیاں چان ڈیرے جتھے حُسن دا بلے چراغ تیرا
میریاں اکھیاں نت دعا منگن، کھڑیا حُسن دا رہے ایہ باغ تیرا
بلبل بھور مشتاق عشاق لاکھاں، گُل لالڑے دے سینے داغ تیرا
محمد شفیع اِس سخی کریم ہوندے، خالی رہے فیر کیوں ایاغ تیرا

ب

برق جمال دی جھال جھلن میریاں دیدیاں وِچ ناہیں تاب اِتنی
اللہ پاک دے فضل تے کرم کولوں، صورت کِسے نہیں فیض مآب اِتنی
اج تک وِچ پنجاب دے پائی ناہیں شہرت کِسے نے آپ جناب اِتنی
محمد شفیع ممدوح موصوف سندی، آوے صفت نہ وِچ حساب اِتنی

ت

تاج مِلیا تینوں خوبیاں دا جس ویکھیا ''خوب'' پکاریا او
تیرے حسن جمال توں جان صدقے، سارے جگ وِچوں مینوں پیاریا او
تیری مِٹھڑی وات دی بات مِٹھی، کھَنڈ مصری تے قندپاریا او
محمد شفیع اوہ چُمدا جگ جائیں، جائیں لنگھ جتھوں جگوں نیاریا او

ث

ثابتی صدق دے نال ڈِٹھا چِٹھا کھول دِتا اللہ پاک میرا
میری جان حزیں تسکین پاوے، تیرا ذکر ہے وانگ خوراک میرا
بھاویں سنگ تے انگ اٹنگ ہوئے، ودھ تساں کولوں کون ساک میرا
محمد شفیع میری خوش قسمتی ایہ تیرے عشق کولوں سینہ چاک میرا

ج

جان دا جان انعام جہڑا کراں اُس توں جان قربان صدقے
میرا مال متاع گھر بار جو کجھ میرا دھرم تے دین ایمان صدقے
جس دے حسن دی شمع کافور اُتے ہوندے وانگ پتنگ انسان صدقے
محمد شفیع اس ماہ انوار اُتوں، حسن یوسفی دی داستان صدقے

ح

حل کر میریاں مشکلاں نوں خضر پیر میرا دستگیر ہیں توں
میری گٹ زنجیر اسیر ہاں میں سخی سُنی دا خیر کثیر ہیں توں
عالی قدر مقام بلند تیرا پاکباز تے پاک خمیر ہیں توں
محمد شفیع اج آکھدا جگ سارا ہندالولی تے پیراں دا پیر ہیں توں

خ

خدمتاں تیریاں جگ کردا بدھے ہتھ غریب نواز قبلہ
حاضر باش دہلیز مخدوم دی تے، محمود جئے وانگ ایاز قبلہ
واصل وصل وصول وصال اصلی، خاص الخاص ہویوں محرم راز قبلہ
محمد شفیع حضوریاں بخش مینوں، ہوئی ہجر تھیں جان گداز قبلہ

د

دولتاں گنج خزانیاں دے، تینوں بخش کیتے اللہ پاک مرشد
بختیار سرکار نے یار تیرے، تیریاں دُوتیاں دے سر خاک مرشد
جد پاک حضور دی پاک ورثہ جینوں شرف ہے حرف لولاک مرشد
محمد شفیع میں مدح کی لِکھن جوگا، ناقص عقل تے کُند ادراک مرشد

ذ

ذرہ ہاں بے مقدار توڑے ناقص کم قیمت کِسے کم دا نہ؟
تیرے مہر دی چمک تھیں چمک ماری، توڑے جام لائق تدھ جم دا نہ؟
تسیں نیک تے پاک آفاق اندر، کیا میں قطرہ تہنڈڑے یم دا نہ؟
محمد شفیع عنایتاں ہوراں تے، کیا میں دلوں عاشق تیرے دَم دا نہ؟

ر

راج ریاستاں بخش ہوئیاں ملیا فقر دا تاج حضور وِچوں
جس دے نور تھیں کل ظہور ہویا پایا شرف تساں اس دے نور وِچوں
اوہو نور حضور دے وِچ متھے، جہڑا چمکیا نور سی طور وِچوں
محمد شفیع ایہ عشق دا فیض سارا میرا شعر نہیں عقل شعور وِچوں

ز

زیب تک خلق محمدی تھیں ملک فلک دے ویکھ نہال ہوندے
شمع چھوڑ پروانڑے جان کتھے، عاشق وانگ بلال حلال ہوندے
نظرباز مجاز تھیں کرن توبہ حرص آز کولوں انفصال ہوندے
محمد شفیع کس چیز دی لوڑ مینوں دَسو دوستو پیر جلال ہوندے

س

سوہنیاں صورتاں لگھ بھاویں اپیر تہنڈڑا حسن جمال وکھرا
توڑے سَے معشوقاں دے ناز نخرے اپیر تہنڈڑی زلف دا وال وکھرا
بادشاہاں دی ہے بھاویں عجب چڑھتل اپیر تہنڈڑا جاہ جلال وکھرا
محمد شفیع توڑے سخی جگ سارا اپیر پیر مرا لجپال وکھرا

س

سرو سوہنا توڑے باغ اندر تیرے قد جیہا پر اوہ کد سوبھے
تیرے سخن مٹھے لذت دار شیریں ہر بات وِچ اپنی حد سوبھے
سوہنے دند جئیوں چنبے دیاں ہون کلیاں وِچ سوہنیاں دے سوہنا قد سوبھے
محمد شفیع اوہ تِل رخسار اُتے جیوکر آئیتاں دے وِچ مَدّ سوبھے

ش

شمس ہدایت مآب آ کے کیتیاں کفر دیاں دور سیاہیاں نیں
مالی باغ دی آن سمھال کیتی کلیاں کلمیوں بھرن گواہیاں نیں
برکت یمن اِس پیر دا فاسقاں نے، پھڑیا راہ، چھڈیاں گمراہیاں نیں
محمد شفیع گلیاں عاشق مَل بیٹھے پائیاں پیر دے عشق نے پھاہیاں نیں

ص

صوفیاں دے مقصود تسیں، کامل آپ تھیں آن تکمیل کردے
بَدھے ہتھ نے جن انسان حاضر، تیرے حکم دی ملک تعمیل کردے
عاشق بیٹھ کے وِچ مراقبے دے، ذکر فکر وِچ جان تحلیل کردے
محمد شفیع میاں سالک آپ کولوں، آ کے فیض توحید تحصیل کردے

ض

ضرب تساڈڑی نگہ والی، کوٹ صبر قرار دے ڈھاہ دیندی
اِس اَکھ دے قہر تھیں رب رکھے، راہ جاندیاں نوں جھڑی پھاہ دیندی
ہیبت حُسن دی نال اشاریاں دے، بادشاہاں نوں تخت توں لاہ دیندی
محمد شفیع ادنیٰ کرامات تیری، ساری عمر دے بخش گناہ دیندی

ط

طرح تساڈڑے حسن والی اس طرح تے گرہ لگان مشکل
سوہنا رب دی اس جہان اندر، مدح جیہا نہیں ہور عنوان مشکل
میرا عقل محدود، شعور ناقص، ہوندی مدح دی کہن زبان مشکل
محمد شفیع اِس مدح شریف والی، رب کرے تے ہووے آسان مشکل

ظ

ظفرمندی تیرے حسن دی اے، اج دِلاں دے ملک تے راج تیرا
تیری ہفت اقلیم وِچ بادشاہی، ڈٹھا باج گزار ہر تاج تیرا
تیریاں رفعتاں نوں پاوے کون کوئی، جھڑا جگ دا کل اوہ آج تیرا
محمد شفیع ایہ نت دعا میری، سدا رہے ایہ بحر مواج تیرا

ع

عقل شعور دستور دیگر ایہ ذوق تے شوق دی بات وکھری
جلوے لیلۃ القدر دے بہوں چنگے ایپر آپ دے حسن دی جھات وکھری
سوہنے سخن توڑے سخنوراں سندے، اوہدا سخن وکھرا اوہدی بات وکھری
محمد شفیع بندوق دے زخم کولوں، میرے پیر دے غمز دی کات وکھری

ع

علم علوم مروجہ تھیں، بالخصوص نہیں رہیا محروم سوہنا
مخزن علم توحید دا گنج مخفی، لقب آپ دا بحرالعلوم سوہنا
پُراثر تقریر دلپذیر احسن، تے دَبیر اعلیٰ ایہ مخدوم سوہنا
محمد شفیع سوہنا وِچ سوہنیاں دے، لگدا چن جئیوں وِچ نجوم سوہنا

غ

غم رُبا ہے عاشقاں دی، تیرے پاک جمال دی جھال قبلہ
جنہاں درد فراق سنگ جال آہی، اوہناں جیہا نہ کوئی پائمال قبلہ
سد کول تے مٹھڑا بول موہنوں، بخش جام زُلال وصال قبلہ
محمد شفیع جدائیاں پیش آئیاں، دکھ درد فراق دے ٹال قبلہ

غ

غیر کیوں کرن قبول اَکھیں، تیرے حسن دیاں سیوادار ہو کے
بھالاں بھور دے طور نہ ہور کوئی، تیری شمع دا جان نثار ہو کے
بنے غیر دی ہدف کیوں جان میری، تیری غمز دی اصل فگار ہو کے
محمد شفیع جے مُڑاں حضور ولوں، سڑاں ہاویے حشر خوار ہو کے

غ

غم کیہ اُس غلام تائیں، جس تے پیر دی خاص نگاہ ہووے
صحبت فیض حضیض گناہ وچوں، کڈھے عمر دا جو گمراہ ہووے
جیندی نظر اکسیر تھیں بنے سونا، ناقص مس جس اصل سیاہ ہووے
محمد شفیع گویا جاگے بھاگ اُس دے، جس دا پیر سید فضل شاہ ہووے

ف

فضل اوہ رب متعال والہ گنج فیض انعام اکرام دا اے
عام خاص دی نہیں تخصیص کوئی، ہوندا کام ہر خام ناکام دا اے
صَرف صِرف حضور دے اسم والا، شرف حج تے عید احرام دا اے
محمد شفیع میاں طلبگار در تے، درد سوز گداز دے جام دا اے

ق

قلعے قلوب تسخیر کیتے، میرے پیر بن تیغ شمشیر یارو
جیندی زلف زنجیر دے ہوئے قیدی، عقلمند دانے با تدبیر یارو
جیندے خُلق دی خَلق اسیر ہوئی، واہ وا پیر سید بے نظیر یارو
محمد شفیع اس پیر دے وصف واصف، کردے رہت تقریر تحریر یارو

ك

کون ہوواں لِکھاں مدح تیری، ڈراں عقل تے علم محدود کولوں
سَنگاں، علم دا نہیں نصاب پلے، منگاں مدح دا زور وَدُود کولوں
میرے دِلے دا کون آزار جانے، طبع تنگ ہے ہجر حسود کولوں
محمد شفیع تے فضل تے مہر ہووے، منگاں کرم احسان محمود کولوں

ك

گُند ادراک تے عقل اقل، ناقص فہم نالے معلومات کوئی نہ
نالے علم عروض تھیں ناواقف، جاناں شعر سندی تصریحات کوئی نہ
میم مدح تھیں جان تے ہول طاری، جاناں نقص تے سقم نکات کوئی نہ
محمد شفیع نظر حضور دے تھیں، ہو سکے نہ حل، ایسی بات کوئی نہ

م

مہر دی کرو نگاہ جس تے، درد مند دُکھی دلشاد ہوندا
جس دے حق وِچ خیر دعا منگو، بامراد ہوندا بامراد ہوندا
جس کمبخت دے بخت کرخت کھوٹے، ہووے غیرآباد آباد ہوندا
محمد شفیع درویش دل ریش عاجز، کاہنوں پھرے در در خانہ زاد ہوندا

م

مہر دی کرو نگاہ قبلہ، سن کے آیا سخاوتاں دُور تھیں میں
دنیا دین دا دان درکار ناہیں، رَتی عشق دی منگاں حضور تھیں میں
عاجز حال مسکین غریب شوہدا، ناقص ناکس تے دُور شعور تھیں میں
محمد شفیع گناہ دے چاہ وچوں، کڈھو شاہ جی باہر ضرور تھیں میں

ن

نال نزاکتاں قدم چاون، گویا طبع نسیم دے نال دی اے
سوہنی انگ پوشاک بُراق چٹی، زینت زیب مضاعف جمال دی اے
عاشق وانگ پتنگ نسنگ آون، طلب جنہاں نوں صرف وصال دی اے
محمد شفیع حضور فریاد پوہنچو، گھڑی دَماں تے سخت وبال دی اے

و

ویکھ حضور دا رُخِ انور گیا بھُل لوکاں ماہ کنعان والا
اندر دشت توحید دے ہرن ہیرا، غمزیوں دِلاں نوں ہدف بنان والا
سید پیر امیر زمانے دا، جس تھیں فیض سارا جگ پان والا
محمد شفیع سید فضل شاہ حاجی، دُکھی دلاں دے روگ ونجان والا

ہ

ہد ہد میہنڈڑے شوق والا، دست آموز تدھ شاہ سلیمان دا اے
تساں حسن دا تخت تے راج حاصل، ہور حکم زمین اُسمان دا اے
سینہ وانگ آئینے دے صاف روشن، جس وِچ پرتوہ خاص رحمٰن دا اے
محمد شفیع اج دُور حضور وِچوں بخت نافرجام نادان دا اے

لا

لا مرید تے پیر اِلّا، نفی اپنی کراں، اثبات تیرا
میرا جان وجود نابود مطلق، جاری حکم اندر موجودات تیرا
میری نفی تھیں عین مقصود ثابت، اثبات حضور باالذات تیرا
محمد شفیع بقا دی وِچ منزل، رتبہ عین مجیب الدعوات تیرا

الف

ابوالبرکات دا اسم اقدس، قُدسی اپنا ورد زبان رکھدے
اس اسم شریف لطیف اندر، عاشق اپنی غرض نہان رکھدے
منگاں فضل نہیں عمل دی راس پلے، عاصی اسم ایہ نت دھیان رکھدے
محمد شفیع میاں فضل پیر والا، عاشق آسرا وِچ جہان رکھدے

الف

اسم تیرا مقصود میرا، جانے رب وَدُود جو منگدی میں
ڈراں، کراں نہ عرض حضور اندر، نکا مُونہہ وڈی گل، سنگدی میں
لگی انگ تیرے ، پالیں انگ سائیاں، رکھیں لاج نلاج ملنگدی میں
محمد شفیع ہزارے دا چودھری توں، بندی ہیر مندی، گندی جھنگ دی میں

ی

یا مرشد! پئیاں بحر ڈونگھے، آ باہوڑیں کڈھ گراب وِچوں
صدقہ شاہ اجمیر نہ دیر لاؤ، کرو جان آزاد عذاب وِچوں
مانن سکھ حریف، میں دُکھ جالاں، کرو دُور حجاب شتاب وِچوں
محمد شفیع توحید دی دوستی تھیں، پاواں حشر نجات عذاب وِچوں

☆ ''ارمغان چشتی (قلمی)''۔صفحہ 39 تا 51۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''رجب 1362ھ، 11 اگست، 1943ء بمقام میرا، بھون تحریر اول کردہ شد۔تصنیف دوم: 7 جولائی، 1961ء بمقام دومیلی، بروز جمعہ بوقت غروب آفتاب''۔

....

[سی حرفی نمبر 15]

درتوصیف وتعریف حضرت سجادہ نشین جلالپور شریف مدظلہ

الف

اعظم ایہ پیراں دا پیر میرا، کشتی چشتیاں دی بنے لان والا
وحدت عشق دا سبق پڑھان والا، دُور گیاں نوں کول بُلان والا
سبق نفی اثبات سمجھان والا، موتواقبل دا جام پلان والا
محمد شفیع ایہو کامل پیر میرا، سینے عشق دی اگ مچان والا

ب

بال توحید دی شمع نوری، آیا فیض مآب پنجاب اندر
ٹھاٹھاں ماردا فیض دا بحر ڈِٹھا، نظر ہوئی نہ گم سراب اندر
پئیاں نور تجلیاں طور اُتے، گل رہی نہ کجھ حجاب اندر
محمد شفیع مبارکاں عاشقاں نوں، عکس شمس دا ویکھ ماہتاب اندر

ت

تاج سر تے حسن یوسفی دا، آیا رکھ سوہنا دِل رُبا سیّد
دل لُٹدا صوفیاں سالکاں دے، جدوں ویکھدا اَکھ بھنوا سیّد
قبلہ گاہ غریب نواز آقا، مخدوم عالی، مقتدا سیّد
محمد شفیع اجمیر شریف توڑیں، آکھن پیر سارے، مرحبا سیّد

ث

ثانی وِچ حسن دے کون جانی، مانی ویکھ کے نقش دیوار ہویا
ناقص نقش نقاش منقوش چینی، تک رنگ ارژنگ فرار ہویا
جھلن جھال مجال کی سوہنیاں دی، جلوہ شمس مثال انوار ہویا
محمد شفیع اس نور مجسمے تے، سارا جگ سنسار نثار ہویا

ج

جاندا جگ جہان سارا، حیدر پیر اس غوث زمان تائیں
اس پیر دا نظر منظور سیّد، جس دا غلغلہ عرش مکان تائیں
جس دے فقر غیور دی نظر اندر، قدر ککھ دی نہیں سلطان تائیں
محمد شفیع نہیں تاب زبان اندر، لِکھاں پیر دی مدح تے شان تائیں

ح

حج تے عید ہے دید تیرا، اساں عاشقاں درد رسیدیاں نوں
تیرے دید سعید توں ملے فرحت، فرقت زدہ عشاق دیاں دیدیاں نوں
بھلے کم تے کاج جہان والے، پڑھاں آپ دیاں مدحاں قصیدیاں نوں
محمد شفیع حضوریاں بخش بھاویں، سُکھیں وسدیا! عشق شوریدیاں نوں

خ

خاک اقدام دی پاک اشرف، عاشق چُمدے نال آداب صدقے
اوہناں قاب قوسین بھروِٹیاں توں، کراں کیوں نہ گول محراب صدقے
اس قامت قیامت نشان اُتوں، کراں سَرو صنوبر دی آب صدقے
محمد شفیع اس نور دی جھات اُتوں، کراں طور دا ذکر ثواب صدقے

د

دید حضور دی شمع اُتے عاشق وانگ پتنگ شہید ہوندے
فاسق عمر دے آپ دی نظر کولوں تائب آن مُرید ہوندے
اثر فیض حضور دیاں مجلساں دا، کالے چور، ثانی بایزید ہوندے
محمد شفیع میاں حضرت صاحب کولوں، ناقص فرد، وِچ بحر توحید ہوندے

ڈ

ذبح حضور دے غمز والی، کردی کرد سائیاں، راہیاں جاندیاں نوں
دیو آپ دیدار دا آپ ہتھیں، اوہناں عاشقاں ہجر دیاں ماندیاں نوں
کرو کرم سرگرم اُڈیک اندر، ہوئی دیر بتیر کُرلاندیاں نوں
محمد شفیع کوئی ہرج حضور ناہیں، تشریف شریف فرماندیاں نوں

ذ

ذات سادات دی مہا اُتم، عزت شان دا کوئی حساب ناہیں
جیندا اصل مدینۃ العلم نبیؐ، علیؓ باجھ جس دا دُوجھا باب ناہیں
دسو کون حسنین دے مرتبے دا، جیندا وِچ کونین جواب ناہیں
محمد شفیع تطہیر دیاں پردیاں دا، رازدار کوئی باجھ وہاب ناہیں

ر

رحم رافت وِچ طبع عالی، بردبار حلیم مزاج رکھدا
خدمتگار مخلوق مملوک عالم، سر تے یوسفی حسن دا تاج رکھدا
جھڑے ڈرن نہ دار تے رَسن کولوں، عاشق وانگ منصور حلاج رکھدا
محمد شفیع مطیع منقاد خلقت، سوہنا دلاں دے ملک تے راج رکھدا

ز

زیب زینت سبحان اللہ، لائق قدر مکین مکان ڈِٹھا
سیّد ظفر نشان زمانیاں دا، مقصود ہر جن انسان ڈِٹھا
بے نیاز اوہ تخت تے تاج کولوں، صاحب تاج غلام سلطان ڈِٹھا
محمد شفیع ایہ خلق محمدی تے، نالے شرم حیا دی کان ڈِٹھا

س

سنگ مثال میں سخت ناقص، تسیں سنگ پارس، کامل پیر سائیں
تیری نظر اکسیر تھیں بنے سونا، توڑے ہوگ اوہ مس حقیر سائیں
بادشاہاں دے پُت فقیر ہوندے، چھڈ تاج تے تخت سریر سائیں
محمد شفیع نوں عشق دے رنگ اندر، رنگن چاہڑنا نال تدبیر سائیں

ش

شش اطراف دے وِچ اَج کل، میرے شاہ جی دے نہیں کوئی شان والا
حاوی علم معقول منقول اُتے، ماہر فقہ حدیث قرآن والا
صاحب کشف قلوب محبوب سوہنا، واقف کار ایہ سرّ نہان والا
محمد شفیع ایہ قطب مدار سیّد، جس دے ہتھ نظام جہان والا

ص

صوفی تے صاحب صفائیاں دا، ایسا ہوگ نہ وِچ زمانیاں دے
صاحب کشف مکشوف احوال مخفی جس نوں بخش ہوئے فیض خزانیاں دے
سدا ورت جاری جانے دھرت ساری قاسم کرن تقسیم پیمانیاں دے
محمد شفیع میاں اَج بھاگ کھلے میرے جیہے مسکین نمانیاں دے

ص

صبر تسلیم رضا اندر میرے پیر جیہا ثابت قدم کوئی نہ
ایسا جاہ جلال جمال ہوندے، باکمال ہو کے دل دا نرم کوئی نہ
علم حلم تے خلق حیا ولوں، کِسے وصف وِچوں سوہنا کم کوئی نہ
محمد شفیع وِچ فیض معاملے دے، میرے پیر جیہا ساقی جم کوئی نہ

ص

صاحبا صرف دیدار تیرا، مقصود بالذات عشاق دا اے
سینہ عشق تھیں شق بیشک جنہاں تنہاں مرض تاں سوز احراق دا اے
تیرے عشق دی اَگ لُکا رکھی سینے وِچ جیئوں سنگ چقماق دا اے
محمد شفیع اج دُور حضور وچوں، اوہ تاں ماریا درد فراق دا اے

ض

ضرب نگاہ دے نال کردا، کفر کافراں دا بھن چُور سیّد
میری نظر عقیدتوں کوئی تکے، سوہنہ رب دی اے سوہنا نور سیّد
جیندی ذات تے ملک صلوٰت پڑھدے، جلوہ گاہ مثال کوہ طور سیّد
محمد شفیع میاں ٹھنڈک اکھیاں دی، جس نوں ویکھ ہووے دُکھ دُور سیّد

ط

طرف حضور دیوں کدوں ہوسی، دسو دوستو شرف حضوریاں دا
اصل خاک خمیر ہے آدمی دا، دَم عشق کولوں مارے نوریاں دا
خام طبع ایہ جام نہ نوش کردے، ثابت ہوش اتھے منصوریاں دا
محمد شفیع میاں اتھے عاجزی تھیں، پاندے یار قرار منظوریاں دا

ط

طلب میری آکھن لوک کچی، سچی طلب والے پاندے پیاریاں نوں
گئیاں گذر مدتاں انتظار اندر، میری سِکدی جند نظاریاں نوں
اکھیں روندیاں درد فراق اندر، پورا کرے اَج کون خساریاں نوں
محمد شفیع خدا دا واسطہ ای، سَد سیّدا ہجر دیاں ماریاں نوں

ط

طرف تساڈیوں کدوں ہوسی مینوں شرف پیغام حضوریاں دا
سسّی ہار بلوچ دے ہجر اندر روڑا کٹناں پے گیا دُوریاں دا
اُوہدی زلف دی مست خوشبو ہوندے نافہ سُنگھنا نہیں کستوریاں دا
محمد شفیع کہی ہجر دی بھاہ بھڑکی جگر سوز ایہ سیک تندوریاں دا

ظ

ظاہری باطنی، ہر گلوں، اچا جگ وِچ حیدری بام دِسے
مولا آپ سنواردا کم جس دے، بدخواہ ہر گام ناکام دِسے
مورد رب دے فضل دی ذات تیری، سدا فضل اکرام انعام دِسے
محمد شفیع جلالپور شہر اندر، عین عشق دا ورتدا جام دِسے

ع

عارفاں دے سر تاج قبلہ مسند فقر دے زیب سنگار آئے
چشمہ فیض توحید دا آن کیتا جاری وِچ پنجاب سرکار آئے
سیّد پیر بخاری نوں جگ جانے جھڑے کرن ڈُبے بیڑے پار آئے
محمد شفیع میاں ریتی نظر دی تھیں، دُور دِلے دے کرن زنگار آئے

غ

غوث بغداد دے پیر اعظم، رؤیا صادقہ وِچ فرمان کیتا
محی الدین ثانی تیرا لقب عالی، تینوں جاہ اَج قطب زمان کیتا
کرو نبی دے دِین تبلیغ لوکاں جھنڈا آپ دا سبز نشان کیتا
محمد شفیع اَج زیر نگیں جس دے، شرق غرب تمام جہان کیتا

ف

فیض فیاض دا بحر جاری، ملے دان ہر آن سوالیاں نوں
فضل شاہی دربار دا باب کُھلا، دیو خیر جا کے دامن خالیاں نوں
صبح شام مخدوم زمانیاں دا، کٹے سائلاں دیاں بدفالیاں نوں
محمد شفیع میاں نگہ چشتیاں دی، کردی دُور پَل وِچ پائمالیاں نوں

ق

قسم مینوں اللہ پاک دی اے، جس دے وِچ قبضے قدرت جان میری
میتھیں مدح حضور مقدور ناہیں، ناقص طبع تے گُند زبان میری
نکا مونہہ تے گل اَسمان جیڈی ہوئی آن کے عقل حیران میری
محمد شفیع میاں ہوون حل عقدے، مدد کرے جاں پیر سلطان میری

ک

کاملاں دا کامل پیر میرا دستگیر صاحب کرامات لوگو
ہر بات دلیل آیات جس دی ثابت نال حدیث آیات لوگو
قسمت والیاں جام ہدایتاں دے ہوندے جنہاں دی نیک برات لوگو
محمد شفیع میان دَسن طالباں نوں گجھے سِرّ اسرار دی بات لوگو

ل

لا گیوں سینے سانگ کاری کرسی کون کاری گیوں دَس کجھ نہ
ماری نظر زمین اسمان توڑیں نہ کجھ نظر آیا مرے وَس کجھ نہ
تیرے دید سعید مجید باجھوں میرے دِلے اندر ہور تَس کوئی نہ
محمد شفیع اس زلف زنجیر اندر دل کر سکدا مُڑ کے پھس کجھ نہ

م

ماہ منیر تے شمس انور، بیشک حسن وِچ بے نظیر دونویں
میرے پیر دی ویکھ تنویر احسن ہوئے گم جیئوں نقش تصویر دونویں
سطحی روشنی شمس تے قمر والی، اجرام کد اہل ضمیر دونویں
محمد شفیع اوہ سرو آزاد سوہنا گردش فلکی وِچ ایہ اسیر دونویں

ن

نشر نہ حشر دے روز ہوون میرے عیب قصور گناہ قبلہ
جان بُجھ کے فسق فجور اندر، کیتی اپنی جان تباہ قبلہ
رہی ہوش نہ جوش شباب اندر، کیتا نفس شیطان گمراہ قبلہ
محمد شفیع امید نجات دی اے، تساں ہوندیاں پشت پناہ قبلہ

و

ولی والی سلطان عالی در تے کھلے سائل خالی جان ناہیں
ثانی تساں دا کون آفاق اندر اُچا تساں کولوں کوئی خان ناہیں
جہڑا لگے نہ ہدف مراد اُتے ایسا تیر تدھ وِچ کمان ناہیں
محمد شفیع میاں تیری مہر پاروں مشکل کون جو ہوگ آسان ناہیں

ہ

ہِک پس خوردیوں جام بخشو، ناقص طبع جس تھیں پختہ کار ہووے
باقی رہے نہ ہوش وجود اندر، دلوں صبر قرار فرار ہووے
گاواں راگ وراگ جدائیاں دے، سینے عشق دی حِس بیدار ہووے
محمد شفیع ایہ نِت دعا میری، گلی پیر دی وِچ مزار ہووے

لا

لا الٰہ الّا اللہ، اِتھے غیر دی گل بُلا ناہیں
جس دا ٹھیک یقین تاکید محکم، اوہدے لئی جحیم روا ناہیں
فقر چشتیاں دا مشہور عالم بوہا اوہناں دا چھوڑ کے جا ناہیں
محمد شفیع سیّد فضل شاہ جیہا، کوئی اَج کامل پیشوا ناہیں

الف

آؤ جلالپور شہر اندر کعبہ جان کے کراں نیاز صدقے
جیندے وِچ تشریف شریف رکھدے قبلہ عالم غریب نواز صدقے
ملے شرف جے کفش برداریاں دا ہوواں خادماں وِچ ممتاز صدقے
محمد شفیع حضور دے اسم تائیں کراں ورد سدا وضو ساز صدقے

ی

یاد حضور پرنور سندی جیندے تذکرے نِت زبان کردی
صفتاں والیاں دیاں کردا جگ صفتاں بلبل مدح اندر بوستان کردی
سوہنی صورت بے مثل دا کیہ آکھاں طبع یوسفی ویکھ میلان کردی
محمد شفیع میں ہِک کوئی وِکیا نہ خلقت جِند تے جان قربان کردی

ي

یارو اس پیر دے ذکر باجھوں خالی جاوندا نہیں ہمراہ کوئی
اَج دُور حضور حضور کولوں محرم دِلاں دا نہیں ہمراہ کوئی
لگی عشق دی اگ وجود اندر میرے حال تھیں نہیں آگاہ کوئی
محمد شفیع میاں چشتی پیر ہوندے کسے چیز دی نہیں پرواہ کوئی

☆ ''ارمغان چشتی (قلمی)''۔صفحہ 53 تا 64 ۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''اکتوبر، 1943ء بمقام بھون (تصنیف اوّل)۔ دوبارہ بہ تصحیح کردہ بمقام دومیلی بتاریخ 22 جولائی، 1961ء بوقت طلوع آفتاب بہ اختتام رسید محمد شفیع اختر ڈھانگروی بقلم خود''۔

....

[سی حرفی نمبر 16]

در مدح شریف جناب قبلہ عالم خواجہ غریب نواز
سید محمد فضل شاہ صاحب دام اللہ برکاتہم

الف

الف دیاں الفتاں رہن باقی، حرص خام کولوں خالی جام ہووے
ذاتی اسم ہووے نقش قلب اُتے، غیر سلسلہ قطع تمام ہووے
ذکر ذوق تے شوق مافوق اندر، میری صبح ہووے میری شام ہووے
محمد شفیع مقصود ایہ زندگی دا، دھن بھاگ جے عشق انعام ہووے

ب

بخش خدا دا واسطہ ای ہادی سوہنیا جام توحید والا
نائب نبیؐ دے خاص خزانیاں دے، حاصل آپ نوں قرب فرید والا
ڈِٹھا کالڑی رات دے وِچ روشن، چشتی پیر چراغ اُمید والا
محمد شفیع حضور دیاں نسبتاں تھیں، ملے شقی نوں نام سعید والا

ت

تک سائیاں میرے حال ولوں، سائیاں والیاں دا ایہ نہیں حال ہوندا
تدھ ہوندیاں خاوندا دُکھ تکاں، صبر حوصلہ ضبط محال ہوندا
تیرے نام تھیں مِلن انعام لوکاں، میرے واسطے کیوں پُن کال ہوندا
محمد شفیع تائیں سدّے جگ تیری، میری طرف کیوں نہیں خیال ہوندا

ث

ثبت جناب دا اسم دل تے، ہور خام خیال وسار دِتے
تیرے نام دا گل تعویذ میرے، جُنجو غیر دے، گلوں اتار دِتے
انگ پالساں پیر دی دوستی دا، دلوں دُور کر سب اغیار دِتے
محمد شفیع حضور دے عشق مرے، زنگ دِلے توں سب اُتار دِتے

ج

جام جمشید دی لوڑ ناہیں، منگاں عشق دا جام انعام قبلہ
تیرے عکس پیالیوں دُور تھیندے، زنگ ظلمتاں نقص تمام قبلہ
تیری نظر دے اثر تھیں خام جھڑے، پختہ کار ہوندے شادکام قبلہ
محمد شفیع ایہ آب حیات چشمہ، مینوں بخش حیات دوام قبلہ

ح

حرف حضوریوں شرف بخشو خالی ظرف کریم قبول کردے
میری عرض حضور منظور کرنی، عادی جان قدیم دے اسیں بردے
شہرہ دُور سخاوتاں تیریاں دا، حاتم جیہے ڈِٹھے منگت اس در دے
محمد شفیع مرید مراد چاہے، اسیں نہیں قبلہ طلبگار زر دے

خ

خاص الخاص نگاہ تیری، دیندی دِلے دے زنگ اُتار قبلہ
ڈِٹھے میر شکار، شکار ہوندے، تیری غمز دی کھائیکے مار قبلہ
ڈِٹھے دِین اندر پختہ کار کامل، تیرے فیض کولوں دنیادار قبلہ
محمد شفیع گناہ دے راہ ولوں، میرے دِلے نوں کرو بے زار قبلہ

د

دیکھ مرید دا حال مرشد، لیا نفس شیطان نے گھیر مینوں
خواہش نفس دی عقل تے ہوئی غالب، کیتا نفس خناس نے زیر مینوں
لُونبڑ بن کے نفس دا شیر ڈُھکا، دِسے چار چوفیر انھیر مینوں
محمد شفیع میاں نظر پھیر کے تے، کدی ویکھدیوں چا ہک دیر مینوں

د

دولتاں مال خزانیاں دے، تیری گلی دیاں منگتیاں دان ہوندے
جھڑے آپ دے بُوہے دی خاک چُمن، ڈِٹھے اوہ درویش سلطان ہوندے
کاسے جنہاں دے نظر دا خیر پوندا، اوہ مسکین تاں قطب زمان ہوندے
محمد شفیع میاں جھنڈے چشتیاں دے، اَون نظر جُھلدے لامکان ہوندے

ذ

ذریوں چا چمکا سورج، میرے قلب تے پرتوہ ڈال شاہا
میرے قلب دی ارض سیاہ اُتے، چمکے چن بن کے کالڑا خال شاہا
دُوئی دِسے نہ جاندڑی مول وچوں، وحدت والڑا دَس جمال شاہا
محمد شفیع دے قلب دی کوٹھڑی وچ، دِیوا اپنے عشق دا بال شاہا

ر

رکھیا ککھ نہ وِچ اوہلا، مظہر ذات میں پیر دی ذات ڈِٹھی
اوہو عین عنوان تجلیاں دے، اوہو ظاہر طور دی جھات ڈِٹھا
جاری بحر محمدی فیض والا، فیضیاب جس تھیں مخلوقات ڈِٹھی
محمد شفیع میاں لکھاں خوبیاں دی، جامع ذات میں ابوالبرکات ڈِٹھی

ز
زور تک کشف کراماتاں دا، منکر کہن پئے آفرین قبلہ
محی الدین ہے آپ دا لقب عالی، زندہ آپ تھیں نبیؐ دا دِین قبلہ
فخر آپ ہو چشتیاں صاحباں دے، قائم قطب زمان زمین قبلہ
محمد شفیع تفضیل مقصود ناہیں، واجب آپ دی مدح تحسین قبلہ

س
سالکاں دا رہبر پیر میرا، واقف کار اسرار عرفان دا اے
دَسے گیان دے گُن گیانیاں نوں، سارے گُن گیان دے جاندا اے
ہادی پیشوا راہ ہدایتاں دا، عامل شرع شریف قرآن دا اے
محمد شفیع اَج جِن انسان اندر، اُچا مرتبہ اس جوان دا اے

ش
شرع شریف دی پاسداری کامل غیر دی نہیں تقلید کردے
دیون سنت خلاف اوہ حکم اُسدے کدے نفس دی نہیں تائید کردے
آکھے لگ شیطان دے ٹُرن ناہیں، اسدے کہے دی سنت تردید کردے
محمد شفیع ایمان باالغیب اُتے، ثابت نال دلیل توحید کردے

ش
شمس سیال دا فخر جہڑا، اوس فخر دا نظر منظور ہیں تُوں
عالی قدر تے اچڑے شان والا، اَج وِچ آفاق مشہور ہیں تُوں
صاحب جود وجود باجُود اکرم، فیض کار خوددار غیور ہیں تُوں
محمد شفیع غمناک عشاق سندا، ٹھنڈک دِلے دی اکھیں دا نور ہیں تُوں

ص

صوری تے معنوی دوہاں گلوں، میرے پیر دے شان دا کون دَسو
تارے چن دا کرن مقابلہ کیہ، ہور اس عنوان دا کون دَسو
جس دا دید سعید ہے عید ساڈی، ثانی ماہ کنعان دا کون دَسو
محمد شفیع اس بدر منیر جیہا، سوہنا اس جہان دا کون دَسو

ض

ضرب نگاہ دے نال سائیاں، کر چُور ایہ کوٹ غرور والا
شوکت شان دا رہے نہ مان ماسہ، کوڑا فخر ایہ عقل شعور والا
جائے خیر تھیں غیر دا پَیر وچوں، لیاوے عشق تشریف حضور والا
محمد شفیع جو آپ دی نظر تردے، پاندے مرتبہ شاہ منصور والا

ط

طور اُتے جلوے نور والے، موسیٰ جیہاں نوں تاب دیدار دی نہیں
اتھے کس نوں تاب تجلیاں دی، مخفی راز کوئی گل اسرار دی نہیں
جُھوٹے دار تے لئے منصور جیہاں، سچ پُچھ تاں گل انکار دی نہیں
محمد شفیع جس عشق دے جام پیتے، مرے وانگ اوہ تاں لافاں ماردی نہیں

ط

طالع مند اوہ لوک جہڑے، قبلہ عالم دے نال پیار رکھدے
گھر بار وِسار دربار حاضر، دائم حاضری وِچ دربار رکھدے
میرے جیہے معذور مجبور دائم، ایہو دِلے دے وِچ وچار رکھدے
محمد شفیع اوہ عشق دی پان دولت، جہڑے ازل تھیں بخت بیدار رکھدے

ظ

ظلمتاں جہل نادانیاں دی، میری جان عزیز شکار ہوئی
کریں مہر او مہر انوار ربی، کالی رات ظلمات چودھار ہوئی
حاوی دِلے تے خواہشاں نفس دیاں، ماری بُدھ تے عقل فرار ہوئی
محمد شفیع اس حرص و ہوا ہتھوں، میری زندگی بسر خوار ہوئی

ع

عین عرفان دا سرچشمہ، مخزن گنج ایہ جود سخا دا اے
مخفی راز تمام معلوم جس نوں، واقف کار طریق صفا دا اے
ساری خلق مملوک مخدوم جس دی فضل پیر تاں فضل خدا دا اے
محمد شفیع ایہ شرم حضور سیّد، دنیا جاندی ظل ہما دا اے

غ

غیر اس خیر کثیر اندر، شفقت آپ دی تھیں حصہ دار ڈِٹھے
فیض عام عوام تے خاص اُتے، دیندار ڈِٹھے، دُنیادار ڈِٹھے
وڈّے وڈّے امیر رئیس زادے، گلی پیر دی وِچ خوار ڈِٹھے
محمد شفیع کئیں میں مسکین جیہے، پیش پیش اوہ وِچ سرکار ڈِٹھے

ف

فضل دی سدا اُمید مینوں، اوگنہار ہاں بد کردار، سائیں
برکت پیر چشتی بیڑا پار ہووے، استغفار اللہ استغفار سائیں
ضائع فسق فجور وِچ عمر کیتی، دُھندوکار اندھیر غبار سائیں
محمد شفیع آہ نیک کمائیاں تھیں، پلّے نہیں میرے دم چار سائیں

ف

فرض آہا مدح عرض کرنی، گڈی پیر دُور اسمان ڈِٹھی
نال مال اولاد دے شاد سیّد، غرت وِچ سارے خاندان ڈِٹھی
خلقت مندی حکم جنہوں حاکماں دا، دنیا دین وِچ ہک میزان ڈِٹھی
محمد شفیع جنہوں بدر منیر فلکی، حضرت صاحب دی وکھری شان ڈِٹھی

ق

قطب زمانے دا غوث اعظم، جس دا نام لیاں بیڑا پار ہوندا
جس دے مکھ نوں ویکھ کے بھکھ لہندی، جیندی دید تھیں دُور آزار ہوندا
جیندی نظر دے اثر تھیں کافراں دا، دل کفر تھیں تُرت بیزار ہوندا
محمد شفیع جنہوں باد نسیم ہتھوں، بھریا رونقاں نال گلزار ہوندا

ک

کد حضور وِچ سد کے تے، منظور کرسو ناقص کام تائیں
کرو بخش مراد ارشاد سائیاں، آیا دُورں سُن فیض عام تائیں
رنگن چاہڑ محمدی عشق والی، بھردے مستیوں خالڑی جام تائیں
محمد شفیع کر خاک شفا چُماں، ادبوں خاک اُس زیر اقدام تائیں

ل

لا لجپال دے نال اکھیں، پھراں خوار کیوں اج جہان اندر
تُساں ہوندیاں پشت پناہ قبلہ، خوف ویریاں دا نہیں جان اندر
مشفق درد رنجانیاں عاصیاں دا، ایسا ہوگ نہ زمیں اَسمان اندر
محمد شفیع میاں جامع خوبیاں دا، لِکھاں ہور کی آپ دی شان اندر

م
میرے حضور دی دُور منزل، حاوی جس تے عقل شعور ناہیں
حاصل وَدھ کے قرب کرّوبیاں تھیں، فائق آپ تھیں کوئی حضور ناہیں
باطن وِچ معاملہ نال مولا، مخفی آپ توں ما فی الصدور ناہیں
محمد شفیعؒ پر دل دیاں انھیاں نوں، آوے نظر اوہ چمکدا نور ناہیں

ن
نور آیات مبین وانگوں، روشن آپ دی ذات امین قبلہ
فرّخ فال بلند اقبال سیّد، اندر شش جہات مبین قبلہ
چشت اہل بہشت دے تخت اُتے، کیتی آں نشست حسین قبلہ
محمد شفیعؒ قاطع شرک بدعتاں دا، وانگوں شمسؒ، فریدؒ، معینؒ قبلہ

و
وِکیا میں کوئی ہک ناہیں، اس پیر دی پاک تصویر اُتوں
لکھاں جان قربان نثار کردے، شمس حیدری دی تنویر اُتوں
کرے کون قبول آزادیاں نوں، اوہدی زلف دی قید زنجیر اُتوں
محمد شفیعؒ کئیں پیر زمانیاں دے، صدقے ہون اس پیراں دے پیر اُتوں

ہ
ہو امین ہدایتاں دا، میرا پیر ایہ گنج سمھال آیا
شہرہ جس دیاں فیض سخاوتاں دا، شرق غرب جنوب شمال آیا
عاشق وانگ پتنگ ننگ آون، سوہنا حُسن دی بال مثال آیا
محمد شفیعؒ جلالپور شریف اندر، ظاہر فقر دا کرن کمال آیا

لا

لا ایہ نفی دی تیغ خونی، جھلّی عاشقاں اپنی جان اُتے
پیش نظر محبوب دی پاک صورت، کوئی ہور نہیں غیر سامان اُتے
جہاں اپنی نفی منظور کیتی، ثابت صدق یقین ایمان اُتے
محمد شفیع جہڑا ثابت قدم عاشق، دھن رحمتاں اُس جوان اُتے

الف

آب تالاب دے کنڈھڑے تے مچھی تڑفدی پئی بے تاب ہو کے
تیرے باجھ پیاریا جانیا او ڈھکی زندگی موت عذاب ہو کے
سسّی تتڑی تتڑی ریت اُتے دِتی جان کے جان خراب ہو کے
محمد شفیع میں جھٹ گزار رہیا اس دہر وِچ نقش برآب ہو کے

ی

یار اُس پیر دے مرتبے دا، نظر آوندا نہیں جہان اُتے
حامل شرح شریف محمدی دا، عامل فقہ حدیث قرآن اُتے
نکتہ چین چالاک حیران ہویا، حرف گیریوں اس انسان اُتے
محمد شفیع خزاں دا کوئی جھولا، شالا جھلے نہ اس بُستان اُتے

ی

یار آہے انتظار اندر، شکرالحمد اوہ وقت سعید آیا
واہ واہ مدح شریف سناونے نوں، خدمت پیر دی وِچ مرید آیا
ساقی بخش پیالڑا فیض والا، رنداں چالڑا ہَل مِن مزید آیا
محمد شفیع ایہ فرد فرید وانگوں میرا پیر وِچ بحر توحید آیا

ی

یارو حضور دی مدح اندر، پنج گنج دی اَج تکمیل ہوئی
درد سوز تے شوق مافوق سندی، ارشاد دی اَج تکمیل ہوئی
مختصر لِکھیا اختصار کر کے، ناہیں قافیہ نظم طویل ہوئی
محمد شفیع مُحرموں دسویں سی، جدوں دلی مراد تحصیل ہوئی

☆ 'ارمغان چشتی (قلمی)''۔صفحہ 65 تا 78۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''تصنیف اوّل: 10 محرم الحرام 1363ھ بمقام بھون (تصنیف اوّل)۔ دوبارہ تحریر کردہ بتاریخ 23 جولائی، 1961ء مطابق 9 صفر 1381ھ (دومیلی) از محمد شفیع اختر ڈھانگروی۔

برخاتمہ ارمغان چشتی گوید

ق: قدر کی قدر قضا دا اے میرے پیر دا شان بیان لکھے
واصف آصف نواب نظام جس دے اس مدح دا کون عنوان لکھے
مدح آپ دی بہت بلند بالا دسو کتنا کوئی آسان لکھے
محمد شفیع اس نور تجلڑے نوں دَسو اِتھے کی عقل حیران لکھے

....

گر کنی تو ذاتِ مرشد را قبول ::: ہم خدا در ذاتت آمد ہم رسول
(مولانا رومؒ)''

....

[سی حرفی نمبر 17]

بہ تشریف شریف نسبت روحانی بہ آں ذات گرامی قدر

حضرت قبلہ عالم وعالمیاں ابوالبرکات سید محمد فضل شاہ

سجادہ نشین جلالپور شریف دام اللہ برکاتہم

الف

اس دربار دُربار اُتے، اساں سیس نواوندے شاہ ڈِٹھے
بنھ کے ہتھ حضور وِچ رہن قائم، تاجدار ڈِٹھے کج کلاہ ڈِٹھے
جس نوں ملے نہ وِچ جہان ڈھوئی، پناہ گیر وِچ اس درگاہ ڈِٹھے
محمد شفیع مخدوم زمانیاں دے، حضرت سیّد محمد فضل شاہ ڈِٹھے

ب

باغ ساوا سدا چشتیاں دا، جس دے وِچ خزاں دستور ناہیں
جس دیاں بوٹیاں نوں ملے آب کوثر جس دا پھُل تازہ بناں نور ناہیں
اس سلسلے دے جہڑے ہون طالب، شرف اوہناں دا کشف قبور ناہیں
محمد شفیع ایہ عشق دا بحر ڈونگھا، خواجہ پیر دے باجھ عبور ناہیں

ت

تابع خدمتاں وِچ حاضر، وڈے خان رئیس نواب سائیں
تھر تھر کنبدے شاہ زمانیاں دے، جس دی اَکھ دا ویکھ عتاب سائیں
خاک بوس حضور دیاں وِچ قدماں ڈِٹھے اہل القاب خطاب سائیں
محمد شفیع اوہ سدا دلشاد ڈِٹھے جہڑے آپدے خاک تراب سائیں

ث

ثبت کیتا دل دی لوح اُتے تیرا نقش تصویر مبین سائیں
جہڑا صدق تے فقر دیاں خوبیاں دا نبیؐ پاک دے وانگ امین سائیں
حق عدل انصاف دی شرح روشن جس تے فخر اَج کرے زمین سائیں
محمد شفیع مریداں دا پیر کامل فاتح دِلاں دا شیخ معین سائیں

ج

جا ویکھو تشریف رکھدا مسند حیدری تے میرا پیر سوہنا
سوہنا سخی تے شرم حضور سیّد صاحب عقل نالے با تدبیر سوہنا
کِہی با دستور دستار سوہنی جبّہ سوبھدا انگ حریر سوہنا
محمد شفیع میاں سوہنی ٹور ٹُردا ایسا ہوگ نہ کسے سریر سوہنا

ح

حرف ارادیوں شرف ازلی میرے پیر دے جہڑے مرید ہوئے
اوہ تاں نِت پئے حج تے عید کردے جنہاں نِت ارزانیاں دید ہوئے
جنہاں قرب پیارے دا انت حاصل واصل اوہ تاں انت مجید ہوئے
محمد شفیع ایہ ملے مقام اوہناں، ازلوں جنہاں دے بخت سعید ہوئے

خ

خام عوام کیہ خبر رکھن میرے پیر دے قرب کمال سندی
ظاہر حال جھل سکدے جھال ناہیں میرے پیر دے پاک جمال سندی
پئی دُھم جنوب شمال تیکر میرے پیر دے اوج اقبال سندی
محمد شفیع میاں میں بھی رکھ بیٹھا طمع خام امید وصال سندی

د

دریتیم ایہ پیر کامل گوہر صدق اخلاص دی کان دا اے
اسدی دلاں دے ملک تے بادشاہی ایہ تاں فخر زمین زمان دا اے
اِسدے وصف بیان نہ ہو سکن دنگ عقل ہویا انسان دا اے
محمد شفیع میاں کعبہ عاشقاں دا ایہ تاں خاص عنوان ایمان دا اے

ڈ

ڈھوڑ چُماں اس راہ دی میں جس راہ میرا رشک ماہ گذرے
لائق ادب اوہ ہون نہ کیوں جائیں جہاں جائیں اُتوں میرا شاہ گذرے
زنگ دِلے دے کیوں نہ جان دھوتے جتھے آپ دی پاک نگاہ گذرے
محمد شفیع اس پیر دے لڑ لگیاں کیوں فِر عمر وِچ فسق گناہ گذرے

ذ

ذبح اس حیدری تیغ کولوں ہوندے حُسن دے میر شکار ڈِٹھے
قدم چُمدے اس شاہزادڑے دے اَساں ملک دے وڈے سردار ڈِٹھے
فیضیاب ہوندے اس پیر کولوں ظالم چور فاسق گنہگار ڈِٹھے
محمد شفیع جو بُوہے تے آن کھلن اوہناں جھڑکدے نہیں سرکار ڈِٹھے

ر

رب میرے حضرت صاحب تائیں جگوں وکھرا شان انعام کیتا
جھنڈے جس دے فوق سماء جھلن جس دا عرش کولوں اُچا بام کیتا
جس دے نام دا وِرد عشاق رکھدے عالی اس دا قدر مقام کیتا
محمد شفیع اس حُسن دے شاہ آ کے جاری دِلاں وِچ عشق نظام کیتا

ز

زور جاندے ٹُٹ دوتیاں دے میرے پیر دی جتھے تلوار چمکے
اُتھوں کفر سیاہیاں چان ڈیرے جتھے آپ دا مہر انوار چمکے
اوتھے مہر محبتاں لان ڈیرے جتھے آپ دا خلق پیار چمکے
محمد شفیع حضور دے فیض کولوں میرا شعر جئیوں دُر آبدار چمکے

ز

زہد عبادتوں بہت اُچی منزل آکھدے عشق طیور دی اے
عاشق غیر امور تھیں دُور رہندے مشہور گل شاہ منصور دی اے
سینے سوز پریم دا بلے دِیوا جلی جان جئیوں طرح مہنور دی اے
محمد شفیع مجذوب محبتاں دے بلے دلاں وِچ اگ تندور دی اے

س

سخی جھگا سنیا چشتیاں دا ہر آن داتا پُن دان کردا
ولے مول نہ کدے سوالیاں نوں مشکل حل ہر کام آسان کردا
ڈِٹھا انت کریم حلیم ایہ تاں نال ویریاں مہر احسان کردا
محمد شفیع اوہ نظر اکسیر سیّد منگت گلی دے پکڑ سلطان کردا

ش

شان اس پیر دا رقم کرنا میری قلم دا نہیں مقدور اِتھے
عقل خام تے مدح دا بام اُچا منزل لمبڑی تے پینڈا دور اِتھے
رہندے مدح ممدوح دے وِچ اوہ تاں سینہ عشق تھیں جنہاں محرور اِتھے
محمد شفیع ایہ شوق بیان تیرا سن کے ہویا حیران منصور اِتھے

ص

صف تفلین وِچ بہن تیرے جھنڈے جہاں دے وِچ ہوا جھلدے
تیرے راہ وِچ کفش نہ پان پیریں نازک پیر جہانڈرے وانگ پھُلدے
تیری حُسن دی شمع تے جھڑے وِکے اوہ تاں غیر دے حُسن تے نہیں بھُلدے
محمد شفیع جناب دے فیض سندے طلبگار ڈِٹھے گلیاں وِچ رُلدے

ض

ضو اس حیدری شمس والی قلعے قلب دے نوں پُرنور لکھے
خواجہ پیر دی گلی دے ذریاں نوں دے کے شرف خورشید دا نُور لکھے
میرے شوق نوں بخش کے ذوق ارنی جلوہ پیر دا صاعقہ طُور لکھے
محمد شفیع بلند پردازیاں چھڈ، تیرے فکر نوں ناطقہ چُور لکھے

ط

طبع اس مدح دے بحر اندر بیٹھی عقل دے روہڑ جہاز سارے
جدوں مدح دا پیش عنوان آیا بھُلے قلم نوں ناز انداز سارے
فکر سٹ اعناق غمناک بیٹھا گئے بھَج ادراک دے ساز سارے
محمد شفیع نہ مدح نوں ہتھ پائیں مَتے کھل جاون تیرے راز سارے

ظ

ظلمتاں دی اوتھے جا ناہیں جتھے بدر منیر دا نُور چمکے
دنیا دین سرکار درکار ناہیں منگاں آپ دا عشق غیور چمکے
ملک فلک دے کفِ افسوس مَلدے کدی اساں تے قرب حضور چمکے
محمد شفیع رکھ جوش وِچ ہوش قائم تیرا فکر موہنہ زور ضرور چمکے

ع

عشق پریم محمدی دا ممدوح مرے ساغر نوش کیتا
آ کے کفر دے زور نوں زیر کیتا جدوں آن توحید نے جوش کیتا
کیتا ظاہرا راز محبتاں دا ناہیں پردیاں وِچ روپوش کیا
محمد شفیع رہیا وِچ گھاٹیاں دے سبق پیر دا جس فراموش کیتا

غ

غوث اعظم چشتی پیر میرا جس دی جگ تمام تعظیم کردا
جس دے خُلق تے خَلق مفتون ہوئی جس دا اَمر جہان تسلیم کردا
رہبر پیر امیر زمانیاں دا وحدت فکر تے ملیّ تنظیم کردا
محمد شفیع میاں دل دیاں انھیاں نوں قلبی نظر اکرام کریم کردا

ف

فیض حضور دی منگتی میں کرو دروں نہ دُور دلگیر تائیں
رکھو کہف اصحاب دے وانگ مینوں بدھا اپنی زلف زنجیر تائیں
بخشو اپنے عشق دا جام مینوں نہ کر نظر انداز فقیر تائیں
محمد شفیع غریب نواز تسیں منگاں آپ تھیں خیر کثیر تائیں

ف

فکر مرید دا دُور ہووے کیوں نہ تدھ جیہئے کامل پیر ہوندے
دامن آپ دے لگ جو کرن زاری اوہ نہیں جگ دے وِچ زہیر ہوندے
وکھ درد سریر دے جان نٹھے مُتھے ہدف مراد تے تیر ہوندے
محمد شفیع کیوں رہے انھیریاں وِچ خواجہ آپ جیہا روشن ضمیر ہوندے

ق

قَاب قَوسَین اَو اَدنیٰ غرت ایہ شرف تے شان محمدی اے
ہوئی عرش عظیم تکریم کس نوں عالی شان ایوان محمدی اے
عرش فرش تے لامکان اندر ہویا حکم روان محمدی اے
محمد شفیع فناہ تھیں پار اگے باقی عین عنوان محمدی اے

ق

قفل زنجیر اسیر جھڑے تیری نظر تھیں ہون آزاد شاہا
دکھی عمر دے رونڈڑے مدتاں دے تیری مہر پاروں ہوون شاد شاہا
میں بھی آ دربار پکار کیتی لگھاں پان مرید مراد شاہا
محمد شفیع میاں ڈبے ترن بیڑے مدد کرے جاں شاہ بغداد شاہا

ك

کم کریم دا کرم کرنا گنج بخش سخی داتا پیر ہیں توں
کٹو مشکلاں باہوڑو بھیڑ پیاں قطب وقت تے غوث کبیر ہیں توں
تک حال کنگال بدحال سندا لجپال جے خیر نظیر ہیں توں
محمد شفیع درویش فقیر تیرا صاحب کرم اکرام امیر ہیں توں

ك

کون چاسی ذمہ داریاں نوں تساں باجھ کہڑا ضامن ہور میرا
تیرے نال ہے مان وجود اندر توہیں مان میرا توہیں زور میرا
تیری کیمیا نظر اکسیر کولوں ہووے سبز گلشن کلّر شور میرا
محمد شفیع میاں تیری ہو رہیاں، بدھا روح پریم دا ڈور میرا

ل

لان پئے لکھ زور دوتی تدھ ہوندیاں نہیں پرواہ کوئی
خطرہ خوف نہ ویریاں حاسداں دا تساں ہوندیاں پشت پناہ کوئی
فیض یاب جناب تھیں عام خلقت ہوندی شام دوپہر پگاہ کوئی
محمد شفیع تسیں سخی لکھ داتے سیّد ذات والا عالی جاہ کوئی

م

مہر دی واگ ولا میں تے کریو مہر دی نظر ارشاد سائیں
دکھی جان بیمار ضعیف میری کریو روح ناشاد دلشاد سائیں
رکھ مہر دی اَکھ مرید اتے، نامراد نوں کر بامراد سائیں
محمد شفیع تے آن کے بنی اوکڑ نام رب دے کرو امداد سائیں

ن

نفر غلام قدیم اُتے رکھ مہر دی نظر ضرور قبلہ
منگاں دان تیری خوشنودیاں دا اللہ پاک تھیں شام سحور قبلہ
تیرے عشق دی ملے برات مینوں ہوون دلوں غیریتاں دُور قبلہ
محمد شفیع اساڈڑی یاد اندر رہن یاد نہ غیر امور قبلہ

و

وِچ جلالپور جا وائے میری طرف تھیں عرض گزار ہوویں
ہتھوں ادب نوں دئیں نہ مول اتھے چمیں قدم نالے خاکسار ہوویں
کرماں والڑے ادب نصیب ہوندے نہ توں اس گلوں شرمسار ہوویں
محمد شفیع سجادہ نشین اگے میرا حال تمام اظہار ہوویں

ہ

ہور سندے ہوندے نہیں طالب قبلہ آپ دے جو طلبگار ہوئے
کِتے جان جوگے اوہ تاں رہے ناہیں جھڑے آپ توں جان نثار ہوئے
کارن خیر دیدار سرکار تیرے حاضر صاحبا آن دربار ہوئے
محمد شفیع صدقہ بندہ پروری دا عاشق ہجر تھیں سخت لاچار ہوئے

لا

لا علاج ایہ مرض میری تیری نظر تھیں دُور آزار ہوندے
جتھے آپ دی مہر دا ابر وَسے سُکے رُکھ ڈِٹھے میوہ دار ہوندے
آوے نظر نہ قلب نابینیاں نوں بھاویں چمکدے سَے انوار ہوندے
محمد شفیع کیوں فیض تھیں رہیا خالی، قبلہ آپ جیہی سخی سرکار ہوندے

الف

آس دھرواس درویش دی توں سائیاں ہور کوئی میری جاء ناہیں
چائے چت بھائیاں چکی ماپیاں نے میتھوں خاوندا نظر بھنوا ناہیں
سد کول انھول میں گھول گھتی مٹھا بول غصہ فرما ناہیں
محمد شفیع مقصود اکرام ہووے کمی خیر دی آپ نوں کا ناہیں

الف

آ اُس حیدری لاڈلے توں سو سو وار قربان نثار جایئے
ساری عمر دیاں خدمتاں چا لئیے گھر بار تمام وِسار جایئے
کریے خار ببول قبول اُس دے چھڈ باغ بہار گلزار جایئے
محمد شفیع جے مِلے نہ دِید ماہی تاں فِر زندگی تھیں ہو بیزار جایئے

ی

یا حضرت صدقہ چشتیاں دا مینوں عشق دا جام انعام ہووے
ہور لوڑ نہ مال تے دولتاں دی حرص خام والی گل خام ہووے
رنگن حیدری عشق دی چاہڑ مینوں ہوس دُور دل تھیں نفس رام ہووے
محمد شفیع تدھ سخی کریم ہوندے کیوں نہ میں ناکام دا کام ہووے

☆ ''ارمغان چشتی (قلمی)''۔ صفحہ 79 تا 91۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''18 اگست 1955ء (تصنیف اوّل)۔ سی حرفی ہذا دوبارہ بتاریخ 24 جولائی، 1961ء بوقت عصر بمقام دومیلی تحریر یافت۔
العبد فقیر حقیر پر تقصیر ابوالرشید محمد شفیع اختر ڈھانگروی چشتی حیدری (بنیرہ میاں سید محمد مرحوم ساکن بھیٹ) متصل ٹلّہ جوگیاں (جہلم)۔

....

مایہ لوبھی دھرم کھڑائے کامی کے کچھ ہاتھ نہ آئے
کام سے لوبھ سے جو بچ جائے مہا پرش کہلائے
(اختر ڈھانگروی)''

....

[سی حرفی نمبر 18]

نالۂ دردانگیز : یادگارِ مظہر

الف

اس جہان توں اوہ گئے جنہاں واسطے کُن ارشاد ہویا
ملک جنہاں دے کفش دی دھوڑ جھاڑن جیندے قدم تھیں عرش آباد ہویا
اوہ بھی چھوڑ ایہ ٹُرے سراں خالی جنہاں لئی ایہ جگ آباد ہویا
محمد شفیع اوہ موت دی راہ چلے ہتھ جنہاں دے موم، فولاد ہویا

الف

ایہ سراں مسافراں دی اِتھے راہی تاں رات گزار چلے
مالک مال انبار خزانیاں دے بھرے چھوڑ کے ہَٹ بازار چلے
مہلت گھڑی دی دِتی نہ موت اوہناں حکم جنہاں دا وِچ سنسار چلے
محمد شفیع میاں جیوکر چاہے مالی کھڑے پھُل نے چھوڑ گلزار چلے

الف

اس جہان وِچ آئی کے تے اتھے نہیں کسے سدا سُکھ ڈِٹھا
جھولے جھُلدے خزاں دے وِچ باغاں سدا نہیں کوئی ساوا رُکھ ڈِٹھا
لکھاں وِچ بھی کوئی نہ رکت ایسا اتھے آئی کے جس نہیں دُکھ ڈِٹھا
محمد شفیع میاں مُدتاں گزر گیاں اساں پیاریاں دا نہیں مُکھ ڈِٹھا

الف

اس جہان توں کوچ کیتا محمد مظہر محمود[1] فرزند میرے
میرے جگر پارے مِٹھے شکر پارے بارے قند پارے بالا چند میرے
مِٹھا سیب سی سیب جیئوں سمرقندی مِٹھے سخن اوہدے قلاقند میرے
محمد شفیع طاقی کھلی غماں والی بوہے خوشی سندے ہوئے بند میرے

الف

اساں نوں ایہ نہ سار آہی چلیوں موت دے جام نوں پین مظہر
تینوں موت دی کالیوں سد پئی اسیں لوڑدے ساں تیرا جین مظہر
تیری درد جدائی دیاں تیز چھریاں میرا کالجہ پیاں کپین مظہر
محمد شفیع نوں کیوں تیری موت سندا نہیں آوندا پیا یقین مظہر

الف

اساں تھیں ہو جدا ٹریوں مظہر وت نہ وٹیاں واہیاں نی
جا کے گورپورے وِچ وَس رہیوں حرصاں نانکیاں کیوں دِلوں لاہیاں نی
جا گھت نہ غم دے چاہ بچہ گلاں ایہ نہ چنگیاں چاہیاں نی
محمد شفیع میاں مظہر نال میرے ایہ کی ورتیاں بے پرواہیاں نی

ب

برا جدائی دا روگ ہوندا قسمت اپنی نوں اسیں رو بیٹھے
جنہاں نال سی دِلاں دی سانجھ ساڈی اوہ تاں اَج کنڈیتڑے ہو بیٹھے
وِچ زندگی دے ہونے نہیں میلے اسیں اس عملوں ہتھ دھو بیٹھے
محمد شفیع میاں چکی غماں والی ساری عمر لئی اسیں جھو بیٹھے

ت

تیر جدائی دے لائی کے تے سینہ سَل گئیوں ایہ کی گل بچہ
جاندی وار نہ لئے پیار مونہوں لائیوں رج کے نال نہ گل بچہ
کرساں زاریاں وانگ یعقوب بیٹھی گنساں پئی گھڑیاں پل پل بچہ
محمد شفیع پر توڑ دی لکھی جہڑی ناہیں کسے کولوں سکی ٹل بچہ

ت

ترت تیاریاں ہو پئیاں ملے سفر تے پیاریاں بھار بدھے
کیتا ترس نہ پیاریاں ہِک رتی ساڈے کالجے تاں سرِدار بدھے
سُکھاں نال نہ ہوگ سنجوگ ساڈا دُکھ بھوگنے لئی دکھیار بدھے
محمد شفیع میاں بیٹھے توڑ آساں قیدی ہون جیئوں وِچ حصار بدھے

ت

تاب نہ رہی وجود اندر ہوئیاں سندیاں اشک آلود اکھیں
ہویا رون دے نال وپار اکھیں جدوں ڈِٹھا نہ مظہر محمود اکھیں
اکھیں مظہر دا ویکھنا منگدیاں نیں میریاں ہون گیاں کد خوشنود اکھیں
محمد شفیع دِسے سنجا جگ سارا ہوئیاں مظہر دیاں جدوں مفقود اکھیں

ث

ثابتی صبر دا رہن اوکھا مظہر ہجر دیاں کانیاں لا ٹُریا
مینوں سٹ کے ہجر دے وِچ اوجھڑ ساری عمر دا رووناں پا ٹُریا
اوہدے مٹھڑے پیار نہ بھلن مینوں اوہ تاں پیار وِچ زہر مِلا ٹُریا
محمد شفیع آپوں ستا نیند مِٹھی گلی رون دی اساں دِکھا ٹُریا

ث

ثابتی صبر دی بات کہی جتھے موت قہاریاں پا جاوے
گل مینڈھیاں وانگ بیراگناں دے جتھے موت تشریف لیا جاوے
غم عمر دا چھاؤنی پا بہندا سُکھ اُس جائیوں ڈیرا چا جاوے
محمد شفیع ایہ موت دی سٹ ڈاڈھی کوئی پیش نہ نال قضا جاوے

ج

جان میری دکھاں آن گھیری محمد مظہر جدائیاں پا گیا
لکھی لوح محفوظ دی ٹلے ناہیں سوہنا عمر دا ساتھ لٹا گیا
سوہنا ماہ لقا اوہ مُکھ نوری پردے کفن دے وِچ چھپا گیا
محمد شفیع نہیں زندیاں میل ہونا مظہر ملن دی گل مکا گیا

ج

جمع وِچ کس تفریق پائی تقدیر دے نال نہ زور کوئی
گڈی ٹٹ کے وِچ ہوا اُڈّی رہی ہتھ میرے خالی ڈور کوئی
مالی موت دے پھل تروڑ لئے ڈور بھور اداس نے بھور کوئی
محمد شفیع کس لٹیا پیار میرا پیا آن مینوں کتھوں چور کوئی

ح

حال میرا نہ توں پچھ بیلی میتھوں دور پیا محرم حال میرا
ہوسی حال کے نال وچھوڑیاں دے کیتا اُس نہیں کجھ خیال میرا
اندر وڑاں تے کھان مکان ڈُھکے دُکھاں نال دُکھے وال وال میرا
محمد شفیع میاں جانی وداع ہوئے کون کٹسی غماں دا کال میرا

ح

حال غم دا کس نوں پھول دساں ڈانواں ڈول ہو پھراں ڈولاوندی میں
سر تے بانھ رکھ اُجڑے وَین کردی پھراں ویہڑیاں وِچ کرلاوندی میں
ہوندی سار جے جاونی ہار بازی کدے بھُل کے پیار نہ پاوندی میں
محمد شفیع پر لکھیا کون موڑے مظہر سوہنے دے گیت ہاں گاوندی میں

خ

خواب خیال ایہ موت ناہی مظہر ماریائی بُرے حال کر کے
سسی ہار تڑفاں تتی ریت اُتے پُنوں گیا کتھے پائمال کر کے
کہڑے گھاٹ جا کے تدھ واٹ ملّی مظہر نال میرے انفصال کر کے
محمد شفیع میاں چھُری پھیر گردن گئیوں مرغ دے وانگ حلال کر کے

خ

خیر دا خیر نہ پیا جھولی پُڑیاں زہر دیاں گھول کے پیتیاں میں
تیری خیر کارن خیرالدین (2) کولوں مُڑ مُڑ پئیاں دوائیاں لیتیاں میں
نسخے ہوئے بے کار بے اثر پُڑیاں دَساں کس تے کھول کے بیتیاں میں
محمد شفیع میاں عرضاں نہیں پئیاں منظور جو رب تے کیتاں میں

خ

خاطراں خدمتاں وِچ حاضر رہے اسیں تاں مظہر محمود تیرے
کِہی مرض اَولڑی آہی تیری رہی رَت نہ وِچ وجود تیرے
بن کے موت دا ڈھو نکسیر ڈُھکی رستے زندگی دے ہوئے مسدود تیرے
محمد شفیع میں گلے دے نال لاواں کپڑے ویکھ کے خون آلود تیرے

د

دکھاں دے پندھ نہ ملے ہوسن غم خوار کوئی نہ غماں ماریاں دا
لبھی لاہبھ نہ کسے طبیب تائیں داروں کوئی نہ ہجر دیاں ماریاں دا
جھڑے سکھ دیاں نیندراں سون راتیں پتہ اوہناں کیہ شب بیداریاں دا
محمد شفیع میاں ناہیں خبر مینوں اِنہاں درد مصیبتاں بھاریاں دا

د

دید تیری آہی عید میری چناں چڑھیں کھاں فیر بنیریاں توں
کریں آ آباد برباد تائیں میری کنبدی جان انہیریاں توں
تیرے پاک جمال دی بھکھ مینوں صدقے جاں میں صبح سویریاں توں
محمد شفیع کدوں آونہار ہوسیں چایوئی چِت کیوں ساڈیاں ڈیریاں توں

ذ

ذرہ نہ صبر قرار آوے اکھیں روندیاں خون جھلار مظہر
تیری پاک تصویر اسیر کیتا تیرا بھُلنا نہیں سانوں پیار مظہر
تیرے مٹھڑے سخن نے مٹھڑی میں تیری وانگ نبات گفتار مظہر
محمد شفیع میں دِلے دا حال اپنا کراں کس تے جا اظہار مظہر

ذ

ذکر تیرا مینوں بھُلنا نہیں سدا رہے گی پیاریا یاد تیری
سوہنی چڑی جیہی جان پڑنج کھڑی ظالم موت دے حیف صیاد تیری
تکیے پلنگ تے چادراں سنج دِسّن ہوئی قبر دی خاک آباد تیری
محمد شفیع گئی ورت قضا سِر تے سُنی ربّ جی نہیں فریاد تیری

ر

روز سارا جاندا راہ ویہندے پئی شام میرا ناہیں شام آیا
پئی خبر نہ پرت پردیسیاں دی نہ کوئی خط آیا نہ پیغام آیا
میتھوں جدوں دا کنڈ وَلا گئیوں میرے دِلے نوں نہیں آرام آیا
محمد شفیع پرنالڑے وہن آنسو جدوں لباں اُتے تیرا نام آیا

ر

رین جگراتیاں وِچ جاندی مظہر جدوں دا کوچ فرما گئیوں
بھاون باغ بہار گلزار ناہیں میتھوں جدوں دا کنڈ وَلا گئیوں
میرے چِت وِچ نِت خیال تیرا چِت اساں توں جدوں دا چا گئیوں
محمد شفیع اس ہجر دے زخم الھے نہ کوئی مرہم نہ دَس دوا گئیوں

ر

راہ تیرے ممتاز(3) تکے تیرے باجھ فیاض(4) اُداس ہویا
تیرے ابّے دیاں لباں تے سَرد آہیں تیری 'بے' دا جی نراس ہویا
تینوں پئی اکاس تھیں سد بچہ تیرے بچن دا غلط وسواس ہویا
محمد شفیع تقدیر دے وِچ دفتر تیرا نام سی مظہر کراس ہویا

ز

زاریاں کراں دن رات بیٹھی مینوں صبر دی کرو تلقین ناہیں
میں مظہر دے بھلنے نقش ناہیں میرے مظہر جیہا کوئی حسین ناہیں
پا کے غماں دے وَس کیوں نس گیوں گھوڑے اجل دے تے کس زین ناہیں
محمد شفیع اج ڈھوک ہے کھان ڈُھکی مظہر باجھ لگے چنگا چین ناہیں

س

سکھ میرے تیری موت لُٹے مینوں دکھاں دی دے رسید گئیوں
میرے درد رسید رشید[5] تائیں کہی مار کے ضرب شدید گئیوں
مظہر جیوندیاں مار مکایا ای میری توڑ کے کمر خمید گئیوں
محمد شفیع میں تاں بیٹھا لاہ ھیکھی مظہر نرا ہی کر نا اُمید گئیوں

ش

شوہ دریا دے وِچ پئیاں مینوں سجھدا پار اُرار ناہیں
ٹھاٹھاں ماردا آب چناب اندر رہیا جیو تک وِچ قرار ناہیں
گئی پھس گرداب دے وِچ کشتی خواجہ خضر نوں بھی میری سار ناہیں
محمد شفیع میاں سِر تے بھیڑ پئیاں کوئی باجھ اللہ مددگار ناہیں

ش

شاد تے سدا آباد رہنا ایہ تاں وِچ میرے مقصود ناہا
تینوں لاوناں گلے دے نال میرا سدا محمد مظہر محمود ناہا
باجھ حکم اُس حاکم حکیم مطلق ہونا راہ ایہ نا مسدود ناہا
محمد شفیع ایہ رب ودود جانے ساڈے واسطے ایہ بہبود ناہا

ص

صبر دیاں پٹیاں بنھ تھکی میرے زخم چماندڑے مولدے نہیں
جہڑے سکھ نصیب نہ درد لُٹے میرے وانگ اوہ تاں ہنجو ڈوہلدے نہیں
پتر جیہاں دے جاوندے سَل سینہ اوہ تاں رہن شوہدے کسے ٹول دے نہیں
محمد شفیع میاں صابر صبر کردے مونہوں حرف اَوَلڑے بولدے نہیں

ض

ضرب فراق دی مار سوہنا آپوں جا وِچ گور کنار سُتا
مینوں عمر دا رون ارشاد کر کے اکھیں میٹ آپوں دلدار سُتا
دکھی بے، ریاض، اعجاز (6) سندا چٹی تان چادر برخوردار سُتا
محمد شفیع نہیں پرت بیدار ہویا میرا کہیا ایہ بخت بیدار سُتا

ط

طالع مند فرزند مظہر میرا خوبیاں دا بالا چند مظہر
ورہے چار پونے اوہدی عمر ساری کرے گل سوہنی ارجمند مظہر
ٹریا وداع ہو عمر دیاں پا وتھوں مِٹھے مونہہ اندر مٹھی قند مظہر
محمد شفیع جا گور مقیم ہویا کچی پیار دی توڑ کے تند مظہر

ظ

ظلم آکھاں گنہگار ہوواں چارہ چلدا نال تقدیر کوئی نہ
عقل ہوش میری فراموش ہوئی کارگر ہوئی تدبیر کوئی نہ
مظہر دِلاں تے لوٹیاں پا ٹریا میرے جیہا غمگین دلگیر کوئی نہ
محمد شفیع میں سلیاں نال سولاں تکے آ میرا سینہ چیر کوئی نہ

ع

عام ہووے بھاویں خاص ہووے بناں پیڑ نہ نیر اوہ چون اکھیں
بناں درد نہ رنگتاں زرد ہوون آہیں لباں تے سرد تے رون اکھیں
پتر جنہاں دے خاک سپرد ہوئے اوہ نہ سکھ دیاں نیندراں سون اکھیں
محمد شفیع نہ پچھ سکھ لٹیاں دی پئیاں ہنجوں دے ہار پرون اکھیں

غ

غماں دی دماں تے دھاڑ پئی گئیوں خوشی دی جھوک اجاڑ بچہ
تیرے ہجر دے نال جو حال میرا کس نوں پھول دساں سینہ پھاڑ بچہ
رخت صبر قرار دے چاک ہوئے سیڑے موت دے کون لنگار بچہ
محمد شفیع ریاض دے ہار توں بھی گیوں صبر دے رخت تاں ساڑ بچہ

غ

غم دی غزل دا ہر مصرعہ میں تاں ہنجواں نال تحریر کیتا
تیرے ہجر نے جگر نوں ہتھ پایا بے آواز ایہ راز تشہیر کیتا
تیرے مٹھڑے پیار نے شعر میرا پرسوز کیتا پُر تاثیر کیتا
محمد شفیع اس تہنڈڑے ہجر مظہر مینوں آن کے سخت ظہیر کیتا

غ

غم دی کوئی نہ حد تیری میریاں اکھیاں تھیں جاری خون ہویا
تیرے درد فراق ہلاک کیتا پاواں خاک سر حال زبون ہویا
گئی مت نہ ہوش پرت آئی چنگی بھلی نوں آن جنون ہویا
محمد شفیع میاں بناں درد آہیں کوئی یاد نہ ہور مضمون ہویا

ف

فیاض، ممتاز دی بانھ بھجی شیماں، شاہدہ[7] دا سوہنا وِیر مظہر
گیا تیر جدائی دے لا سینے چھاتی امبڑی دی گیا چیر مظہر
خانہ شاد آباد سی نال جس دے روندے اج صغیر کبیر مظہر
محمد شفیع انھیریاں جھول ثُریا میرا لاڈلا بدر منیر مظہر

ق

قلب میرے وِچ طلب تیری اسیں منگدے ساں کدوں دُوریاں نوں
پیا خیر مراد نہ وِچ دامن سخی بخشیا نہیں حضوریاں نوں
ہوندا رب دا امر قضا ناہیں اِتھے ویکھدے نہیں مجبوریاں نوں
محمد شفیع میاں اساں ترساں سی اوہناں سوہنیاں چن جیہاں نوریاں نوں

ک

کون مظہر تیری خبر آنے اساں عاجزاں درد رنجانیاں تے
تیری مرض دی لاہبھ نہ کسے لبھی دانشمند حکیم سیانیاں تے
تدبیر دی ڈھال نہ کم آئی لگا ہجر دا تیر نشانیاں تے
محمد شفیع آہا ایویں امر ربّی ڈھکی موت دی گل بہانیاں تے

ک

کدوں تشریف لیاونی توں کدوں موڑسیں پرت مہار مظہر
کدوں درد نصیب غریب تائیں دیسیں آئی کے پاک دیدار مظہر
کٹسی غماں دی کون زنجیر میری بدھی جس دے وِچ دکھیار مظہر
محمد شفیع کوئی کٹ نہ کرے داروں تیرے ہجر دا بُرا آزار مظہر

ک

کملی جھلڑی ہوئی بَوری تیری امبڑی درد نصیب مظہر
اگے دکھ ریاض اعجاز دے تھیں آہی سخت نزار غریب مظہر
دِتی آن وکھالڑی ہور اُتوں تیری موت دی شکل مہیب مظہر
محمد شفیع اوہ جیوندیاں ہوئی شوہدی قسم رب دی موت قریب مظہر

ك

کم اس رب قدیر والے بالا بندے دے ہون ادراک کولوں
بھلا بندے دی عقل پرواز کر کے سکے پار نہ ہو افلاک کولوں
بناں عاجزی تے لب دوختگی دے گئی پیش نہ عقل چالاک کولوں
محمد شفیع میاں ارشاد عالی کرنا صبر دُکھیں نبی پاک کولوں

ل

لواں پئی جھاڑ کلاوڑے میں بھالاں جنڈ کریر ببول میں تاں
گھروں نس کے بستیوں باہر جاواں پوے کالجے وِچ جاں سول میں تاں
تیرے ہجر دے جگر تے چلے آرے کیتا نہیں آرام قبول میں تاں
محمد شفیع دِن رَین نہ چین رَتی کردی وَین ہِت رہاں ملول میں تاں

م

منگدی ہِت میں خیر تیری اپیر جھولڑی پیا نہ خیر تیرا
رکھ فلک نوں سامنے کراں شکوے میرے نال ہیسی کہڑا وَیر تیرا
مینوں بھُلناں مول نہ حشر توڑیں کہنا صبح ویلے شب بخیر تیرا
محمد شفیع میاں اتھوں تیک ہیسی ساڈے ملک اندر مظہر سیر تیرا

م

منع کریو ناہیں رون کولوں میریاں اکھیاں ایہ میرے وَس ناہیں
بس بس روناں میرے وَس ناہیں گلی جان دُکھیں متیں دَس ناہیں
میرے بختاں ہِر پے بھَس گئی پھاتھی قفس اندر سَکاں نس ناہیں
محمد شفیع اوہ سُکھ دے گیت گاوے گیا جس نوں ایہ زہری ڈَس ناہیں

م

مظہر میں تہنڈڑا نام پیارا چُم اکھیاں تے صبح و شام لاواں
ترے مٹھڑے ہاسڑے یاد آون لباں نال جد اپنے جام لاواں
مرے ازل تھیں بخت اَولڑے سن دسو کسے تے کے الزام لاواں
محمد شفیع میاں محمد مظہر جیہا نعم البدل کتھوں گلفام لاواں

ن

نام تیرا لذت نال بھریا مظہر مٹھڑا شہد تے شیر ہیسی
جیکر سچ پچھو نور اکھیاں دا ٹھنڈک دِلے دی بدر منیر ہیسی
اوہدے پیار دے زلف دے پیچ اندر میرے دِلے دا کبک اسیر ہیسی
محمد شفیع میں وقت بڈھیپڑے دے کھاوناں مظہر دے ہجر دا تیر ہیسی

و

ونگ جیئوں کچ دی بھج جاندی ٹھوہکر لگدے سار فریاد اللہ
لارے چڑھی ہوئی پینگھ ترٹ گئی ڈھٹھی فرش تے نار فریاد اللہ
بیڑی ٹھیل مہانے نہ لائی کندھی رہی اَدھ وچکار فریاد اللہ
محمد شفیع پر رب دے امر اگے کردا کون انکار فریاد اللہ

ہ

ہار گیا بازی سُکھ دی میں دُکھاں آن میں تے گھیرا پایا اے
کُلُّ نَفْس ذائقة الْموت والا پیالہ موہنہ میرے مظہر لایا اے
ہوندا رب دا امر قضا ناہیں ناقص عقل دے ہتھ کیہ آیا اے
محمد شفیع پر صبر دی واٹ اوکھی درجہ صابراں دا آ چایا اے

ہ

ہسدیاں وسدیاں رسدیاں نوں اچن چیت اِتھے روناں پے جاندا
سوہنے بوپڑے مکھڑے چن ورگے قاصد موت دا آئی کے لے جاندا
منزل اَنت قریب ہے موت والی پَینڈا پَل وِچ ہو ایہ طے جاندا
محمد شفیع میاں جاندے ہتھ خالی نال لے ناہیں کوئی شے جاندا

لا

لا گیا سینے وِچ کانی جانی وَت ایس دیس تے آوناں نہیں
مظہر اساں ترساوناں عمر ساری ایپر تدھ سانوں نظر آوناں نہیں
قبر تیک اُڈیک آہ ٹھیک رہسی تیرا خیال میں دِلوں بھلاوناں نہیں
محمد شفیع اوہ خاک سما ہو گئے پھُلاں ترٹیاں باغ سوہاوناں نہیں

الف

اس جہان وِچ آئی کے تے سدا سدا دی صدا لگان گوڑی
اِتھے سدا نہ جھنڈڑے جھلنے نی اِتھے سدا لئی چھاوَنی پان گوڑی
اِتھے سدا دی گوڑ سوداگری آ سدا بادشاہاں شوکت شان گوڑی
محمد شفیع زَر زور نہ سدا رہنا کڈھ دِلے تھیں حرص نادان گوڑی

ي

یاد وِچ مظہر محمود تیری یادگار رہسن اشعار میرے
تیرے مٹھڑے حسن نوں جس ڈِٹھا زار و زار روندا اوہ بھی ہار میرے
ظالم درد جدائی کہی پیش آئی بُرے بخت ناہے بختیار میرے
محمد شفیع ہو جاوسی پار بیڑا کیتا کرم جاں پیر سچیار میرے

☆ ''مجموعہ اشعار پنجابی (قلمی)''۔صفحہ 47 توں 66۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''تمام شد سی حرفی یادگارِ مظہر از بندہ میاں محمد شفیع اختر چشتی حیدری،
بماہ مئی 1970ء بہ اختتام پذیرفت۔

ج: جنہاں دے پُتر جوان مَر دے اوہ تاں سکھ دیاں نیندراں سون ناہیں
دِلوں اوہناں دے سوز دی آہ نکلے کون آکھدا جے ماپیو رون ناہیں
صبح و شام اوہ بے آرام رہندے میلے کپڑے رہن تے دھون ناہیں
محمد شفیع ایہ لوٹیاں پین جس نوں کیوں اوہ خون دِیاں اتھروں چون ناہیں''

1۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دا نواسا۔اونہاں دی سب توں وڈی بیٹی شفیعہ بیگم دا بیٹا۔
2۔ علاقے دا حکیم رمعالج۔
3۔ مظہر محمود دا بھائی۔
4۔ مظہر محمود دا بھائی۔
5۔ میاں عبدالرشید ولد میاں محمد شفیع۔مظہر محمود دے ماموں۔
6۔ مظہر محمود دے بھائی۔
7۔ مظہر محمود دیاں بھیناں۔

....

[سی حرفی نمبر 19]

بروفات حسرت آیات
خواجہ غریب نواز ابوالبرکات سیّد محمد فضل شاہ رحمتہ اللہ علیہ

الف

آس میری اَج بُجھ گئی گیا پاس ولائیکے یار سوہنا
جیہڑا سوبھ سنگار سی مجلساں دا جس تے ناز آہے کردے یار سوہنا
جسدے یوسفی حسن تے خلق وِکی جسدے حسن دا گرم بازار سوہنا
محمد شفیع کیہ تاریاں رِیس کرنی میرا سوہنا سی شمس النہار سوہنا

الف

آہ فراق دے نال ماراں تاراں صبر قرار دیاں ٹُٹ گئیاں
جہاں نال میں عمر دی آہی نیتی اوہ تاں راہ اَدھے مینوں سُٹ گئیاں
سُکے ہجر دے شجر نہ ہون ساوے موسم چیت پھلاہیاں پھُٹ گئیاں
محمد شفیع میاں روواں کراں زاری وگاں صبر دیاں ہتھوں چھُٹ گئیاں

الف

آسرا سیں توں بے آسری دا سائیاں رکس لینی ہُن سار میری
دھندوکار اندھیر چوفیر دِسے پئی آن بیڑی منجھدھار میری
کھلی بانہہ کرلانیاں واسطا ای کوئی سنے نہ کوک پکار میری
محمد شفیع پا کرم دا خیر جھولی گولی سدّی میں جگ سرکار تیری

الف

اساں آہیاں تیرے نال لائیاں سنگ غیر ناہیاں گلاں پریت دِیاں
کعبہ جان محبوب نوں کرن سجدے جہڑیاں عشق نماز نوں نیتدِیاں
جہاں جان جہان دا نہیں صرفہ اوہو عشق میدان وِچ جیتدیاں
محمد شفیع اس ڈونگھڑے شوہ وِچوں ہوون پار جہڑیاں سچی نیت دیاں

ب

بل اُٹھی آتش ہجر والی سینہ سلیا غماں دے تیر میرا
جائے ٹھلیا نیر نہ اکھیاں دا ہویا تپ تندور سریر میرا
پائے پیچ محبوب دی زلف کالی پیا واسطا نال تقدیر میرا
محمد شفیع ہتھ بنھ کران نت عرضاں ہووے خاتمہ خیر اخیر میرا

ب

بحر سی فیض کراماتاں دا جاری وِچ جلالپور شریف لوکو
حیدر شاہ جی غوث دا جگر گوشہ سید فضل شاہ ہم ردیف لوکو
جسدی ذات دا فخر سی چشتیاں دا جسدی کردا سی جگ تعریف لوکو
محمد شفیع اَج لُٹ اوہ کھڑی دولت جسنوں آکھدے موت حریف لوکو

ب

برکتاں نال منسوب سیّد سُچّا لال ایہ یمن دی کھان دا سی
تے غوّاص سی بحر معانیاں دا واقف کار اسرار قرآن دا سی
دولت خُلق محمدی بخش ہوئی ایہ فیضان اس نور عرفان دا سی
حیدر شاہؒ دا جگر پیوند سیّد تے ایہ نک سارے خاندان دا سی

ب

بے مثال بے مثل سیّد بے نظیر مرشد بے نظیر مرشد
بھری نال تاثیر کلام جس دی میرا ہدف مراد تے تیر مرشد
دنیا رتجھدی جس دیاں خوبیاں تے میرا مٹھڑا ستھرا شعیر مرشد
محمد شفیع سیّد بادشاہ میرا اوہ تاں پیراں دا پیر ہے پیر مرشد

ب

بال کے تہنڈڑے عشق والی سینے اَگ میں نشر بازار ہوئی
طعنے دین سہیلیاں سنگت دیاں ہائے میں وِچ ترنجناں خوار ہوئی
کیتا عشق دا نوش میں زہر تتی گم عقل تے ہوش فرار ہوئی
محمد شفیع میاں آوے نظر ناہیں جیندی سانگ کلیجیوں پار ہوئی

ت

تک تصویر اسیر ہوئیاں سسّی ہار محبوب دے نین تک کے
خنجر ابرواں دے جگر چیر کیتا رہی ہوش نہ قاب قوسین تک کے
منزل دُور تے ملن ضرور ہویا سوہنی ڈری ناہی کپّر پین تک کے
محمد شفیع دل عاشقاں ٹھنڈ پوندی پاکاں حاجیاں جیئوں حرمین تک کے

ت

تاہنگ تساڈڑے پیار والی سینے وِچ میرے جانی بھڑکدی اے
تیرے پریم دی تار دلدار میرے سدا وِچ کلیجڑے رڑکدی اے
ترٹی آس وسواس خنّاس پائے سانگ ہجر والی سینے اڑکدی اے
محمد شفیع میاں آئی رات بیلے بدلی شُوکدی تے بجلی کڑکدی اے

ت

تکدی میں کھلی راہ تیرے دس کدوں تشریف لیاوناں توں
یوسف مصر دیا وِچ اُڈیک تیری کدوں وِچ جلالپور آوناں توں
دُکھی وانگ یعقوب دے کراں زاری کدوں روندی نوں آن ہساوناں توں
محمد شفیع میاں دل دے وِچ میرے کدوں قدم رنجہ فرماوناں توں

ت

تاب نہ رہی وجود اندر چڑھیا ہجر دا آن کے تاپ ایسا
تھکی لا صبون زبون تتی ہووے دُور نہ داغ سراب ایسا
ہائے میں بھُل کے عشق نوں گل لایا بُرا بیجیا ہائے میں آپ ایسا
محمد شفیع میاں اکھیں لان جیہا ناہیں جگ اندر ہور پاپ ایسا

ث

ثابتی صدق دی ونگ تیری ہوندے وس نہ پیاریا توڑساں میں
جاں تک جان وجود دے وِچ میرے اکھیں غیر دے نال نہ جوڑساں میں
گلی گلی درویش فقیر بن کے تیرے پیار نوں پیاریا لوڑساں میں
محمد شفیع تیرے در دی خاک چُماں خنجر کبر ڈونگھی ندی بوڑساں میں

ث

ثابتی دا شیشہ چُور ہویا ٹُٹ صبر قرار دے تار گئی
جس روز دا پیارڑے کوچ کیتا اس روز دی ہاں میں بیمار پئی
ہونا دور نہ درد آزار میرا داروں کراں جے لکھ ہزار پئی
محمد شفیع جس روز دا یار ٹُریا لِکھاں غماں دے درد اشعار پئی

ج

جرم کیتا اکھیں لاونے دا نام رب دے بخش خطا میری
دروں دُور نہ کریں معذور تائیں منظور کر لئیں التجا میری
سارے جگ تھیں اج الگ ہاں میں حامی بھرے نہ کوئی بھرا میری
محمد شفیع بیمار محبتاں دا تیرا دید ہے خاص دوا میری

ج

جا نہ غم دے چاہ پا کے اسیں رکھدے ہاں دلوں چاہ تیری
میری دل دی لوح تے نقش ہوئی صورت پاک سوہنی فضل شاہؒ تیری
جیہاں لُٹیا سُکھ تے چین میرا اکھیں منگدیاں اوہو نگاہ تیری
محمد شفیع نہ بھُلدی یاد مینوں میریا سوہنیا شام نگاہ تیری

ح

حیدری نسبتوں جگ جانے بھریا نال گناہ پلیتیاں میں
گیا پھس وِچ نفس دے قفس میں تاں کوئی نیکیاں خاص نہ کیتیاں میں
کوئی دوس ناہیں کسے دوسرے تے ہتھیں زہر صراحیاں پیتیاں میں
محمد شفیع میاں جانے رب نیتاں ہویا کے جے رہی چُپیتیاں میں

ح

حور قصور ضرور ناہیں میں تاں دید حضور دا منگدی ہاں
کُوکاں وانگ کلنگ میں سنگ لُٹی ڈھونڈاں سنگ مُٹھی جس سنگ دی ہاں
میں تاں گولڑی تیریاں کتیاں دی تیری خیر میں رب تھیں منگدی ہاں
محمد شفیع میاں چشتی پیر باجھوں پئی کٹدی قید فرنگ دی ہاں

خ

خبر افسوس نہ ملی مینوں سوہنا الوداع فرما گیا
لا کے تیر کلیجڑے پیر بھائیاں سوہنا پیر جدائیاں پا گیا
خالی چھوڑ کے جسد شریف تائیں روح اُڈ کے فوق السما گیا
محمد شفیع فنا دی جھاگ منزل سیّد رب دی من رضا گیا

خ

خاص غلام فرید خادم جنہاں توڑ نبھائیا یاریاں نوں
حاضر رہیا حضوریاں وِچ سدا کر کے ترک خویشاں ساکاں چاریاں نوں
نیندر بھکھ آرام حرام کیتا حضرت صاحب دیاں خاطر داریاں نوں
محمد شفیع غلام فرید ہوریں گئے کٹ ایہ منزلاں بھاریاں نوں

د

دلوں منوں مینوں آپ نالوں پیارا جگ اندر ہونا ہور کوئی نہ
تیرے حسن دے پھل تے روح میرے ورگا ہور کسے ہونا بھور کوئی نہ
تیرے جیہا سوہنا اتے من موہنا ہونا لگ لہور پشور کوئی نہ
محمد شفیع جو دِلاں تے پائے لوٹی سوہنا ناز بھریا ایسا چور کوئی نہ

د

درد دی چاشنی ہور ہوندی اتے عقل کچھ ہور سواد رکھدا
آون راس اُسنوں دنیاداریاں نہ خانہ عشق دا جو آباد رکھدا
پھاہی زلف والی جہڑا پھسیا نہیں طبع اپنی اوہو آزاد رکھدا
محمد شفیع جے اپنے وَس ہوندا تیشہ سرے تے کیوں فرہاد رکھدا

ذ

ذکر زبان تے نت تیرا میری لباں دے وِچ مٹھاس تیری
تیرے دید دا آپ درکار مینوں میرے جگر دے وِچ پیاس تیری
بلبل تہنڈڑے حسن دے گیت گاندی کرے زاریاں نت اداس تیری
محمد شفیع اج درد فراق ہتھوں گئی لنگھ فریاد اکاس تیری

ر

راہ تیرے قبلہ گاہ ویکھاں گئیوں رُس نہ پتا نشانیاں میں
گلبرگ کالونیوں دھاڑ پئی پئیاں جھولڑی درد حیرانیاں میں
سسّی ہار بلوچ دے کھوج بھالاں جنگل بار بیلے دل جانیاں میں
محمد شفیع میاں تیری موت پاروں ہوئیاں غم دیاں درد مہمانیاں میں

ر

رب رحیم کریم جانے میرے پیر دے شان دا شان کِس دا
میرے پیر دے حُسن جیہا حُسن دَسو اج وِچ سارے پاکستان کِس دا
کھُلے آپ دے باب فضیلتاں دے اس تھیں ودھ کے ہور عنوان کِس دا
محمد شفیع جتھوں خلقت فیض پاوے میرے پیر جیہا آستان کِس دا

ز

زہر نوالڑے خورش مٹھی چٹھی موت دی درد سمہال ہوئی
جگر ہجر تھی پھٹ ہو گیا لیراں میرے حال دی بُری مثال ہوئی
اکھیں سرخ جگراتیوں لال ہوئیاں دہی بد تھیں گھٹ ہلال ہوئی
محمد شفیع جدائیاں پیش آئیاں گھڑی ہجر سندی وانگوں سال ہوئی

ز

زور نہ نال تقدیر کوئی کراں زاریاں بیٹھ کے رین ساری
صبر صبط دی حد نہ رہی ثابت اٹھے پہر رہندے ہنجو نین جاری
لگے آپ دے ہجر دے تیر ظالم میرے جگر دے وِچ نے ہین کاری
محمد شفیعؔ دِل دی کشتی ڈولدی اے ڈونگھے نین ہاؤ کپّر پین بھاری

س

سیّدا عرض فقیر کردا ہوسن نظر دے جام انعام کس تے
کرسی دِلے دے کبک شکار کہڑا پاسی پھاہیاں زلف دے لام کس تے
سینے وِچ ناسور حضور غم دے کرسن عرض ناکام خدّام کس تے
محمد شفیعؔ اس موت کسوف ہتھوں پئی قہر نزول دی شام کس تے

س

سیّدا صاحبا بادشاہا ہتھ بنھ کے عرض فقیر کردا
مَلی اج کوئی نویں دروٹنی نہیں میں ہاں جمدیاں دا منگت اس گھر دا
سخی وَلدے نہیں سوالیاں نوں پاون خیر جھولی دیندے جو سَردا
محمد شفیعؔ پچھانسی کون مینوں تیری نظر دی اے مینوں لوڑ مَردا

س

سنج حویلیاں وِسدیاں اوہ جتھے رکھدا یار تشریف ہیسی
طبع خیر تھیں خیر معمور جسدی ناہی طبع موصوف کثیف ہیسی
زہرہ مشتری جسدے دید دا سی حسن یوسفی جس ردیف ہیسی
محمد شفیعؔ میاں جانے رب کتھوں پچھے پیا ایہ ہجر حریف ہیسی

ش

شوق تیرے اندر جانیاں او میریاں اکھیان تھیں نیندر نس گئی
جانی پیاریا او تیری پاک صورت میرے وِچ قلبوت دے وَس گئی
میری جان انجان نادان مچھی تیری زلف دے دام وِچ پھس گئی
محمد شفیع ایہ عشق ہے ناگ زہری اوہدی ڈس میرے لُوں لُوں دھس گئی

ش

شق ہویا درداں جگر میرا میری زندگی سخت محال دِسے
رہی ڈھونڈھ جنوب شمال اندر نہ اوہ یوسفی حسن جمال دِسے
جسدی پاک تصویر اسیر کیتی نہ اوہ لاڈلا ماہ تمثال دِسے
محمد شفیع میان گئیاں پے وِتھوں ہونا دُور ایہ نہیں زوال دِسے

ص

صوفیاں صادقاں سالکاں دے ہکو نظر تھیں کم بنان والے
فاسق آپ دے ہتھ تے کرن توبہ گمراہاں نوں راہ وکھان والے
منبر نبیؐ تے بیٹھ کے وعظ کردے مسئلہ حق دا سچ سنان والے
محمد شفیع صدقہ بندہ پروری دا سینے عشق دی اگ مچان والے

ض

ضرب توحید دی مار کے تے سُتے دِلاں نوں کرن بیدار آئے
میرا پیر سی پیر زمانیاں دا وِچ مجلساں سوبھ سنگار آئے
سینے صاف آئینے دے ہار کیتے دُور کبر دا کرن غبار آئے
محمد شفیع میاں دِلوں ایک ہوئے جہڑے خاص بندے نیکو کار آئے

ط

طبع شریف حضور دی وِچ بھریا خُلق محمدیؐ پیار آہا
جس تے آپ دے کرم دی نظر ہوندی اُسدا ہو جاندا بیڑا پار آہا
سیّد سخی بھرپور کرامتاں تھیں گنج فیض دا بحر ذخّار آہا
محمد شفیع جلالپور شریف اندر کھلا سائلاں لئی دربار آہا

ظ

ظاہری طور ہن کون کرسی میرے نال پیار حضور جیہا
سَد کول بہاوسی بول مٹھا اُس فیض گنجور پُرنور جیہا
چہرہ چمکدا چن دے نور ورگا اوہدا پاک تجلڑا طور جیہا
محمد شفیع میاں موہنوں جھڑن موتی اوہدا سخن شریف زبور جیہا

ع

عجب ہویا یارو غضب میں تے پئی سار ناہیں اوہدے جان دی میں
سسّی ہار رہی سُتی سیج اُتے پئی دھاڑ سیو پنوں خان دی میں
کسے وَل نہ وَل کے نظر پاواں بدھی یار دے عہد پیمان دی میں
محمد شفیع نہ کرن قبول اکھیں کسے ہور نوں قسم قرآن دی میں

غ

غم آ ہُم ہُما ڈھکے کسے دیوناں دَم دلاسڑا نہیں
میرے پیار دی جھوک اُجاڑ ہوئی آوے نظر آباد اوہ پاسڑا نہیں
کوئی سین ناہیں کوئی ساک ناہیں کوئی پھپھڑا نہیں کوئی ماسڑا نہیں
محمد شفیع پا کرم دا خیر جھولی جاناں اساں اِتھوں خالی کاسڑا نہیں

ف

فقر فاقہ منظور مینوں اپر دوریاں دی دِسے گل مشکل
بھکھ دکھ بیماریاں جھل لئیاں اپر یار دے ہجر دا سَل مشکل
پیا درد فراق دا ول سینے اس دل دا ہووناں وَل مشکل
محمد شفیع میاں مشکل پیش آئی درپیش مسئلہ ہونا حل مشکل

ق

قبر شریف حضور دی نوں چُماں ادب دے نال پیار صدقے
گویا صدف دے وِچ محفوظ موتی قیمت جسدی لکھ ہزار صدقے
نازل فوق سما تھیں ہون جس تے لگاتار جئیوں مینہ انوار صدقے
محمد شفیع تسکین دی ملے دولت حاضر ہوئی کے پیش مزار صدقے

ق

قرب شریف حضور تیرا نِت منگدی رب ودود تھیں میں
ہووے جگر نہ خون آلود میرا خنجر تیز اُس ہجر حسود تھیں میں
اِتھے اصل تھیں مُول بھی گیا ہتھوں پلّے پئی نہ دمڑی سود تھیں میں
محمد شفیع پا کر دا خیر جھولی دولت مند ہاں تھنڈڑے جُود تھیں میں

ق

قبر وِچ بھی تیری یاد رہسی اسیں صبر دیاں ڈھیریاں ڈھاہ بیٹھے
ہائے اسیں وِچ اس حیاتڑی دے تیرے ملن والی ہیکھی لاہ بیٹھے
اساں غیر دی چاہ وِچ چاہ گھتی اسیں تھنڈڑی چاہ نوں چاہ بیٹھے
محمد شفیع اوہناں مکھ پھیرنا نہیں جہڑے ہو تیرے قبلہ گاہ بیٹھے

ق

قلب وِچ طلب حصور والی طالب منگدے نے کدوں دُوریاں نوں
اوہ تاں چاہوندے رب ودود کولوں مقصود محمود حضوریاں نوں
گلی پیار دی دار تے چڑھن سوکھا اِتھے پُچھدے نہیں منصوریاں نوں
محمد شفیع میاں سچی طلب والے ہتھ گھتدے جا منظوریاں نوں

ک

کس تے دلاں دے پھول دَساں گجھے راز گئے رازدار کِتھے
حل ہوندیاں جس تھیں مشکلاں سن میرا پیر سوہنا سچیار کِتھے
ملے دِلے نوں اَج قرار کِتھوں میرے دِلے دا گیا قرار کِتھے
محمد شفیع میاں سینے سول چبھن دَسو گئی اوہ مری بہار کِتھے

ک

کون بہالسی کول مینوں اتے کون بلاوسی پیار کر کے
کون شفقتاں ورتسی نال میرے مہر لطف دا خاص اظہار کر کے
جانے رب جانی کہڑے پاس گئے میرے دِلے دی کونج شکار کر کے
محمد شفیع نہ وَٹیاں یار واہیاں گیا جدوں دا یار بیمار کر کے

ک

کرم کریمیاں کون کرسی میرے حال خوار زبون اُتے
کیڈی کرم دی نظر کریم دی سی خستہ حال میں نا موزون اُتے
میری قلم جولانیاں دَسدی رہی اوہدے پیار دے پاک مضمون اُتے
محمد شفیع نہیں حشر تک شاد ہونا اوہدے دید بن نیک شگون اُتے

ل

لعل سُچا قیمت دار موتی سبط حیدری صدف سادات وِچوں
وقت اپنے دا اوہ تاجدار ہویا پاک چشتیاں دے حضرات وِچوں
یوسف حُسن دے بدر اکاس اُتے چلی عشق دی بات جاں بات وِچوں
محمد شفیع سید فضل شاہؒ آہے عالی قدر برکات کرامات وِچوں

م

موڑ مہار اکوار شاہا اسیں راہ تیرا صبح شام ویکھاں
جس روز دا مُکھ چھپایا ای اس روز دا راہ مدام ویکھاں
ساقی یار کد مجلساں لا بہسی کدوں ورتدے پیار دے جام ویکھاں
محمد شفیع کد لطف دی نگہ کولوں پختہ کار ہو جاوندے خام ویکھاں

م

ماہ کنعانیاں جانیاں او رہے دِلے وِچ نت خیال تیرا
میریاں اکھیاں تھیں ہوندا دُور ناہیں میریا سوہنیا پاک جمال تیرا
تیری غمز انداز دیاں گشتیاں وِچ میرا قلب ایہ جان غزال تیرا
محمد شفیع مجبوریاں کون گٹّے پورا کرے ایہ کون سوال تیرا

م

ماہ گننیدیاں سال گزرے نگہ منگدی آپؐ دی خیر دا خط
میرے قلب نوں ہدف بنائے جہڑی اس اَکھ دو نالڑی فیر دا خط
اوہدے پیار تے وِکی ایہ جان میری ہُن ایہ جان نہیں منگدی غیر دا خط
محمد شفیع میاں وِچ زندگی دے میرے لئی سی جنت دی سیر دا خط

ن

نظر کولوں گیا ہو اوہلے مسند حیدری دا تاجدار سوہنا
جہڑا عالماں فاضلاں کاملاں دا اتے سالکاں سردار سوہنا
مقتدا ہیسی جہڑا صوفیاں دا اتے عاشقاں دا غمخوار سوہنا
محمد شفیع میاں عید اکھیاں دی جسدا دید اوہ ماہ انوار سوہنا

ن

نظر افروز کس روز ہوسن جلوے آپ دے نظر نواز قبلہ
نظر باز دہلیز تے آن بیٹھے کارن دید سعید دی آز قبلہ
میں اوہ درد سامان درمان جسدا ناہیں کر سکے چارہ ساز قبلہ
محمد شفیع مسکین غریب تائیں سدو پاس غریب نواز قبلہ

و

وائے خدا دا واسطا ای میرے یار دی خبر لیا صدقے
جسدی زلف زنجیر اسیر کیتا اُسدی پاک تصویر دکھا صدقے
پوہتی لباں تے جان نراس میری قطرہ آب حیات چوا صدقے
محمد شفیع میاں دِل دے وِچ خانے کدی قدم رنجہ فرما صدقے

و

واسطا پیر سیال دا ای جائیں یوسفی دَس جمال سوہنا
ہونا نہیں تیرے جیہا کوئی ہور جانی وِچ شرق جنوب شمال سوہنا
صورت انت سوہنی سیرت انت سوہنی انت سوہنیا توں بے مثال سوہنا
محمد شفیع نہ اکھیاں رجدیاں سَن جسنوں ویکھ جِسدا وال وال سوہنا

ہ

ہَس کے دَس اوہ مکھ نوری جھڑا دِلاں تے لوٹیاں پاوندا سی
جھڑا عاشقاں درد رنجانیاں نوں سوہنے ناز نیاز وکھاوندا سی
قبلہ آ کے محل شریف اندر جھڑا سوہنیاں مجلساں لاوندا سی
محمد شفیع میاں کئیں سال ہوئے پیا ملن نوں جی ترساوندا سی

لا

لبھدی پھراں انوار تیرے مینوں کوئی نہ پاوندا دِس تیری
حشر تیک اُڈیک دے وِچ رہسن میریاں اکھیاں دید دی تَس تیری
تیرے سخن شریف نوں گوش ترسن مینوں بھلنی نہیں مِٹھی چس تیری
محمد شفیع میاں جاگاں رَین ساری گئی نیند نیناں وِچوں نَس تیری

الف

اگ لگی رگ رگ اندر شاہ رگ وِچوں تیرا ناں بولے
جنت لوڑ نہ تیریاں گشتیاں نوں گلی تھنڈڑی قبر دی تھاں بولے
مینوں لوڑ نہ مال خزانیاں دی منگ تھنڈڑا جگ جہان بولے
محمد شفیع قبلہ میرے درد سندا سُنیا آپ دے کول درمان بولے

ی

یار دلدار غمخوار باجھوں مینوں جگ دے وِچ ہنیر دِسے
سر تے غماں دی شُوکدی رات کالی مینوں ہوندی پئی نہیں سویر دِسے
کھلے گھیر آفات حیات مینوں دشمن گھات دے وِچ چوفیر دِسے
محمد شفیع میاں دکھ دُور ہوون سوہنی جھات جیکر ہِک دیر دِسے

ی

یم در یم پُر نم اکھیں اُٹھے پہر رہندے دِیدے زار میرے
سونہہ رب دی دید وِچ عید میری کدوں ہوگ دیدار دِلدار میرے
دِلّی دِلاں دی اسیں لُٹا بیٹھے صبر ضبط لُٹی جانی یار میرے
محمد شفیع ایہ جان ناتان میری کُٹھی غمز دی تیر کٹار میرے

ی

یار دے ہجر نے خوار کیتا حائل برزخی پیش حجاب ہویا
کر زاریاں ہاریاں یار باجھوں جیندے ہجر دی نذر شباب ہویا
بلی اَگ فراق دی وِچ سینے سڑے ہڈ تے جگر کباب ہویا
محمد شفیع میاں پیاں دُور وِتھوں ہتھوں ہجر دیوں حال خراب ہویا

ی

یار شعبان شریف اندر پئی آپ نوں سَد حضور وِچوں
جمعرات دے روز پرواز کیتا ملکی روح وجود پرنور وِچوں
میرا شاہ اوہ ماہ افروز سوہنا ہیسی چانا چن دے نورچوں
محمد شفیع میاں ہوندی موت وارِد اللہ پاک دے خاص دستور وچون

ی

یار حضور دے ہجر اندر میرا جگر فگار ہویا
میلے ہون گے حشر دے روز ہُن تاں اتھے میل محال دشوار ہویا
گئے اِس جہان توں ہو اوہلے پردہ موت دا بیچ دیوار ہویا
محمد شفیع میاں طلب اکھیاں دی حضرت صاحب دا پاک دیدار ہویا

ی

یاد رکھیں جس روز گیا میرا شاہ سوہنا چھاتی چیر غم دی
سَت دَس۔ ۱۷ شعبان شریف دی سی کھاہدی جان تے جاں شمشیر غم دی
تیرہ سو چھیاسی سال ہجری پئی پیش جدوں تقدیر غم دی
محمد شفیع میاں پہلی بارھویں دی سن چھیاٹھ سی گھڑی دلگیر غم دی

ی

یار دے درد فراق اندر لکھاں لیل نہار اشعار غم دے
ناہیں سکھ دے نیندرے مول سُتی دِیدے جدن دے ہوئے شکار غم دے
کدوں سکھ دا گن آواز پوسی کدوں ہون گے بخت بیدار غم دے
محمد شفیع کد ہوگ دیدار مینوں کدوں ہون گے سائے فرار غم دے

☆ ''وصالِ امیر حزب اللہ (قلمی)''۔ صفحہ 21 تا 38۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''بہ اختتام رسید از بندہ فقیر حقیر پر تقصیر میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی چشتی حیدری ابن میاں محمد عظیم نوری حضوری، ساکن ڈھوک محمود داخلی ڈھانگری مرزا متصل ٹلہ جوگیاں، تحصیل و ضلع جہلم۔ 10 جمادی الآخر 1391ھ بروز سوموار بمطابق 02 جولائی 1971ء''۔

....

[سی حرفی نمبر 20]

مدت ہوئی میں دید سے نا مستفید ہوں
جس کو نہ کوئی سن سکے میں وہ پکار ہوں

الف

اَگ پریم دی لگ اُٹھی پیتے یار سنگ رَج پیالڑے نہ
سِر تے آ فراق دی ہاٹھ گجی پنوں ہار رہے ہوش سمبھالڑے نہ
رہی ورج ہزار میں اَکھیاں نوں رووو اکھیو خون پرنالڑے نہ
محمد شفیع جس ہجر دی سانگ لگے سُکھ سووندا ہاڑ سیالڑے نہ

ب

باجھ پیاریاں جانیاں دے ہووے باغ بہشت جیہی جا کیوں نہ
بھاویں ہووے اوہ سیر کوہسار اُتے یا کہ ہووے اوہ لبِ دریا کیوں نہ
ہوندی دل دیاں جانیاں نال جنّت بھاویں ہووے اوہ ریگ صحرا کیوں نہ
محمد شفیع بِن یار دے نار ورگی بھاویں ہووے اوہ بادِ صبا کیوں نہ

ت

تکدیاں تکدیاں جانیاں او! میرے دِلے دی کونج شکار ہو گئی
تیری رمز دی غمز نہ سمجھ سکی تیری نظر کلیجیوں پار ہو گئی
چنگی بھلی میں ہسدی کھیڈدی ساں سیّاں نال میں تُرت بیمار ہو گئی
محمد شفیع میں ہیر دلگیر وانگوں اَج نشر وِچ گلی بازار ہو گئی

ث

ثابتی عشق دی منگدی میں ربّا قدم نہ اِس میدان ڈولے
جائے ڈول ایہ زمیں اسمان توڑے میرا کدے نہ قول زبان ڈولے
جس نوں لیا قبول کر اکھیاں تے ہوواں کیہ جے فِر ایمان ڈولے
محمد شفیع اوہ مرد میدان دا نہیں جہڑا عشق دے وِچ انسان ڈولے

ج

جنہاں نے عشق دے جام پیتے طلب تنہاں نوں جام طہور دی نہ
جنہاں یار دے دید دی جھلک پائی خواہش اوہناں بہشت دی حُور دی نہ
گلی یار دی ہتھ زنبیل کاسہ طلب خیر بن دید مہجور دی نہ
محمد شفیع سنگ غیر نہ جڑن اکھیں مرضی یار دے عشق غیور دی نہ

ح

حال تھیں ہو بے حال جاندا جہڑا اکھیاں دے سودے تولدا ای
جہڑا توڑ نہ چاہڑدا یاریاں نوں رہندا اوہ فِر کسے نہ ٹول دا ای
سچی نیت نوں کرے پلیت جہڑا اوہ تاں دودھ وِچ اَک نوں گھولدا ای
محمد شفیع میاں چڑھے سولیاں تے جہڑا گجھڑے راز نوں پھولدا ای

ح

حاجیاں نوں طلب حج دی اے اتے عاشقاں طلب دیدار دی اے
حاجی کرن طواف تے صفا مروہ کعبہ عاشقاں دا گلی یار دی اے
حاجی کرن وقوف عرفات اندر اتے بلبلاں طلب گلزار دی اے
محمد شفیع جس دِلاں دے سُکھ لُٹے اوہ تاں اَکھ میرے دلدار دی اے

خ

خوب محبوب مرغوب تیری صورت دِلاں تے لوٹیاں پا گئی
مَن موہنیاں سوہنیاں نظر تری چنگے بھلے مِرے دِل نوں کھا گئی
سُکھ نیندراں خواب خیال ہوئیاں تیری نظر کہی جام پلا گئی
محمد شفیع خدا دا واسطہ ای میں تے آ، ڈاڈھی سدھرا گئی

د

دِلاں تے لوٹیاں حُسن تیرے پائیاں دلبرا ماہ کنعانیاں او
بدھی تہنڈڑے زلف دے پیچ اندر میریا نازگمانیاں جانیاں او
بیٹھے غمز دے تیر نشانیاں تے گئیاں خطا نہ تیریاں کانیاں او
محمد شفیع دل ویچ خرید لئیاں ساری عمر دے لئی حیرانیاں او

د

دار منصور منظور کیتی انا الحق دا قول وساریا نہ
صادق صدق تے اپنے رہیا قائم حق سچ دے بول نوں ہاریا نہ
مَتھے کفر دا تِلک لگائیکے کے تے جنجو عشق دا گلوں اُتاریا نہ
محمد شفیع گل اپنی توڑ چاہڑی کیتی ناقصاں دے اَگے آریا نہ

ذ

ذرہ میں مہر دی نظر منگاں مینوں لوڑ نہ گنج خزانیاں دی
ہوندی شمع تے جان قربان کرنی سچی طلب آکھن پروانیاں دی
سٹّن لاہ پوشاک سر خاک پاون مستی چڑھی جاں آن پیمانیاں دی
محمد شفیع جو لُٹیاں عشق تیرے پچھو گل نہ اوہناں دیوانیاں دی

ر

رج کے ویکھناں منگدیاں نے جانی یار نوں درد اُداس اَکھیں
جلوے لیلۃ القدر دے بہوں چنگے اپیر یار دی رکھن پیاس اَکھیں
تارے گندیاں رہندیاں رات ساری زاری کردیاں رہن نِراس اَکھیں
محمد شفیع میاں جیکر سچ پچھو، ہائے نہیں آیاں مینوں راس اَکھیں

ز

زلف شب گیر اسیر جہڑے اوہ تاں منگدے نہیں آزادیاں نوں
سسّی تھلاں وِچ رُلن منظور کیتا پاوے عشق ایہ وخت شہزادیاں نوں
وانگ وحشیاں ملن اُجاڑ جنگل عاشق دیوندے تج آزادیاں نوں
محمد شفیع جنہاں اَکھیں لا لیّاں سدا ترسدے رہن اوہ شادیاں نوں

س

سمجھ نہ پئی نادان تائیں اچن چیت کی دِلے نوں ہون لگا
کون لُٹ کے سُکھ لیجان لگا کون غماں دی پَنڈ چُوون لگا
چنگی بھلی ترنجنیں کھیڈدی نوں کون دِلے تے زاریاں ڈھون لگا
محمد شفیع نصیباں نے ہار دِتی پُٹھا چرخ مرے لئی بھَون لگا

ش

شرع شریف کجھ ہور آکھے اپیر عشق دا ہور دستور اِتھے
اعظمؒ، شافعیؒ تے مالکؒ دے ہور مسلے ہور آکھدا شاہ منصور اِتھے
کعبے دِلاں دے کرن آباد عاشق کر کے کِبر دے بُتاں نوں چُور اِتھے
محمد شفیع ایہ عشق دا فیض سارا ساقی نظر تھیں کرے مخمور اِتھے

ص

صرف تساڈڑے دید سندی جانی پیاریا او طلبگار ہاں میں
پاؤ خیر سرکار دیدار سندا کھلی آن تیرے دربار ہاں میں
خالی ٹور نہ صاحبا منگتیاں نوں بیٹھی بُوہے تے جھول کھلار ہاں میں
محمد شفیع دی دے مُراد سائیاں رہی ادب تھیں عرض گزار ہاں میں

ص

صدف دیا موتیا سچیا او! تیرے حسن دی تاب نہ جائے جھلی
پیا سوہنیا دِلاں وِچ شور تیرا گلی گلی اندر تیری گل ہُلی
کلی کھِڑی گلاب دی باغ اندر سینے بلبلاں دے وِچ اَگ بَلی
محمد شفیع اک مدت مدید ہوئی جانی یار مجید نہیں خبر گھلی

ض

ضرب مضراب دی حُسن تیرا مرے دِلے دی تار رباب اُتے
میری طبع دا کبک بے تاب ہویا اُڈ پہنچ نہ سکے مہتاب اُتے
رُلن پئے عشاق مشتاق تیرے گُٹھے تھنڈڑے پاک شباب اُتے
محمد شفیع اوہ پھُول کے کیہ دَساں جھڑیاں ورتیاں حال خراب اُتے

ط

طرف محبوب دیوں کدوں ہوسی دسو شرف مینوں منظوریاں دا
ہوسی وصل وصول دل جانیاں دا جاسی حرف وِچوں اُڈ دُوریاں دا
قسم رب دی عشق دے دیس اندر لیندا نام نہ کوئی مغروریاں دا
محمد شفیع میاں اوہو بھاگ بھریاں پیتا جنہاں نے جام صبوریاں دا

ط

طعن تشنیع ملامتاں نوں سن کے پاون عاشق متھے گھوریاں نہیں
ہویا خاص احسان انسان اُتے ملیا عشق دا دان ایہ نوریاں نہیں
کیہ فائدہ اکھیاں لاونے دا مقصود جے خاص حضوریاں نہیں
محمد شفیع پا وصل دا خیر مینوں منظور حضور ایہ دُوریاں نہیں

ظ

ظلم کیتا نیناں ظالماں نے سُکھی سسڑی نوں دَسے تھل مائے
پُنوں یار دے باجھ سنسار ورگے ڈُھکے کھان ایہ رنگ محل مائے
گھڑی ہجر دی حشر دی گھڑی وَرگی سال سال وانگوں پَل پَل مائے
محمد شفیع میاں دکھی نین میرے ہنجوں خون روندے ڈَل ڈَل مائے

ع

عشق دے عین دا عین اصلی رمز عین دی پاوندا ہر کوئی نہ
لام ڈِنگڑا زُلف دے نال دا اے اس تے دل رجھاوندا ہر کوئی نہ
پڑھیں ی معروف موصوف والی چُم کے اکھیں تے لاوندا ہر کوئی نہ
محمد شفیع وِچ الف دے گم ہو کے غم بے دا کھاوندا ہر کوئی

غ

غرش عظیم تھیں لنگھ گئی میری دُور فریاد فریاد سائیں
دکھی درد نصیب غریب تائیں دیوے کون امداد فریاد سائیں
مرے حال خوار زبوں اُتے کیتی چرخ بیداد فریاد سائیں
محمد شفیع میں عشق اسیر تیری کرے کون آزاد فریاد سائیں

غ

غماں دی پَنڈ چَوا سِر تے جانے رب جانی کہڑے پاس گیا
گیا مصر یا عرب عراق اندر نیشاپور یا فورٹ عباس گیا
اوہدی دِس وِچ قلعے روہتاس پوندی یا اشنان نوں راج کٹاس گیا
محمد شفیع جد دا لڑیا ناگ زہری سڑی رَت میری سُک ماس گیا

ف

فکر اندیشیاں آن گھیری اَگے سُکھ دے نیندرے سَوندڑی ساں
مینوں غم دے نال نہ واقفی سی رل کے نال سہیلیاں بھَوندڑی ساں
ونگاں سنگاں سنگ رل چھنکاوندی ساں رنگا رنگ کشیدڑے چھُوہندڑی ساں
محمد شفیع پر عشق دی سار ناہی، ہائے میں اکھیوں خون نہ چَوندڑی ساں

ق

قہر سر کتوں نزول ہویا چڑھیا عشق دا آن میں تاپ مائے
جیکر لوڑدی ایں میرا جیوناں توں کریں رانجھنے نال ملاپ مائے
جس دا درد سراپ میں بھوگ رہیاں ہویا بھُل میں توں کہڑا پاپ مائے
محمد شفیع میں بول کے دَس دِتا کریں کوئی ہاڑا میرا آپ مائے

ک

کرم نکھٹڑے آن میرے جنہاں نال لائیاں اَکھیں دُور گئے
گئے رونڈڑی چھوڑ وچھوڑ کے تے متھے لا نہ کوئی قصور گئے
گٹے کون مہم فراق والی میرا لُٹ اوہ عقل شعور گئے
محمد شفیع میں کھلی گرلا رہیاں سینے غماں دے تپ تندور گئے

ل

لا سینے جانی پیاریا او تیریاں وِچ سِکاں میں تاں سُک گئی
بھانبڑ ہجر دے بلن وِچ جگر میرے ایہو جان جے میں نری مُک گئی
تیرا پیار نہ مُول سی چِت میرے گل ایہ تقدیر تھیں ڈُھک گئی
محمد شفیع میاں آکھاں دلوں پیّاں میں تاں دلوں ساری تیں وَل جھک گئی

م

مہنڈڑا بدر منیر توہیں تک تک تینوں اَکھیں رجدیاں نہ
تیرے باجھ اندھیر غبار دِسے تیرے باجھ میں تاں کِسے چج دیاں نہ
تیرا دید سعید ہے عید میری لوڑاں رہ گئیاں مینوں حج دیاں نہ
محمد شفیع میں اوہناں توں جان واراں کیتے قول کر کے جھڑیاں بھجدیاں نہ

ن

نام تیرا جپّاں جانیاں میں ما سِوا تھیں قطع بُرید کیتی
تیرے حُسن دا دلوں مرید ہویا جس روز دی تہنڈڑی دِید کیتی
تیرا اسم وظیفڑا جسم دا اے تیرے پیار دی پُئی تجدید کیتی
محمد شفیع میاں کشتہ عین دا میں غین غیر دی دلوں تردید کیتی

ن

نظر افروز انداز تیرے تینوں پیاریا ماہ تمثال آکھاں
کشتے تہنڈڑی نگہ دے ہر پاسے تینوں خنجر یا تیغ ہلال آکھاں
تیرے خال دل لُٹدے راہیاں دے تینوں حُسن دا پاک جمال آکھاں
محمد شفیع کیوں نہ جانی یار تینوں فرّخ فال بلند اقبال آکھاں

و

واؤ دے ہتھ پیغام گھلاں میں تے آ خدا دا واسطہ ای
ڈبدی ہجر دے بحر عمیق اندر بنّے لا خدا دا واسطہ ای
کیتی عرض میری کرو غرض پوری خیر پا خدا دا واسطہ ای
محمد شفیع نہ پیا ترساں مینوں واگاں چاء خدا دا واسطہ ای

ہ

ہوڑ رہیاں سیاں سنگ دیاں لئیں عشق دا نام نہ بھُل کے توں
کفن پا نہ کسے دفناوناں ایں مر جائینگی تھلاں وِچ رُل کے توں
گردش کھائیکے ہِرِیں گی خاک اُتے سرو باغ وانگوں جھُل جھُل کے توں
محمد شفیع میاں سُرمہ اکھیاں دا بن کے رہوٗ بھاویں جائیں ڈُلھ کے توں

لا

لا اَکھیں سوہنی نال مرزے لج شرم حیا نوں تجیا ای
ڈھول عشق دا مار کے ڈھول راجا آ کے شمس دے سرے تے گجیا ای
چھوڑ ہیر کرلاندڑی جھنگ اندر ٹِلے جوگیاں وَل رانجھا بھجیا ای
محمد شفیع چناب دے آب اندر کچا گھڑا کمہاری دا بھجیا ای

الف

اوہ کِتھے جسدے غمزیاں نے میرے دِلے دا صبر قرار لُٹیا
جس دیاں ناز انداز کرشمیاں نے مری خوشی دا اُڑد بازار لُٹیا
بول مٹھڑے بول میں گھول گھتی میں غریب دا دلِ نادار لُٹیا
محمد شفیع جگیں گل کھلر گئی سوہنے یار تاں سرِ بازار لُٹیا

ی

یار نہ دلوں وسار دیویں رکھیں یاد امانتاں پیار دیاں
تیرے عشق دیاں بجلیاں دلاں اُتے اٹھے پہر پئیاں چمکاں ماردیاں
دِلوں دُور نہ کریں دلدار مینوں رکھیں پاس میں عرض گزار دیاں
محمد شفیع میں کونج شکار ہوئی تھنڈے حُسن دے باز طرار دیاں

☆ ''مجموعہ اشعار اختر (قلمی)''۔صفحہ 1 تا 11۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''12 ستمبر، 1970ء بروز ہفتہ (تصنیف اوّل)۔تحریر ہذا
11 جون، 1978ء بوقت عشاء''

....

[سی حرفی نمبر 21]

نہ کسے طبیب دلہا نہ کسے شفیق دلہا
بجز ایں کہ در رخ تو ہمہ درد را درائے

الف

آ جانی پھیرا پا جانی مینوں نت سِکاں تیرے دید دیاں
خیر پا گولی کھلی اڈ جھولی تیرے دید اندر خوشیاں عید دیاں
دسو گھڑی سولکھنی ہوگ کہڑی کلیاں کھڑن وِچ باغ اُمید دیاں
محمد شفیع میاں ہوون دِلاں اُتے نازل رحمتاں عرش مجید دیاں

ب

بانوری تہنڈڑی جگ سدّے تیرے عشق دے پیتڑے جام میں تاں
بھُلی ہوش حواس جہان والی رہی یاد نہ خورش طعام میں تاں
اُٹھے پہر پھوہاریاں ہار وَسن اَکھیں ہور کوئی نہ طمع خام میں تاں
محمد شفیع میاں دلآرام باجھوں ہوئیاں مدتاں نہیں آرام میں تاں

ت

تہنڈڑی پاک پریت سندا جس روز میں پیالہ نوش کیتا
میریاں لباں تے چپ دی مہر لگی تیرے حُسن دے رُعب خموش کیتا
ترے عشق دے جوش نے ہوش ماری گُجھا عشق دا راز سرپوش کیتا
محمد شفیع ایہ عشق خرید کارن دل حُسن دے ہَٹ فروش کیتا

ث

ثابتی صدق خلوص باجھوں ہو جاندیاں یاریاں خواریاں نی
سُولی چڑھن سوکھا، یاری لان اوکھا، ریتاں پریت دیاں ہون نیاریاں نی
رانجھا تخت ہزارے دا چودھری سی جا کے ہیر دیاں مجھیں چاریاں نی
محمد شفیع میاں عزت بیگ مرزے چائیاں گوہے دیاں سِر تے کھاریاں نی

ج

جہاں اس پریم دے نگر اندر پایا پَیر اوہ ہوش وِنجا بیٹھے
منصور دے ہار اوہ دار اُتے جان اپنی جان چڑھا بیٹھے
ہوئے انگ تے سنگ اَٹنگ سارے دشمن جان دے ہو اقربا بیٹھے
محمد شفیع ایہ بھار پہاڑ جیڈا عاشق جان کمزور تے چاء بیٹھے

ج

جدن دا میریاں اَکھیاں نے ڈِٹھا تہنڈڑا پاک جمال جانی
قسم رب دی سوہنیاں صورتاں دا گیا دِلے توں بھُل خیال جانی
پئی شام تے جیویں پتنگ شوہدے ہوندے شمع تے آن حلال جانی
محمد شفیع میاں ایویں حال میرا ایہدے وِچ نہ جھوٹ روال جانی

ح

حُسن محبوب مرغوب تیرا ترے بھُلنے سخن رسیلڑے نہیں
تیری زلف دے کالڑے سَپ زہری منتر پائیکے کسے نے کیلڑے نہیں
تیرے جیہے پیاریا جانیاں او سوہنے کسے دے نین رنگیلڑے نہیں
محمد شفیع میاں تیرے جیہئے سوہنے ہونے پیاریا انت سجیلڑے نہیں

خ

خواریاں دی سِر تے چاء کھاری عاشق گلی گلی دیندے پھرن ہوکا
نیڑے عشق دے مُول نہ جاوناں جے رہنا ہٹ کے اس تھیں دُور لوکا
رہنا بچ کے نین غزالیاں تھیں کھانا اوہناں دا کدے نہ مُول دھوکا
محمد شفیع ایہ حُسن دا زہر قاتل مِٹھے سُتھرے شِیر دا نہیں ڈوکا

خ

خشک مُلوانڑے جاندے نہیں، مسئلے درد تے سوز گداز والے
پچھو جائی کے شاہ منصور کولوں جہڑے ہَین محرم اس راز والے
اوہ کیہ ناز نیاز نوں جاندے نی، جہڑے ہون بندے حرص آز والے
محمد شفیع جِس عشق نہ راس آوے اوہ نی ٹھیکرے بول براز والے

د

دمڑیاں پیر دیاں سُخ بیٹھی جھنڈے پیر اُتے جھنڈا لاوساں میں
جیکر دِلے دی ہوئی مراد پوری دِیوا وِچ مسیت جگاوساں میں
جانی یار جے آن دیدار دیوے رب دا شکر بجا لیاوساں میں
محمد شفیع صد شاد آباد ہوساں جیکر یار جانی گل لاوساں میں

د

درد سندی وگی کرد سینے سُنے کون قصہ درد ناک میرا
درداں ماریاں دا کس پاس دینا دسو کون اتھے انگ ساک میرا
میلے کون پیارڑے یار تائیں جیندے ہجر کیتا سینہ چاک میرا
محمد شفیع جدائیاں دُور ہوون مہربان ہووے اللہ پاک میرا

د

دیکھ آ نبض طبیب میری رگ رگ میری لیندی نام تیرا
گئی ہوش تمام وجود وِچوں جس روز دا نوشیا جام تیرا
میرے دِلے تے کنڈیاں پا بیٹھا کالی زلف دا ڈِنگڑا لام تیرا
محمد شفیع ایہ چھوڑ دہلیز تیری کِتے جائے نہ ہور غلام تیرا

ذ

ذوق دے جنہاں نے جام پیتے چڑھیاں عشق دیاں آن خماریاں نی
ہو کے مست مجذوب محبوب دیاں مارن جلیاں درد سواریاں نی
ہک رُل موئی تتے تھل اندر لائیاں ہکس چنہاں وِچ تاریاں نی
محمد شفیع ایہ مردِ میدان آہیاں کون آکھدا اوہناں نوں ناریاں نی

ر

راکھ مَل خاک سیاہ مونہہ تے رانجھے اپنا آپ چھپایا ای
جوگی ہوئی کے یار دے ملن خاطر روڈ بھوڈ کرائیکے آیا ای
ایہو حال فرہاد لوہار کیتا نہر دودھ دی کھٹ لے آیا ای
محمد شفیع چُمن قدم کتیاں دے حضرت قیس دا ایہ فرمایا ای

ر

رنگ اندر پوے بھنگ ناہیں شالا ٹُٹن نہ سنگ سہیلیاں دے
شالا ویکھنے پون نہ کدی منظر جانی یار دیاں اَکھیاں مَیلیاں دے
مینوں یار دی غمز دے وِچ دِسن جلوے کئیں ہیراں سَسیاں لَیلیاں دے
محمد شفیع سوالڑی دید سندے طلبگار نہ زَر دِیاں تھیلیاں دے

ز

زہر مثال ایّام غم دے میری زندگی تلخ تمام ہوئی
پاسے ماردیاں جاوندی رَین ساری میری سُکھ دی نیند حرام ہوئی
ٹُٹی صبر قرار دی تار میری جَل باجھ مَچھی بے آرام ہوئی
محمد شفیع میں تہنڈڑے ناز لُٹی ہائے میں وِچ سنسار بدنام ہوئی

س

سوہنیا تے من موہنیا او دل کھوہنا ایں ناز ادا دَس کے
مرے دِلے تے کنڈیاں پائیاں نی سوہنی کالڑی زلف دراز دَس کے
پینکھی دِلے دے ہوئے اسیر تیرے سوہنے بلبلے خوش آواز دَس کے
محمد شفیع تدھ کبک شکار کیتے کجلے والڑے نین شاہباز دَس کے

ش

شام پئی ناہیں شام آیا میریاں اَکھیاں طلب دیدار دی اے
گلی یار دی عاشقاں صادقاں لئی جیئوں بلبل نوں سیر گلزار دی اے
برقبار اوہ اَکھ دلدار تیری تِکھی تیز جیئوں دھار تلوار دی اے
محمد شفیع دل دی دِلّی لُٹن کارن ہتھ تیغ جیئوں فوج قندھار دی اے

ص

صُورتاں سوہنیاں وِچ تیری صورت سوہنیا اُپر اپار دِسے
چندرمان دی چودھویں جوت سندر کولوں ودھ تیرا رخسار دِسے
دِسیں سوہنیاں دے وِچکار جیوکر وِچ باغ دے سرو چنار دِسے
محمد شفیع میاں تیرے عشق سندا ہوندا دُور نہ درد آزار دِسے

ض

ضرب فراق تھیں جگر میرا ہویا پھٹ لیراں فریاد اللہ
کیتا کالجہ چھاننی ہار میرا ہائے درد تیراں فریاد اللہ
دساں کس نوں کھول کے زخم دل دے دیوے کون دھیراں فریاد اللہ
محمد شفیع میاں اٹھے پھر پئیاں سوراں پیر میراں فریاد اللہ

ط

طالع مند نے اوہو اکھیں جنہاں دید وصول مدام تیرا
اوہو گوش باہوش نے خوش قسمت جھڑے سوہنیا سنن کلام تیرا
دل جانیاں میریاں لباں اتے رہے تذکرہ صبح تے شام تیرا
محمد شفیع میں منگدی رب کولوں سدا دید سعید انعام تیرا

ظ

ظن گمان دے وچ میرے ناہی بات ایہ یار گمانیاں سی
ہونا مہنڈڑے دلے شکار تیرا میریا سوہنیا ماہ کنعانیاں سی
کرنا چاک سی عقل دیاں پردیاں نوں تیری لاڈلی اکھ مستانیاں سی
محمد شفیع ایہ پیالڑے نوش کرنے آہے تہنڈڑے دست فیضانیاں سی

ع

عقل تے ہوش نے مار کھاہدی لمبر لے گئیاں اوہ مستوار اکھیں
دیدے لٹدے دلے دیاں بستیاں نوں پاون لوٹیاں سر بازار اکھیں
خزاں ہجر دی جگر تے ہتھ پایا کھڑی دلے دی لٹ بہار اکھیں
محمد شفیع کھاء ضرب شدید سینے اٹھے پھر رووں زار و زار اکھیں

غ

غیر دے نال نہ سیر میری بدھی تہنڈڑی زلف زنجیر ہاں میں
بانہوں پکڑ کنارڑے لا مینوں غوطے کھاندڑی ڈونگھڑے نیر ہاں میں
رہی ہک تے وِک غلام تیری نال غیر نہ رکھدی سیر ہاں میں
محمد شفیع میں رانجھیا! ہتھ بدھی، چرناں وِچ تیرے بیٹھی ہیر ہاں میں

ف

فائدہ کی دَسو کھٹیا میں دھر کے تلی تے چٹیا زہر سیّو
نساں وسدیاں دُور آبادیاں توں مینوں کھان ڈُھکا وسدا شہر سیّو
گڑا غماں دا گجیا آن سِر تے بھُلی سُرت تک کے صورت قہر سیّو
محمد شفیع پرنالڑے رَون اَکھیں جاری ہنجواں دی ہوئی نہر سیّو

ق

قلم دا کی مقدور لکھے میرے دِلے دی دھڑکدی تار تائیں
لکھے مہنڈڑے خون دیاں ہنجواں نوں سوزش نبض دی بھڑکدی نار تائیں
کرے واضح سوختہ بخت میرے نالے گجھڑے درد آزار تائیں
محمد شفیع بالفعل نہ لِکھ سکے سرِراہ میرے انتظار تائیں

ک

کِس تے جائی کے دُکھ پھولاں میریاں دُکھاں دا کوئی پنجھال ناہیں
ہووے کون جہڑا میرے دُکھ ونڈے اِتھے کوئی میرا محرم حال ناہیں
وِچوں وِچ میں رجھدی کھپدی آں آوے لباں تے حرف ملال ناہیں
محمد شفیع جہڑا میرے دِل پُڑیا آوے نظر اوہ پاک جمال ناہیں

ل

لواں میں تہنڈڑا نام جس دَم چُم اَکھیاں دے اُتے لاونی آں
تیرے نام دا ورد پکاونی آں تیرے نام اُتوں صدقے جاونی آں
آ رب دے نام دا واسطہ ای فالاں پاوندی کانگ اُڈاونی آں
محمد شفیع میں پاک خیال تیرا کسے وقت نہ دِلوں بھلاونی آں

م

موڑ مہار وِراگیاں میں دَس ایڈ کاہنوں ڈِھلاں لائیاں نی
یا کہ اساں توں چت پرچیا ای یاداں ساڈیاں دِلوں بھلائیاں نی
کدوں قدم رنجہ فرما ہونا گیوں پا کیوں وَس قصائیاں نی
محمد شفیع نہ سکھ دی نیند سوواں آیاں جدوں دیاں پیش جدائیاں نی

ن

نگہ میری وِچ جانیاں او اتھے غیر اغیار دی جا ناہیں
مرے دِلے دے وِچ مقام ترا اتھے ہور سَکے پھیرا پا ناہیں
میرے لباں تے تذکرے نِت تیرے کوئی اس دے وِچ خطا ناہیں
محمد شفیع کیتا زخمی ہجر تیرے باجھ دید کوئی ہور دوا ناہیں

و

وِچ میرے سینے کھچ مارے تیری نگہ نے گجھڑے تیر جانی
اکھیں نِیر جاری روواں کراں زاری گیوں نس واری چھاتی چیر جانی
تیرے پیار نے کیتڑی خوار تتّی پھردی پَیروہنی بیلے ہیر جانی
محمد شفیع جس روز دا عشق لگا سُکھ ڈھونڈدا پھرے سریر جانی

و

وصل فراق دے بعد بہتر ایپر بعد وصال فراق مندا
طبع شاد تے خانہ آباد تائیں جیوکر آکھدے لفظ طلاق مندا
گلو بند گل سوبھدا سوہنیا دے پھندا پھاہی وِچ اعناق مندا
محمد شفیع نفاق سنگ دوستاں دے اتے وَیریاں نال میثاق مندا

ھ

ہوئی کے آپ دی دِلوں جانی اساں غیر سندا دَم مارنا نہیں
توڑے جان جاوے جانی یار پچھے اساں اس میدان وِچ ہارنا نہیں
حق سچ دی دوستی نال تیرے اساں کوڑ دا کوٹ اسارنا نہیں
محمد شفیع وِچ جسم دے جان جاں تک تینوں پیاریا دِلوں وسارنا نہیں

لا

لا لئیاں اکھیں نال تیرے ہن ہور کوئی سودا تولنا نہیں
آن عشق دی رکھنی فرض آکھن توڑے جان جاوے دِلوں ڈولنا نہیں
پہرہ دیوساں تہنڈڑے پیار اُتے اساں دودھ وِچ اَک نوں گھولنا نہیں
محمد شفیع دل عشق دا راز رہسی قبر تیک اِس راز نوں کھولنا نہیں

الف

اَگ لگائیکے وَگ گئے دل ٹھگ میرا کھہڑے پاس گئے
گئے دَس جنوب شمال ناہیں دے کے درد تے سرد اوساس گئے
ہونا جیوندیاں نہیں آزاد اوہناں جہڑے عشق والی پھاہی پھاس گئے
محمد شفیع میاں مُڑ کے ملے ناہیں کر کے عمر دے لئی او اُداس گئے

ي

یار خدا دا واسطہ ای میری اُجڑی جھوک آباد کر دے
قیدی اپنی زلف زنجیر دے نوں نام رب دے جھب آزاد کر دے
اظہار کر مہر مروّتاں نوں راضی نامیوں حرف ارشاد کر دے
محمد شفیع کر دان دلداریاں دا میں ناشاد نوں پیاریا شاد کر دے

☆ ''مجموعہ اشعار اختر (قلمی)''۔صفحہ 13 تا 24۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''تصنیف بتاریخ 22 ستمبر، 1970ء (تصنیف اوّل)۔
تحریر ہذا جون، 1978ء''

....

[سی حرفی نمبر 22]

دل ڈوب ڈوب جاتا ہے آتے ہو یاد جب
پر کیا کروں کہ موت پہ یاں دسترس نہیں

الف

انسان نوں شرف ہویا خِلعت درد تے سوز گداز والا
ہوئے وِچ سکوت ملکوت سارے تک حوصلہ اِس شاہباز والا
سروں کِبر غرور نوں دُور کر کے کیتا یاد اس سبق نیاز والا
محمد شفیع حقیقتاں لبھ لئیاں پردہ پائیکے عشق مجاز والا

ب

بول رسیلڑے سخن مِٹھے زندہ باد محبوب دے پیار دی اَکھ
رکھ برچھیاں جگر وِچ چھید کردی اس لاڈلے ماہ انوار دی اَکھ
ربّا رکھ اس اَکھ دے قہر کولوں سچ پچھو تے ایہ تلوار دی اَکھ
محمد شفیع دا جگر فگار کیتا اُس مست شباب نگار دی اَکھ

ت

تخت تے تاج تیاگ کے تے ابراہیم ادھم جنگل مَلیا سی
گھر بار پروار وِسار دِتا جدوں عشق آ کے سینہ سَلیا سی
سولی شاہ منصورؒ منظور کیتی جوش عشق دا گیا نہ جھلیا سی
محمد شفیع میاں رانجھا ہو جوگی ٹِلّے بال گندائی تھیں ڈھلیا سی

ث

ثور شریف دی غار اندر حضرت عشق تشریف لیایا سی
ابوبکرؓ صدیق دے صدق تائیں جانی یار دے عشق ازمایا سی
جھلیا جان تے ناگ دا ڈنگ زہری سُتے یار نوں نہیں جگایا سی
محمد شفیع صدیق دے مرتبے نوں کس باجھ خلوص دے پایا سی

ج

جان میری فریاد کردی میں تے آ دل جانیاں واسطہ ای
بدھے ہتھ غلام بیدام تیری نہ کر بدگمانیاں واسطہ ای
چڑھ اُچڑے تے دیکھاں راہ تیرے میریا یوسفا ثانیاں واسطہ ای
محمد شفیع فراق ہلاک کیتا کریں دید ارزانیاں واسطہ ای

ح

حیف کس تے جانی پیاریا او دَساں کھول کیفیتاں ساریاں میں
درداں ماریاں دی کوئی جاء ناہیں پائیاں جھولڑی مفت خواریاں میں
سودے سِراں دے تُلدے اِس منڈی چائیاں تہمتاں والیاں کھاریاں میں
محمد شفیع پریم دی مدھ پیتی گئیاں بھُل سبّو ہوشاں ساریاں میں

خ

خزف ریزے جانی یار سندے لعلاں سُچیاں توں منظور مینوں
قدماں تیریاں دی کراں خاک سُرمہ، کدی کرِیں ناہیں دَروں دُور مینوں
رہے دِل وِچ طلب ہمیش تیری، سدا رکھ وِچ اپنے حضور مینوں
محمد شفیع ایہ جام انعام ہوون دست خاص تھیں شام سحور مینوں

د

درد دی گرد لگا سینے او بے درد کدھر واگاں چائیاں نی
بیٹھی وِچ اُڈیک دے مَل رستے جھب آ کاہنوں دیراں لائیاں نی
اَسیں وِچ وراگ دے مر چلّے دئیں بخش قصور خطائیاں نی
محمد شفیع نج اَکھیاں چار ہوئیاں رو رو دیوندی کھلی دوہائیاں نی

ذ

ذوق تے شوق مافوق سندے جنہاں جام پیتے بالا بخت نے اوہ
بھاویں ہون درویش دل ریش عاجز حضرت عشق ہتھوں صاحب تخت نے اوہ
جنہاں عشق دے جام نوشید کیتے بیٹھے ساڑ تاں خودی دے رخت نے اوہ
محمد شفیع میاں دنیاداراں تھیں مونہہ موڑ بیٹھے یک لخت نے اوہ

ر

راہ محبوب دے ویکھدی میں صبح شام بیٹھی ہور کم کوئی نہ
بِناں یار دی یاد دلشاد باجھوں خالی جاوندا اے میرا دَم کوئی نہ
ہکو ہجر دے سول ملول کیتا میرا جگر مینوں ہور غم کوئی نہ
محمد شفیع محبوب مرغوب باجھوں بنیا ہمدردی میرا جَم کوئی نہ

ز

زور کیہ لاوناں عاجزاں تے کیتی اگے ہی غماں نے زیر ہاں میں
پئی بھیڑ مرید دی بھِیڑ گٹو لئی دوتیاں ظالماں گھیر ہاں میں
ناہیں مان تران وجود اندر تُدھ ہوندیاں ہادیا شیر ہاں میں
محمد شفیع میری بنّے لاء بیڑی تینوں سوردی شام سویر ہاں میں

ز

زرد پیلی کیتی دِہی دُکھاں مینوں ہور کوئی سیّو روگ ناہیں
میں کد عشق دا بھار ساں چان جوگی میرے جیہا دکھی کوئی ہوگ ناہیں
اوہو رہے سُکھیارڑے جگ اندر جنہاں عشق سندی چُگی چوگ ناہیں
محمد شفیع کیوں پئے پسند کردے ساڈے پیار تائیں دُکھی لوگ ناہیں

س

سنگ اندر پوے بھنگ ناہیں شالا رہن ایہ انگ سلنگ ثابت
شالا ٹُٹے نہ پیار دی تند کچی ربّا رہے ایہ کچ دی وَنگ ثابت
ربّا کج لئیں عیب نمانڑی دے رکھیں دوہیں جہانیں لنگ ثابت
محمد شفیع نہ جان دا کرے صَرفا بلدی شمع تے رہے پتنگ ثابت

ص

صدق صفا دی سڑک سِدھی اِس نوں چھوڑ کے پویں کوراہ ناہیں
جاسیں پج منزل مقصود اُتے کوچہ عشق دا چھوڑ کے جاہ ناہیں
نظر پیار دی رکھ کے ہِک اُتے کسے دوسرے نوں دلوں چاہ ناہیں
محمد شفیع جو عہد نوں توڑ دیندا اُہدے جیہا کوئی ہور گمراہ ناہیں

ض

ضرب کاری سینے یار ماری بیٹھی کراں زاری دِن رَین میں تاں
اَٹھے پہر روواں ہنجوں خون چوواں ناہیں سُکھ سوواں ہاں بے چین میں تاں
وال وال بدھا غماں نال میرا ہجروں جگر اندر پیڑاں پَین میں تاں
محمد شفیع جدوکڑے نین لگے ڈِٹھا نہیں مُڑ کے سُکھ چَین میں تاں

ط

طرف محبوب دیوں کدوں ہوسی مینوں شرف صدور پیار دا خط
کرے روشنی وِچ تاریکیاں دے تابدار اس ماہ انوار دا خط
لاواں چُم میں اپنی اَکھیاں تے ادب نال اس یار نگار دا خط
محمد شفیع جیئوں بلبلاں لئی ہوندا بھریا پھُلاں دے نال گلزار دا خط

ظ

ظاہری باطنی دِلوں جانوں میں تاں وِکیاں یار پیارڑے تے
بھالاں انگ نسنگ پتنگ وانگوں شمع حُسن دی نور نظارڑے تے
بدل رحمتاں دا بن کے وَس جاویں میرے دل دے خشک کیارڑے تے
محمد شفیع میاں رکھیں اوہو اَکھیں میں مسکین غریب وچارڑے تے

ع

عشق دا سبق میں پڑھن بیٹھی تیرے حُسن دے درس وِچ آئی کے تے
ہتھ قاعدہ عشق دے وائدے دا بیٹھی ہور خیال بُھلائی کے تے
لام ڈنگڑی زلف دے پیچ اند پھَسی جان مسکین دی آئی کے تے
محمد شفیع میاں صاد ضاد اَکھیں بیٹھی جنہاں وِچ اَکھیاں پائی کے تے

غ

غیر نہ کرن قبول اَکھیں تیری زلف دی خاص اسیر ہو کے
میرے جیہے بھی ہور کئیں مُٹھے رُلن تہنڈڑی گلی فقیر ہو کے
سودے دِلاں دے کرن تے بھرن چٹّی سدا لئی اوہ رہن زہیر ہو کے
محمد شفیع میاں دل دا خون میرا وہندا اَکھیاں دے راہوں نیر ہو کے

ف

فیض نگاہ دے رہے طالب مطلوب میرے طلبگار تیرے
کِتھے جان ایہ مرہم جیہر کارن زخمی نگہ دی تیز تلوار تیرے
ساقی بخش پیالڑے دید والے خالی رہن نہ ایہ مستوار تیرے
محمد شفیع میاں ترے شوق اندر کراں نِت تحریر اشعار تیرے

ق

قسم کراں تیرے حُسن دی میں میرے دِلے دے وِچ قیام تیرا
میریاں اکھیاں وِچ تصویر تیری رہے لَباں اُتے نِت نام تیرا
گئی ہوش میری فراموش ساری کیتا نوش جس روز دا جام تیرا
محمد شفیع میاں جائے چھوڑ کِتھے تیرے بُوہے نوں دَس غلام تیرا

ک

کدوں قدم رنجہ فرمائی ہوسی دَسو آپ دی میں مسکین دے گھر
کدوں ہوگ تشریف شریف تیری میں درویش دل ریش حزیں دے گھر
شہریار کد ہوگ تشریف آور میں دہقان تے خاک نشین دے گھر
محمد شفیع میں وِچ اُڈیک جس دی کَدے آوناں بے تسکین دے گھر

ل

لاف گزاف دی بات ناہیں اوہدے نین بجیلڑے مُٹھیاں میں
کیتا ترس نہ مُول صیاد ظالم کارد ہتھ قصاب دے کُٹھیاں میں
دُکھاں نال ہمیش وپار رہیا گھڑی سُکھ دی ہِک نہ وُٹھیاں میں
محمد شفیع اَولڑی تند پَئی گئیاں ہو گلاں سبھے پُٹھیاں میں

م

مرن تھیں مول نہ ڈرن عاشق موت عاشقاں تھیں پرے نسدی اے
ساہویں ہو سوہنا نظر آوندا نہیں جس دی شکل سوہنی دل وِچ وسدی اے
چارہ کجھ تدبیر دا چلدا نہیں تقدیر پئی کانیاں کسدی اے
محمد شفیع میاں راہ جاندیاں تے اوہدی زلف دی ناگنی ڈسدی اے

ن

نفعے نقصاں نوں سوچدے نہیں عاشق نال ماہی اکھیں لان ویلے
سِر تے بدی خواری دی چان کھاری گلی یار والی قدم پان ویلے
لیندے کِسے دی مت نہ مول شوہدے دولت دِلے دی مفت لُٹان ویلے
محمد شفیع نہ جان بچان اپنی سینے غمز دیاں کاتیاں کھان ویلے

و

وِچ فراق وراگ تیرے گاواں جوگ بہاگ دے راگ میں تاں
لیا جان تے جن چھوڑ غم دا بیٹھی سکھ سواد تیاگ میں تاں
منتر ماندری دا کرے اثر ناہیں لڑیا عشق سندا زہری ناگ میں تاں
محمد شفیع میاں انگ سواہ مَلی لیا سادھواں ہار بیراگ میں تاں

و

واسطہ پاک پریت دا ای میری عید اوہ دید تساڈڑی اے
جاں تک جان ہے وِچ وجود میرے، میری جان مرید تساڈڑی اے
اساں توڑنی پریت دی رِیت ناہیں مینوں طلب شدید تساڈڑی اے
محمد شفیع ایہ جان نہ جان میری، میری جان تاکید تساڈڑی اے

و

وِچ میں تیری اُڈیک بیٹھی کتھے گئی تیرے اقرار دی گل
اسیں اپنے دِلے تے لا بیٹھے جانی پیاریا تیرے پیار دی گل
کوئی پتہ نہیں موت دے جھولڑے دا سُن جاوناں اِس بیمار دی گل
محمد شفیع میاں ودھ عید کولوں تیری دِید تیرے دیدار دی گل

ہ

ہوش حواس نہ رہے ثابت ماری عشق نے آن کے مَت میری
ہوئی نشر اج گلی بازار اندر رُلی خاک اندر عزت پَت میری
میرے روح دا بھور اُداس ہویا سَڑی وِچ وجود دے رَت میری
محمد شفیع بھلاوناں دِلوں ناہیں کدے خبر لیویں آ کے وَت میری

لا

لا لیا تیرا پیار دِل تے بیٹھی ہور خیال وِسار سارے
گئیاں درد انہیریاں جھُل سِر تے ہوئے خوشی دے بند بازار سارے
دِسن خار ببول دے ہار مینوں پھُلاں نال ایہ بھرے گلزار سارے
محمد شفیع میاں جانی یار جیہا سوہنا نہیں کوئی وِچ سنسار سارے

الف

آ جانی پھیرا پا جانی گل لا جانی دُکھیار تائیں
میں تے آ خدا دا واسطہ ای داروں دید دا دے بیمار تائیں
طلب بلبلاں دی ہوندے پھُل تازے سینے کون لاندا دَسو خار تائیں
محمد شفیع میاں دِل تے لا بیٹھی میں تاں تہنڈڑے پاک پیار تائیں

الف

اس پریم دے نگر اندر نہیں موت سندا دستور کوئی
سوہنی مار کے چھال چناب اندر کیتا موت دا بحر عبور کوئی
پی کے موت دا جام چڑھ سُولڑی تے ہویا شاہ منصور منظور کوئی
محمد شفیع سر دِتیاں باجھ اِتھے منزل عشق دی آکھدے دُور کوئی

ی

یاریاں نوں پالن یار سچے اوہ تاں عہد میثاق توں بھجدے نہیں
جہڑے لا بیٹھے یاری سچ والی اوہ تاں ہور کِسے وَل بھجدے نہیں
جہڑے پالدے پاک پریت تائیں کون آکھدا اوہ کِسے چج دے نہیں
محمد شفیع الست دے روز کیتے وعدے عشق دے نویں کوئی اَج دے نہیں

☆ ''مجموعہ اشعار اختر (قلمی)''۔صفحہ 33 تا 43۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''تصنیف بتاریخ 29 نومبر 1970ء (تصنیف اوّل)۔تحریر ہذا
تحریر ہذا جون،1978ء''۔

[سی حرفی نمبر 23]

بیا ساقی بہ من کاس الکرامے
چرا ارزاں نہ پیغام و سلامے

الف

ایہ کہی عشق دی مار وَگی، کر کے گیا ٹھگی جانی نال میرے
ڈُھکی کھان حویلڑی باجھ بیلی کٹے ہجر دے کون وبال میرے
دل دی دِلڑی گیا اُجاڑ جہڑا اَٹھے پہر وِچ رہے خیال میرے
محمد شفیع میاں کیتا جگر بیرے نگہ ناز والی چھُری نال میرے

ب

بُری توں بُری فراق وَرگی ہوندی مرض نہ وِچ جہان سائیں
جس دی نہیں دوا فرما گئے بو علی سینا لقمان سائیں
جس نوں عشق دے درد دی گرد وجّی اس دیاں اکھیاں اشک سامان سائیں
محمد شفیع سواد نہ زندگی دا سدا رَون دے نال دھیان سائیں

ت

تہنڈڑا پیار درکار مینوں بیٹھی ہور خیال وِسار ہاں میں
اللہ پاک تھیں اَڈ کے جھولڑی میں تیرا منگدی پاک پیار ہاں میں
توڑے خار بے کار نہ کسے کم دا تیری نسبتوں اَج گلزار ہاں میں
محمد شفیع پا کرم دا خیر ٹھوٹھے تیرے ہجر تھیں گور کنار ہاں میں

ث

ثالثی دی ایہ گل ہکو دئیں دِلے نوں پیا بھنسوالیاں نہ
رکھیں پَیر اڈول نہ ڈول جائیں سوچیں پیاریا خام خیالیاں نہ
اوہ کیہ جاندے سار محبتاں دی اگیں شوق دیاں جنہاں بالیاں نہ
محمد شفیع میاں ہٹی عشق والی جاون عقل دیاں پیش دَلالیاں نہ

ج

جانیاں تہنڈڑے دِید کارن اَسیں اِیڈ ولاکڑے مار آئے
پئی ہجر دی چوٹ تھیں گھوٹ سینے کندھاں کالیاں کوٹ حصار آئے
ڈُھکی کھان اوہ جانیاں جا سُنجی کِھڑے پھُل جئیوں لگدے خار آئے
محمد شفیع پیار دی تار بدھے جئیوں عشق دے اُٹھ قطار آئے

ح

حیف نہ ہوندیاں چار اکھیں کدے اکھیاں دا سودا پکدا نہ
اَج خون پرنالڑے روندیاں کیوں اکھیں اکھیں وِچ پا جے تکدا نہ
پردہ ننگ ناموس دا چاک ہویا اوہلا رکھیا پَت تے نک دا نہ
محمد شفیع تقدیر قدیر اگے تدبیر بندہ کر سکدا نہ

خ

خار گلزار تساڈڑے دے میرے لئی نے گلِ ریحان جیوکر
تیری گلی پیاریا جانیاں او میرے لئی اے باغ بستان جیوکر
تیرے باجھ ہے چیت بہار مینوں دل جانیاں کھیت ویران جیوکر
محمد شفیع آبادیاں باجھ تیرے جنگل بار اُجاڑ سنسان جیوکر

د

دِلے تے لوٹیاں پان اکھیں صبر ضبط نوں لٹ لیجان نالے
نیندر بھُکھ آرام نہ یاد باقی سُکھ چین تمام گوان نالے
نین چین نہ لین دن رَین شوہدے نالے کرن فریاد فغان نالے
محمد شفیع محبوب دے نین ظالم کر کے دِلے نوں جان حیران نالے

ذ

ذِبح کریندڑی اَکھ تیری کارد تیز جیئوں ہتھ قصاب دے وِچ
تیرے پاک جمال دی جھلک اگے برق فلک نہ کسے حساب دے وِچ
میرے دِلے دی تار دا ہور نغمہ ایسی تار نہ ہوگ رباب دے وِچ
محمد شفیع میں نگہ دی اَگ سڑیا ایسی تپش نہ ہوگ شہاب دے وِچ

ر

راہ میں تہنڈڑے رت ویہندی میریا سوہنیا او کدوں آوناں توں
تیری وِچ اُڈیک دے رہاں بیٹھی کدوں کرم دی واگ ولاوناں توں
میں غریب مہجور دے وِچ ویہڑے کدوں قدم رنجہ فرماوناں توں
محمد شفیع میں اونسیاں پاوندی آں کدوں روندی نوں آن ہساوناں توں

ز

زور تے مان تران کوئی نہ اَٹھے پہر بیٹھی کراں زاریاں میں
اس دا کوئی پیغام لیا دیوے جس دے عشق دیاں چکیاں کھاریاں میں
گئے سُکھ آرام وجود وِچوں غمدیاں وِچ جھلاں کٹاں خواریاں میں
محمد شفیع نوں پکڑ کے لا دَندے ڈونگھے بحر غم دے لاواں تاریاں میں

س

سُکھ دے نیندرے سَون ناہیں جہڑے بھُل کے اکھیاں لا بہندے
ساری عمر اوہ مست ملنگ رہندے جہڑے عشق دوارے آ بہندے
سارے جگ دیاں تہمتاں چان سِر تے جہڑے دِل دا سُود کھڑا بہندے
محمد شفیع اوہ سدا حیران رہندے دولت دِلے دی جہڑے لُٹا بہندے

ش

شمع تے جلن پتنگ آ کے بلبل پھُلاں تے گاوندی پیار دے گیت
عاشق گاوندے رخِ محبوب تک کے مِٹھیاں لباں تے سُرخ رخسار دے گیت
جنہاں دِلاں نے غمز دی چوٹ کھاہدی اوہ تاں گاوندے رہن نگار دے گیت
محمد شفیع کیوں نہ اُٹھے پہر گانواں اس لاڈلے ماہ انوار دے گیت

ص

صرف دیدار دا دان منگاں طلبگار میں کوئی تخت تاج دی نہ
لالچ حرص نہ مال خزانیاں دی خواہش مند میں ملک تے راج دی نہ
کجیں پاج تاں پیاریا لکھ دی میں نہیں تاں ککھ کسے کم کاج دی نہ
محمد شفیع میری بھرسی کون حامی رکھی لاج جے تدھ بے لاج دی نہ

ض

ضعف دے نال موصوف ہوئی میری جان ضعیف خفیف سائیں
جس روز دا عشق ایہ ہڈ پیا گیا چھوڑ نہ درد حریف سائیں
ویری لوک ایہ بُرے رقیب دوتی نت نویں پئے دین تکلیف سائیں
محمد شفیع پر دِلوں نہ دور کرساں تیری پریت تے پیار شریف سائیں

ط

طلب تیری جانی پیاریا او اَٹھے پہر رکھاں صبح شام رکھاں
رہاں شاد میں تہنڈڑی یاد اندر تیرے نام دا وِرد مدام رکھاں
دل جانیاں وِچ تصوّراں دے تیری زلف دا ڈِنگڑا لام رکھاں
محمد شفیع کیوں وصل وصول ناہیں شاید طلب میں اپنی خام رکھاں

ط

طلب تیری اَٹھے پہر مینوں تیری دید کد ہوگ وصول مینوں
نام رب دے جھبدے پا پھیرا نہ کر وِچ فراق ملول مینوں
کراں طلب میں دید سعید تیری ناہیں لوڑ ایہ خار ببول مینوں
محمد شفیع خدا دے واسطے دا کریں پیاریا دِلوں قبول مینوں

ط

طلب تیری اَٹھے پہر مینوں منگاں رب تھیں جانیاں سنگ تیرا
میری جان دا جان مطلوب ہیں توں مینوں آکھدے لوک ملنگ تیرا
رگ رگ میری وِچ وس گیا سوہنا روپ تیرا سوہنا رنگ تیرا
محمد شفیع محبوب دے حسن سندی بلدی شمع تے قلب پتنگ تیرا

ط

طرف محبوب دیوں کدوں ہوسی مینوں شرف پیغام حضوریاں دا
بندہ بندگی کرے تے بنے بندہ کرنی بندگی مرتبہ نوریاں دا
ہَس ہَس کے دَس اوہ مکھ نوری طلبگار نہ مَتھے دیاں گھوریاں دا
محمد شفیع کد ہووسی بخش مینوں تیرے دروں سروپا منظوریاں دا

ظ

ظاہراں وِچ خیالِ تیرے رَت رَت ایہ رہے مشتاق تیرا
توڑے جگ تھیں پچ نکارڑا میں حاضر کھلا وِچ صفِ عشاق تیرا
مرے قلب وِچ طلب دی اگ بھڑکے جانی حُسن ہے وانگ چقماق تیرا
محمد شفیع میں دِلوں قبول کیتا مٹھا پیار وِچ روز میثاق تیرا

ع

عشق دا نام نہ لئیں بھُل کے آباں والیاں نوں ایہ بے آب کردا
جس دے پے جاوے کھیڑے عشق ظالم اس نوں بچ کے جگ خراب کردا
بادشاہاں دے لنگ وِچ ہتھ گھتے پردے والیاں دے بُری باب کردا
محمد شفیع ایہ حلق تے چھری دھردا بیرے کٹ کے سیخ کباب کردا

ع

عقل دی نگہ کجھ ہور ہوندی نظر عشق دی فلک توں پار ہوندی
عقل مطرب دے ہتھ مضراب دے کے نظر عشق دی تار وچکار ہوندی
رنگ روپ نہ عشق دی غرض اصلی گل ہور جو وِچ دیدار ہوندی
محمد شفیع وِچ غمزیاں راز گجھے بُجھے سو جس عشق دی سار ہوندی

ع

عجب اِس عشق دا طَور ڈِٹھا دِل لٹ لیندے نازاں نال سوہنے
دھاڑا لوٹیاں پاوندے پھرن گھر گھر کرن چھُری دے باجھ حلال سوہنے
دلوں صبر دلیریاں بنھ کھڑدے روناں پاوندے خیر رومال سوہنے
محمد شفیع میاں عزت بیگ مرزا، ہویا عشق ہتھوں مہینوال سوہنے

غ

غم تیرا جانی لے جاسی پوہتے لباں تے دم نراس میرے
اکھیں ویکھدیوں ہوندیاں بند اکھیں ہوندے ختم تکدیوں جانی ساس میرے
رہندی ایہ نہ سِک، میں وِک چکی جس تے اوہ نہ سی اوڑک پاس میرے
محمد شفیع نہ سکھ دی گھڑی ڈِٹھی رہندے نین بے چین اُداس میرے

غ

غماں نے گھیریا آن مینوں میریاں لباں تے دَم رک گئے
مطرب رہ گیا سخت حیران جس دم تاراں کھڑکدیاں وِچ زیر و بم رُک گئے
میری لبِ فریاد خاموش ہوگئی میرے اشک وِچ چشمِ پُرنم رُک گئے
محمد شفیع جدوں منزل آئی نیڑے چلدے قدم میرے کیوں یک دم رُک گئے

ف

فائدہ اکھیاں کھٹیا کیہ دن رات روواں صبح و شام روواں
ہوئے سکھ سواد حرام سارے ہر قدم روواں ہر گام روواں
اکھیں جڑن نہ مڑن پیار کولوں جانی یار سندا لے لے نام روواں
محمد شفیع میاں و.جی کرد غم دی ظالم درد ہتھوں بھر بھر جام روواں

ق

قسم مینوں تیریاں اکھیاں دی اساں ہور کسے وَل تکناں نہیں
اساں تھنڈڑے پیار دی سیر کرنی زہر غیر سندا اساں پھکناں نہیں
اساں پاک پلیت نکھیڑ کرنا لکاں کُتیاں دیاں وِچ لگناں نہیں
محمد شفیع بِناں بھٹی سوز والی اِٹاں قلب دیاں کدے پکناں نہیں

ك

کنبدی عشق دا ناں سُن کے میری جان ایہ جان ناتان سائیں
جہڑا بھار اسمان نہ چا سکے مشکل دِسدی پَنڈ اُٹھان سائیں
منصور گیا چڑھ سولڑی تے اوکھا عشق دا راز چھپان سائیں
محمد شفیع اس عشق دی دھاڑ لُٹے بَھلے بَھلے اُچے خاندان سائیں

ل

لعل ہیرے مانک موتیاں دی قسم رب دی لوڑ نہ عاشقاں نوں
شاھی ویچ فقیری وِچ مست رہندے کسے چیز دی تھوڑ نہ عاشقاں نوں
کرن بھکھ منظور تے دُھپ پالے تے دوشالڑے لوڑ نہ عاشقاں نوں
محمد شفیع ہتھ جوڑ کے کراں عرضاں چنگی لگے اجوڑ نہ عاشقاں نوں

م

من میرا نازاں نال موہ کے ہُن پرے پریڑے نسدے ہو
میرے حال بے حال نوں ویکھ کے تے کردے ترس ناہیں پئے ہسدے ہو
میری جان نحیف خفیف اُتے تیر غمزیاں دے پئے کسدے ہو
محمد شفیع الست دے روز کولوں تسیں من میرے وِچ وسدے ہو

ن

نال نیاز تے بندگی دے اسیں پیاریا ہوئے سوالڑی آں
پلے دِین تے دنیا دا دان ناہیں منکت آپ دے جھولڑی خالڑی آں
تیرے عشق دی دل وِچ اَگ بلدی ہویا کے جے کوجھڑی کالڑی آں
محمد شفیع جے لئیں گل لا مینوں کجیں پاج تاں میں کرماں والڑی آں

ن

نام دا وِرد مدام میرا تیری ذات دے نال پیار رکھاں
تیری یاد تھیں روح ہے شاد میرا تیری یاد میں لیل نہار رکھاں
بلبل تہنڈڑے حُسن دے پھُل دی میں تیریاں ویریاں نال میں خار رکھاں
محمد شفیع میں اپنے قلب اندر تیرے عشق دے سوز دی تار رکھاں

و

وَل میرے خط خیر سندا کدے گھل خدا دا واسطہ ای
جائے سال مثال محال میرا پل پل خدا دا واسطہ ای
درد تیل کڑاہ دے وِچ مینوں ناہیں تَل خدا دا واسطہ ای
محمد شفیع میں جل منُور ہوئی پٹھاں جھل خدا دا وسطہ ای

ہ

ہجر نے جگر تے سانگ ماری سینے وِچ کاری درداں رولیاں میں
اُٹھے پہر میں زہر دے گھٹ پیواں اُک تَپ کے پیاریا بولیاں میں
ہنجوں خون پرنالڑے چون اکھیں غماں ککھ تھیں کیتڑی ہولیاں میں
محمد شفیع پیاریا جانیاں او تیں تے دِلے دیاں کھول نہ پھولیاں میں

لا

لاف گزاف دی بات ناہیں عشق ہے کجھ ہور انصاف دی گل
پھیری شمع تے ہور پتنگ دی اے اِتھے کعبے دے نہیں طواف دی گل
ایہ نی سولیاں شاہ منصور دیاں اِتھے جنت تے نہیں اعراف دی گل
محمد شفیع معقول منقول کولوں وکھری عین تے شین تے قاف دی گل

الف

اللہ کوئی کرے سبب ایسا مِلے آ اوہ یار پیار والا
میرے دِلے دیاں خشک کیاریاں تے وَسے آن کے ابر بہار والا
میرے سُتڑے بخت بیدار ہوون آوے پرت نہ دَور ادبار والا
محمد شفیع میاں ملے یار دل دا جائے دُکھ تمام بیمار والا

ی

یار ہِک وار قرار اُتے پھیرا پا خدا دا واسطہ ای
دَس مکھ نوری میری کٹ دوری ناہیں تا خدا دا واسطہ ای
تیرے ملن سندے کراں ہِت حیلے گل لا خدا دا واسطہ ای
محمد شفیع فراق دی نار اندر ناہیں پا خدا دا واسطہ ای

ی

یار خدا دا واسطہ ای مینوں اپنے دید دا جام بخشیں
میں تے رکھ کے اَکھ مروّتاں دی اپنی مہر دا خاص انعام بخشیں
میتھوں دور رکھیں سدا دُوریاں نوں مینوں اپنا قرب مدام بخشیں
محمد شفیع میاں نازاں پالیا او میں ناکام دے کام دا کام بخشیں

☆ ''مجموعہ اشعار اختر (قلمی)''۔صفحہ 49 تا 60۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''25 فروری 1971ء بروز پنج شنبہ (تصنیف اوّل)۔تحریر ہذا
29 جون 1978ء غروب آفتاب''۔

....

[سی حرفی نمبر 24]

فرقت کے تُند شعلوں میں آہ جل بجھا ہوں میں
بجھ جائے خود بخود جو سحر وہ دیا ہوں میں

الف

آوناں جاوناں چھڈیا ای ایہ کی پیاریا دِلے تے لائیاں نی
کئی دِناں تھیں اساں اُڈیک آہی دِتے پئے پیغام ہتھ راہیاں نی
سیّاں کہن دَس کاہنوں جھلیے توں رو رو اکھیاں پیاں سُجائیاں نی
محمد شفیع میاں میں تاں لُٹ لئیاں تیریاں غمزیاں ناز ادائیاں نی

الف

اَج مینوں آوے نظر ناہیں ہائے اوہ یار جانی سوہنے ڈَھب والا
جیندے نین غزالڑے پان لوٹی سوہنی بانکڑی چھَیل تے چھب والا
پاوے لوٹیاں دِلاں تے خال جس دا سوہنی ذقن ڈونگھے غبغب والا
محمد شفیع ایسا ڈِٹھا نہیں مِٹھا کوئی ہور سوہنا مِٹھی لَب والا

ب

بانہہ رکھ سِر تے گُوکدی میں مینوں ٹھگ لاہور دا ٹھگ گیا
مینوں دَس کے وار تاریخ پکی جانے رب کِتے سوہنا وَگ گیا
طعنے جَگ دے جھلنے پئے سِر تے کِس اوتری دے آکھے لگ گیا
محمد شفیع دن رَین نہ چین رَتی سینے تڑی دے بال اگ گیا

ت

تُوں کر کے آکھاں نہیں تینوں تے توں جانیاں سرے دا تاج میرا
تیرے نال میں بھاگ سولکھنی ہاں تیری زندگی نال ہے راج میرا
تیرے دِید وِچ پیاریا عید میری تیرا ویکھنا عین معراج میرا
محمد شفیع میں خاوندا ہتھ بدھی تیری گولی ہاں کج لئیں پاج میرا

ث

ثابتی قول تے دین پہرہ جہڑے ہون اصیل اوہ بھجدے نہیں
دیندے عمر دے ساتھ دا ساتھ پکا مندے ہون ساتھی بُرے چج دے نہیں
بُری نیت دے ہون پلیت جہڑے پردے اوہ تاں کسے دے کجدے نہیں
محمد شفیع میاں آکھن لوک دانے بدل اوہو وَسن جہڑے گجدے نہیں

ج

جا نہ جانیاں گنڈ دے کے اسیں دید کارن طلبگار بیٹھے
مَتے کِتوں چا پوے کنسو تیری کر کے راہاں اُتے دِیدے چار بیٹھے
کوئی دِس نہ پووندی ترس رہیاں اکھیں لیل نہار بیزار بیٹھے
محمد شفیع کد ہوگ سنجوگ ساڈا اِسے سوچ تے وِچ وچار بیٹھے

ح

حُسن متے ڈِٹھے ٹھگ کُوڑے ڈِٹھے اساں ایہ خوب ازمائیکے تے
دولت دِلے دی لُٹ لیجان اوّل فِر جاوندے گنڈ وَلائیکے تے
آہا کے جے جانیاں پیاریا او جاندیوں قدم رنجہ فرمائیکے تے
محمد شفیع ایہو کھٹی کھٹنی سی اساں نال تیرے اکھیں لائیکے تے

ح

حُسن دی تھنڈڑی تیغ کولوں میری جان عزیز ہلاک ہوئی
تیرے عشق دے درد دی کرد کولوں نی میں سُکھ لُٹی سینہ چاک ہوئی
اُٹھے پہر افلاک دی تیز گردش ہتھوں خاک برسر غمناک ہوئی
محمد شفیع چَو چَو پوندی رَس دھرتی سَلی کنڈیاں نال جیئوں تاک ہوئی

خ

خمر محبتاں تیریاں دا جس روز دا جھلڑی نوش کیتا
عقل ہوش ساری فراموش ہوئی ہائے بھُل پیالہ تتی نوش کیتا
گئے صَرف دے بھُل ابواب سارے محو نحو ہوئی عشق جوش کیتا
محمد شفیع مُڑ کے لدھی ہوش ناہیں جس روز دا ایہ نغمہ گوش کیتا

د

دوس ناہیں کِسے دوسرے تے اکھیں اکھیں تے ہو فدا گئیاں
اسماعیلؑ جیئوں چُھری دے ہیٹھ آیا یا جیئوں یوسف جا مصر وِکا گئیاں
اوہناں اکھیاں پھٹیا ہیر تائیں ایہو رانجھے دے گن پڑوا گئیاں
محمد شفیع میاں ایہو اکھیاں سن جہڑیاں سوہنی نوں ندی رُڑھا گئیاں

ذ

ذکر مذکور کیہ اکھیاں دا پھٹے اکھیاں دے پھردے گلی گلی
ہَتھ کھپری ناد تے سِر ٹوپی گھر گھر پان جھاتی کُوکن علی علی
مارن جلیاں جلڑی جان والے بھٹھ عشق والے وِچ جلی جلی
محمد شفیع اِس عشق دی اَگ ہتھوں مخلوق رب دی جلی بھلی

ر

رہے نہ لکھاں وِچ اَگ چھپی اوڑک بھڑک پوندا بھانبڑ اگ دا ایہ
پھردا خوار ہو گلی بازار اندر مِہناں سِرے اُتے سارے جگ دا ایہ
نِشتر نگہ دے جگر وِچ چیر کردے یا فِر لہو کڈھن شہ رگ دا ایہ
محمد شفیع پر عشق دیاں زخماں دا رہندا نِت پرنالڑا وگدا ایہ

ر

رب رسول دی گل یارو لگے بندیاں نوں سینے تیر بَن کے
مَنن رب دا اَمر نہ مُول بندے آکھے نفس دے لگ شریر بَن کے
ٹھگدے جگ نوں پھرن بے دید ظالم بانے فقر دے پہن تے پیر بَن کے
محمد شفیع پیار محبتاں دی گل کرن نہ وِیر ہمشیر بَن کے

ز

زہر دی پُڑی دا کھان سوکھا ہوندا اَکھیں دا فیر بچان اوکھا
سُولی شاہ منصور دی چڑھن سَوکھا ہوندا اَکھیں وِچ اکھیاں پان اوکھا
بادشاہاں نوں پاندیاں وَخت اَکھیں ہوندا کسے تے دِلوں وکان اوکھا
محمد شفیع میاں دِل لُٹیاں دا رہنا یار دے باجھ دھیان اوکھا

س

سکھ نصیب نہ عاشقاں نوں ایہ تاں غماں دے نال پنجھال ہوئے
ڈِٹھے گلی محبوب دی صدا کردے بھاویں کیڈ اوہ با اقبال ہوئے
اُچے خان نواب سدان والے گجرات وِچ آ مہینوال ہوئے
محمد شفیع وِچ عشق دے آئی کے تے ہتھوں مُول کھڑا کنگال ہوئے

س

سچ دا رہیا نہ پچ کوئی پئے جھوٹ نوں سچ بنان بندے
ظالم ڈرن نہ رب دے قہر کولوں پئے جھوٹے قرآن سِر چان بندے
کوئی گل نہ دَغے فریب باجھوں سِدھی ہِک ناہیں تند پان بندے
محمد شفیع ایہ ہو رواج گیا جتھے دین دِھیّاں اُتھوں کھان بندے

ش

شمع تے جلن پتنگ آ کے ایہ تاں مرن کولوں بیلی سنگدے نہیں
مزہ چکھ کے جان جلاونے دا پچھاں ہٹدے نہیں جیون منگدے نہیں
مرن جنگ وِچ جائی کے سورمے جئیوں بناں خون ہتھ مہندیوں رنگدے نہیں
محمد شفیع جس عشق دے جام پیتے طلبگار اوہ تاں خمر بھنگ دے نہیں

ص

صورتاں وِچ مرغوب صورت میرے لاڈلے ناز بردار دی اے
مِٹھی قند دے ہار گفتار جس دی رنگت سرخ انار قندھار دی اے
یا ایہ حسن دی کھڑی بہار تازہ یا ایہ مشک نافہ ہرنی بار دی اے
محمد شفیع طبع غزل خواں میری بلبل ہار جس دے گلزار دی اے

ض

ضرب کھاہدی جنہاں اکھیاں دی مُڑ اوہ رہے نہ پڑھن پڑھان جوگے
بیٹھے ٹھپ اوہ کنز قدوریاں نوں مُڑ اوہ رہے نہ درس وِچ جان جوگے
بھُلیا حافظاں حفظ قرآن سارا قاری رہے نہ قرأت سنان جوگے
محمد شفیع میاں اکھیں لائیکے تے مکھی وانگ بیٹھے پچھتان جوگے

ط

طور اُتے موسیٰ نور ڈِٹھا جس دے وِچ سی رَمز حضوریاں دی
رَبِّ اَرنی دے جوش وِچ ہوش بُھلی، آکھے رہی ہن تاب نہ دُوریاں دی
طلب صدق دی دھوتیوں نہیں جاندی ہوندی کھنب ناہیں کالی بھُوریاں دی
محمد شفیع منظور بن عاجزی دے اِتھے پُچھ ناہیں مغروریاں دی

ط

طرف محبوب دیوں کدوں ہوسی مینوں شرف پیام حضوریاں دا
سَسی ہار بلوچ دے ہجر اندر روڑا کٹناں پے گیا دُوریاں دا
اوہدی زلف دی مست خوشبو ہوندے نافہ سُنگھناں نہیں کستوریاں دا
محمد شفیع کہی عشق دی بھا بھڑکی جگر سوز ایہ سیک تندوریاں دا

ظ

ظلم کریندڑے نین ظالم راہیاں جاندیاں دے سینے پھٹ کردے
ڈوم ڈانگری بھیل تے بھٹ بھاویں کسے نال ایہ نین نہ گھٹ کردے
مارن چھٹ کلیجڑے پھٹ کردے ظالم نین ایہ سرے دی سٹ کردے
محمد شفیع ایہ حسن دیاں ڈَنگیاں تے منتر ماندری دے ناہیں کٹ کردے

ع

عین حقیقتاں نظر آئیاں جلوہ یار دا نظر نواز واہ وا
ہویا واضح راز دقیق مشکل گجھا درد تے سوز گداز واہ وا
کعبہ دیکھ کے دل دیاں نال اکھیں لئی عشق دی نیت نماز واہ وا
محمد شفیع میاں یکجا ڈِٹھا گلی عشق وِچ ناز نیاز واہ وا

غ

غیر نوں کڈھ وجود وِچوں شیشہ کِبر دا زنگ آلود تیرا
لے کے توبہ دا آب کر پاک اس نوں اَجے تیک پلیت وجود تیرا
حسد کِبر کینے غصے بغض پنجاں کیتا خیر دا راہ مسدود تیرا
محمد شفیع جاں تک ہوسیں صاف ناہیں حاصل نہیں ہونا مقصود تیرا

ف

فتح نہ ہون ابواب دِل دے جاں تک وِچ سینے جھاتی پاوسیں نہ
ہوسن دُور کدورتاں دِلوں ناہیں جاں تک دوئی نوں مار مکاوسیں نہ
جاں تک منسیں نہی تے امر ناہیں جانی یار تائیں کدے بھاوسیں نہ
محمد شفیع نہ مارسیں ''میں'' جاں تک کدی وصل دیاں لذتاں پاوسیں نہ

ق

قسمتاں پھول نہ ڈِٹھیاں سن رہیاں دُوریاں وِچ نصیب مائے
جنہاں نال میں سلسلہ جوڑیا سی میتھوں دُور اوہ گئے حبیب مائے
مِرے دِلے تے لوٹیاں پائیاں سن جانی یار دے حُسن نقیب مائے
محمد شفیع میاں میرے پیش آیا بُرا ہجر فراق مہیب مائے

ك

کعبیوں کدے نہ کم جاتی اساں حاضری وِچ حضور تیرے
کراں طوف پروانیاں ہار تیرا اس وِچ کراں نہ کدے قصور تیرے
اکھیں سڑن جے میریاں جُون اکھیں ہوئے کالجے وِچ ناسور تیرے
محمد شفیع دِن رَین ایہ نین میرے جلوے منگدے شام سحور تیرے

ل

لال کد ہوگ نہال تیرا عاشق تہنڈڑے پاک جمال کولوں
کدوں دید دا خیر رومال پوسی چھٹسی جان کد ہجر ملال کولوں
دِیدے ترسدے برسدے ابر وانگوں مزا عشق دا پُچھ بلال کولوں
محمد شفیع میں کدے نہ رہیا خالی تیری یاد تے پاک جمال کولوں

م

موڑ مہار وراگیاں میں کر یاد بھاویں وعدہ آونے دا
کِتھے گیا اوہ قول قرار تیرا تشریف شریف لیاونے دا
جے نہ آونا سی جانی پَرت اِتھے کہڑا فائدہ حرف الاونے دا
محمد شفیع چماندڑے زخم اُتے ایہو وقت جانی مرہم لاونے دا

ن

نہیں اس عشق تھیں نفع کوئی بناں زاریاں درد خواریاں دے
ویکھاں نظر دوڑا چودھار تینوں کھلے رہن بُوہے رَت باریاں دے
جاں تک سیس نہ ٹُلن ترکڑی تے سودے پکدے نہیں کدی یاریاں دے
محمد شفیع منصورؒ تھیں پُچھ تکو مزے عشق دیاں ناز برداریاں دے

و

وَل اِتھے کدوں آوناں توں کہڑے دیس جا کے واٹاں مَلیاں نی
جلی جان میری تیرے ہجر ہتھوں خبراں خیر دیاں مول نہ گھلیاں نی
جنہاں دِلاں دے سودڑے نہیں کیتے اوہ تاں جگر وِچ رہیاں سوکھلیاں نی
محمد شفیع میاں میرے ہار لکھاں آتش عشق والی وِچ جَلیاں نی

ہ

ہار گئے میرے ہار کئیں بازی عشق دی اِس میدان اندر
منصور ورگے چڑھے سولیاں تے سکے رکھ نہ راز نہان اندر
پایا عشق دا کسے نہ انت پایا رہی ڈھونڈھ ہر تھاں مکان اندر
محمد شفیع ایہ عشق دا راز مخفی پایا کسے نہ زمیں اسمان اندر

لا

لان سوکھلڑی کہن اوّل ایپر باجھ وفا بے آب یاری
طالب نفس دے ہوس پرست لوکاں کیتی جگ دے وِچ خراب یاری
حسن یوسفی مُوسوی نظر ہووے پُچھو سچ تاں عین ثواب یاری
محمد شفیع تحقیق تصدیق ہوئی باطل حق دے وِچ حجاب یاری
ہکناں لئی تجلڑا عین ذاتی، ہکناں لئی ظلمات دا آب یاری
ہکناں لئی ایہ سلسبیل کوثر، ہکناں لئی ایہ ریگ سراب یاری
ہکناں قلب قلوب دے باب کھلے، ہکناں لئی ایہ نرا عذاب یاری
زینت زیب ایہ تخت تے تاج والے جیوکر وِچ مسیت محراب یاری
ہکناں لئی ایہ تار رباب دی اے، ہکناں لئی ایہ صوتِ غراب یاری
ہکناں لئی سنجاب کمخواب اطلس، ہکناں لئی ایہ کرد قصاب یاری
یا جئیوں کالڑی رات دے وِچ چمکے نکل ابر تھیں عین ماہتاب یاری
بے کنار تے بحر ذخّار ہے ایہ ناہیں چھڑی نہر تالاب یاری
ہکناں لئی خطاب مروّتاں دا، ہکناں لئی ایہ خاص عتاب یاری
ہکناں دِلاں تے اثر نہ کرے ماسہ، ہکناں دِلاں نوں کرے خراب یاری
جیوکر زندگی متن کتاب دا اے زینت اُس دی نال اعراب یاری
محمد شفیع منظور خلوص باجھوں ہوندی نہیں ہے وِچ جناب یاری

الف

اَنب انار درکار ناہیں ویکھن دے مینوں پھر کے باغ مالی
گل لالڑے وانگ ہے وِچ سینے میرے ہجر دا کالڑا داغ مالی
لیندے پھِرن اُڈاریاں ہر پاسے طوطے سبز تے کالڑے زاغ مالی
محمد شفیع پتنگاں ہار منگاں بلدی عشق دی لاٹ چراغ مالی

ی

یار مجاز دے رنگ اندر تازہ قلم دی ایہ تحریر میری
ذوق شوق تے عشق مافوق اندر تلّو شعر دے وِچ تاثیر میری
کارن زلف زنجیر دیاں قیدیاں دے تازہ دِلاں دے لئی تسخیر میری
محمد شفیع جی دل دیاں زخمیاں لئی رہسی یاد ایہ مرہم جبیر میری

☆ ''مجموعہ اشعار اختر (قلمی)''۔صفحہ 61 تا 72۔

☆ حاشیہ از شاعر:

''16 جولائی، 1971ء بہ اختتام رسید اختر منزل ڈھوک محمود (تصنیف اوّل)۔ دوبارہ تحریر ہذا بتاریخ 10 جولائی، 1978ء بدستخطی بندہ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی مصنف سی حرفی ہائے ہذا''۔

....

[سی حرفی نمبر 25]

بروفات حسرت آیات

محمد نسیم اطہر جگر پارہ عزیزی مقبول بیگم (1)

الف

آہ تقدیر دے تیر چھٹے جھڑے گئے کلیجڑا چیر بچی!
میرے اظہر (2) دے وِیر نسیم اطہر سندی بھُلنی نہیں تصویر بچی!
ظالم موت دی مرض طبیب جس دے کر سکے نہ کوئی تدبیر بچی!
مقبول قبول دعا تیری کیتی کوئی نہ ربّ تدبیر بچی!

الف

اللہ دیاں مہر کریمیاں دا میں تاں رہیا نِت شکر گزار بچی!
اَگے مظہر، ریاض، اعجاز (3) سندی کھاہدی جگر وِچ تیز کٹار بچی!
اُتوں آ نسیم دی موت تازہ کیتا زخم سینے وِچکار بچی!
محمد شفیع بڈھیپڑے وقت میری کیتی غماں نے جان شکار بچی!

ب

بالنے تے سینہ جالنے نُوں ساڈے دیس نسیم توں آیا سَیں
سُکھ چین سواد سَیں والدہ دا جیں دی زندگی دا سرمایا سَیں
آیوں عدم تھیں جدوں وجود اندر دِلے دِلے نوں سوہنیا بھایا سَیں
محمد شفیع میاں چانن اَکھیاں دا بَن کے اَکھیاں وِچ سمایا سَیں

ت

تکدیاں ماسیاں راہ تیرا کدوں آوسیں نانکے دیس بچہ
اُٹھے پہر کرلاندیاں رہندیاں نی پا کے گل وِچ کھِلڑے کیس بچہ
جہڑا موت دی وادیوں پار جاوے، آوے پرت نہ بدل کے بھیس بچہ
محمد شفیع فریاد فریاد کوکاں پوندی دِلے دے وِچ کلبھیس بچہ

ث

ثابتی رہے نہ مول اوتھے جتھے موت قہاریاں پاوندی اے
تکدی موت ضعیف جوان ناہیں ایہ تے کسے تے ترس نہ کھاوندی اے
اس موت دے الھڑے زخم اُتے کوئی راس نہ مرہم آوندی اے
محمد شفیع اس موت دیاں ماریاں دی بھُل ہوش جہان دی جاوندی اے

ج

جمن والی کھلی کوکدی آ گھر آ نسیم وراگڑی میں
تیری موت دے ہوت بلوچ ہتھوں ڈاڈھی سخت مصیبتاں جھاگڑی میں
پلے پیا سی دان نسیم تیرا، جگوں پج اَج رَج ابھاگڑی میں
محمد شفیع کیہ کرے تدبیر اتھے گئی ڈَس تقدیر دی ناگڑی میں

ح

حُسن دے باغ بہار اندر کھِڑیوں گُل دوپہری دے وانگ بچہ
لے کے نام نسیم دا خزاں آئی لگی وچ کلیجڑے سانگ بچہ
سوہنا چن مہتاب دے ہار چہرہ جس دی رکھدی میں دِلوں تانگھ بچہ
محمد شفیع میں تاں نس جاں کدھرے چڑھی غماں دی آ سِر کانگ بچہ

خ

خیر میں منگدی رہی تیری، تیری خیر دا پیا نہ خیر بچہ
جانے ربّ جے اس اَسمان تائیں ہیسی نال میرے کھڑا وَیر بچہ
سیمیں اوہ کوئی گھڑی کولکھنی سی جدوں کڈھیا توں گھروں پَیر بچہ
محمد شفیع میاں آیوں دیس ساڈے چار دِناں لئی کرن توں سیر بچہ

د

دادی نے نال پیار رکھیا تیرا نام نسیم دے نام تے سی
بَتی سال دے بعد فر زخم تازہ ڈھکی گل تدبیر دی خام تے سی
اوہو ماہ نومبر اتوار دا دِن گردش فلک دی پھِری ایام تے سی
محمد شفیع میاں وارد موت ہوئی جھٹ پٹ اس گل اندام تے سی

د

دو نومبر دے روز میں تے مائے جھلیاں درد ہنیریاں نی
پہلی عمر بیٹھی ویہلی گود کر کے، ایویں لِکھیاں توڑ تھیں میریاں نی
میریاں دُکھدیاں ہڈیاں رہن گیاں، پَنڈا چانیاں پئیاں بھریاں نی
اللہ جی کوئی عُذر مقبول دا نہیں منظور جو مرضیاں تیریاں نی

ذ

ذرہ نہیں آوندا صبر مینوں اَٹھے پہر کرلانیاں سیمیا او
میریا جگوں نیاریا پیاریا او میریا جگوں لاثانیاں سیمیا او
کدوں آ سوہاوسیں گود میری میں تاں نہیں بھُل جانیاں سیمیا او
تیری امّی وراگڑی، موڑ واگاں تیرے گیت میں گانیاں سیمیا او

ر

روندڑی رہے گی عمر ساری وڈی امبڑی درد رسید تیری
اوہدے دِلبرا سُکھ سواد سَیں توں اوہدی عید سعید سی دِید تیری
پائیاں موت آ عمر دیاں دُور وِتھوں ہوئی ملن دی قطع امید تیری
محمد شفیع کلیجڑے کار وَجی لا کے ہجر دی ضرب شدید تیری

ز

زاریاں کراں دن رَین بیٹھی جدوں آندراں دین اُبال آ کے
میریا سیمیا چَنے دیا ٹوٹیا او کدی وَت وی دَس جمال آ کے
تیرے ابّے دا درد فراق ہتھوں دَساں کیہ ہویا بُرا حال آ کے
محمد شفیع گھر نانکیاں دادکیاں دے ہوئی غم دی درد سمہال آ کے

س

سُکھ دی نیند کد سَون ماواں ہائے جنہاں نوں موت دے چور پےئ
تازے پھُل گلاب رویل وَرگے ہَسدے کھیڈدے گود تھیں گور پےئ
اچن چیت تدبیر دی ڈور ترٹی اَسیں سوچدے ساں کجھ ہور پےئ
محمد شفیع نہ ٹلدے لیکھ لِکھے لائیے لکھ جے عقل دے زور پےئ

ش

شاد کد ہوگ ناشاد خاطر دیسی کون دلاسڑے روندڑی نوں
ایہو بچیے توڑ دا لکھیا سی کوئی روک نہ سکدا ہوندڑی نوں
دِل دے پھٹ تے کٹ نہ کرے مرہم پئی سَٹ ہِر ہیندرے سووندی نوں
محمد شفیع میاں کریو منع ناہیں دَردوں کوکدی تے زُلفاں کھوہندڑی نوں

ص

صبر دارو اِس روگ دا نہیں مائے جھلیے خام خیال تیرا
بھاویں صبر دا اجر عظیم اے پر دُکھے غماں ہتھوں وال وال میرا
ہنجوں خون دے رَون زبون اَکھیں کیتا موت نے حال بے حال میرا
دِتیاں ربّ دیاں پئی مقبول گھاں دِسے بچن دا حال محال میرا

ض

ضرب شدید اس موت والی بند بند میرا ہائے چُور کیتا
سوہنے ربّ دی اس فرزند سَندا ناہا بُھل کے کدی غرور کیتا
اَٹھے پہر میں روندیاں گزر جاوے ربّ دِلے تھیں صبر کیوں دُور کیتا
محمد شفیع کلیجے دے زخم آ کے مینوں رَون اُتے مجبور کیتا

ط

طالع جے ہووندے نیک میرے مینوں سیک نسیم دا ساڑدا نہ
ساری عمر دے لئی مقبول مینوں ہائے سُولڑی دے اُتے چاڑھدا نہ
آیوں غم دی گھڑی وِکھاونے نوں تیرا ہجر اس جگر نوں پھاڑدا نہ
محمد شفیع نسیم دی موت سَندا چانا پووندا بھار پہاڑ دا نہ

ظ

ظرف نسیم دی زندگی دا ٹھوکر لگدے سار ہی چُور ہویا
کھِڑدے سار ایہ پھُل کرما گیا جس تھیں جگر دے وِچ ناسور ہویا
جا کے حضرت یعقوب تھیں پچھ تکو جس دیاں اَکھیاں تھیں یوسف دُور ہویا
محمد شفیع اس موت دے زخم الھے جس تے مرہم دا نہیں دستور ہویا

ع

عین عنوان سی زندگی دا ابّے لئی نوید سَیں عید دی توں
دُکھی بابے شریف (4) دیاں اَکھیاں دی ہے ؔیں روشنی گھڑی سعید دی توں
دادی جی دے دِلے دی خوشی سَندی بھیجی ربّوں سَیں کرن امید دی توں
محمد شفیع پر کسے نہ ڈھب لگی قسمت دُکھی ہمشیر رشید دی توں

غ

غماں دے جال وِچ ڈال کے توں آپوں ہو بیٹھوں اِک پاس بچہ
اوہو جاندی درد رنجانڑی آ جھڑی آخری وقت سی پاس بچہ
بُھلسی مشن دا بیڑ نہ جس اُتے ہوئے ختم اخیر دے ساس بچہ
محمد شفیع ایہ ویکھنی گھڑی آہی مڑیوں امّی دی توڑ کے آس بچہ

ف

فجر دی جدوں اَذان ہوئی بھری غماں دی جھول مقبول آئی
خالی روح تھیں گود وِچ گھِن بچہ بے نصیب دِلگیر ملول آئی
پیا موت دا چور کر زور جس تے ہتھیں ضائع کر نقد سمول آئی
محمد شفیع میاں ہسپتال وِچوں لے کے وِچ کلیجڑے سُول آئی

ق

قہر ہویا بھریا شہر سارا خوشیاں نال وِسے فریاد اللہ
کیوں نہ کوئی نسیم دی آ مینوں خوش خبر دَسے فریاد اللہ
مینوں بُھلدا نہیں نسیم سیّو پھلاں وانگ ہَسے فریاد اللہ
محمد شفیع ایہ موت دا ناگ زہری ناہیں کسے ڈَسے فریاد اللہ

ک

کدوں توں آوسیں دیس ساڈے تیریاں ماسیاں سخت وراگیاں نی
کہڑی رُت آہی تیرے جان دی ایہ لئے لاگ اجے ناہیں لاگیاں نی
تیرے ہجر دیاں جنہاں دے جگر اندر پیڑاں نُویاں ایہ آن کے جاگیاں نی
محمد شفیع تدبیر نہ راس آوے جدوں قسمتاں ہون اَبھاگیاں نی

ل

لا گئیوں غماں دے تیر سینے ساری عمر آرام ہُن آوناں نہیں
جہڑی اَگ کلیجڑے وِچ لگی اس اَگ نوں کسے بجھاوناں نہیں
سوہنے نقش نقاش نے گھڑے تیرے مینوں سیمیا توں بھُل جاوناں نہیں
محمد شفیع سِر اپنے جھَل تیرا ایتھے کسے نے غم ونڈاوناں نہیں

م

محمد نسیم فرزند میرے گئیوں توڑ دِلبریاں میریاں توں
میری جان ضعیف نحیف اُتے پَنڈاں گئیوں چوا بھریاں توں
جاواں نَس میں دَس ہُن کس پاسے گئیوں غماں دیاں جھول ہنیریاں توں
محمد شفیع اخیر ملاپ کارن لائیاں نانکے دیس تے پھیریاں توں

ن

نام نسیم دا رکھیا سی وَڈے شوق تے نال پیار دادی
چھاتی لائی کے پیار دی رَس لیندی گورے مُکھ تے دَئے پیار دادی
کلمے پاک دیاں لوریاں دیوندی سی صبح و شام تے لیل نہار دادی
محمد شفیع نسیم دے نام والا ہویا زخم تازہ دُوجی وار دادی

و

واء وچھوڑے دی کہی وگی گئی خوشی دی اُجڑ بہار میری
ہنجوں خون پرنالڑے رون اَکھیں ٹُٹی صبر قرار دی تار میری
کراں کیہ نہ لگدا جی میرا ہوئی زندگی بسر خوار میری
محمد شفیع اوہ گنڈ وَلا ٹُریا ہیسی جس توں جان نثار میری

ہ

ہَسدیاں وَسدیاں رسدیاں دے سِر تے ایہ دوگارڑا وَجیا کیہ
نال سُکھ آرام دے سَوندڑی تے گڑا قہر تے غضب دا گجیا کیہ
تاری لا نہ پار چنہاں کیتی سوہنی ہار میرا گھڑا بھَجیا کیہ
محمد شفیع اَج نانکے دیس اُتے تیری موت دا وجکا وجیا کیہ

لا

لا علاج ایہ مرض تیری، تیری موت دا گھِن پیغام آئی
ڈیرہ وَنج نسیم دے کول کیتا پردے وِچ نسیم دے نام آئی
مہلت ملی نہ کسے نوں ملن سَندی ہائے ایہ موت تیری تیز گام آئی
دو نومبر اتوار دی صبح صادق بن کے غماں دی کالڑی شام آئی

ی

یاد کر کر تینوں پئے رون، افتخار، رزاق، رشید[5] بچہ
تیریاں پھُپھیاں ماسیاں پیاں رون ہے سیں جنہاں دے دِلے دی عید بچہ
اظہر سنے افضال حیران دوویں کیتوئی جنہاں سنگ قطع برید بچہ
محمد شفیع شریف تے سنے دادی امّی لئے جس غم خرید بچہ

ي

یاد نسیم دی وِچ لِکھے دُکھی دِلاں کارن ابیات غم دے
دُکھی دِلاں دے ہائے پرچان کارن کیتے شعر وِچ عرض حالات غم دے
میرے سُکھ سواد دی ہائے بیڑی ہوئی غرق وِچ آب فرات غم دے
محمد شفیع دن حشر دے بند ٹُٹسن، صدقہ نبی کریمؐ دی ذات، غم دے

الف

ایہو تاریخ شفیق(6) دی سی جدوں گیا سی لوٹیاں پائی کے اوہ
اسے ماہ نومبر نسیم ٹُریا گیا خوشی دی شمع بُجھائی کے اوہ
ایہو ماہ نومبر تاریخ دُوجی نسیم اطہر اُتے آئی دھائی کے اوہ
محمد شفیع ایہ دِلاں دے سُکھ لُٹن مُڑ مُڑ آوے ایہ بھیس وٹائی کے اوہ

☆　"مجموعہ اشعار پنجابی (قلمی)"۔ صفحہ 84 تا 94۔

☆　حاشیہ از شاعر:

"بتاریخ 24 نومبر 1975ء بوقت عشاء درتحریر۔۔۔ شد، بقلم خود میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی"۔

1۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دی صاحبزادی۔
2۔ اظہر رشید: نسیم اطہر دے ماموں زاد (میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دے پوترے)۔
3۔ مظہر جمیل: نسیم اطہر دے ماموں زاد۔ ریاض، اعجاز: خالہ زاد۔
4۔ نسیم اطہر دے دادا۔
5۔ افتخار: نسیم دے چچا۔ رزاق: نسیم دے والد۔ رشید: نسیم دے ماموں۔
6۔ شفیق: نسیم دے والد دے چچازاد دا بیٹا جس دی وفات بائی سال دی عمر وچ ہوئی سی۔

[سی حرفی نمبر 26]

"فریادِ سیّدہ"

به فراق جگر گوشہ سیّدہ بی بی ضیا مرحومہ مغفورہ دختر نیک اختر
حضرت قبلہ سید محمد فضل شاہؒ

الف

ازل دیاں درد نوشتیاں نوں فریاد اللہ کون ٹال سکے
کون قدر قضا دی تیغ اگے تدبیر سندی رکھ ڈھال سکے
دیون درد اُبال جاں آندراں دے کون صبر دی واگ سنبھال سکے
واری اَنبڑی مھنڈڑے جگر وِچوں خار غماں دے کون نکال سکے

ب

برم ایہ رہے گا عمر ساری بی بی جانؔ اوہ وقت اخیر تیرا
ہتھیں اپنی وداع نہ کیتیوں توں رکھ جھولڑی وِچ سریر تیرا
پئی حرم شریف وِچ سَد تینوں ہیسی ازل تھی پاک خمیر تیرا
واری اَنبڑی مکّے شریف وِچوں ٹریاں وِچ سینے کھا کے تیر تیرا

ت

تازیوں تازہ ایہ زخم تازہ کسے وقت نہ بھُلدی یاد تیری
کسے وقت نہ اکھیوں ہٹدی اے صورت پاک اوہ نیک نہاد تیری
تکیں دُکھ نہ حشر میدان اندر کرے رب رسولؐ امداد تیری
واری اَنبڑی تُدھ توں لکھ واری سدّی گئی میں جگ برباد تیری

ث

ثابتی صبر سہاریاں تھیں رہیا کُکھ نہ وِچ وجود میرے
دِن رَین نہ چین آرام آوے رہندے نین ایہ اشک آلود میرے
ہویا وقت اخیر خراب میرا کِتے جاں میں رب وَدود میرے
واری اَنبڑی بھلیں نہ کسے ویلے وسیں اکھیاں وِچ موجود میرے

ج

جال کے بال سواہ کیتا تیری اجل نے صبر سکون میرا
تیری موت دی خبر سی قہر گویا کیتا رگاں دا سرد جس خون میرا
تیرے درد فراق دا داغ جہڑا ہوسی دُور نہ نال صبون میرا
واری اَنبڑی کدی ہِک وار آئی کے چا ویکھدیوں حال زبون میرا

ح

حال تھیں ہو بے حال گیا میرا حال فی الحال ضیا بچی
تیرے ہجر دی پیڑ نپیڑیاں میں وال وال گئے دکھ دھا بچی
میری رَین جگراتیاں وِچ جاندی ملے ہجر دی کتھوں دوا بچی
واری اَنبڑی پھوہڑیاں پا بیٹھی روندی رہاں مونہہ پلڑے پا بچی

خ

خواب خیال دے وِچ ناہا تیری موت قہاریاں پا جاسی
چھوڑ روندیاں دھوندیاں بچیاں نوں تیرا روح پرواز فرما جاسی
دکھی والدہ دے دل تھیں کون چھپے جسنوں غماں دی پَنڈ چوا جاسی
واری اَنبڑی تھیں بی بی جان پیاری ساری عمر لئی مکھ چھپا جاسی

د

دیکھ رہے برخوردار تیرے بیٹھے راہ تیرے کدوں آونا توں
اوہناں سجیاں کوٹھیاں وِچ واپس کدوں قدم رنجہ فرماونا توں
صوفے کرسیاں میز قالین سُنجے سُنجا صحن کد آ سوہاونا توں
واری اَنبڑی گولیاں ہتھ بدھے بی بی جان کد ہس بلاونا توں

ذ

ذکر تیرا اُٹھے پہر رہندا مینوں یاد رہیاں ناہیں ہور گلاں
میری عمر دا ساتھ تروڑ چلیوں میرے دِلے اندر آہیاں ہور گلاں
سینے سیک جدائی دے چھیک کیتے ظالم فلک آہیاں چاہیاں ہور گلاں
واری اَنبڑی تہنڈڑی عقل دانش آہیاں نیک صلاحیاں ہور گلاں

ر

روگ ایہ عمر دا بھوگنا سی سکھی وسدیاں تے پئی دھاڑ غم دی
عاجز جان ضعیف نحیف اُتے ڈھٹھی آئی کے پوٹ پہاڑ غم دی
جاوے پیش نہ نال تقدیر ربّی وجّی سانگ کلیجڑے کاڑ غم دی
واری اَنبڑی تہنڈڑی سکھ داسی ملی تہنڈرے باجھ اجاڑ غم دی

ز

زلزلہ تہنڈڑی موت سندا آیا وِچ سارے خاندان بچی
مونہہ تے ڈال رومال بے حال تیرے روندے درد لُٹے اخوان بچی
روندے ویکھ برکات شفقات بھائی طارق ترک کیتا پین کھان بچی
واری اَنبڑی کس تے پھول دسے تیرے ہجر سندی داستان بچی

س

سامنے کعبے دے صحن اندر بی بی وِچ سجدے دَم تَم ہوئے
کجھ زور ناہیں رب ڈاڈھڑے تے سیس پیش رضا دے خم ہوئے
بھاجڑ پئی ازغیب تھیں حرم اندر وِتھے پیش اساڈڑے غم ہوئے
واری اَنبڑی بچیے میریے نی کتھے دفن ہوئیوں کتھے جم ہوئے

ش

شاد تے بامراد حاجی واپس گھراں نوں لے تشریف آئے
بھلے لوگ سچے ذوق شوق والے نیک پاک جوان ضعیف آئے
جیویں گئے گھراں وِچوں خوشی خوشی تیویں واپسی نال تعریف آئے
واری اَنبڑی مہنڈڑا سنگ ترٹّا کیوں نہ نال میرے ہم ردیف آئے

ص

صحن اوہ حرم شریف والا میریاں اکھیاں تھیں ہوندا دُور ناہیں
ساہویں اکھیاں دے دِسے بیت ربّی جسدے شان نوں پہنچدا طور ناہیں
ٹُریاں دے قربانی میں بچڑی دی کیتا ادب دے وِچ قصور ناہیں
واری اَنبڑی حشر دے روز میلے ہوناں ہجر دا وَل ناسور ناہیں

ض

ضرب لگی سینے وِچ کاری دن رات بیٹھی کراں زاریاں دے
اس زخم دی ملے نہ مرہم کِتوں رہی بھال میں ہٹ پساریاں دے
دَسے کوئی طبیب لبیب ناہیں داروں موت دیاں درد بیماریاں دے
واری اَنبڑی میل محال تیرا راتیں جاندیاں وِچ بیداریاں دے

ط

طبع شریف مزاج ولوں میری بچڑی نیک نہاد آہی
ابّا جان حضور دے وانگ ایہ بھی بچی دِلاں دے وِچ آباد آہی
دانش عقل تمیز دے وِچ پوری قدم رکھدی وِچ زُہاد آہی
کھلا حیدری ہتھ سی دان داتی نال مال اولاد دے شاد آہی

ظ

ظرف عالی بھلے بھاگ والی صاحب شرم حضور زمانیاں دی
شفقت ورتدی عاجزاں نال آہی مرہم دکھیاں درد رنجانیاں دی
مظہر فضل تے مہر دی ذات جسدی عزت لج سی کل شہانیاں دی
واری اَنبڑی زندہ درگور ہو گئی رہی ہوش نہ پلنگ سرہانیاں دی

ع

عرب تے عجم دے وِچ پئی اس موت دی کہا فریاد اللہ
میری بچی شہید دی خبر سن کے روندے مرد نساء فریاد اللہ
دَساں کس تے کھول کے حال دِل دا ہجر بُری بلا فریاد اللہ
واری اَنبڑی جنت معلیٰ وِچ ملی قبر دی جا فریاد اللہ

غ

غم سارے خاندان تائیں ڈھٹھی آخری وقت نہ ٹور تیری
شفقات جمیل دے باجھ تیجا ناہا کول جتھے ہوئی گور تیری
اسیں اپنے عقل دی گل کریے آہی ہتھ تقدیر دے ڈور تیری
واری اَنبڑی پئی اُڈیکدی آ سُنجی کوٹھی جو وِچ لاہور تیری

ف

فرقتاں تیریاں وِچ بچی خاندان سارا سوگوار اِتھے
بھائی جان برکات حسنات احمد لمعات طارق نے بے زار اِتھے
کھلی راہ تکیندڑی بھَین تیری کد ہوگ آپا آونہار اِتھے
خدمتگارناں تیریاں پچھدیاں نی تیرا حال میں توں بار بار اِتھے

ق

قلب وِچ طلب ہمیش میرے وسیں اکھیاں دے نزدیک بچی
واپس مڑے گھر قافلے حاجیاں دے تیری اِتھے ہے ہِت اُڈیک بچی
ہوندے دیہنہ دے چن دِسے جگ سارا میریاں اکھیاں وِچ تاریک بچی
واری اَنبڑی میاں دماں اُتے رہسی بھار میرے قبر تیک بچی

ک

کرم نکھڑے بچیاں دے گئی والدہ حج توں مُڑی کیوں نہ
جس روز دیاں اکھیاں ٹُٹیاں توں میری اَکھ اس روز دی جڑی کیوں نہ
اس بُرے اولڑے جین کولوں مراں کھائیکے زہر دی پُڑی کیوں نہ
واری اَنبڑی وِچ درگاہ ربّی میری پئی منظور کیوں بھڑی کیوں نہ

ل

لبھدی پھراں انوار تیرے اکھیں روندیاں خون زبون بچی
دِل دے درد دا کراں اظہار بیٹھی کر کے غماں دے شعر موزون بچی
گردش فلک دی پلک وِچ پلٹ دِتا تختہ خوشی دا ہوئی محزون بچی
واری اَنبڑی وقت بڈھیپڑے دے ہوئے جان تے غم افزون بچی

م

منگدی بِت دعا ہاں میں اللہ مالکا صبر اکرام ہووے
راضی ہاں میں تیری رضا اندر مینوں بخش رضا دا جام ہووے
قائم صبر دی ثابتی رکھ میری طبع خام میری پختہ کام ہووے
واری اَنبڑی کراں دعا بیٹھی تیرا خاتمہ خیر انجام ہووے

ن

نظر نہیں آوندی اوہ رونق جہڑی نال تیرے بی بی جان آہی
مِٹھے سخن پیار دے نال بھائیاں کسے وقت نہ تلخ زبان آہی
نرم خو سادات دی زیبائی نبی پاک دے خلق دی کان آہی
واری اَنبڑی جیوندیاں مار گئی جیکر سچ پچھو میری جان آہی

و

واسطے رب دے گھت رہی آں اکوار جلالپور آ بچی
حضرت صاحب دے شہر شریف اندر تشریف شریف فرما بچی
دلریش دُکھ پیش درویش سارے بیٹھے رب دی من رضا بچی
واری اَنبڑی تاپ وچھوڑیاں دا جسدی کتوں نہ ملے دوا بچی

ہ

ہِک ایہ دِلے وِچ سِک میرے ظاہر زندگی وِچ محال دِسے
کراں زاریاں بے شماریاں میں کون صبر دی واگ سنبھال دِسے
اُٹھے پہر خیال دے وِچ میرے تیرا بچپنے پاک جمال دِسے
واری اَنبڑی وِچ درگاہ ربّی دم مارن دی نہیں مجال دِسے

ہ

ہوڑ رہیاں ہتھ جوڑ رہیاں مِرا سنگ دا ساتھ نہ رو بی بی
بی بی جان دے درد فراق اندر خون اکھیاں دا ناہیں چو بی بی
مینوں صبر دی کرن تلقین سبھے راضی اُپر رضا دے ہو بی بی
واری اَنبڑی باجھ ضیا تیرے کِتے دِسے نہ جگ تے لو بی بی

الف

اللہ سائیں تیری قبر اُتے بھیجے رحمتاں بے حساب بچی
درجہ پا شہید دا ہوئیوں زندہ ظاہر موت دا پا نقاب بچی
تیری درد فراق دی سانگ ہتھوں رو رو اکھیاں بھرے تالاب بچی
واری اَنبڑی کراں دعا پاویں منظوریاں وِچ جناب بچی

الف

الف اس فناہ دے گھاٹ اُتے ہونا گزر امیر فقیر دا جی
ہووے شاہ یا ہووے گدا کوئی ہونا ہدف اس موت دے تیر دا جی
کل نفس ذائقۃ الموت اندر مطلب واضح ربّ قدیر دا جی
واری اَنبڑی نزع آسان ہووے مشل آکھدے وقت اخیر دا جی

لا

لے لے تہنڈڑا نام روواں ہر آن حیران شہید بچی
ورلی ہووسی وِچ جہان سارے تیرے جیہی کوئی روح سعید بچی
نبی پاک دی پاک زمیں وِچوں لیا تہنڈڑا درد خرید بچی
واری اَنبڑی جگر ضعیف اُتے کھاہدی ہجر دی ضرب شدید بچی

ی

یاد تیری وِچ جان میری رخصت اس جہان توں ہو جاسی
تیرے ہجر کولوں میرا جگر زخمی اِس زخم اُتے مرہم کون لاسی
جتھے موت دے قدم شریف آئے کون کہے اوہ لوک نے سُکھ واسی
واری اُنبڑی من رضا رب دی بیٹھی خبر ضیا دی کون لیاسی
لا إله الا الله محمد رسول الله

☆　"وصال امیر حزب اللہ (قلمی)"۔ صفحہ 59 تا 71۔

☆　حاشیہ از شاعر:

"تاریخ وفات جناب صاجزادی صاحبہ سیدہ بی بی ضیا رحمتہ اللہ علیہا ہمشیرہ سید شفقات احمد میجر جنرل، جلالپور شریف۔ 19 ذی الحجہ بمقام مکّہ شریف 1400ھ بمطابق 29 اکتوبر 1980ء۔ دفن بہ پہلو سیدۃ النساء خدیجۃ الکبریٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہا۔ از بندہ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی۔ 11 فروری 1981ء"۔

....

[سی حرفی نمبر 27]

بروفات حسرت آیات

محمد سلیم ولد محمد بشیر (بڑا گواہ)[1]

الف

اس انسان تے رب سچے کیڈے کرم تے فضل احسان کیتے
روح پھُوک کے خاک دے وِچ پُتلے عقل علم تے فہم دے دان کیتے
نظر گوش عطا کر ہوش بخشی نفس ناطقہ قول زبان کیتے
محمد شفیع ہِک موت نوں رکھ پاسے ہور مرحلے سب آسان کیتے

الف

اس جہان وِچ سدا لئی صرف بادشاہی اللہ پاک دی اے
رب حیّ قیوم قدیم قادر اوہدے ہتھ وِچ ڈور افلاک دی اے
سورج چن تارے اوہدے اَمر اندر وِتھے پہنچ نہ فکر چالاک دی اے
محمد شفیع واحِد لاشریک اللہ بندہ جان عاجز مشت خاک دی اے

الف

اللہ اللہ دنیا جان کُوڑی اِتھے کُوڑ دے محل اُسار ناہیں
گئیوں رُجھ اِس بھرے بازار اندر دُنیاداریاں دے بنھ بھار ناہیں
اوڑک کوچ کر جاوناں اِس دیسوں اِس زندگی دا اعتبار ناہیں
محمد شفیع ہے فعل مختار بندہ اپیر موت اُتے اختیار ناہیں

الف

اللہ اللہ فریاد اللہ شالا مَرے نہ کوئی جوان لوکو
پئی خبر سلیم دے مرگ سندی ڈھٹھی پوٹ پہاڑ سِر آن لوکو
مَندا روگ رنڈپے دی زندگی دا نہ کوئی ہووے یتیم حیران لوکو
محمد شفیع بچہ میری بچڑی دا ہیسی نیک نہاد انسان لوکو

الف

اس سلیم دیاں کے گلاں ہمہ صفت موصوف عنوان آہا
سوہنی ٹور جیئوں پاوندے مور پایل بھریا خوبیاں نال جوان آہا
مِٹھا بول تے قول دا مَرد پکا مٹھی طبع تے شیریں زبان آہا
محمد شفیع میاں کیتا جس روشن نام اپنا تے خاندان آہا

الف

اللہ اللہ فریاد اللہ اوہدی زندگی تاں اتھوں تیک آہی
اوہدی عقل نالے ہنرمندی سندی پئی دُھم تاں دُور نزدیک آہی
پئی شام سلیم نہ ہویا واپس گھر والیاں سخت اُڈیک آہی
ناہی خبر جے کھوہ وِچ لہن والی ملک الموت دی خاص تحریک آہی

الف

ازل تھیں بخت کرخت کھوٹے آہے اساں غریب نمانیاں دے
دار موت دی گتر (2) دا کھوہ بنیا موت آوندی نال بہانیاں دے
ہوت موت دے بنھ لے گئے پنوں سنجی سیج تھیں پیڑ پلانیاں دے
محمد شفیع تقدیر دا تیر کاری بیٹھا آن کے وِچ نشانیاں دے

الف

آن آ پئی از غیب وِچوں اچن چیت ایہ سٹ سلیم تیری
گئی صبر دا رابطہ کٹ میرا میریا سوہنیا موت غنیم تیری
میری خوشی دا باغ برباد ہویا جھلی موت دی باد حریم تیری
محمد شفیع نہ بھلسی عمر ساری مٹھی طبع سلیم حلیم تیری

ب

بے دیا پیاریا بچیا او بھیناں ڈاڈھیاں درد وراگیاں نی
ڈونگھے موت دے پے کے وہن رہڑیوں ناہیں ستیاں ہمتاں جاگیاں نی
پائے اجل نے عقل تے کہے پردے ہوشاں دُور میتھوں کِتے بھاگیاں نی
محمد شفیع کے کسے نوں دوس دیناں آہیاں قسمتاں مُڈھوں ابھاگیاں نی

ت

ترت اوہ ہو بے سُرت گیا جا کے موت دے کھُوہ وِچ روح تیرا
ہائے کدوں دا کھلا اُڈیکدا سی افضل خان(3) سندا خالی کھُوہ تیرا
ہتھیں اپنے موت دی گیس چھڈی گیا عقل دا بجھ سَبُو تیرا
محمد شفیع نہ عقل دی پیش گئی کھڑیا موت نے روح دُھرو تیرا

ث

ثابتی رہی نہ مول ثابت جتھے موت قہاریاں پاوندی اے
غالب حکم تقدیر دا ہر گلوں اتھے کسے دی پیش نہ آوندی اے
تخت ڈولیا رضا شاہ پہلوی دا فرح چھوڑ ایران سدھاوندی اے
محمد شفیع محرّم دا چن چڑھیا ساہویں سانگ کلیجڑا کھاوندی اے

ج

جھلی نہ جاوندی جھیل تیری سوہنی ڈیل ڈَولی اللہ پاک تیری
سوہنا قد تے بُوہڑا خد تیرا صورت خوب آہی سیرت پاک تیری
لِکھت پیشانی اوڑک پیش آنی گل بات آہی ٹھیک ٹھاک تیری
گیا نکل وجود تھیں روح تیرا پئی ویکھنی خاک مغاک تیری

ح

حال کیہ پچھنا ایں ماسیاں دا ہکلی کونج وانگوں کرلا رہیاں
بھیناں سَکیاں تہنڈڑی امبڑی دیاں رو رو اپنا حال گُما رہیاں
منجی پئے سندا پئیاں چُمن مَتھا رَووَن زار تے گھول گھما رہیاں
محمد شفیع کجھ وَس نہ ماسیاں دے ہوکے بھَر دیاں نیر وَہا رہیاں

خ

خبر سلیم دی موت والی سُندے سار جگ پے کہا گئی
سنگی موت دے زہر دی قہر والی لوں لوں اندر گویا دھا گئی
ڈین موت دی میرے سلیم سندا ہائے ڈَچھ کلیجڑا کھا گئی
محمد شفیع نہ اکھیوں نیر چکے تقدیر انھیریاں پا گئی

د

دُکھ ڈھکے میتھوں سُکھ چکے اسیں مَر مُکے میریا سیمیا(4) او
اَٹھے پہر رووّاں ہنجوں خون چوواں بھر بھر لپ چکے میریا سیمیا او
کِتھے نس گئیوں نہ توں دس گئیوں کوئی پتے پکے میریا سیمیا او
محمد شفیع میاں تقدیر ربی تیرے پتے ٹکے میریا سیمیا او

د

دِلوں نہ لہے تصویر تیری میرا لاڈلا بدر منیر بچہ
گئی ورت تقدیر قدیر ربی لگا وِچ کلیجڑے تیر بچہ
کوئی ہونی نوں ہوڑ نہ سکدا اے ہونی ہوئی جو لوح تحریر بچہ
محمد شفیع سِر آن پہاڑ ڈھٹھا بُرے حال ہے اَج بشیر (5) بچہ

د

دِلاں دے وِچ ایہ وسدا سی ہمہ صفت سی ایہ موصوف بچہ
میرے چن جیہے بدر منیر تائیں ہائے کھا گئی موت کسُوف بچہ
تھوڑی عمر وِچ جان پہچان ایڈی دُور دُور توڑیں سی معروف بچہ
بردبار حلیم سلیم میرا واقف کار ہر دا فَیلسُوف بچہ

ر

روندیاں رہے گی عمر ساری تیری امبڑی درد رسید بچہ
روندی زار مختار سلطان خاور (6) پوہتی جنہاں نوں ضرب شدید بچہ
بھیناں نِکیاں روندیاں مار چیکاں ہویوں جنہاں تھیں دُور بعید بچہ
اصغر سنے احسان عرفان (7) سندی گم خوشی دی ہوئی کلید بچہ

ر

رب وَلوں چلے وِچ چھاتی جھلے تیر بشیر، سلیم تیرے
جنہاں دِلاں تے آن کے پائی لوٹی وتے گئے نہ موت غنیم تیرے
اکھر لوح محفوظ دے کون میٹے میرے نیک نہاد فہیم تیرے
محمد شفیع میاں بندہ ہتھ بدھے آکھے اَمر تمام تسلیم تیرے

ر

روندیاں ماسیاں پُھپھیاں نی سینے جنہاں کر کے توں چھیک چلیوں
دل کسے دا بِدھ دکھایا نہ اس دنیا توں پاک تے نیک چلیوں
دُکھ امبڑی تے پُھپھی سَیُد (8) تائیں دے کے عمر دا سوز تے سیک چلیوں
بھیناں روندیاں چھوڑ کے گور پئیوں بھَن باپ دلگیر دی ٹیک چلیوں

ز

زور نہ نال تقدیر چلے قدرت اپنی کھیڈ دکھاوندی اے
بادشاہاں نوں پکڑ کے قید کردی پٹن والڑے تخت بہاوندی اے
مَرے کونت تے سجر ویاہیاں دے سارے مان تران گواوندی اے
محمد شفیع عزیز سلیم جیہاں سندا داغ کلیجڑے لاوندی اے

س

سنگ تروڑ کے دوستاں دے کہڑے دیس سلیم تیار ہویوں
نہ کوئی سونپ سپونیاں کیتیاں نی گھوڑے اجل دے تے اسوار ہویوں
سنجی سیج کرلانڈری چھوڑ سسّی پنوں ہار جا تھَل مزار ہویوں
محمد شفیع کہی موت دی دھاڑ پئی گوشہ گیر جا وِچ مزار ہویوں

ش

شوہ دریا دے وِچ بیڑا وِچ آب چناب غرقاب ہویا
سکھ واسڑے خواب خیال ہوئے جگ جیونا سخت عذات ہویا
ساڈی اکھیاں تھیں گیوں ہو اوہلے تیری موت دا وِچ حجاب ہویا
محمد شفیع میاں ہوسن حشر میلے سینہ ہجر تھیں بُھج کباب ہویا

ص

صبر دی کرو تلقین ناہیں اَساں دُکھیاں نوں ذرا رَون دیوو
لگی سانگ کلیجڑے وِچ ڈاڈھی خون اَکھیاں دے راہوں چوَن دیوو
جہڑا عمر دیاں گیا پا وِتھوں گاون اوہدڑے ہجر دے گاوَن دیوو
محمد شفیع کیہ صبر دی مَت دینی چکی غماں والی سانوں جھون دیوو

ص

صاف انصاف دی بات ایہو بندہ موت دے بہت قریب ہے جی
گھوڑا موت دا کوئی نہ روک سکے ظاہر موت دی شکل مہیب ہے جی
داروں موت دا ہٹ بیماریاں تے اج تک لبھا نہ کوئی طبیب ہے جی
محمد شفیع ایہ ذائقہ موت والا چکھیا رب دے خاص حبیب ہے جی

ض

ضرب کاری سینے موت ماری ہائے میں بخت ہاری فریاد اللہ
تیتھوں لکھ واری میں ایہ جان واری مَردی تیری واری فریاد اللہ
دِنے کراں زاری روواں رَین ساری اکھیں نیر جاری فریاد اللہ
محمد شفیع سلیم مل ہک واری پھیرا پا واری فریاد اللہ

ط

طرف تساڈیوں کدوں ہوسی مینوں شرف پیغام سلیم تیرا
تیرے دِید سعید دی کدوں ہوسی مینوں عید انعام سلیم تیرا
طبع خام میری شادکام ہوسی پِیساں پور کے جام سلیم تیرا
محمد شفیع میاں جاں تک جیوساں میں رہسی لباں تے نام سلیم تیرا

ظ

ظاہری اس جہان اُتوں پردہ موت دا تان جوان سُتا
ہیبت اس جوان دی کیہ آکھاں گویا شیر کوئی وِچ میدان سُتا
مہلت ملی نہ سخن الاونے دی لیکے دل وِچ کئی ارمان سُتا
ملک الموت نے پھل تروڑ لئے رہیا باغ اندر باغبان سُتا

ع

علم علیم دے وِچ آہی دیسی جان سلیم ایہ جا رُکھے
کتھوں بنھ کے موت نے ٹور آندا دَم تَم اوہدے ہوئے آ رُکھے
اوہدی عقل تے سوچ تے پیا پردہ بجھے دیوے تقدیر تھیں آ رُکھے
لکھی لوح محفوظ دی پیش آئی بھلا جائے ایہ قدر قضا رُکھے

غ

غم تیرا میرے دَم اُتے دَم دَم ہے یاد سلیم تیری
کدوں باغ وجود دے وِچ میرے عطر بیز اوہ ہوگ نسیم تیری
ہائے تکدی رہے گی راہ تیرے فرح ناز پروین[9] یتیم تیری
محمد شفیع پرنالڑے روندڑی اے قلب زار زرینہ[10] دونیم تیری

ف

فیض، فیاض، ریاض[11] دے سنگ او سلیم نہ چنگیاں چاہیاں نی
ایہ تاں رہے اُڈیک دے وِچ بیٹھے مُڑ کے اجے نہ وٹیاں واہیاں نی
اظہر، مظہر تے بدر سہیل[12] روندے حرصاں نانکیاں دلاں توں لاہیاں نی
محمد شفیع ممتاز، اقبال خالد[13] سنگ ورتیاں بے پرواہیاں نی

ف

فاتحہ خیر الاان کارن آئے دور نزدیک تھیں یار آئے
پدھری ہنی دھمکار تے علی پوروں ہور گرد نواحوں بسیار آئے
غازیوٹ گھنیال کسیال سیسری گتر کوئی نہ انت شمار آئے
پوٹھہ ڈھانگری بھیٹ کدلوٹ مائر جاہلی تیک سارے رشتہ دار آئے

ق

قدر تیرا اساں ساریاں نوں تیرے جان دے باجھ معلوم ہویا
بندہ کون جہڑا تیرا نام سُن کے نہیں زار رویا مغموم ہویا
تیری زندگی تاں اتھوں تیک آہی کھاہدا تدھ جو رزق مقسوم ہویا
محمد شفیع میاں گوڑی مالکی دا معلوم ہے اج مفہوم ہویا

ک

کس تے جا فریاد کوکاں میرے لئی تاں کل جہان ڈبّا
میری خوشی دا غرق جہاز ہویا وِچ بحر عمیق عمان ڈبّا
بیٹھا وانگ یعقوب دے کراں زاری جس دا کھوہ وِچ ماہ کنعان ڈبّا
محمد شفیع محرّم دا چَن چڑھیا سرِ شام بر فلک کیوان ڈبّا

ک

کرم ہارے اسیں گئے مارے پکی فصل آ گڑے برباد کیتی
سُنی گئی نہ وِچ درگاہ ربی توڑے عاجزاں پئی فریاد کیتی
جانے رب جے کس قصور پچھے ساڈے حال تے چرخ بیداد کیتی
محمد شفیع جاں سرے تے پئی اوکڑ ناہیں کسے نہ آ امداد کیتی

ك

کون جو نہیں نمناک اِتھے غمناک اِتھے پروار سارا
چھتّی ڈھوکاں جھڑیاں بڑے گواہ دیاں در بند ہے بند بازار سارا
گیوں سٹ غریب احسان اُتے سنے باپ توں اپنا بھار سارا
محمد شفیع اَج بُھج کباب ہویا کیونکر کراں میں غم اظہار سارا

ل

لِسّا نیاں ہے رو دینا ڈاڈھے نال نہ کسے دی واہ چلے
چارہ باجھ تسلیم نہ ہور کوئی بندہ سو جو من رضا چلے
اوہدے امر بن ہلدا نہیں پتّر اوہدے حکم بن نہیں ہوا چلے
اوہدے حکم بن حکم نہ حاکماں دا وِچ دفتراں بے خطا چلے
اوہدے امر بن چلن انھیریاں نہیں تیز لہر نہ وِچ دریا چلے
پینکھی اُڈدے وِچ ہوا ویکھو اوہدا حکم فی جو السما چلے
اوہدی کنہ نوں عقل نہ پا سکے دانشوری اُڈ وانگ ہوا چلے
سورج ڈُبے تے فِر طلوع ہووے ایہو سلسلہ صبح و مَسا چلے
اُس ماوٗ دی زندگی، زندگی نہیں جس دا پُت قہاریاں پا چلے
اوہدا جین بھی بسر خوار ہووے بازو جس دا بھَن بِھرا چلے
جس باپ دا پُت کھڑاپ جاوے دوہری کمر اوہ ہو دو تا چلے
جھڑا بچہ یتیماں وِچ ہووے داخل اوہ تاں اپنی خوشی مٹا چلے
واجے کوچ دے گئے وجا اوہ تاں تخت جہاں دا وِچ ہوا چلے
جدوں موت آ بُوہے تے دئے دستک نال کوئی نہ بھَین بِھرا چلے
ہائے جہاں دے نال سی پیار ساڈا اوہ تاں اساں نوں کنڈ وَلا چلے

بج دوستی دا گیا بُجھ سارا اسیں اکھیوں نیر مکا چلے
چھڈ انگ تے ساک سلنگ سارے ساڈے دیس وِچوں واگاں چا چلے
کوڑا مان ہے اس حیاتڑی دا سانوں ایہ سلیم فرما چلے
فرح واسطے قرح دی گھڑی آئی ابو جس دے خاک سما چلے
دکھی درد زرینہ دا کے جیناں جس دی عمر دی سانجھ مکا چلے

م

مُہر بلب کیوں بولدا نہیں چادر تان سُتا جگر بند میرا
ہائے ہاٹھ فراق دے بیٹھ آیا سوہنا بدر ثانی بالا چند میرا
ٹُریا توڑ کے ساک پیوند سارے پیا پندھ لمیں فرزند میرا
محمد شفیع کدوں آونہار ہوسی جس دے ہجر دکھے بند بند میرا

ن

نظر نہیں آوندا کسے پاسے میں تاں ڈھونڈ رہیاں وِچ بیلیاں دے
اوہدے سل فراق دے وِچ سینے جھڑا سوبھدا سی وِچ میلیاں دے
وِیراں نال بھرانواں دی کنڈ بھاری پئے شہر نہ کدے اکیلیاں دے
سوہنا سوبھدا سی وِچ مجلساں دے جیویں باغ اندر رُکھ کیلیاں دے

ن

نہیں کوئی ہور سلیم ورگا سارے جگ وِچ با اخلاق بچہ
نظر پاک بے داغ شباب جس دا سرو قد بالا سیم ساق بچہ
لکھی گئی اوہ لوح محفوظ اُتے روزی رزق جو وِچ میثاق بچہ
کھانا تیر سی جگر بشیر جس دا کیتا حال فقیر فراق بچہ

ن

نظر نہ آوسن عمر ساری رہسن حشر توڑیں انتظار اکھیں
اوہ تاں اکھیاں خاک سپرد ہوئیاں جہناں لئی ایہ رہن بیدار اکھیں
آون یاد جاں دلاں دے یار جانی برسن ابر بہار دے ہار اکھیں
محمد شفیع نہ ملے دوا کدھروں اُٹھے پہر ایہ رہن بیمار اکھیں

و

ورج رہیاں اکھیں روندیاں نوں اکھیں رون باجھوں ہائے رہندیاں نہیں
چاون بھار بھارے بارے درد مارے چھٹی پھُل سندی جھڑ یاں سہندیاں نہیں
اکھیں خون پرنالڑے وہن ہتھیں رنگ رتڑے لاندیاں مہندیاں نہیں
محمد شفیع خموش نہ ہوش قائم موبہوں بول کے حال نوں کہندیاں نہیں

و

ورہے چھ ماہیاں گذر جاسن سجاں سنجیاں چھوڑ وِچ گور پئے
سُتے چُپ چپیتڑے مار بکل وِچ گور تکو کس طور پئے
اجے پھَٹ حمید(14) دا مولیا نہیں ہائے زخم اُتے زخم ہور پئے
تکو صبر حاجی سردار(15) سندا جسنوں موت دے آن کے چور پئے

و

ورہے چھ ماہیاں گذر جاسن گنتی کردیاں دے جاسن سال اتھے
اوہناں سوہنیاں تے من موہنیاں دا ہونا پاک دیدار محال اتھے
ایہو اس جہاں دی چال مُڈھوں ہوندی درد دی رہی سمہال اتھے
محمد شفیع ایہ گھاٹ فناہ دا اے ڈِٹھا نہیں کوئی خوشحال اتھے

ہ

ہار گیا بازی صبر والی برخوردار سلیم دا باپ لوکو
کرے اثر نہ پُڑی طبیب والی چڑھیا درد فراق دا تاپ لوکو
ایسی سمجھ نہ پوے تدبیر کوئی ہووے نال سلیم ملاپ لوکو
محمد شفیع وجود اس ہجر پاروں سک سک ہویا جیوکر ٹاپ لوکو

لا

لا علاج ایہ مرض گجھی ایہدی سمجھ نہ پئی سیانیاں نوں
آکھے دست ریکھا کجھ ہور میری عقل چھوڑ کے گئی ٹکانیاں نوں
سکھی سکھ دے ہیندرے سون راتیں رکھ سراں دے ہیٹھ سرہانیاں نوں
محمد شفیع میاں نہ کوئی ٹال سکے رب حی قیوم دیاں بھانیاں نوں

لا

لا فناہ دے گھاٹ اُتے ڈیرا آن کے غافلا ماریا ای
گیوں رجھ سنسار دے لوبھ اندر کیہا حرص دا جال کھلاریا ای
تیرے ساتھ دے ساتھ لدا گئے دلوں موت دا خوف اتاریا ای
محمد شفیع ہٹ غفلتوں اکھیاں توں کاہنوں رب رسول وساریا ای

الف

اِس سَراں وِچ آئی کے تے لکھاں خاک دے وِچ سما گئے
اسفندیار جمشید تے کیخسرو اتھے اپنا حکم چلا گئے
بابر اپنی شان وکھا گیا شیر شاہ جیہے قلعے پوا گئے
محمد شفیع پر موت جاں پائی پھیری چُپ چاپ اِتھوں ڈیرے چا گئے

ی

یاد تیری قبر تیک مینوں نہیں بھلنی ماہ افروز بچہ!
ساہویں سانگ بن کے سینہ سلدی اے تیر یاد پیاری روز روز بچہ
ترے ہجر دے جگر تھیں پار ہوندے نالے درد انگیز دلدوز بچہ
محمد شفیع میاں میرے وِچ سینے تیرے پاک پیار دا سوز بچہ

ی

یاد سلیم دی وِچ میں تاں درد اپنے دا اظہار کیتا
چھیڑ اپنے درد دی تار میں تاں بھجا ٹُٹا ایہ شعر تیار کیتا
سادی طرز وِچ عرض اظہار غم دا مشکل قافیہ نہیں اختیار کیتا
محمد شفیع اوہ نیک نصیب جس نے کلمے پاک دے نال پیار کیتا

ی

یارہویں اج محرموں سی جدوں ایہ تصنیف تمام ہوئی
میری عمر دا سال چھہترواں سی گل درد دی جدوں ارقام ہوئی
ویہ ست ستائی ستمبروں سی اَسّیں بارہویں تاں اُتوں شام ہوئی
محمد شفیع وساہ کوئی ساہ دا نہیں کلمے پاک اُتے اختتام ہوئی

اِنّا للہ و اِنّا الیہ راجعون

☆ ''سی حرفی محمد سلیم ولد محمد بشیر بڑا گواہ (قلمی)''۔ صفحہ 1 تا 22۔

☆ حاشیہ از شاعر:

'' بپاسخاطر عزیزم محمد بشیر ولد حاجی سردار خاں بڑا گواہ۔ بندہ

نیازمند میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی چشتی حیدری تاریخ تحریر 15 اکتوبر 1985ء"

1۔ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دا نواسا
2۔ بھیٹ (جہلم) دے نزدیک اک گاؤں۔
3۔ افضل خان موضع گتر داوسنیک، جس دے کھوہ اندر سلیم دی موت واقع ہوئی۔
4۔ میاں محمد شفیع ہوریں محمد سلیم نوں پیار نال کہندے سن۔
5۔ محمد سلیم دے والد۔
6۔ محمد سلیم دیاں بھیناں۔ میاں محمد شفیع دیاں نواسیاں۔
7۔ محمد سلیم دے بھائی۔
8۔ محمد سلیم دی پھوپھی۔
9۔ محمد سلیم دی بیٹی۔
10۔ محمد سلیم دی بیوہ۔
11۔ فیض محمد سلیم دے خالو۔ فیاض اور ریاض پھوپھی زاد۔
12۔ محمد سلیم دے ماموں زاد۔ میاں محمد شفیع دے پوترے۔
13۔ محمد سلیم دے بہنوئی۔
14۔ محمد سلیم دے چاچا۔
15۔ محمد سلیم دے دادا۔

حصہ سوم

فرہنگ

فرہنگ

﴾.....الف ممدودہ: آ.....﴿

آزار: دُکھ، مرض، تکلیف، سختی، بکھیڑا۔
آرے: ۱۔ آرا کی جمع، لکڑی کاٹنے یا چیرنے کا اوزار　۲۔ کلمہ ایجاب، ہاں
آس دھرواس: دھیرج کی امید، سہارا، تسلی۔
آفاق: آسمان کا کنارا جہاں زمین وآسمان ملے ہوئے دکھائی دیتے ہیں۔ مراد زمین وآسمان۔
آفرین: مرحبا، شاباش، واہ واہ۔ تحسین کے موقع پر مستعمل۔
آونہار: آنے والے، جس کی آمد کا انتظار ہو۔

﴾.....الف مقصورہ: ا.....﴿

ابھاگیاں: بدنصیب، بدقسمت۔
اُٹھے پہر: آٹھوں پہر، کنایتہً ہر وقت۔
اجرامِ فلکی: سورج، چاند، ستارے، سیارے وغیرہ۔
اجل دمامیاں: اجل دمامہ سے ہے۔ یعنی موت کا نقارہ۔
اجوڑ: جوڑ کا متضاد۔ ناموافق، نامناسب، بے ربط، بے تعلق۔
اجوکڑی: آج کی (اجوکی)۔
اُچڑے/اُچڑا: بلند، اونچا، گھر میں کوئی اونچی جگہ جہاں سے گاؤں یا راستے کے آنے جانے والے لوگوں کو دیکھا جا سکے۔ دیہاتوں میں تنور والی جگہ کو بھی اچڑا کہا جاتا ہے۔
اچن چیت: اچانک، فوراً، یکدم، عالم بے خبری میں۔
احراق: حدت، شدت حرارت۔
اختصار: مختصر کرنا۔
اَدھین: ۱۔ فرمانبردار، تابع، ماتحت، مطیع　۲۔ رعایا، ملازم، مسکین محتاج
اڈول: نہ ڈولنے والا، مضبوط، مستحکم، ثابت قدم۔
اُڈیک: آس، امید، انتظار۔

اربع عناصر: قدیم یونانی حکما کے نزدیک نا قابلِ تحلیل چار بسائط تھے۔ یعنی: مٹی، پانی، ہوا، آگ۔

ارجمند: قدر و قیمت والا، باوقار، عالی مرتبہ۔

ارزانیاں: بہتات، کثرت۔

اَرِنی: دکھا مجھے (حضرت موسیٰ ؑ نے کوہ طور پر درخواست کی تھی: رَبِّ اَرِنی۔ الٰہی مجھے اپنا جلوہ دکھا۔ جواب ملا: لَن ترانی۔ تو مجھے نہ دیکھ سکے گا۔

ارژنگ: چین کے مشہور مصور مانی کی شاہکار تصاویر کا مرقع۔

اڑد بازار: اُرد، ماش (غلہ) کا بازار۔

اژدھام: بھیڑ، مجمع۔

اُسارنا/اُسارنی آں: تعمیر کرنا، بلند کرنا۔

اساں توں چت پرچتیا ای: ہم سے دھیان یا توجہ ہٹالی ہے۔

اسواری: سواری۔

اسّیں: دیسی رہندی مہینے کا نام۔

اشنان: غصل کرنا، نہانا۔

اشنائی: آشنائی، دوستی، تعلق، محبت، جان پہچان۔

اصیل: خالص نسل کا، شریف، عالی خاندان۔

اطلس: ایک قسم کا ریشمی کپڑا۔

اعناق: عنق کی جمع۔ گردنیں۔

اغیار: غیر کی جمع۔

اکاس: آکاش، آسمان۔

اکسیر: وہ مرکب جس کے متعلق کہا جاتا ہے کہ اس سے تانبے سونے اور رانگے کو چاندی بنایا جا سکتا ہے، رساین، کیمیا۔

اکناف: کنف کی جمع، اطراف، سمتیں، کنارے، طرفیں۔

اکھ: ۱۔ آنکھ، ۲۔ پاس، مروت، لحاظ۔

اُلارنی آں: لہراتی ہوں (اُلارنا: لہرانا)۔

الامبڑے/الاہمے: الزام، بدنامی، شکوے، شکایتیں۔

الست: کیا نہیں ہوں میں؟ الست و بربکم (کیا میں تمہارا رب نہیں ہوں؟) کی طرف اشارہ ہے۔ اللہ تعالیٰ نے ارواح کو پیدا کرنے کے بعد ان سے یہ سوال کیا تھا۔

الفتاں: الفتیں، محبتیں۔

اَلفی: کفنی، بغیر آستین کا کُرتہ، فقیرانہ لباس۔

الکھ: سادھوؤں کا ایک فرقہ، مجازاً نیک لوگ۔

الھے: کچے، ناپختہ۔

اَنب (اَمب): آم۔

اَنجول: سادہ مزاج، ناتجربہ کار، ناواقف۔

انفصال: جدا ہونا، الگ ہونا، علیحدگی۔

انگ: ا۔ بدن، جسم، ۲۔ رشتہ۔

اوتر/اوتری: بے اولاد، فضول، بدمزاج، دقیق، مشکل۔

اَوج: بلندی، برتری۔

اوجھڑ: صدمہ، چوٹ۔

اَوڑ: مقام، حد، انتہا، گہرائی۔

اَوڑک: آخر، آخرکار۔

اَوکڑ: مشکل، مصیبت۔

اوگنہاری/اوگنہار: گنہگار، پاپی، مجرم۔

اَولڑی: انوکھی، نرالی، عجیب۔

اونسیاں: فال، قیافہ آرائیاں، زمین پر لکیریں کھینچ کر یا تیلیوں کو لپیٹ کر کھولنے اور کسی عزیز کی آمد کی فال نکالنے کا طریقہ۔

اوہلا: پردہ، پوشیدگی۔

ایاغ: پیالہ، جام، ساغر۔

ایانے: نادان، احمق، مورکھ۔

ایزاد: اضافہ۔

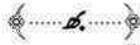
ایقان: یقین، عقیدہ۔

ایمان بالغیب: خدائے تعالیٰ، کتب آسمانی، انبیاء ورسل، جنت ودوزخ اور جزاء وسزا وغیرہ پر یقین رکھنا۔

﴿......ب......﴾

باج گزار: خراج یا محصول ادا کرنے والا۔ کنایۃً محکوم۔
باب: دروازہ۔
باجھڑ: زخم، چوٹ۔
بادر: ا۔بادل ۲۔حیثیت
بار: جنگل، بیابان۔
بازطرار: بہت تیز اور عیار باز (شکرا، عقاب)۔شکار کا ماہر باز۔
بال گُندائی: بالوں کی مینڈھیاں بنانا۔
بالاتر اَز فہم: نا قابل سمجھ، انسانی عقل یا سمجھ سے باہر۔
بالا چند: ماہِ نو، ہلال، نیا چاند۔
بام: چھت کے اوپر کا حصہ، بالا خانہ، کوٹھا۔
بانکڑی: بانکی، خوبصورت، البیلی، وضع دار۔
بانوری: بدحواس، نادان، عاشق۔
باوے: بولے، کہے۔ پوٹھوہاری میں مستعمل۔(جھڑ اگلاں تیریاں باوے جی)
باہوڑیں: میرا بازو پکڑنا، المدد۔
بول: کیکر، ایک خاردار درخت۔
بتیر: بہت زیادہ، متعدد بار۔
بحرالعلوم: علم یا علوم کا سمندر۔ بہت بڑا عالم۔
بحرِ مواج: وہ سمندر جس میں بہت سے طوفان اٹھتے ہوں۔
بختیار: نصیبہ ور، کامیاب، اقبال مند۔
بدرِ منیر: روشن کرنے والا، تاریکیوں میں نور پھیلانے والا چاند۔
بدفالیاں: بدشگونیاں، نحوست۔
براَوجِ سما: آسمان کی بلندیوں تک۔
برات: قسمت، بھاگ، حصہ، فرمان، حکمنامہ۔
بڈھیپڑے/بڈھیپڑا: بڑھاپا۔
بُردبار: برداشت کرنے والا، صابر، متحمل۔
بردے: غلام، کنیزیں، جنگی قیدی۔
بَرڑ: دیوانہ، پاگل۔

برق بار: بجلیاں گراتی آنکھیں، شوخ آنکھیں۔
برق پاش: بجلی گرانے والا۔
برق خاطف: آنکھوں کو خیرہ کرنے والی روشنی، بہت تیز اور شعلہ ریز بجلی جو آنکھوں کو چکاچوند کر کے آناً فاناً غائب ہو جائے۔
برور: سرکنڈے کا پھول، سخت قسم کی ایک گھاس۔
برہوں/برہا: ہجر، جدائی، فراق، فرقت۔
بُستان: بوستان، باغ، چمن۔
بسترے گول کرنا: فرار اختیار کرنا، بھاگ جانا، چلے جانا۔
بلند اقبال: خوش نصیب۔
بلند پردازیاں: اعلیٰ خیال، بلند تخیل۔
بندہ پروری: احسان، عنایت، غلام کو پالنے کا عمل۔
بندی: باندی، خدمتگار، ملازمہ۔
بنّے: کنارے۔
بوپڑا/بوپڑے: خوبصورت، دلکش
بوڑ/بوڑنا: ڈبونا۔
بوستان: باغ، چمن۔
بول براز: فضلہ، پاخانہ۔
بُوہا/بُوہے: دروازہ، در، چوکھٹ۔
بہاگ: بلاول ٹھاٹھ کا ایک راگ جو آدھی رات کے وقت گایا جاتا ہے۔ اس کا مزاج پرسکون ہے۔
بہبود: بھلائی، بہتری، فائدہ۔
بے: دادی یا نانی (بے جی)۔
بے آب: بے عزت، بدنام۔
بیداد: ظلم وستم، ناانصافی۔
بیرا/بیرے: گوشت کے ٹکڑے، بوٹیاں۔
بیراگ: نفس کشی، ریاضت، جوگ، تیاگ، ایثار۔
بیلی: دوست، محبوب۔
بیلے: چراگاہ، دریائی جنگل۔

بھاگ سولکھنی: خوش نصیب، خوش قسمت۔
بھال: تلاش، جستجو، تجسس، ٹوہ۔
بھانے: خیال میں، رائے میں (دید ماہی دا ساڈے بھانے جیو کر جام طہوری)۔
بھاہ: آگ۔
بھٹ: برہمنوں کا ایک فرقہ۔
بھٹھ: آگ، آگ کی بھٹی۔
بھجدے (بھجنا): ا۔ بھاگنا، دوڑنا، ۲۔ ٹوٹنا، توڑنا، وعدے سے مکر جانا۔
بھروٹیاں/بھروٹے: ابرو۔
بھس: خاک، راکھ۔
بھل گئی دی بھل معاف کردے: گنہگار کی خطا معاف کردو۔
بھلنہار: بھولنے والا۔
بھنسوالیاں: تسلیاں، بہلانا پھسلانا۔
بھوچھن: دوپٹہ، اوڑھنی۔
بھوری والا: بھورے رنگ کی کملی والا۔
بھوگ/بھوگنا: سہنا، برداشت کرنا، جھیلنا۔
بھونڈری ساں: پھرتی تھی۔
بھیراں/بھیر: ایک قسم کا باجہ، نقارہ (بھیروں ایک راگ کا نام ہے)۔
بھیل: ہندوستان کی ایک قدیم نسل کے لوگ جو راجپوتانہ کے علاقے میں پائے جاتے ہیں۔

پاج: جھوٹ، بھید، اصلیت، گناہ۔
پاراُرار: اُدھر اور اِدھر۔ پار: اُس پار، اُرار: اس طرف۔
پاڑ: سوراخ، شگاف، پھٹی ہوئی جگہ۔
پاسے ماردیاں جاوندی رَین ساری: کروٹیں بدلتے ساری رات گزر جاتی ہے۔
پاکباز: زاہد، پارسا۔
پاک خمیر: عالی نسب۔
پاندھیاں/پاندھا: جوتشی، نجومی، رمال۔
پائلاں/پیلاں: ناچ، مور کا ناچ۔

پپولیا/پپولنا: ا۔ بغیر دانتوں کے چبانا، ۲۔ بولنا، کہنا۔
پَت: آبرو، عزت، ساکھ، نیک نامی، حیا، شرم، اعتبار، لاج۔
پُٹھاں: لوہے کو بھٹی میں گرم کرنے کا عمل۔ آمیزش کرنا، چاشنی دینا، تمبا کو وغیرہ کو مزید کڑوا کرنے کے لیے آک وغیرہ کے پتوں میں دفن کرنا تاکہ اس میں آک کا اثر سرایت کر جائے۔
پُج: حیثیت، استعداد، ہمت، طاقت، رسائی، مراد، اپروچ۔
پختہ کام: آزمودہ کار، ماہر۔
پرتوا/پرتوے: پرتو، عکس۔
پرتی پال: مزارع۔ کسی کی زمین پر کاشتکاری کرنے والے۔ غلام۔
پرنالڑے: پرنالے (پرنالہ)، کوٹھے کے پانی کی نالی یا پانی کی دھار، پانی نکالنے کی نالی۔
پروار: گھرانہ، خاندان۔
پروانڑے: پروانے۔
پرہیوں: پنچایت، جرگہ، مجلس، ٹولی۔
پریت: پیار، محبت۔
پریم: پیار، محبت۔
پڑچھ: چھپٹ مارنا، جیسے شاخ سے پھول توڑتے ہیں یا پھول سیپتیاں اکھاڑ لیتے ہیں۔
پشت پناہ: حمایتی، حامی، مددگار، معاون۔
پشور: پشاور۔
پکاوساں/پکاونا: یاد کرنا، ورد کرنا۔
پگاہ: تڑکا، سحر، صبح۔
پلنگ: چیتا، ایک درندہ جس کے بدن پر سیاہ دھبے ہوتے ہیں۔
پلھنگ: مسہری، بڑی چارپائی۔
پُن دان: بخشش، خیرات، خیر خیرات۔
پُن کال: وہ قحط جو بارش کی کثرت سے ہو۔
پنچھال: حال پوچھنے والا۔
پندھ: راستہ، فاصلہ، مسافت، سفر۔
پوٹ: پہاڑ کی چوٹی، بوجھ، وزن دار چیز۔
پوہ پالے: پوہ کے مہینے کی سردی۔ پوہ ایک ہندی مہینے کا نام۔

پوہتے: پہنچے۔
پیت: پریت، عشق، محبت۔
پیروانی: ننگے پاؤں۔
پیشوا: راہبر، راہنما۔

پھ

پھاتی: پھنسی، پھنس گئی، جکڑی گئی۔
پھاس: پھنسنے کی حالت۔
پھاہی: پھندا۔
پھٹیا: زخمی کیا۔
پھلیل: معطر تیل، خوشبو۔
پھوہاریاں ہار: فواروں کی طرح، فواروں کی مانند۔
پھوہاڑے: گندم، اناج یا بھوسے کے ڈھیر۔

ت

تاب: حوصلہ، ہمت، سکت۔
تانیں رتان: سنتان، اولاد۔
تاہنگ رتانگھ: انتظار، امید، آس۔
تائب: توبہ کرنے والا۔
تتی رتتڑی: ابھاگی، بدنصیب۔
تج: چھوڑنا، دستبردار ہوجانا، کنارہ کش ہوجانا۔
تحلیل: کسی چیز میں شامل ہونا۔ محلول میں کسی چیز کا حل ہونا، آہستہ آہستہ ختم ہونا۔
تخصیص: مخصوص کرنا، خاص کرنا۔
تُرت: فوراً، جلدی سے۔
تردید: رد کرنا، جواب دینا۔
ترقیم: لکھائی، نگارش۔
تَس: پیاس، ضرورت۔
تصریحات: تصریح کی جمع، توضیحات، تشریحات۔
تعظیم: بزرگی، عظمت، احترام، وقعت۔
تفضیل: ترجیح، فوقیت، فضیلت۔

تقصیر: قصور۔
تقلید: پیروی۔
تَم: اختتام۔
تُمبنا: تومنا، دُھنا، روئی کودُھنا۔
تنبو: خیمہ۔
تنویر: نور، چمک، روشنی کرنا۔
تیاگ: ترک، ترک تعلق، چھوڑنا، دست برداری، کنارہ کشی۔

تھ

تھاؤ: تھاں، جگہ
تھوڑ: کمی۔

ٹ

ٹُنب: چبھن، چھیڑ، ٹیس۔
ٹورنا: بھیجنا، رخصت کرنا۔
ٹول: ٹولا، گروہ۔

ٹھ

ٹھاک: روک، رکاوٹ، بندش۔
ٹھگی: دھوکہ، فریب۔
ٹھوٹھے: کشکول، کاسے، مٹی کے برتن۔
ٹھیل: دھکالگانا، سرکانا، ایک جگہ سے دوسری جگہ لے جانا۔

ث

ثابتی: ثابت قدمی، حوصلہ۔
ثبت: کندہ کیا ہوا، تحریر کیا ہوا، مندرج۔

ج

جاتی: سمجھی، خیال کی۔
جاچیا/جاچنا: اندازہ لگانا، پرکھنا۔
جال/جالنی/جالنا: برداشت کرنا، جھیلنا (جال دِتا بمعنی ساڑ دِتا)
جام زلال: صاف اور نتھرے ہوئے پانی کا پیالہ۔
جامع ذات: ایسی ذات جس میں تمام خوبیاں پائی جاتی ہوں۔

جان وِکا بھندے: جان قربان کر بیٹھتے ہیں۔
جاں تک: جب تک۔
جائیں: جگہیں۔ پنجابی میں جا بمعنی جگہ کی جمع: جائیں۔
جبال: جبل کی جمع۔ پہاڑ۔
جحیم: دوزخ، جہنم۔
جدو کناں/جدو کڑے: جب سے۔
جراں/جرناں/جرن: برداشت کرنا، سہنا۔
جرعہ: گھونٹ، پانی کو وہ مقدار جو منہ میں لی جاسکے۔
جڑھ: جڑ، بنیاد۔
جگ بیتی: دُنیا کی سرگزشت، زمانے کے حالات۔
جگر بند: فرزند، بیٹا، اولاد کی طرح پیارا۔
جَلیاں: صدائیں، بلند آوازے۔
جم: جمشید کی تخفیف، ایران کے پیشدادی خاندان کا چوتھا بادشاہ۔ جو اپنے پیالے میں جھانک کر واقعاتِ عالم کی جھلک دیکھ لیا کرتا تھا۔ اس پیالے کو جامِ جم یا جامِ جمشید اور جامِ جہاں نما کے نام سے شہرت حاصل ہے۔
جنجو: زنار، وہ دھاگہ جو ہندو گلے سے بغل کے پیچھے تک ڈالتے ہیں۔
جنڈ: ایک جنگلی درخت۔
جواد: سخی، بہت بخشش کرنے والا۔
جوت: روشنی، اجالا۔
جود: سخاوت، فیاضی۔

﴿ جھ ﴾

جھات: جلوہ۔
جھاڑ: جھاڑیاں، خاردار پودے۔
جھُگے: جھونپڑے، گھر، مکان۔
جھال: چمک، روشنی، خوبصورتی۔
جھانجھا: جھانجھٹ، جھگڑا، فکر، اندیشہ۔
جھب: فوراً، آنکھ جھپکنے کا لحظہ۔
جھل: خاردار جھاڑی یا درخت، جھنگڑ۔

جھلاں: جنگل، دریا کے کنارے کا گھنا جنگل۔
جھلکے: ا۔شعلہ، جھلسا ہوا ۲۔تندوری روٹی کو بھی جھلکا کہا جاتا ہے۔
جھوٹے: جھوٹے، جھولنا۔
جھور: چھالا جو پھوٹ گیا ہو۔
جھورا: ا۔پچھتاوا، پشیمانی، ندامت، جلن، اضطراب۔
۲۔مرجھایا ہوا، خشک، پژمردہ۔
جھول: جھولی، دامن۔
جھونس: مرجھانا۔

چ

چارچوفیر: چاروں طرف، ہر طرف۔
چاک: نوکر، مجازاً عاشق یا رانجھا۔
چاک کیتا: پھاڑیا، پھاڑ دیا۔
چالڑا: چالا۔چال چلن، عادت، طرز، خو۔
چاننا: چانن۔روشنی، نور۔
چاہ: ا۔چاہت، ۲۔کنواں۔
چت: جی، خیال، توجہ، دھیان۔
چٹی: نقصان، جرمانہ، بھگتان۔
چٹھا: حساب کتاب کا رجسٹر، کھاتہ۔
چرخ: آسمان۔
چرناں وچ: قدموں میں۔
چڑھتل: شان وشوکت، رعب۔
چلیٹی: نوکر، چاکر، خادمہ۔
چم: چمڑی، کھال۔
چماری: چمار کی مؤنث۔ایک نیچ جاتی، موچی، کمینہ، رذیل۔
چمانڈڑے زخم: ایسے زخم جن میں جلن اور خارش ہو رہی ہو۔
چنبھی: غوطہ، پانی میں تیراکی سے متعلق۔
چندرماں دی چودھویں: چاند کی چودھویں۔
چنہاں: چناب۔

چودھار: چاروں طرف، ہر طرف۔
چوڑ: بربادی، تباہی، نقصان۔
چُوہڑ: چُوہڑا کی تخفیف۔ ایک نیچ جاتی، خاکروب، بھنگی۔
چیت: چیتر، ہندی مہینے کا نام۔

چھ

چھب: زیب وزینت، آرائش، نازوانداز، معشوقانہ انداز۔
چھل: ا۔مکر، فریب، دھوکا، ۲۔زخمی کرنا۔
چھونڈری: کڑھائی کرنا۔
چھیک: چھید، سوراخ، رخنہ۔
چھیل: بانک پن، خوبصورتی، وضع داری۔

ح

حاضر باش: ہر وقت حاضر رہنے والے، مصاحب۔
حدوث: قدیم کی ضد، تازہ، نیا، پیدائش، وجود میں آنا۔
حرص آز: طمع، لالچ۔ دونوں الفاظ ترکیب کے طور پر مستعمل ہیں (حرص وآز)۔ دونوں مترادف ہیں۔
حرص وہوا: طمع، لالچ، ہوس۔
حرف گیریوں رحرف گیری: نکتہ چینی، عیب جوئی۔
حریر: ریشم، ریشمی کپڑا۔
حریف: دشمن، بدخواہ۔
حریم: خانہ کعبہ کی بیرونی دیوار، گھر، مکان، گھر کی چاردیواری حاجی کا خاص لباس۔
حزیں: غمگین، رنجیدہ۔
حُسن یوسفی: حضرت یوسفؑ کا حسن۔ بہت حسین محبوب کے لیے تشبیہ کے طور پر استعمال ہوتا ہے۔
حُسود: حاسد کی جمع، حسد کرنے والے (حَسود: بڑا بدخواہ)۔
حصر: گھیرنا، احاطہ کرنا، محدود علاقہ۔
حلیم: بُردبار، صبر والا، متحمل۔
حیات دوام: ہمیشہ کی زندگی۔ ابدیت۔
حیف: افسوس، حسرت، تعجب یا نفرت کے اظہار کے لیے۔
حضیض: پستی، گڑھا، نشیب۔

﴿......خ......﴾

خار: ۱۔دشمنی،عداوت، ۲۔کانٹا۔
خارببول: کیکر کے کانٹے۔
خاک سما: مٹی میں مِل جانا، دفن ہوجانا۔
خاک مغاک: زمیں، مٹی کا گڑھا، مراد انسانی جسم۔
خال: تِل، ایک سیاہ نقطہ جوقدرتی طور پر چہرے یا جسم پر ہوتا ہے۔
خام طبع: کمزور کردار کے لوگ یا کچی فطرت والے۔
خانہ زاد: غلام، مالک کے گھر پیدا ہونے والا غلام۔
خد: رخسار، گال۔
خزف ریزے: ٹھیکریاں، ٹھیکری کے چھوٹے چھوٹے ٹکڑے، کنکر۔
خصم: شوہر، مالک۔
خصومتاں: کینہ، بغض، دشمنی۔
خفی جلی: مراد ظاہروباطن، اندر باہر۔خفی: پوشیدہ، چھپاہوا، مخفی، جلی: ظاہر، روشن، واضح لکھاہوا۔
خفیف: ہلکا، سبک، کم ظرف، ذلیل، رسوا، شرمندہ، نادم۔
خلاصی: چھٹکارا، آزادی۔
خلعت: لباس۔
خلود: ہمیشگی، دوام، ابدیت۔
خُمر: شراب۔
خمید: خمیدہ، خم کھائی ہوئی، جھکی ہوئی، ٹیڑھی۔
خوردیوں: خوردہ سے۔نذر نیاز کی شیرینی سے۔
خورش طعام: خوراک، کھانے پینے کی اشیاء۔
خوشنودیاں: رضامندی۔
خُوک: سؤر، خنزیر۔
خیر: ۱۔خیرات، ۲۔خیریت، صحتمندی۔

﴿......د......﴾

داتے: داتا کی جمع، سخی۔
دانے: عقلمند، صاحبِ فہم۔پنجابی میں دانا کوجمع کی صورت میں دانے کہا جاتا ہے۔

دار تے رَسن: سُولی تے پھانسی۔
دارالفیض: روحانی مرکز، مرشد خانہ۔
دارُوں: دوا، علاج۔
دُرِّ آبدار: چمکیلا پتھر۔
دُرِ یتیم: وہ موتی جو سیپ میں اکیلا ہو، بڑا موتی۔
دراڈی: بہت دور، فاصلے پر۔
دُربار: موتی برسانے والا، دولت نوازنے والا۔
دردرسیدیاں: دردرسیدہ۔ غمگین، رنجیدہ۔
دردرنجانیاں/دردرنجانے: غمزدہ، رنجیدہ، غمگین۔
درس: ا۔ دیدار، نظارہ، ۲۔ سبق۔
درس گیر: درس یا سبق لینے والا، شاگرد۔
دُرکاریاں: دھتکاری ہوئی۔
دبیر: کاتب، لکھنے والا۔
دِل آرام: دل کو آرام دینے والا۔
دل پذیر: دل پسند، مرغوب۔
دل ٹھگ: دل موہ لینے والا، معشوق۔
دل دی دِلی لُٹن کارن: دل کی دلی لوٹنے کے لیے۔ مراد دل کی آباد دنیا کو برباد کرنے کے لیے۔
دل رُبا: دلکش، دل لبھانے والا۔
دل ریش: رنجیدہ، غم زدہ۔
دل شاد: خوش، بشاش، مسرور۔
دل گیر: مغموم، اداس، رنجیدہ۔
دَندے لا: کنارے لگاؤ۔
دِن رَین: دن رات۔
دُود: دُھواں۔
دوتی/دوتے/دوتیاں: دشمن، شرپسند، رقیب، منافق۔
دوس: دوش، الزام۔
دوئی: وحدت یا یکتائی کی ضد، شرک کرنا، غیریت۔
دہاڑے: دِن (دہاڑے)۔

دہقان: گاؤں یا دیہات کا باشندہ، کسان۔
دِہی: جسم، بدن۔
دِیدیاں/دِیدے: آنکھیں۔

دھ

دھاڑ: مصیبت، مشکل، حملہ۔
دھاوندااے: ڈراتا ہے، خوفزدہ کرتا ہے۔
دھرت: زمین، ارض۔
دُھرُو: گھسیٹنا، کھینچنا۔
دُھروں: ازل سے (پنجابی میں ازلوں)، شروع سے۔
دھگانے: زبردستی، جبر، ظلم، ناانصافی۔
دُھم: دھوم، شہرہ۔
دھمدی نہ: طلوع نہ ہوتی، برپا نہ ہوتی۔
دُھن: گرمی، لگن، شوق۔
دُھن بھاگ: خوش قسمتی، اقبالمندی۔
دھندوکار: اندھیارا، ظلمت، تاریکی، آفرینش جہاں سے قبل کا وہ دور جب چاندسورج وغیرہ کی روشنی نہ تھی۔
دُھوڑ: خاک، دُھول۔
دھوہیں: چھپر، جھونپڑی۔
دِھیراں: تسلیاں۔

ڈ

ڈابو: ڈبودینے والا، غشی، گھبراہٹ۔
ڈانگری: ڈنگر یعنی مویشی چرانے والا۔
ڈانواں ڈول: ڈگمگانا، پریشان، متذبذب۔
ڈُچھ: کھاجانا، نگل جانا۔
ڈَل: جھیل، تالاب۔
ڈَنڈ: شوروغل، چیخ و پکار۔
ڈنڈُول: درد کی لہر، دردِ شکم۔
ڈوربھور: فریفتہ بھنورا، مجازاً عاشق۔

ڈوم: مراثی، مغنی۔

ڈھ

ڈھائیں: چیخ وپکار، بلند آواز میں بَین۔
ڈِھنگر: کانٹے دار جھاڑیاں، خشک خاردار جھاڑیاں یا لکڑی۔
ڈھو: سہارا، ٹیک، پناہ، اوٹ۔
ڈھوئی: آسرا، پناہ، سہارا۔

ذ

ذاتی اسم: اسم ذات، اللہ۔ جس سے کوئی وصف معلوم نہ ہو۔ خدا کے صفاتی ناموں کے علاوہ یعنی ''اللہ''
ذقن: ٹھوڑی، چہرے کا نچلا حصہ۔

ر

رب رکھے: رب سلامت رکھے۔ دعائیہ کلمہ (سلامت رہو)۔
راٹھ: راجا، حاکم، سردار، امیر، چودھری۔
رافت: مہربانی، رحمت کی شدّت۔
راگ وراگ: جدائی کا راگ۔ ہجر وفراق کے نغمے۔
راہ وِچ کھٹ نہ ٹوئے: رکاوٹیں یا مسائل پیدا نہ کرو۔
راہیاں: راہی، مسافر، راستے پر جاتے لوگ۔
رَت: خون، لہو۔
رُجھ: مصروفیت، مشغول ہونا۔
رُخ انوار: روشن چہرہ، دمکتا ہوا چہرہ۔
رَخت: ا۔ سامان، اسباب، ۲۔ بدن۔
ردّی/ردّی گئی: نامنظور شدہ، ٹھکرائی ہوئی، مطلقہ۔
رُکھ: درخت۔
رَملی: رَمال، جوتشی، نجومی، علم رمل کا ماہر۔
رنجور: رنجیدہ، غمگین، افسردہ۔
رنڈیپا: بیوگی، رنڈاپا، شریک حیات کے فوت ہو جانے کے بعد کا زمانہ۔
رنگن: رنگ روپ، رنگت، رنگین مٹی کا لیپ جو کمہار برتنوں پر لگاتے ہیں۔
روال: ذرہ بھر، قدرے، تھوڑا سا۔
روڈ بھوڈ: استرے سے مُنڈا ہوا سر۔ بالکل ٹنڈ منڈ جس کے سر، داڑھی، مونچھیں اور بھویں

صاف ہوں۔ ہندو جوگی ایسا روپ دھارن کرتے ہیں۔

روگ ونجان والا: دکھ درد دُور کرنے والا۔

رُول: رفتار، سفر، چکر۔

ریتی: سوہن، رگڑنے کا اوزار۔

ریگ صحرا: صحرا کی ریت۔

﴿......ز......﴾

زاری: رونا دھونا۔

زاغ: کوّا۔

زبوں: خراب، معیار سے گرا ہوا، نچلے درجے کا۔

زرضرور: دولت۔

زلف دے پیچ: زلف کے بل، زلفوں کا آپس میں الجھنا۔

زلف شب گیر: رات کی طرح کالی زلف۔

زنبیل: تھیلی، جھولی۔

زندیق: وہ شخص جو خدا کی وحدانیت کا قائل نہ ہو، کافر۔

زہیر: کمزور، ناتواں، پریشان۔

زیر نگیں: تصرف میں، اختیار میں، مطیع، محکوم، مسخر۔

زیر و بم: نیچا اور اونچا، ساز بجاتے ہوئے اونچی نیچی آواز۔

﴿......س......﴾

ساٹھ: ساتھ، بھروسہ۔

سادھواں/سادھو: جوگی، تارک الدنیا، ہندو درویش۔

سار: خبر۔

ساس: سانس۔

ساک سین/سین تے ساک: عزیز رشتہ دار، اقربا، ناتا، رشتہ۔

سالک: صوفی، سلوک کی منازل طے کرنے والے۔

سام: سنبھال، کسی چیز کو سنبھال لینا یا سنبھال کر رکھنا۔ (سام سمہال)

سانجھ: شراکت، حصہ داری۔

سانگ: نیزہ، بھالا، نوک۔

ساہنسیاں/ساہنسی: سانسی یا ساہنسی ایک قبیلہ۔ ساہنسی قوم کے فرد۔

سبو: جام، پیالہ، گھڑا۔
سبیلاں: ا۔کوشش، ارادے۔۲۔ بر سر راہ پانی پینے کا انتظام۔
سپ زہری: زہریلے سانپ۔
سجیلڑے: سجیلے، خوبصورت، سجا سجایا۔
سچد ھار: سچا۔ سچ اپنانے والا۔
سحاب: بادل، گھٹا۔
سحور: سحر کی جمع۔ صبحیں۔
سخن: بات، کلام۔
سَد: بلا، بلاوٴ۔
سدھرا گئی: تمنائی ہونا، ملنے کی آرزو، طلب کا شدید ہونا۔
سِرِّ نہاں: گہرا راز، پوشیدہ راز، چھپے ہوئے بھید۔
سراپ: بد دعا، لعنت، دھتکار۔
سراجاً منیر: روشن چراغ، حضورؐ کا ایک خطاب۔
سِرا ند: آخر۔ تکمیل۔ چار پائی کے تکیے یا سُر والی طرف کو سراند کہا جاتا ہے۔
سر پوش: دوپٹہ، اوڑھنی، چنری، سر ڈھکنے کا کپڑا۔
سُرت: ہوش، سوجھ، شعور۔
سرداوساس: سرد آہیں۔
سروآزاد: ایک شاخ کا بالکل سیدھا سرو جس کی شاخیں بالکل سیدھی تنی رہتی ہیں۔ اس میں پھل نہیں آتا اور کجی بھی نہیں آتی۔ اس لیے اسے آزاد کہتے ہیں۔
سَرُ وپے/سَرُ وپا: لباس، خلعت۔
سریر: ا۔تخت شاہی، حکومت، بادشاہی، ۲۔ بدن، جسم۔
سطحی: اوپری، سرسری۔
سقرسعیر: دوزخ کا بھڑکتا ہوا طبقہ۔
سقم: نقص، بیماری، غلطی، خرابی۔
سِلکدی: ترستی ہوئی، تڑپتی ہوئی۔
سکندیاں: سِسکتی ہوئی، پڑپتی ہوئی۔
سُکھ لٹیاں: جن کا سُکھ چین لُٹ گیا ہو، برباد، رنجیدہ۔
سَکھنا: خالی۔

سلسبیل: بہشت کی ایک نہر، خوشگوار چیز، شراب۔
سمک: مچھلی، کنایۃً زمین کا سب سے نچلا طبقہ۔
سُنجے رُنجا: خالی، سنسان، ویران۔
سنجاب سمور: ایک باریک پشم والا چوہے سے ذرا بڑا برفانی جانور جس کی کھال سے پوستین بناتے ہیں۔ سمور اس جانور کی کھال کو کہا جاتا ہے۔
سنجوگ: میل ملاپ، رشتہ، تعلق، واسطہ۔
سنگ تے انگ اتنگ ہوئے: رشتہ داریاں یا تعلق ٹوٹ گئے یا بچھڑ گئے۔
سنگ پارس: ایک پتھر جس کی نسبت مشہور ہے کہ لوہے کو سونا بنا دیتا ہے۔ کنایۃً فیاض، داتا، سخی۔
سنگ چقماق: ایک قسم کا پتھر جس کے رگڑنے سے آگ پیدا ہوتی ہے۔
سَنگاں: شرماؤں۔ شرمانا۔
سِنگیاں: سینگ کی جمع، جو علاج کے لیے جسم پر لگاتے ہیں۔
سوائیاں: اضافہ، سوا گُنا، کافی زیادہ۔
سوبھن/سوبھنا/سوبھدا: جچنا، پھبنا، مناسب ہونا، موزوں ہونا۔
سوختہ: مصیبت زدہ، افسردہ، جلا ہوا۔
سَوراں/سورنا: وِرد کرنا، یاد کرنا۔
سورمے: بہادر، شجاع، دلیر۔
سوکھلڑی (سوکھی): آسان، سہل۔
سونپ سپونیاں: جانے سے پہلے کسی کو ذمہ داریاں دینا، حوالے کرنا۔
سَونہہ: قسم، سوگند۔
سوہار یا/سوہارا: خوبصورت، دلکش، سُندر۔
سوہاوندا/سوہاوندی/سوہاونا/سوہاوے: زیب دینا، مناسب یا اچھا لگنا، خوبصورت لگنا، جچنا۔
سوہلے: خوشی کے گیت، شادی کے گیت۔
سَے: سو۔ ننانوے کے بعد اور ایک سو ایک سے پہلے کا گنتی کا ہندسہ۔
سیاہیاں: اندھیرے، ظلمتیں۔
سیر: حصہ، شراکت، ساجھاپن۔
سیس نوائی: سر جھکانا، عزت وتکریم کرنا۔
سیمیں ساق/سیم ساق: جسمانی طور پر خوبصورت۔
سَین: سائیں کی تانیث بمعنی مالکن، ساک کے ساتھ مستعمل لفظ جیسے ساک سین۔

سیوادار: خدمتگار، خادم۔

﴿ش﴾

شادکام: خوشحال، خوش، خرم، کامیاب۔
شام: محبوب۔
شتاب: جلدی، فوراً۔
شش جہات: چھ اطراف، کنایۃً تمام عالم یا ہر طرف۔
شعیر: جَو۔ اناج کی ایک قسم، جَو کی خاص قسم جو مریضوں کے لیے کام آتی ہے۔
شقی: بد بخت، بدنصیب۔
شمس بازغہ: روشن چمکتا ہوا سورج۔
شمس رخشاں: چمکتا ہوا، منور، روشن سورج۔
شنید: سنوائی، شنوائی۔
شوہ: گہرا دریا۔
شوہدا: غریب، بے آسرا، بے چارہ۔
شہاب: شعلہ جوالا، بلند شعلہ، شہاب ثاقب ایک ستارہ جو آسمان سے گرتا ہوا دکھائی دیتا ہے یا آتش بازی کی طرح چھوٹتا ہوا دکھائی دیتا ہے۔
شیر: دودھ۔
شینہہ: شیر۔

﴿ص﴾

صاعقہ: زمین پر گرنے والی بجلی۔
صبوری: صبر۔
صَرف: کلموں کی شناخت اور ادل بدل معلوم کرنے کا علم۔
صرفہ: بچت، کنجوسی، کفایت شعاری۔
صف تفلین: سوالیوں کی صف۔
صوتِ غراب: کوّے کی آواز۔
صوری: معنوی کی ضد، ظاہری۔

﴿ط﴾

طاق: طاقچہ یا طاقچی، کھڑکی۔
طبع زار: پریشان طبیعت، افسردہ، بے کس۔

طالع: نصیب، قسمت، اقبال۔
طامات: شیخی خوری، ریا کار صوفیوں کی مبالغہ آمیزی۔
طرح: انداز، ڈھب۔
طرفے: طرف
طعن تشنیع: لعن طعن، جلی کٹی باتیں، لعنت ملامت۔

ظ

ظفرمندی: کامیابی، نصرت، فتحیابی۔
ظل ہما: ہما نام کے پرندے کا سایہ، کہتے ہیں کہ جس شخص پر یہ سایہ پڑ جائے اسے بادشاہی مل جائے۔
ظلمات: تاریکیاں، اندھیرے۔
ظلمتاں جہل نادانیاں دی: جہالت، اجڈ پن، کم علمی، گمراہی کے اندھیرے۔

ع

عارفاں/عارف: صوفی، زاہد، عبادت گزار، پہچاننے والا۔
عبیر: مشک گلاب اور صندل سے تیار کردہ سفوف، خوشبو۔
عتاب: غصہ، ناراضی، خفگی۔
عشاق: عاشق کی جمع۔
عشق شوریدیاں/عشق شوریدہ: عشق میں پریشان۔
عشق طیور: کنایۃً عاشق۔
عشق عدول: عشق سے منہ پھیرنا، روگردانی، انکار۔
عطر بیز: خوشبو پھلانے والی/والا۔
عقدے: گرہیں، گتھیاں، گانٹھیں۔
علم عروض: وہ علم جس میں شعر کے اوزان، بحور، زحافات کے اصول بیان کیے جاتے ہیں۔
علم لدنی: خداداد علم، وہ علم جو الہام یا وحی کے ذریعے حاصل ہو۔
علم معقول منقول: علم معقول سے مراد علوم عقلیہ جیسے ریاضی، اور فلسفہ وغیرہ۔ اسے سائنسی علوم کے لیے بھی استعمال کیا جاتا ہے۔ علم منقول سے مراد علوم نقلیہ جیسے حدیث، فقہ، تاریخ یا ماضی میں لکھی گئی باتیں۔
علوم مروجہ: وہ علوم جو رائج یا رواں ہوں۔ اپنے زمانے کے رائج علوم وفنون۔
عندلیب: بلبل۔

عہدالست: روزازل کا وعدہ، اللہ تعالی اور انسان کے مابین پیمان جس کا ذکر قرآن میں آیا ہے، روز اوّل کا قول وقرار، خلقت، عالم سے پہلے عالم ارواح میں خدا تعالی کے حضور اس کی الوہیت کا قول وقرار۔

﴿......غ......﴾

غبغب: ٹھوڑی کے نیچے لٹکا ہوا گوشت، ٹھوڑی کا گڑھا۔
غِربال: چھلنی، آٹا وغیرہ چھاننے کا آلہ۔
غرقاب: گرداب، بھنور، ورطہ۔
غلاف کرسی: پردہ ڈالے گا۔
غِلمان: غلام کی جمع، نوعمر لڑکے، جنت کے کم سن خادم۔
غم رُبا: غم چھیننے والا۔ (رُبا فارسی مصدر ربودن کا صیغۂ امر جو کسی اسم کے بعد آ کر اسے اسم فاعل ترکیبی بنا دیتا ہے اور چھیننے والا کے معنی دیتا ہے جیسے ہوش رُبا۔
غمز/غمزہ: آنکھ کا اشارہ، ناز۔
غنیم: لوٹنے والا، دشمن، حریف۔
غیاب: غائب کی جمع۔ پوشیدگی، غیر موجودگی۔
غیریتاں: غیریت، دوئی، شرک۔

﴿......ف......﴾

فسق فجور: بدکاری، گمراہی، بدچلنی۔
فغفور: چین کے قدیم بادشاہوں کا لقب۔
فگار: زخمی، گھایل، مجروح، مرکبات کے آخر میں آتا ہے جیسے جگر فگار، دل فگار وغیرہ۔
فوق سماء: آسمان سے اوپر۔
فہمیدہ: فہم وعقل رکھنے والا، سمجھدار، عقلمند۔
فیض عمیم: فیض عام، سب پر لطف وکرم۔
فیض مآب: فیض بخشنے والا، جس سے فیض حاصل ہو۔
فیلسُوف: دانشمند، حکیم، عالم، فاضل۔

﴿......ق......﴾

قاسم: تقسیم کرنے والا۔
قاطع: قطع کرنے والا، ردکرنے والا، ختم کرنے والا۔

قال: بات، گفتگو، تقریر۔
قحط الرجال: آدمیوں کا کال، بھلے مانسوں اور لائق لوگوں کی کم پایا جانا۔
قدم رنجہ فرمائی: آمد، تشریف آوری۔
قضیے: جھگڑے۔
قطب مدار: مرکزی مقام کا حامل۔ وہ مقام جس کے گرد سیارے گردش کرتے ہیں۔
قرح: زخم، گھاؤ، مصیبت۔
قطع برید: قطع کرنے یا کاٹنے کا عمل۔
قند پاریا/قند پارے: شکر پارے، مٹھائی، شیرینی۔
قند نبات: شیرینی، مٹھائی، کنایتہً بہت شیریں۔
قہاریاں: ظلم، غضب، عذاب، روگ، مشکل۔
قیل مقال: گفتگو، بات چیت، بحث، تکرار۔

﴿.....ک.....﴾

کات: کاٹنے کا اوزار، لمبے بانس کے ساتھ لگی ہوئی درانتی۔
کاج: شادی، بیاہ، خوشی کی تقریب۔
کاری: سخت، شدید۔
کاسنوں: کس لیے، کیوں۔
کاسے/کاسا: پیالہ۔
کال: تقدیر، مصیبت، قحط، کمی۔
کامیاں/کامے: ملازم، نوکر، خدمتگار۔
کانگ: کوا۔
کانیاں: کانی کی جمع، تیر۔
کاہلاں/کاہلا: بے صبرا، جلد باز۔
کاہی: کائی، گھاس، پھپھوندی۔
کائی: کوئی۔
کبک: چکور۔
کپّر: بھنور، بڑی لہر، موج۔
کُتڑی: کتیا، نیچ، کمین۔
کتنا: کاتنا، سوت کاتنا، دھاگہ یا رسی بنانا۔

کٹ: اثر۔
کٹاری: خنجر، نیچہ۔
کُٹھا: ذبح کیا، قتل کیا۔
کٹھیالڑی رکٹھیالی: سنار کی دھات پگھلانے والی چھوٹی سی پیالی، پتھر کا گڑھا جس میں دھات کوٹتے ہیں۔
کج: حیا، شرم، پردہ، اوڑھنی۔
کچڑی: نادان، کم عقل۔
کدورتاں: نفرتیں، رنجش، آزردگی۔
کراس: نگریزی کا لفظ۔ کاٹنے کے معنی میں مستعمل ہے۔ کاٹنا یا مٹانا، قلم زد کرنا۔
کرد: کارد، لمبا چاقو، چھری۔
کُرلاوندی رکرلان رکرلاٹ: چیخ، پکار، شور، کراہنے کی آواز۔
کرنگ: برساتی نالہ جو بارشیں نہ ہونے سے خشک ہو جاتا ہے۔
کرّوبیاں: کروبی کی جمع۔ مقرب فرشتے، اعلیٰ درجے کے فرشتے۔
کریر: ایک خاردار جھاڑی۔
کُساکے: کم تر، کمزور۔
کسوف: سورج گرہن، چاند کا زمین اور سورج کے درمیان آ کر سورج پر اپنا سایہ ڈالنا۔
کشف: انکشاف کرنا، کھولنا، ظاہر کرنا۔
کشفِ قبور: صاحبِ قبر کا حال معلوم کرنا۔
کشاد: کشادہ، کھلی، وسیع۔
کفِ افسوس ملنا: ہاتھ مَلنا، افسوس کرنا، پچھتانا۔
کفش برداریاں: جوتے اٹھانے، سنبھالنے یا سیدھے کرنے کی سعادت۔
کُکارا: پکار، کُوک، دُہائی۔
کلاں: عقل، فہم، ہنر، فن۔
کلاوڑے (کلاوہ): بازوؤں کی گرفت میں لینا، بازوؤں کے گھیرے، گلے ملنے کا فعل۔
کلرشور: کلراٹھی زمین، بنجر زمین، ناقابل کاشت زمین۔
کلمل: بے چین، مضطرب، پژمردہ۔
کُلنگ: بلبل۔
کُلیکھے: کُلیکھ سے کُلیکھے۔ بدقسمت، بدنصیب۔

کمخواب: ایک قسم کا ریشمی کپڑا جو زری کے تاروں کی آمیزش سے بُنا ہوتا ہے۔ زربفت۔
کموت: بری موت، خودکشی۔
کندھی: کنارا۔
کنڈ دِتی رکنڈ دینا: مونہہ پھیر لینا، بے رخی دکھانا۔
کُن فیکون: ہو جا پس وہ ہو گیا۔ خدا تعالیٰ کو جب عالم کو پیدا کرنا منظور ہوا تو لفظ ''کُن'' ارشاد فرمایا۔
کنز قدوریاں: مدارس میں پڑھائی جانے والی کتابیں۔
کنسو: بھِنک، خبر، سراغ۔
کنگرہ: کلس، گنبد کے اوپر کا نوکدار حصہ۔
کُنہ: ا۔ حقیقت، انتہا، تہہ۔ ۲۔ دشمنی، کینہ۔
کوٹ: قلعہ، حصار، شہر۔
کوجھڑی: بدصورت، بدوضع، بھدا۔
کوراہ: اُلٹا یا غلط راستہ، بھٹک جانا، سیدھا راستہ چھوڑ دینا۔
کوڑمے رکوڑما: قبیلہ، خاندان، برادری، گھرانا، نسل۔
کول: پاس، نزدیک۔
کونت: شوہر، خاوند۔
کُہا: کہرام، چیخ و پکار۔
کُہاڑیاں: کلہاڑیاں۔
کیکناں رکیکن: ایک خانہ بدوش قبیلہ جو جرائم پیشہ شمار ہوتا ہے۔
کیراں رکیرنا: بکھیرنا، اوپر سے نیچے گرانا، اناج کی صفائی کا عمل۔
کیلوے رکیلے: منتر جس کے ذریعے بھوت، جن یا سانپوں کو رام کیا جاتا ہے۔ سانپ کو قابو کرنا۔
کیوان (کیواں): زُحل ستارہ جو قدیم ہیئت کے اعتبار سے ساتویں آسمان پر ہے، سنیچر۔

کھ

کھاڑے رکھاڑا: ضد، ہٹ، واسطہ، راستہ۔
کھپری ناد: تونبے کا بنا ہوا برتن، کشکول، فقیروں یا گداگروں کے پاس خشک کدو یا تربوز کا بنا ہوا ایک ساز ہوتا ہے جسے بجا کر صدا لگاتے ہیں۔
کھدیڑ رکھدیڑنا: دھکیلنا، دور ہٹانا۔
کھڑاپ: جدا ہونا، بچھڑ جانا، کھو جانا، گم ہو جانا۔

کھلوت: ٹھہراؤ، رکاوٹ، آرام، سکون۔
کھِنوں: گیند۔
کھیہڑا: ضد، ہٹ پیچھا۔

﴿......گ......﴾

گال دِتا: برباد کردیا، مٹی میں مِلا دیا۔
گانج: ایک جالی دار کپڑا۔ کسی پودے کو ایک جگہ سے اکھاڑ کر دوسری جگہ لے جانے کے لیے اس کے گرد کھودی ہوئی مٹی۔
گاہی: گاہنے کا فعل، فصل یا گھاس پھوس کو مسلنا۔
گرگ: بھیڑیے کی طرح داؤ لگانے والا جانور، مجازاً ظالم، سفاک، ستمگر۔
گڑا: ژالہ، اولہ، بادل۔
گزافیاں: بیہودہ گفتگو، بکواس۔
گل خام: ایک قسم کا پھول۔
گل ریحان: تلسی کا پھول۔
گلال: سرخ، لال، لالی، گلِ لالہ۔
گنج: خزانہ۔
گوت: خاندان، ونش، ذات۔
گوش: کان۔
گولی: خدمتگار، ملازمہ۔
گوہے: جانوروں کا گوبر جسے خشک کر کے ایندھن کے طور پر استعمال کرتے ہیں۔
گیری: لال مٹی، گلِ ارمنی۔

﴿......گھ......﴾

گھاٹ: کمی۔
گھنڈیاں: شکوے، شکایتیں، نفرتیں۔
گھول: دنگا فساد، لڑائی۔
گھولی: قریب۔

﴿......ل......﴾

لامکان: وہ مکان جس میں مکانیت کی تخصیص نہ ہو، عالم قدس جس کی کوئی سمت اور جگہ متعین نہیں۔

لاٹ: شعلہ، لو، چمک، روشنی۔

لاج: آبرو، عزت، شرم، حیا۔

لافاں: لاف زنی، شیخی، گپ، ڈینگ، تعلّی، خودستائی۔

لاگ گزاف: بیہودہ سرائی، شیخی، تعلّی۔

لانجھا/لانجھا: الجھاؤ، جھگڑا، پریشانی۔

لتاڑ: ا۔ملامت، سرزنش، مصیبت، ڈانٹ ڈپٹ، پامالی،
۲۔تھکاوٹ کی وجہ سے بدن کو لاتوں سے دبانا۔

لٹکدا لٹکدا: نازو ادا سے چلتا ہوا، جھومتا ہوا۔

لَج: عزت، نام، بھرم۔

لجپال: لاج پالنے والا، خلوص کیش، سخی، داتا۔

لخت: جزو، ٹکڑا۔

لِسے/لِسا: کمزور، غریب، ناتواں۔

لعل مذاب: سرخ انگور یا سرخ انگوروں کا رس، کنایۃً شراب۔

لمبر: نمبر، سبقت، بازی۔

لگاں: وہ برتن جن میں کتوں کو کھانا یا پانی دیا جاتا ہے۔

لکناں: کتے کے کھانے یا پینے کا عمل۔

لمعانیاں/لمعان: چمک، چمکیلا، چمکنے والا۔

لنگ: پردہ، ستر، شرم، حیا، آبرو، دھوتی کا آگے لٹکتا حصہ۔

لنگھ جاونا: گزر جانا۔

لوبھ: لالچ، حرص۔

لوڑاں/لوڑ: ضرورت، کمی۔

لولاک: حدیث قدسی لولاک لما خلقت الافلاک کی طرف اشارہ ہے۔ یعنی اگر تیری (رسول ﷺ کی) ذات نہ ہوتی تو میں (اللہ) آسمانوں (کائنات) کو پیدا نہ کرتا۔

لوٹھے: ویران، خالی، سُنجے۔

لیتیاں (لیتنا): حاصل کیں۔

لیراں: پھٹے ہوئے کپڑے کے ٹکڑے، قطرنیں۔

﴿……م……﴾

مافی الصدور: سینوں میں پوشیدہ راز یا بات۔

ماڑیاں: ماڑی کی جمع، محل، مندر، بنگلہ۔
ماسہ: ماشہ: آٹھ رتّی کا وزن۔ تولے کا بارھواں حصہ۔ کنایۃً بہت قلیل یا کم کے لیے مستعمل ہے۔
مافوق: اعلیٰ، برتر، بلند بالا، جواوپر ہو۔
مان تران: عزت، ناموس، وقار۔
ماندری: منتر جاننے ولا، سانپ کے ڈسے کا علاج کرنے والا، مندل بجانے والا، عام طور پر سپیروں کو کہا جاتا ہے۔
مانی: ایک قدیم رومی نقاش ومصور، ارژنگ نامی کتاب اس کی تصنیف بتائی جاتی ہے۔
ماہ انوار: روشن چاند۔
ماہ تمثال: چاند کی طرح، بہت خوبصورت۔
ماہِ کنعان: کنعان کا چاند، حضرت یوسفؑ سے مراد ہے۔ بہت خوب صورت۔
ماہ لقا: چاند جیسی صورت والا۔
ماہ منیر: روشنی بکھیرنے والا چاند، کنایۃً محبوب، معشوق۔
مبین: بیان کیا گیا، ظاہر کیا گیا، واضح، روشن۔
متعال: عالی، بلند، بزرگ، خدا کے لیے مستعمل۔
مَتھے: پیشانی
مَتیں رمَت: نصیحتیں، سبق۔
مُٹھی: فریفتہ، شیفتہ، لٹی ہوئی۔
مثیل: مشابہ، برابر، کے جیسا۔
مجیب الدعوات: دعائیں قبول کرنے والا۔
محرور: گرم، گرم مزاج والا، خشم ناک، بخار میں مبتلا۔
محکم: پکا، مضبوط، ثابت قدم۔
مخول: مذاق۔
مدام: ہمیشہ، دائم، متواتر۔
مدھ: ایسا مشروب جس سے نشہ طاری ہوجائے۔ شراب۔
مرزبوم: جائے پیدائش، جنم بھومی، وطن۔
مرہم جبیر: زخم کو جلد بھرنے والی دوا، تیز اثر کرنے والی دوا۔

مریلڑی/مریلڑے/مریلیاں: مارنے والا، قاتل۔
مِس: روشنائی، لکھنے والی سیاہی۔
مَسا: بمشکل، مشکل سے (=مساں)۔
مستور: چھپا ہوا، پوشیدہ، خفیہ۔
مسدود: بند کیا گیا، روکا گیا، رُکا ہوا۔
مسرور: خوش، شاد۔
مسکڑی: ہنسی، مسکراہٹ۔
مُشت خاک: مٹھی بھر خاک، خاک کی مٹھی۔
مشفق: شفیق، مہربان، شفقت کرنے والا۔
مشک نافہ: ہرن کی ناف سے حاصل ہونے والی خوشبو، کستوری۔
مضاعف: دوگنا، دوچند۔
مضراب: انگلی کے ذریعے بجایا جانے والا موسیقی کا آلہ۔
مضروب: زخمی، چوٹ کھایا ہوا۔
مضغہ: لوتھڑا، گوشت کا ٹکڑا۔
مطرب: گویا، خوش کرنے والا، گانے والا، قوال۔
معنوی: معنی سے منسوب، اصلی، ذاتی، حقیقی، اندرونی، باطنی۔
مفتون: عاشق، مبتلا، شیدا، فریفتہ۔
مفقود: ناپید، ندارد، کھویا ہوا، غائب۔
مقتدا: پیشوا، رہنما، جس کی پیروی کی جائے۔
مقدور: تاب، ہمت، حوصلہ۔
مقصود بالذات: وہ چیز جو اصل مقصود ہو۔ مقصد اصلی۔
مکشوف: کھولا گیا، واضح، ظاہر۔
ملفوف: لپٹا ہوا، لفافے میں بند۔
ملول: غمگین، رنجیدہ۔
مملوک: ملکیت، غلام۔
من بھرمایا: فریفتہ کرنا، دل لگانا، عشق لگنا۔
مندمل: زخم کا بھرنا۔
مندی ہوئی: بُری ہوئی۔

منقاد: اطاعت کرنے والا، فرماں بردار، تابع۔
منگت: منگتے، گداگر، مانگنے والے۔
منُور: ایک قسم کا کشتہ، لوہے چون، لوہے کی میل۔
مورد: فروکش یا وارد ہونے کی جگہ، اترنے کی جگہ، اٹھانے والا۔
موصوف: تعریف کیا گیا، جس کی صفت بیان کی گئی ہو۔
مُول رمُولے: اصل، بنیاد، سبب، کارن، شروع، آغاز، ذرہ بھی، بالکل بھی۔
مولوانڑے: مُلاں۔
مَولی: مولوی۔
موندھے: اُلٹے، واژگوں۔
مونہہ چُوا پانی: ہتھیلیوں کا پیالہ بنا کر پانی پینا یا پلانا۔
مَوہرہ: زہر۔
مُہار: رُخ، لگام۔
مُہانے: ملاح، کشتی بان۔
مِہر: کرم، رحم، محبت۔
مُہر بلب: خاموش، چُپ، پرسکون۔
مہنڈڑے: میرے۔
مہنے رمہنا: طعنے، شکوے۔
مہیب: خوفناک، خطرناک، بھیانک۔
میراں: ٹکڑے۔
میلان: جھکاؤ، التفات۔
میلڑے: میلے۔

نابودِ مطلق: مکمل طور پر فنا ہو جانا۔
ناتان: ناتوان، کمزور۔
نار: ۱۔ آگ، ۲۔ عورت۔
ناشاد: ناخوش، رنجیدہ، غمگین۔
ناطقہ: بولنے یا گفتگو کرنے کی صلاحیت۔ قوت گویائی۔
نافرجام: جس کی عاقبت بخیر نہ ہو، بدانجام۔

ناقص مس: مس خام، وہ تانبا جو کان سے نکالنے کے بعد صاف نہ کیا گیا ہو، کچا تانبا
ناکس: مہذب، کمینہ۔
نام کنٹھا: گلے کا زیور۔ نام اور کنٹھا الگ الگ زیور ہیں۔ کنٹھا تسبیح کی طرح کا ہار۔فقیروں کی مالا۔
نانگ: ناگ، سانپ۔
نانواں: نام، عزت، مقام۔
نٹھے رنٹھا: بھاگے ربھاگا۔
نج: نفی کے لیے، نہ، نہیں، ان، بے۔
نجوم: ستارے، تارے، کواکب۔
نحو: وہ علم جس سے کلمات کو جوڑنا، توڑنا، ان کی ترکیب اوران کا باہمی تعلق معلوم ہو۔جملوں کا علم۔
نحیف: کمزور، لاغر، ناتواں۔
نراس: ناامید، مایوس۔
نروئی: صحت مند، تندرست، خوش، مسرور۔
نزع: کھینچنا، نکالنا۔ کنایتہً موت کے لیے مستعمل ہے۔یعنی جسم سے روح کے نکلنے کی گھڑی۔
نسنگ: بے لاگ، بلاروک ٹوک، بلاشبہ، فوراً، بے شک۔
نسیان: بھول چوک، فراموشی، ایک بیماری جس میں انسان کے ذہن سے گزشتہ واقعات محو ہو جاتے ہیں۔
نسیم: نرم ہوا، بھینی بھینی خوشگوار ہوا۔
نشر: مشہور۔
نفر: نوکر، غلام۔
نفس خناس: نفس امارہ، شیطانی وسوسے۔
نفی اثبات: ذکر کی ایک قسم۔لا الہ الا اللہ کو نفی اور محمد رسول اللہ کو اثبات کہا جاتا ہے۔
نقیب: تشہیر کرنے والا، خبر دینے والا، مدح خوان۔
نظرافروز: نگاہ کو روشن کرنے والا، دلکش، جاذب نظر۔
نظرباز: اچھے برے کی پرکھ رکھنے والا، صاحب نظر۔
نک آئی: تنگ ہوئی، بے زار ہوئی۔ پنجابی میں ''نک ونک ہو جانا'' بھی مستعمل ہے۔ برداشت سے باہر معاملہ۔

نک نکیر: ا۔ناک سے زمین پہ لکیریں کھینچنا یعنی معافی مانگنا،
۲۔ناک سے نکسیر پھوٹنا، ۳۔نکیل ڈالنا۔

نکاری: بے کار، نا کارہ۔

نکتہ چین: عیب ڈھونڈنے ولا۔

نکرمی: بدنصیب، بدقسمت، منحوس۔

نگھاریاں رنگھارنا: ڈبونا، غرق کرنا۔

نلاج: نیچ، کم ذات، بے شرم۔

نمانی: بے کس، بے چاری، کمزور۔

نمناک: آنسوؤں سے تر، بھیگا ہوا۔

نندیے: نندنی سے نندیے۔ بیٹی، اولاد۔

ننگ ناموس: شرم و حیا، عفت و عصمت۔

نوش: پینے والا۔

نوش کیتے: پیئے۔

نوشید: پینا، نوش کرنا۔

نہال: ا۔خوش، مسرور، ۲۔پودا، شجر۔

نیاریار نیارا: سب سے الگ، نرالا، جداگانہ۔

نیاں: انصاف، عدل، فیصلہ۔

نیر: آنسو۔

نیم بسمل: اَدھ مُوا، گھایل، آدھا ذبح کیا ہوا۔

نین غزالیاں: ہرن کی مانند خوبصورت آنکھوں والے۔

نیندرے: نیند۔

نیونہہ: پیار، محبت، عشق، چاہت۔

وات: منہ رمونہہ۔

واٹاں رواٹ: مسافت، فاصلہ۔

واڑے: جانوروں کے باڑے، زمین کا مخصوص احاطہ۔

واسڑے (واسا): قیام، سکونت، رہائش۔

واصل: ملنے والا، ملاقات کرنے والا، شامل ہونے والا۔

واک: دسترس میں ہونا، رویہ، امن، محبت۔
واگ: لگام، مُہار، نکیل۔
وائدہ: وعدہ۔
وَت: پھر، دوبارہ۔
وَتاں: پھر اں۔ وتدی: پھردی۔
وُٹھیاں/وُٹھی/وُٹھنا: بسر کرنا، بسنا، آباد ہونا۔
وجھاپ: گلے، شکوے۔
وچارڑے/وچارے/وچارا: بے چارے، مسکین۔
وِچوں: بیچ میں سے (وِچوں)۔
وِچھنی: بچھڑی ہوئی، مہجورہ۔
وخت: مصیبت، مشکل۔
وَدان: بڑا ہتھوڑا۔
وَدود: اللہ تعالیٰ کا صفاتی نام۔
ورج: روکنا، ٹوکنا، منع کرنا۔
وَرَع: پرہیز گاری، اتقا۔
ورھے: سال۔
وُرھیاں: کاٹنے والی چیز کا زخمی کرنا، چبھنا، لگنا، کاٹنا۔
وَس: بس، اختیار۔
وِسار: ا۔ بلدی، ۲۔ بھولنا (مَنوں وِساریا: بھلایا یا دِل سے نکال دیا)
وِساہ: اعتبار، اعتماد، یقین، بھروسہ۔
وسواس: اندیشہ، وہم۔
وصال: ملاقات، عاشق ومعشوق کی محبت۔
وگاری/ونگاری: وگارا/ونگارا کا مؤنث۔ مزدور، دوسروں کے کام میں بغیر اجرت مشقت کرنے والی۔
وِلالیا: راضی کرلیا، بہلالیا، منالیا۔
وِلاوناں: بہلانا، منانا۔
وَلاکڑے/وَلاکے: پھیرے، چکر، بار بار جانے کا عمل۔
ولی مادرزاد: پیدائشی ولی۔

وَلے: واپس کرے، واپس ہو۔
وہاجھے/وہاجھنا: کاروبار کرنا، بیوپار کرنا۔
وہن: پانی کا بہاؤ، روانی۔
ویر ہمشیر: بھائی بہن۔
وَیریاں/ویری: دشمن، مخالف۔
وَین: بَین، نوحہ، ماتم، آہ وزاری۔
ویہندی: دیکھتی، دیکھنا۔

⁂

ہاٹھ: گھنگھور گھٹا۔
ہاڑا: منت، خوشامد، واسطہ، گڑگڑاہٹ، بندوبست۔
ہاڑسیالڑے: سردیوں کا موسم، ہاڑ: ہندی مہینے کا نام۔
ہاویے/ہاویہ: دوزخ کا سب سے نچلا طبقہ۔
ہَٹ: دکان۔
ہٹکن/ہٹکیندڑی: روک رکاوٹ، منع کرنا، آڑے آنا۔
ہدف: نشانہ، منزل۔
ہربول: متذبذب ہونا، اوسان خطا ہونا۔
ہرج: نقصان، مضائقہ۔ (محمد شفیع کوئی ہرج حضور نا ہیں، تشریف شریف فرماندیاں نوں)۔
ہس بلاق: گلے کا زیور، ہس گلے کی ہڈی یا ہنسلی جب کہ بلاق صراحی نما موتی کو کہتے ہیں۔
ہفت اقلیم: سات ولایتیں یا ملک۔
ہکلی کونج: غول سے بچھڑی ہوئی کونج، چیخ وپکار کرتی کونج۔
ہُلائیں/ہلاونا: مشہور کرنا، تشہیر کرنا، سب کو بتا دینا۔
ہَل مَن مزید: کوئی اور ہے؟۔ جب سب دوزخی دوزخ میں جا چکیں گے تو دوزخ پکار پکار کر کہے گا کچھ اور بھی ہو تو لاؤ۔
ہمہ صفت: ساری خوبیوں کا مالک، بہت سی خوبیوں کا مالک۔
ہندالولی: پورے ہند کا ولی۔ اولیاء کے لیے لقب۔ زیادہ تر حضرت معین الدین چشتی اجمیری رحمتہ اللہ علیہ کے لیے مستعمل ہے۔
ہَوت: پُنوں، بلوچ قوم کا فرد، سسی کا عاشق، مجازاً عاشق، یار۔

هوڑیاں رہوڑنا: روکنا، منع کرنا۔

ہوکا: ڈھنڈورا، سردآہ۔

ہوگ: ہوگا، ہوگی۔

ہول: ڈر، خوف۔

ہیبتوں: ہیبت سے، خوف یا دہشت سے۔

ہیٹھ: نیچے۔

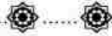
ہیکھی: گھمنڈ، غرور۔

ی

یم: بڑا دریا۔ سمندر۔ بحر۔

یُمن: برکت، سعادت، اقبال مندی، کامیابی۔

مآخذ

صرف بنیادی مآخذ، لغات تے راویاں دی فہرست دِتی جا رہی اے۔

الف: میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی دے قلمی نسخے / بیاضاں:

- ☆ فریادِ عاشق، 1925ء
- ☆ حدیثِ غم، 1939ء
- ☆ صبوحۂ مے، 1954ء
- ☆ پنجابی غزلاں، 1959ء
- ☆ سازِ شکستہ، 1960ء
- ☆ ارمغانِ اختر، 1960ء
- ☆ نقشِ آخریں، 1971ء
- ☆ سی حرفی ہائے پنجابی، 1972ء
- ☆ مجموعہ اشعار اختر، 1978ء
- ☆ ارمغانِ چشتی، 1980ء
- ☆ مجموعہ اشعار پنجابی (الف)، 1980ء
- ☆ وِصالِ امیر حزب اللہ، 1981ء
- ☆ سی حرفی محمد سلیم ولد محمد بشیر 1985ء
- ☆ انشائے اختر ڈھانگروی، 1987ء
- ☆ نعتیہ کلام، 1987ء
- ☆ مجموعہ اشعار پنجابی (ب)، 1989ء
- ☆ روزنامچہ گنجینۂ اسرار، جلد نمبر 1 تا 8

ب: لُغات:

☆ المنجد، کراچی، ادارہ دارالاشاعت، طبع یازدہم، 1994ء
☆ ابوالفضل بلیاوی، مولانا، مصباح اللغات، لاہور، المصباح، س ن،
☆ پنجابی، ارشاد احمد، اُردو پنجابی ڈکشنری، لاہور، مرکزی اُردو بورڈ، 1974ء
☆ تنویر بخاری، پنجابی اُردو لغت، دوسرا ایڈیشن، لاہور، اردو سائنس بورڈ، 2000ء
☆ حسن عمید، فرہنگ عمید، بائیسواں ایڈیشن، تہران، مؤسسۂ انتشارات امیر کبیر، 1969ء
☆ حسن اللغات، لاہور، اورینٹل بک سوسائٹی، س ن
☆ دہلوی، سید احمد، فرہنگ آصفیہ، جلد دوم، مطبع رفاہ عام پریس، لاہور، مئی 1908ء
☆ دہلوی، سید احمد، فرہنگ آصفیہ، جلد سوم، لاہور، اسلامیہ پریس، جنوری 1898ء
☆ سردار محمد خان، پنجابی اردو ڈکشنری، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 2009ء
☆ علی رضا سید نقوی، ڈاکٹر، فرہنگِ جامع نیشنل بک فاؤنڈیشن، اسلام آباد، 1994ء
☆ فیروز الدین، مولوی، فیروز اللغات، لاہور، فیروز سنز، 2005ء
☆ محمد ثقلین بھٹی، الحاج، اظہر اللغات، اظہر پبلشرز، لاہور، س ن
☆ نُور الحسن نیّر، مولوی، نور اللغات، طبع سوم، اسلام آباد نیشنل بک فاؤنڈیشن، 2006ء

ج: راوی (انٹرویوز):

☆ میاں عبدالرشید، صاحبزادہ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی، تحصیل سوہاوہ، ضلع جہلم۔
☆ فریدہ بیگم، صاحبزادی میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی، دومیلی ضلع جہلم۔
☆ امینہ بیگم زوجہ میاں عبدالرشید، تحصیل سوہاوہ، ضلع جہلم۔
☆ اظہر رشید (پوتا میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی)، بھارا کہو، اسلام آباد۔
☆ مظہر جمیل (پوتا میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی)، بھارا کہو، اسلام آباد۔
☆ بدر سہیل (پوتا میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی)، بھارا کہو، اسلام آباد۔
☆ مدثر فاروق (پوتا میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی)، بھارا کہو، اسلام آباد۔
☆ محمد اصغر (نواسا میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی)، اسلام آباد۔
☆ فاروق احمد (ہمسایہ میاں محمد شفیع اختر ڈھانگروی)، بھیٹ، تحصیل سوہاوہ، ضلع جہلم۔